

53000

MALATYA'DA SİYASAL SEÇKİNLER

Hüdaî SAYIN

İnönü Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Lisansüstü Eğitim Öğretim ve Sınav Yönergesinin
Kamu Yönetimi Anabilim Dalı İçin Öngördüğü
BİLİM UZMANLIĞI (MASTER) TEZİ
Olarak Hazırlanmıştır.

MALATYA
Şubat 1996

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ

MALATYA'DA SİYASAL SEÇKİNLER

Hüdaî SAYIN

MALATYA
Şubat 1996

ÖNSÖZ

Bu araştırma boyunca, karşılaştığım zorlukları yenmeme katkısı olan herkese minnet borçluyum.

Tavsiyeleri ile araştırmayı başlatan, çalışmanın tüm safhalarında önerileri ile çalışmanın yönetici, yönlendiricisi olan danışman hocam Yrd.Doç.Dr. Hasan BURAN'a teşekkürlerimi sunuyorum.

Lisans üstü eğitime başladığım 1992/1993 öğretim yılından bugüne, akademik katkıları ile yetişmemizi sağlayan hocalarım Prof.Dr. Kemal KARTAL, Doç.Dr. Ali ÖZTEKİN, Yrd.Doç.Dr. Hasan Hüseyin Doğan ve Yrd.Doç.Dr. Şevket ÖZDEMİR'e teşekkür ediyorum.

Araştırma esnasında tanıdığım, görüşme isteklerimizi reddetmeyerek çalışmaya katılan, sorularımızı sıkılmadan, hatta heyecanla yanıtlayan ve bu çalışmanın bitmesi için beni sürekli güdüleyen Malatya'nın seçkinlerine minnet doluyum.

Ülkemizde, siyaset sosyolojisi alanında makro ölçekte çalışmaların yanı sıra, yerel düzeylerde de araştırmaların sınırlı kaldığı bilinmektedir. İşte bu alanda, mütevazı ölçülerde bir katkıyı amaçlayan çalışmamız sırasında, mümkün olan en fazla kaynağa erişmeye çalıştık. Tüm çabalarım karşı karşıya erişemediğim seçkinler ve boşlukta kalan pek çok konu olduğunu biliyorum. Yerel siyaset çalışmalarına az da olsa bir katkı yapabildim ise mutluyum.

Hüdaî SAYIN

İÇİNDEKİLER

	SAYFA NO
ÖNSÖZ.....	I
İÇİNDEKİLER.....	II
KISALTMALAR.....	V
Çizelgeler Dizini	VI
Çizimler Dizini	VII
Örnek Anı, İzlenimler Dizini.....	VIII

BİRİNCİ BÖLÜM

1.ARAŞTIRMA HAKKINDA GENEL BİLGİLER.....	1
1.1.ARAŞTIRMANIN KONUSU.....	1
1.2.ARAŞTIRMANIN AMACI.....	3
1.3.ARAŞTIRMADA KULLANILAN BAZI KELİME VE KAVRAMLAR.....	4
1.4.ARAŞTIRMANIN DENENCCELERİ	5
1.5.ARAŞTIRMANIN SINIRLILIKLARI.....	6
1.6.ARAŞTIRMADA KULLANILAN YÖNTEM	6
1.7.ARAŞTIRMANIN EVREN VE ÖRNEKLEMİ.....	7
1.8.ARAŞTIRMADA TOPLANAN BİLGİLERİ ÇÖZÜMLEME YÖNTEMİ.....	7
1.9.ARAŞTIRMADA KARŞILAŞILAN GÜÇLÜKLER.....	8
1.10.ARAŞTIRMANIN SUNUŞ SIRASI.....	9

İKİNCİ BÖLÜM

2.KELİME VE KAVRAM OLARAK SEÇKİN	11
2.1.SEÇKİN KURAMLARI.....	12
2.1.1.Klasik Seçkin Kuramları.....	12
2.1.2.Çağdaş Seçkin Kuramları	15
2.2.SEÇKİN VE DEĞİŞİM.....	18
2.2.1.Pareto Ve toplumsal Psikolojik Görüş	18
2.2.2.İşlevselci Görüş.....	19
2.2.3.Siyasal Etmenlere Önem Veren Görüş.....	19
2.2.4.Değişimin Tek Yönlü Olduğuna Dayanan Görüş.....	20
2.2.5.Sosyo-Ekonomik Güçlere Üstünlük Tanıyan Görüş	21
2.3.SİYASAL SEÇKİN KAVRAMI.....	22
3.SİYASAL SEÇKİN VE SEÇKİN İŞLEVİ OLARAK KORUYUCULUK	24
4.TÜRKİYE'DE SİYASAL SEÇKİNLER	37
4.1.TARİHSEL ARKA PLAN	37

4.2.İMPARATORLUK SON BULURKEN SİYASAL SEÇKİNLER.....	41
4.3.ULUS DEVLETİN KURULUŞUNDA SEÇKİN	49
4.4.ÇOK PARTİLİ "MÜDAHALELER" DÖNEMİ VE SEÇKİN	59
4.4.1.Menderes'li Yıllar	59
4.4.2.Demirel'li Yıllar	68
4.4.3.Ecevit'li Yıllar	77
4.4.4.Özal'lı Yıllar	90

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

5.MALATYA'DA SİYASET.....	100
5.1.ARAŞTIRMANIN EVRENİ: MALATYA	101
5.1.1.Malatya İl'i Genel Tarihi.....	104
5.1.2.Malatya'da Kentsel Gelişme Ve Nüfus Hareketleri.....	107
5.1.3.Malatya'da Nüfusun Ekonomik Nitelikleri	111
5.1.4.Malatya'da Tarım	113
5.1.5.Malatya'da Sanayileşme.....	117
5.1.6.Malatya'da Ticaret	120
5.2.MALATYA İLİ SİYASAL KATILMA DAVRANIŞI	122
5.2.1.Malatya'da Seçimlere Katılma	122
5.2.2.Cumhuriyet Sonrası Malatya'da Seçimler Ve Temsil.....	124
5.2.3.Malatya'da Siyasal Partiler	128
5.2.3.1.Sol Partiler	128
5.2.3.2.Sağ Partiler.....	130
5.2.4.Malatya'da Sendikal Yaşam	134
5.2.5.Malatya'da Meslek Kuruluşları.....	137
5.2.6.Malatya'da Demekler.....	138
5.3.MALATYA'DA SİYASAL SEÇKİNLER.....	139
5.3.1.İttihat ve Terakki'den Cumhuriyet Halk Partisi'ne Bir Gelenek: Fırat Ailesi	140
5.3.2.İnönü'nün "Amcazadeleri" Temelli ve Çekirdek Aileleri	150
5.3.3.Evliyaoğlu Ailesi	152
5.3.4.Özkan Ailesi	156
5.3.5.Hacı Abdi Oğulları, İpekçi Ailesi	159
5.3.6.Hacı Halil Oğulları, Ünsalan Ailesi	161
5.3.7.Gökçe Ailesi	163
5.3.8.Aspuzu-Adaflı Kavgasının Adaflı Tarafı: Tulunoğlu Ailesi	166
5.3.9.Aksoğan Ailesi.....	168
5.3.10.Kaşıfoğlu Ailesi	171
5.3.11.İnönü'nün Kalesinde Muhalefet, "Adıyaman Ağaları": Bedir Ağa'giller	173
5.3.12.Arpacı Ailesi	178
5.3.13.Fendoğlu Ailesi.....	181
5.3.14.Apolitik Bir Aşiret: Mamsurlar	185
5.3.15.Şavata Ailesi.....	189
5.3.16.Balyan'lar: Doğan Dede Ailesi.....	192

5.3.17.Sindirilmiş Dağ Köylülüğünden, Kent Efendiliğine: Haçova Topluluğu.....	196
5.3.18.Önen Ailesi.....	202
5.3.19.İddiasız Taşra Partilileri: Özen Ailesi.....	205
5.3.20.Şeyh Ali Kara Ailesi.....	207
5.3.21.İnönü'ye Genç Üniversiteli Tepkisi: Kemal Özmemcu.....	211
5.3.22.Bayram Özcan.....	215
5.3.23.Yalnız Bir "Öncü": Mehmet Hayrettin Abacı.....	217
5.3.24.Malatya'nın Başbuğu: Muhittin Turgut.....	219
5.3.25.Seyhan Semercioğlu	221
5.3.26.Münir Erkal	223

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

6.BULGU, SONUÇ VE ÖNERİLER	225
6.1.BULGULAR	225
6.2.SONUÇ	228
6.3.ÖNERİLER	230

KAYNAKÇA	232
-----------------------	------------

EK: DÖNEMLERİNE GÖRE MALATYA MİLLETVEKİLLERİ	243
---	------------

KISALTMALAR

ANAP	:Anavatan Partisi
AP	:Adalet Partisi
A-RMHC	:Anadolu-Rumeli Müdafaai Hukuk Cemiyeti
BB	:Belediye Başkanı
CHF	:Cumhuriyet Halk Fırkası
CHP	:Cumhuriyet Halk Partisi
CKMP	:Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi
DİE	:Devlet İstatistik Enstitüsü
DYP	:Doğru Yol Partisi
HF	:Halk Fırkası
HP	:Halkçı Parti
İ.Ö.	:İsa'dan Önce
İTC	:İttihat Ve Terakki Cemiyeti
KİT	:Kamu İktisadi Teşekkülleri
MHP	:Milliyetçi Hareket Partisi
MNP	:Milli Nizam Partisi
MTSO	:Malatya Ticaret Ve Sanayi Odası
MV	:Milletvekili
RP	:Refah Partisi
SCF	:Serbest Cumhuriyet Fırkası
SHP	:Sosyaldemokrat Halkçı Parti
SODEP	:Sosyal Demokrat Parti
TBP	:Türkiye Birlik Partisi
TCF	:Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası
TİP	:Türkiye İşçi Partisi
YTP	:Yeni Türkiye Partisi
yy	:Yüzyıl

Çizelgeler Dizini

Çizelge No	Çizelge Adı	Sayfa No
Çizelge:1	Türkiye ve Malatya'da Faal Nüfusun İşkollarına Göre Dağılımı % (1955-1990) ..	111
Çizelge:2.....	Türkiye ve Beş İlide Kayısı Ağaçları Sayısı ve Kayısı Üretimi (1992).....	115
Çizelge:3.....	Malatya İline Verilen Yatırım Teşvik Belgeleri ve Sektörel Dağılımı (1980-1994)	119
Çizelge:4.....	Türkiye Ve Malatya'da Seçimlere Katılma Oranları % (1950-1994)	123
Çizelge:5.....	Malatya'da Partilerin Milletvekili Dağılımları (1950-1991)	126
Çizelge:6.....	Malatya'da İşyeri ve Sendikalı ve Sendikasız İşçilerin Dağılımı (1994)	135
Çizelge:7.....	Malatya'da Kurulan Dernekler (1994 sonu itibari kurulan dernekleri kapsar)	138

Çizimler Dizini

Çizim No	Çizim Adı	Sayfa No
Çizim:1	..Türkiye Ve Malatya'da CHP'nin 1950-1977 Arası Seçim Dönemlerinde Aldığı Oy Oranlarının Dağılımı.....	125
Çizim:2	..Türkiye Ve Malatya'da ANAP'nin 1983, 1987, 1991 Seçimlerinde Aldığı Oy Oranlarının Dağılımı.....	127
Çizim:3	..Fırat Ailesinin Siyasi Soyağacı	150
Çizim:4	..Evliyaoğlu Ailesinin Siyasi Soyağacı	155
Çizim:5	..Hacı Bedir Ağa Ailesinin Siyasi Soyağacı	178

Örnek Anı, İzlenimler Dizini

Örnek Anı, İzlenim No

Sayfa No

Örnek: 1.....	145
Örnek: 2.....	146
Örnek: 3.....	146
Örnek: 4.....	147
Örnek: 5.....	148
Örnek: 6.....	148
Örnek: 7.....	149
Örnek: 8.....	151
Örnek: 9.....	152
Örnek: 10.....	154
Örnek: 11.....	158
Örnek: 12.....	158
Örnek: 13.....	163
Örnek: 14.....	163
Örnek: 15.....	176
Örnek: 16.....	182
Örnek: 17.....	182
Örnek: 18.....	183
Örnek: 19.....	194
Örnek: 20.....	195
Örnek: 21.....	197
Örnek: 22.....	198
Örnek: 23.....	200
Örnek: 24.....	201
Örnek: 25.....	211
Örnek: 26.....	212
Örnek: 27.....	212
Örnek: 28.....	214
Örnek: 29.....	216
Örnek: 30.....	217
Örnek: 31.....	223

BİRİNCİ BÖLÜM

1.ARAŞTIRMA HAKKINDA GENEL BİLGİLER

Bu bölümde, araştırmanın konusu, amacı, kullanılan bazı sözcük ve kavramların anlamı, denenceleri, çalışmanın sınırlılıkları, kullanılan yöntem, evren ve örnekleme, toplanan bilgilerin çözümleme yöntemi, karşılaşılan güçlükler ve sunuş sırası yer almıştır.

1.1.ARAŞTIRMANIN KONUSU

Siyaset kısaca, ülke, devlet, insan yönetimidir. Siyaseti, kamuyu ilgilendiren sorunlarda kendi tercihlerini kabul ettirmek, uygulamak, başkalarının tercihlerinin gerçekleşmesini engellemek üzere çeşitli aktörlerin yürüttükleri faaliyetler diye de tanımlayabiliriz.

Siyaset toplumsal kaynakların bölüşümünde daha fazla pay almak amacıyla yapılır. Toplumsal kaynakların dağılımı iktidarın sahibini belirler.

Demokratik ülkelerde, ulusal siyasalar ülke vatandaşlarının tercihlerini yansıtır. Merkezden tayin edilen siyasaların, yerel birimlerin katılımı olmaksızın, yerel kararların alınmasından, uygulanması ve değerlendirilmesi safhalarına kadar gerçekleşmesi durumu demokratiklikle bağdaşmaz.

Bununla birlikte, yerel düzeylerde siyasaların belirlenmesine katkıda bulunanlar toplumsal statüleri itibariyle temsilcisi durumunda bulundukları kesimleri ne oranda yansıtmaktadır? Henüz geleneksel yapılarını kıramamış toplumlarda siyaset, geleneksel-ekonomik seçkin elinde ve onun kesimsel, statüsel çıkarlarını yansıtmaktadır. Yerel güç ilişkilerinin siyasete yansımaları olarak görünüm kazanan yerel siyaset, geleneksel-ekonomik seçkinin siyasal seçkin olarak şekillenmesini sağlamaktadır.

Ulusal siyasi hedeflerin ne oranda gerçekleştiğini sınamak için yerel birimlerde elde edilen sonuçların incelenmesi gerekir. Yine yerel taleplerin ulusal düzeye yansıyor yansımadığının öğrenileceği alan, yerel düzeyde kalacaktır.

Ülkemizde, yerel siyaset, yerel güç ilişkilerinin siyasette şekillenmesi biçiminde gelişmektedir. Eşraf, geleneksel kazanımlarını devam ettirmek ve yerel kaynakları kendi kullanımına sunacak yerel iktidar üzerinde söz sahibi olmak için, siyasetin sunduğu olanakları kullanmaktadır. Böylece, yerel siyasetin aktörleri, yerel alanın geleneksel seçkinleri olarak, yerel siyaset sahnesini doldurmaktadır.

Malatya, Türkiye’de şark olarak isimlendirilen taşra kentlerinden birisidir. “İki Cumhurbaşkanı” çıkartmış bu İl, uzun dönem, yerel siyasette “ittihatçı” geleneğin temsilcisi bir partiyi desteklemiş, Türk siyasal yaşamının unutulmaz simalarından “İnönü”yü ulusal düzeyde siyaset arenasına taşımıştır. 1980 sonrası ise, bu sefer “itilafçı” geleneğin devamı olarak görülebilecek bir başka partiyi destekleyen İl, yine Türk siyasal yaşamının uzun süre tartışılacak bir başka simasını, “Özal”ı, siyasetin “yükseklerinde” hemşehrisi olarak görmüştür.

Taşra düzeyinde siyasal modernleşmenin ne düzeyde gerçekleştiğini anlamamanın bir yolu da, siyaset seçkininin izlediği değişimi gözlemek olmalıdır.

Malatya İlinde siyasal seçkinin evrimi, taşrada siyasal modernleşme yüzdesini gösterecektir.

Malatya İl'inin toplumsal, ekonomik ve siyasal yaşamı ile İl'de siyasal seçkinlerin partili yaşam içindeki tarihsel yerleri, siyasete katılma nedenleri, ekonomik durumları, onları siyasal süreç üzerinde söz sahibi kılan etmenler bu çalışmanın konusudur.

Araştırma, Malatya'da siyasal seçkinlerin profillerini çizmeye çalışmıştır. Yerel önderler olarak milletvekili, belediye başkanı olan ve siyasal partilerin yönetimlerinde yer alan bu kişilerin siyasete katılma süreçleri, araştırma içeriğinde incelenmiştir.

1.2.ARAŞTIRMANIN AMACI

Bu araştırma ile Malatya'da siyasal seçkinin evrimi değerlendirilmeye çalışılacaktır. Bu amaçla,

a) Malatya'da geçmişte ve günümüzde siyaseti kimler yapmaktadır? Siyasette geleneksel seçkin halen egemen midir? Geleneksel bağlar siyasal ilişkileri ne düzeyde etkilemektedir?

b) Siyasal seçkin gelenekselden siyasala doğru bir evrim izlemekte midir? Böyle bir evrimi oluşturan koşullar nelerdir?, sorularının yanıtları aranacaktır.

Çalışma, bir yerel siyaset çözümlemesi yapmayı amaçlamıştır. Bu çözümlemeden, gerek İl'in yerel önderlerinin, gerekse İl'e dışarıdan gelen kamu

görevlilerinin faydalanmaları umulmaktadır. Çünkü araştırma İl'de siyasi referans gruplarını gösterecektir.

Ayrıca, Türkiye'de genelde siyasal seçkinler konusunda yapılmış akademik çalışmaların azlığına ek olarak, mikro düzeyde siyasal seçkin araştırmalarının eksikliği bir olgudur. Bu çalışmayla bu alanda küçük bir katkı yapılması amaçlanmaktadır.

1.3.ARAŞTIRMADA KULLANILAN BAZI SÖZCÜK VE KAVRAMLAR

Araştırmada sıkça geçen ve konuyu betimleyen anahtar sözcük ve kavramlar ile bunların işlevsel tanımları aşağıda sunulmuştur.

Siyaset: Toplumsal kaynak ve değerlerin; başta paylaşımı olmak üzere, kullanımı, yeni kaynak ve değerlere dönüştürülmesi için uyulması zorunlu nitelikte kararların alınması ve uygulanmasını etkileyen mücadelelerin tümüdür.

Siyasal Seçkin: Siyasal süreci kendi lehine dönüştürebilme yeteneğine gösteren kişidir. Siyasal ya da siyasal olmayan kaynakları kullanarak siyasal sonuçlar alan bireydir. Siyasette, ulusal düzeyde milletvekili, yerel düzeyde belediye başkanı, parti yöneticisi konumuna gelebilen bireyler seçkin konumunda kabul edilmiştir.

Siyasal Katılma: Siyasal kararların alınması, seçeneklerin sunulma ve değerlendirilmesi, uygulanması, denetlenmesine kadar tüm safhalarda yer alarak, siyasal otoriteyi etkileme işlevlerinin bütünüdür.

Siyasal Mobilizasyon: Siyasal süreci etkilemek üzere, siyasal olmayan etmenlerle birlikte hareket etme davranışıdır. Siyasal otoriteyi kendi lehine çevirmek için, siyasal olmayan grup kimliklerini kullanarak toplu-bağımlı biçimde yapılan, siyasal sonuçlar doğuran siyasal katılma biçimidir.

Koruyuculuk: Karşılıklı rızaya dayalı, koruyan ve korunan biçiminde oluşmuş, koruyanın da, korunanın da bu ilişkinin devamından toplumsal, ekonomik, siyasal çıkarlar sağladığı hamilik davranışıdır.

Hemşehrilik: Bir üst kimlik olarak, aynı yöre kökeninden gelenler ve yöre değerleri ile bütünleşme davranışıdır.

1.4.ARAŞTIRMANIN DENENCELERİ

Araştırmada aşağıdaki denenceler sınanmıştır.

D.1.Malatya'da 1980 öncesi geleneksel ilişkilerin şekillendirdiği siyaset, bu yıllardan sonra siyasal motivlere doğru evrilmektedir.

D.2.Malatya'da siyaset üzerinde siyasal olmayan değişkenler de etkindir. Siyasal partiler çalışmalarında bu değişkenleri dikkate almak zorundadır. Siyasal seçkin çoğu kere bu değişkenlerin değerlendirilmesi sonucu oluşur.

D.3."İki Cumhurbaşkanı" çıkartmış kent olarak Malatya'da siyasal seçkinin oluşumunda, büyük ölçüde patronaj ilişkiler etkindir. Hamilik siyasette aileden kalma, çift yönlü bir koruma kurumu şeklinde gelişmiştir.

D.4.Malatya'da siyasal seçkinin oluşumunda büyük ölçüde, İl'in çıkardığı siyasal liderlere bağlı korumacılık etkilidir. Bu etki siyasal katılmanın yönünü büyük ölçüde belirlemiştir.

1.5.ARAŞTIRMANIN SINIRLILIKLARI

Araştırma Malatya şehir merkezi ile sınırlıdır. Malatya şehir merkezinde yapılan siyasal etkinlikleri ve ilişkileri kapsayacaktır.

Araştırma biçimsel siyasetle sınırlıdır. Siyasetin yasal olmayan yönleri çalışma içeriğinde değerlendirilmemiştir.

Bu araştırma, görüşmeye dayalı bir çalışma olduğundan, görüşme yapılan siyasal seçkinlerin, sorularımıza verdikleri yanıtlarda, kendilerine ait tüm nitelermeleri, düşünceleri, aktardıkları anılar doğru olarak kabul edilmiştir.

1.6.ARAŞTIRMADA KULLANILAN YÖNTEM

Araştırmada literatür taraması ve kişisel görüşmeler şeklinde gerçekleştirilecektir. Elde edilen veriler kronolojik düzen içinde işlenecek, değerlendirmede gerekirse istatistiksel olanaklardan yararlanılacaktır.

1.7.ARAŞTIRMANIN EVREN VE ÖRNEKLEMİ

Çalışmanın evrenini Malatya'da siyasal ilişkiler oluşturmaktadır.

Çalışmanın örneklemini ise, Malatya merkez ilçede biçimsel siyasette rol alan siyasal parti yöneticileri, adayları, parlamento temsilcileri, yerel yönetim aday ve yöneticileri oluşturacaktır. Çalışmada erişilebilen siyaset dışı (etnik, dinsel, ekonomik vb.), fakat siyasal süreci etkileyebilen değişkenler de, araştırma içeriğinde sunulacaktır.

1.8.ARAŞTIRMADA TOPLANAN BİLGİLERİ ÇÖZÜMLEME YÖNTEMİ

Araştırmada yapılan görüşmelerden elde edilen bilgiler, kronolojik düzen içinde verilmiş, metinler halinde yorumlanmıştır. Görüşmede siyasal seçkinlere, siyasal geçmişleri, ekonomik yapıları, siyasal sürece girmelerini sağlayan gelişmeler, seçkin konumlarını sağlayıcı siyasal ya da siyasal olmayan etmenlere ilişkin sorular yöneltilmiştir. Yine seçkinlerin siyasal güçlerini sınamak üzere, aday listelerinin oluşmasında etkileri olup, olmadığı, toplumsal-kişisel talepleri ne düzeyde, kimlere iletebildikleri, ne oranda sonuçlar aldıklarını sınayacak sorular yöneltilmiştir.

Görüşme sorularına verilen yanıtlar, önce olduğu gibi,-bireyin söylediği şekliyle-, aktarılmış, sonra yorumlara gidilerek, bulgular tartışılmıştır.

Verilen bilgilerde yapılan kronolojik yanlışlıklar, metne düzeltilerek aktarılmıştır.

Görüşmeler sırasında bize anlatılan anılar, yorumlarımızı kuvvetlendirmek üzere ve Malatya siyaset tarihine katkı olması düşüncesiyle, örnekler şeklinde biçimlendirilerek metne geçirilmiştir. Anıların dönemin tarihsel ve toplumsal koşullarını açıklayıcı referanslar olduğu düşünülmüştür.

Çalışmanın alan araştırması bölümü, görüşme çalışmalarının tüm dezavantajlarını taşımaktadır. Görüşme sırasında verilen yanıtların tartışmasız doğru bilgileri içerdiği söylenemez. Görüşmede verilen yanıtların, siyasal seçkinlerin gerçek kimlik, davranış, tutum, görüş ve bilgilerinin tamamını yansıtmadığı kabul edilmekle birlikte, bize aktarılanlar yorumlanmadan, olduğu gibi verilmeye çalışılmış, kimi saptama ve görüşler ile birlikte genel yorumlara gidilmiştir. Görüşme sırasında anlatılan siyasal polemik konusu olan tarihsel olaylar, tarafların anlattığı biçimiyle aktarılmış, yorumlara gidilmemiştir.

1.9.ARAŞTIRMADA KARŞILAŞILAN GÜÇLÜKLER

Araştırmada karşılaşılan güçlükler aşağıda sunulmuştur.

Mekansal Güçlükler: Tez çalışmasının bir taşra kentinde yapılması, taşra olanaksızlıklarını çalışmaya da yansıtmıştır.

Kültürel Güçlükler: Çalışmanın yapıldığı yörenin, bu tip çalışmalara henüz alışkın olmaması, görüşme çalışmasını güçleştirmiştir. Çalışmayı, neden, kimin için yaptığımı vb. sorular, ancak kişisel ilişkileri ön plana çıkartarak aşılabilmektedir. Aynı yörede, siyasi polis olarak bulunmamın da, bu tepkilerin doğmasında katkıları vardır.

Ekonomik Güçlükler: Çalışma, ek bir ekonomik yük getirmiş, çalışmayı finanse etmek sadece araştırmacının bireysel olanaklarına kaldığı için zaman zaman ekonomik sıkıntılar yaratmıştır.

Zaman İle İlgili Güçlükler: Araştırmacı, kamu görevlisi olduğu için, çalışmayı ancak, çalışma saatleri dışında devam ettirebilmiştir. Düzensiz ve yoğun iş temposu araştırmacıya ancak, çalışmaya uzun aralıklarla yeniden başlayabilme olanağı tanımıştır. Tüm olumsuzluklarına karşın, görev araştırmacıya yeni gözlemler yapabilme olanağı da tanımıştır.

1.10.ARAŞTIRMANIN SUNUŞ SIRASI

Araştırma dört ana bölüm, altı ana başlıktan oluşmaktadır.

Araştırmanın birinci bölümünde, araştırma hakkında genel bilgiler sunulmuştur. Bu bölümde, araştırmanın konusu, amacı, kullanılan bazı sözcük ve kavramlar, denenceleri, sınırlılıkları, kullanılan yöntem, evreni, örnekleme, toplanan bilgilerin çözümleme yöntemi, karşılaşılan güçlükler ve sunuş sırası verilmiştir.

Çalışmanın ikinci bölümü, üç ana başlıktan oluşmuştur. Araştırmanın kuramsal çerçevesi bu bölümde sunulmuştur. İlk iki ana başlıkta, seçkin tanımlaması, seçkin kuramları, seçkin değişimi, siyasal seçkin kavramı, ve seçkin işlevi olarak koruyuculuk davranışı sunulmuştur. Üçüncü ana başlıkta ise, Türkiye’de siyasal seçkinin oluşumu, tarihsel arka plan, Osmanlı İmparatorluğu ve Cumhuriyet dönemi seçkin evrimi incelenmiştir.

Araştırmanın üçüncü bölümünde, önce araştırmanın evreni olan Malatya İl'i tanıtılmış, İl'in toplumsal, ekonomik ve siyasal yapısı tartışılmıştır. Burada, Malatya'da siyasal katılma davranışı, siyasal temsil, seçimler ve örgütsel yapılar irdelenmiştir. Bundan sonra, çalışmada yapılan görüşme uygulamasından elde edilen bulgular verilmiştir. Malatya'da siyasal seçkinlerin verildiği bu başlıkta yirmialtı topluluk, aile ve birey sunulmuştur.

Çalışmanın dördüncü son bölümünde, araştırmanın genel değerlendirilmesi yapılmıştır. Bulgular ve sonucun verilmesinin ardından, öneriler getirilerek, araştırma bitirilmiştir.

İKİNCİ BÖLÜM

2.KELİME VE KAVRAM OLARAK SEÇKİN

Seçkin sözcüğü, “benzerleri arasında niteliklerinin yüksekliğiyle göze çarpan, üstün” karşılığı olarak kullanılmaktadır.¹ Diğer bir sözlükte ise, seçkin, “bir toplumda itibarlı ve etkin mevkilerde bulunan ve toplumun eğitim, ekonomi, siyaset, askeriye, din, sanat vb. alanlarıyla ilgili etkinliklerin denetimini elinde tutan azınlık; bir grubun içinde yönlendirici gücü elinde tutan ve üstün özellikler atfedilen kişi veya kişiler” biçiminde tanımlanmıştır.² Sözcük, Fransızca elit kelimesi karşılığı olarak kullanılıp, latince, “eligere-seçmek” fiilinden türemiştir.³ Seçkin, 17. yüzyılda üstün kalitedeki malları, sonraları ise, birinci sınıf askeri birlikler ve soyluluğun yüksek mertebeleri gibi üst toplumsal kümeleri anlatmıştır.⁴

Seçkin terimi, toplumsal ve siyasal yazında etkin olarak 19. yüzyıl sonları, Amerika’da ise, 20. yüzyıl başlarında kullanılmaya başladı.⁵

Siyasetin toplumsal gruplar arasında iktidar ilişkileri olarak ele alınıp, sınıfsal mücadele olarak değerlendirilmesine karşılık, bazı siyasal bilimciler, siyaseti, toplumda yöneten ve yönetilenler arasındaki ayrıma dayandırmaktadır. Bu düşüncedekilere göre, siyasetin konusu, siyasal kararları kim alır, toplumu kim yönetir, soruları etrafında toplanır. Sorunun karşılığında, en basitinden, en

¹ Türkçe Sözlük L-Z, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 1983, 7.Baskı, s.1028

² Ömer Demir, Mustafa Acar, Sosyal Bilimler Sözlüğü, Ağaç Yayıncılık, İstanbul, 1992, s.114

³ Bülent Daver, Siyaset Bilimine Giriş, Kalite Matbaası, Ankara, 1976, 4.Baskı, s.128

⁴ Tom B. Bottomore, Seçkinler Ve Toplum, Çeviren:Erol Mutlu, Gündoğan Yayınları, Ankara, 1990,s.7

⁵ Bottomore, age, s.8

gelişmişine kadar tüm toplumlarda, kararları alan ve uygulayanların küçük bir azınlık olduğu, buna karşılık, toplumun çoğunluğunun bu azınlık tarafından alınan kararlara uyduğu gözlenmektedir.⁶

Bu küçük azınlık kimlerden oluşmaktadır? Azınlığı oluşturan seçkinler, “toplumsal etkinlik alanlarında (iş, yönetim, siyaset, bilim, sanat, askerlik, spor) önemli roller oynayan, temel sosyal değerleri temsil eden ya da onları geliştiren önder bireylerdir.”⁷

2.1.SEÇKİN KURAMLARI

Seçkin ve toplum yönetimi ile ilişkileri, klasik antik çağ filozoflarından, günümüz modern düşüncelerine kadar pek çok kişi tarafından tartışılmıştır. Seçkinler ve toplum arasındaki etkileşimin geçmişten günümüze süren etkileri ise, onsekizinci yüzyıldan bu yana araştırılmaktadır. Bu çalışmaları, klasik ve çağdaş seçkin kuramları olarak ikiye ayırmak mümkündür.

2.1.1.Klasik Seçkin Kuramları

Klasik seçkin kuramcılarının ilki olarak sayılan Gaetano Mosca, “elit deyimini kullanmamasına karşın elit ve kitle ayrımını ilk defa sistemleştiren siyasal bilimci sayılır.” Oluşturduğu kuram, temel eserinin ismi olan “Yönetici Sınıfı”

⁶ Münci Kapani, Politika Bilimine Giriş, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, Ankara, 1978, 2.Baskı, s.85

⁷ Doğu Ergil, Toplumsal Eşitsizliğin Yapısı, Sevinç Matbaası, Ankara, 1986, s.119

deyimi ile anılır. Mosca, yönetici sınıf karşılığı olarak, “siyasal sınıf” kavramını da kullanmıştır. Ona göre, “bir tek düşünceyle hareket eden örgütlenmiş bir azınlığın, örgütlenmemiş bir çoğunluğu egemenliği altına almasının kaçınılmaz”dır ve “yönetici azınlığa dahil olan kişiler genellikle bazı üstün yeteneklere sahip olan ya da görünüşte sahip oldukları bazı yetenekleri dolayısıyla toplumda saygınlık ve etkinlik kazanmış kişilerdir.”⁸ Görüldüğü gibi Mosca, azınlığın çoğunluğu yönetmesini, tek düşünce çevresinde örgütlenme ve üstün niteliklerle açıklamaktadır.

Seçkin kuramcılarının bir diğeri ise Vilfredo Pareto’dur. Pareto’nun insan anlayışı, eşitsilik üzerine kurulmuştur. “Pareto’ya göre, toplumsal yaşamın her alanındaki en başarılılar seçkinleri oluşturur.”⁹ Pareto, kuramını geliştirirken, “toplumsal Darwin’ci düşüncelerden, yani yaşam için savaş ve insan toplumlarına uygulanan doğal seçim düşüncesinden etkilenmiştir. Sınıflar ve toplumlar arasında kavgayı yaşam için kavga ile açıklama eğilimiydedir, hayatta kalanlar ya da kavgayı kazananlar en yetenekli olanlardır.”¹⁰ Pareto, geniş ve dar biçiminde iki seçkin tanımlı yapmıştır. Pareto’nun geniş seçkin tanımı içine, “her biri kendi etkinlik alanında başarılı olmuş ve meslek hiyerarşisinde üst düzeye ulaşmış az sayıda birey girer.” Bunlar, “etkinliklerini gösterdikleri dalda en yüksek göstergelere sahip olanlar”dır. Pareto’da dar anlamda seçkin, etkinlik alanlarında “başarılı olanlar arasında siyasal ya da toplumsal olarak yönetici işlevlerini yerine getiren az sayıda kişi”den oluşur. Pareto, kuramını şöyle özetler, “nüfusun iki

⁸ Mehmet Turhan, Siyasal Elitler, Gündoğan Yayınları, Ankara, 1991, s.30-31

⁹ Ahmet Taner Kışlalı, Siyaset Bilimi, Ankara Üniversitesi Basın-Yayın Yüksekokulu Yayınları, Ankara, 1987, s.275

¹⁰ Raymond Aron, Sosyolojik Düşüncenin Evreleri, Çeviren: Korkmaz Alemdar, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1989, 2.Baskı, s.314

tabakası vardır. 1) Alt tabaka, seçkinlerden uzak sınıf; bunun yönetimde yapabileceği etki üzerinde şimdilik durmuyoruz; 2) Üst tabaka, seçkinler; bunlar da ikiye ayrılır: (a) Yönetici seçkin, (b) Yönetici olmayan seçkin.”¹¹ Bu özetten, seçkin olmak için üstün yeteneklerin gerekli olduğu, fakat bunun yönetici seçkinlik için yetmediği anlaşılmaktadır. “Pareto yönetici ve yönetici olmayan eliti iki değişkene göre ayırmaktadır: Güç kullanmada üstünlük ve yönetilenin yönetene oydasmaı.”¹² Pareto’ya göre, “tarih bir aristokrasiler mezarlığıdır.”¹³ “Pareto her zaman yönetici seçkinler ile yığınlar arasındaki ayırımın evrenselliğini vurgulayarak, demokratik sistemin başka herhangi bir sistemden bu yönüyle farklılaştığı görüşünü” yadsır.¹⁴

Klasik seçkin kuramcılarının önemli bir ismi de Roberto Michels’dir. Michels’e göre, seçkin olmada bireysel niteliklerden çok, bireyin yer aldığı örgütsel konum ve bu konumun kullanımı belirleyicidir. Michels, toplumu yöneten küçük bir yönetici grubun, zamanla bir oligarşi oluşturma yöneliminde olduğunu belirtir ve bu durumu “Oligarşinin Tunç Yasası” olarak isimlendirir. “Bu küçük azınlık bir kez karar verme süreçlerine egemen olunca, otoritesini sağlamlaştırmaya ve sürekli kılmaya çalışacaktır.”¹⁵ Michels, siyasal partilerdeki oligarşik yönelimleri, teknik ve entellektüel etmenler ile liderlik gereksinmelerine bağlamaktadır.¹⁶ Michels’e göre, örgütlenmenin olduğu yerde, egemenliğin

¹¹ Aron, age, s.320

¹² Turhan, age, s.33

¹³ Kapani, age, s.89

¹⁴ Bottomore, age, s.12-14

¹⁵ Kışlalı, age, s.277

¹⁶ Turhan, age, s.32

çoğunluk tarafından azınlığa devri söz konusudur ve "örgütlenme dendiğinde söz konusu olan oligarşidir."¹⁷

2.1.2.Çağdaş Seçkin Kuramları

Çağdaş seçkin kuramcılarından ilki sayılabileceklerden Joseph Schumpeter, "demokrasinin açık bir yarışma sonucunda halkın güvenini kazanan siyasal kadronun toplumu yönetmesini öngören bir yöntem olduğunu söylemektedir."¹⁸ Schumpeter, demokrasiyi bir amaç olmaktan çok yöntem olarak görmektedir. "Bu yöntem, açık bir yarışma sonunda halkın güvenini ve desteğini kazanan kadronun topluma yön verecek kararları alma mevkiine gelmesini sağlar. Bu, demokratik kurumsal düzenlemede yönetilenlerle yöneticiler arasındaki işbölümünün bir gereğidir."¹⁹

Çağdaş seçkin kuramcılarından Harold D. Lasswell, iktidar ilişkileri ve siyasal seçkin üzerinde durmuştur. Lasswell'e göre, "toplumun uyum içinde bulunabilmesi için, orkestra şefi görevini yüklenecek olan siyasal seçkinlere her zaman gereksinme vardır."²⁰ Siyasal seçkin, "toplumda iktidarı ellerinde tutanlardır." Lasswell, iktidar küçük bir azınlık elinde bulunsa bile, bu azınlık ile yığınlar arasında, "sorumluluk ve hesap verme durumu" sağlanırsa, toplumun demokratik bir toplum olabileceğini söylemektedir.²¹

¹⁷ W.G.Runciman, Toplumsal Bilim Ve Siyaset Kuramı, Çeviren: Erol Mutlu, Teori Yayınları, Ankara, 1986, s.51

¹⁸ Turhan, age, s.33

¹⁹ Kapani, age, s.92

²⁰ Kışlalı, age, 279

²¹ Kapani, age, s.93

Çağdaş seçkin kuramcılarından Raymond Aron'a göre, siyasal sistemi elinde bulunduranlar, "sosyal bütün içinde, gittikçe ayrı ve muhtar olmaktadır."²² Şimdiye kadar hiç bir toplum çoğunluk tarafından yönetilmemiş, bu "ayrı ve muhtar" azınlık tarafından yönetilmiştir. Bu bakımdan bütün rejimler oligarşik bir yapıya sahiptir. Aron, batı demokrasilerindeki halk egemenliği kavramının bir yanılsama olduğunu söyler. Ona göre, halk tarafından yönetim olamaz, halk için yönetim olabilir. Her zaman iktidar, halk adına küçük bir azınlıkça kullanılır.²³

. Çağdaş kuramcılardan Wright Mills, seçkinlerin insanın sahip olabileceği para, iktidar ve prestij gibi şeylerin çoğunu ellerinde bulunduran kişiler olduğunu söyler ve onları iktidar seçkinleri olarak adlandırır. İktidar seçkinleri, "kendi iradesiyle her istediğini yapabilen; başkalarının göstereceği direnmeden etkilenmeyen kimseler"dir. Mills'e göre, "iktidar sahibi kimselerin bu niteliği, her şeyden önce, bu kurumsal iktidar araç ve olanaklarının başında bulunmalarına bağlıdır. Seçkinlerin üst mevkilerde bulunduğu bu kurumlar iktidar, servet ve prestij elde etmek için gerekli birer üs niteliğinde olup, aynı zamanda, iktidarın kullanımı, servetin elde edilmesi ve sürdürülmesi ve en son da, prestij sağlayıcı işler için para sarfetmekte çok önemli araçlar yerine geçmektedir." Mills, seçkinlerin aralarında çelişkiler olmasına rağmen uyum içinde hareket ettiklerini, "belirli bir topluluğun ve birbirleriyle çok karmaşık bağıntılar kurmuş bulunan benzer kliklerin insanları" olduklarını belirtmektedir.²⁴

Çağdaş kuramcılardan Robert A. Dahl, "demokratik ülkelerde bile yurttaşların, siyasal kaynaklar ve izlenen politikalar ile devlet yönetiminin

²² Raymond Aron, Demokrasi Ve Totalitarizm, Çeviren: Vahdi Hatay, Millî Eğitim Basımevi, İstanbul, 1976, s.54

²³ Kapani, age, s.93

²⁴ Wright Mills, İktidar Seçkinleri, Çeviren: Ünsal Oksay, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1974, s.15-18

yürütülmesi üzerindeki etkileri bakımından eşitliğin çok uzağında bulunduğu” düşüncesindedir. Dahl, toplumsal “piramidin tepesinde çok sınırlı bir yer” olduğunu, bu yerin yönetici azınlığın elinde bulunduğunu söylemektedir. Dahl’a göre, yönetici seçkinler, “kendi tahakkümünü güvenceye almak ve sürdürmek için”, kuvvet ve ikna etmeye dayalı bir yöntem kullanmaktadır.²⁵

Çağdaş kuramcılardan bir diğeri Giovanni Sartori, kuramına, “demokrasinin anarşi olmadığını kabul ederek” başlamaktadır. Sartori’ye göre sorun, “nasıl yönetilmemiz gerektiğidir, yoksa yönetilmekten kaçınmak değildir.” Toplum yaşamından yönetim ilişkilerini kaldırmanın mümkün olamayacağını söyleyen Sartori, “azınlık tahakkümü” sorununa karşı demokratik çözümü, “iktidarı ne ortadan kaldırmak, ne ona pasif bir şekilde boyun eğmek, fakat onu harekete geçirip işletmek; bu işleme sırasında önderleri kontrol etmek ve iş başına sorumlu ve muktedir önderler geçirmek” biçiminde özetler.²⁶ Sartori’ye göre, yönetici azınlığı, ayırt etmede iki ölçüt vardır. Bunlardan ilki, azınlığın işgal ettiği mevkidir, çünkü, “kim tepede, yüksek mevkide ise iktidar ondadır.” İkinci ölçüt, bireyin yüksek mevkide bulunmasını sağlayacak liyakattir.²⁷

²⁵ Robert A. Dahl, Demokrasi Ve Eleştirileri, Çeviren: Levent Köker, Yetkin Basımevi, Ankara, 1993, s.340-345

²⁶ Giovanni Sartori, Demokrasi Kuramı, Çeviren: Deniz Baykal, Siyasi İlimler Türk Demeği Yayınları, Ankara, Tarihsiz, s.63-80

²⁷ Giovanni Sartori, Demokrasi Teorisine Geri Dönüş, Çeviren: Tunçer Karamustafaoğlu vd., Türk Demokrasi Vakfı Yayınları, 1993, s.155-156

2.2.SEÇKİN VE DEĞİŞİM

Seçkin değişimi konusu, Pareto Ve Toplumsal-Psikolojik Görüş, İşlevselci Görüş, Siyasal Etmenlere Önem Veren Görüş, Değişimin Tek Yönlü Olduğuna Dayanan Görüş, Sosyo-Ekonomik Güçlere Üstünlük Tanıyan Görüş başlıkları ile sunulmuştur.

2.2.1.Pareto Ve Toplumsal-Psikolojik Görüş

Pareto'nun seçkin değişimi konusundaki görüşleri, İbni Haldun'dan etkilenmiştir. Pareto'ya göre, seçkinler nitel ve nicel değerlerinde zayıfladıkça, yerlerine başkalarının geçmesine uygun ortam hazırlarlar. Tarihi bir aristokratlar mezarlığı olarak gören Pareto, toplumsal tabakalar arasında, sürekli aşağıdan yukarı doğru bir hareketliliğin olduğunu düşünmektedir. Bu hareketlilik seçkinlerin iç yapılarının değişmesi sonucunu doğurur. Bu hareketliliğin yavaşlatılmak veya durdurulmak istenmesi halinde, oluşan tıkanıklık, toplumsal patlamalar meydana getirir ve devrimler yaşanır. Pareto, seçkin değişimini, bir yandan seçkin üyelerinin, diğer yandan alt katmanların psikolojik niteliklerinin değişmesi ile açıklamaktadır. Pareto'ya göre, insanlar, duygu, tutku gibi güdülleri ile hareket ederler. Pareto, bu güdülere "tortu" demektedir. İşte seçkin değişimi de, seçkindeki "egemen tortunun değişimi" demektir.²⁸

²⁸ Turhan, age, s.47

elitlerin bileşimini elitlerin devşirilme yolları, seçicileri ve aranılan niteliklerdeki başkalaşmalar da etkiler.” New Haven kentinin ikiyüz yıllık siyasetinde, seçimlerin seçkin değişimini nasıl etkilediğini inceleyen Robert Dahl', toplumu yönetenlerin en geniş halk desteğini sağlayan kişilerin olduğu, bu desteğin ortadan kalkması halinde, yeni ve daha uygun bir grubun onların yerini alacağı, genel oy ve seçimlerin genellikle seçilen siyasal seçkinler üzerinde demokratlaştırıcı etki yaptığı sonucuna varmıştır. Seçimler, kısıtlı kaynaklara sahip alt tabakalara ait bireylerin, seçkin konumuna gelmesi kolaylaştırıcı ve hızlandırıcı araçlar olarak etkilidirler.³⁰

2.2.4. Değişimin Tek Yönlü Olduğuna Dayanan Görüş

Son yıllarda, seçkin değişiminin nedenlerini, çok yönlü toplumsal değişikliklerden farklı olarak, yalın ve tek yönlü gerekçelere bağlayan görüş yaygınlık kazanmıştır. Bu görüşe göre, “tüm ülkelerde, kişisellikten evrenselliğe, geleneksellikten modernliğe doğru bir gidiş” vardır. Bu kurama göre, geleneksel toplum, modernleşme sürecine giremediği sürece, gelişmeden yoksun ve durağan bir toplumdur. Modernleşme sürecinin ne ölçüde gerçekleştiğini ise bir takım göstergelerle sınanmaktadır. “Bu göstergelerden teknoloji kullanımı ve sanayileşme ile kültürel ve siyasal yapı arasında sistemli bir bütün oluşturmayan korelasyonlar kurulmaktadır.” Kuramın öngördüğü biçimde, geleneksel toplumdan modern topluma doğru tek düze ve doğrusal bir gidişin olduğu görüşü, pek çok eleştiriler almıştır.

³⁰ Turhan, age, s.50

2.2.5.Sosyo-Ekonomik Güçlere Üstünlük Tanıyan Görüş

Seçkin değişimini sosyo-ekonomik güçlere bağlayan görüşe göre, toplumdaki mülkiyet ilişkilerinde (üretim ilişkileri) görülen değişiklikler, seçkin değişiminin gerektiklerini hazırlar. "Marksizmden bir hayli etkilenen bu görüşe göre, yeni üretim tekniklerinin gelişimi toplumsal değişimi sağlamaktadır." Toplumsal değişimle, seçkin değişimi arasında paralellikler kurulması Mosca ile başlamaktadır. Mosca, "Pareto gibi, alt sınıfların yetenekli üyelerinin zamanında siyasal elit içine alınmasıyla devrimlerin önlenebileceği görüşünde; fakat Marx gibi, elit değişiminin elit üyelerindeki psikolojik değişimlerle değil, yeni toplumsal güçlerin yükselişle açıklanabileceği kanısındadır." Seçkin değişiminde, sosyo-ekonomik güçlere önem veren görüşü savunanlar, ekonomik, toplumsal ve kültürel değişiklikler sonucu toplumda oluşan yeni gruplar ve seçkinlerin, "katıldıkları etkinliklerin tüm toplum açısından yaşamsal önem kazandığında toplumsal edimlerin de çoğalacağını ve bu etkinliklerin, zamanı ve yeri geldiğinde, bir bütün olarak toplumsal yapıda ve siyasal sistemde değişiklikler yaratacaklarını söylemektedirler." Bu yazarların, seçkin değişiminde üretim ilişkilerini dikkate almaları, Marx'ın sınıf kavramından etkilendiklerini göstermektedir. Marksizim seçkin sorununu, devlet gücünü elinde tutan seçkinle, toplumdaki egemen sınıflar arasındaki ilişkiler açısından değerlendirmektedir. Bazı yazarlar, siyasal seçkinin, Marx'ın egemen sınıf, Mosca'nın yönetici sınıfından farklı olduğu görüşündedir. Bu görüşe göre, "toplumun yapısı, yönetici sınıflarla olan ilişkileri siyasal elitlerin neler yapabileceklerini belirler. Bu siyasal elitlerin sınıfsal kökenlerinin önemsiz

olduğu demek değil; fakat ikisi arasında doğrusal bir ilişkinin ve belirlemenin bulunmadığı demektir.”³¹

2.3.SİYASAL SEÇKİN KAVRAMI

İlk çağlardan bugüne kadar toplumlar da yöneten-yönetilen ayrımının var olduğu, zekaca, bilgice, servetçe, silah ve kuvvet yönünden diğerlerinden üstün olan kimselerin yönetici sınıf durumuna geçtikleri; buna karşılık çoğu kez çoğunluğu teşkil eden grup üyelerinin bu durumu kabullendikleri görülür. Bir diğer deyişle, toplumda siyasal kararları alanlarla, bu kararlara uyanlar, yönetenler ve yöneticiler başka başkadır.

Devletle birlikte ortaya çıkan toplumsal artık, toplumsal tabakalaşmayı doğurmuştur. Toplumsal tabakalaşmanın yarattığı işbölümü sonucu, yönetim görevini üstlenen üretim külfetinden kurtulmuş bir sınıf oluşmuştur. İşte siyasal seçkin, devlet ile beraber ortaya çıkmıştır.³²

Siyasal seçkini, Lasswell, “yüksek iktidar sınıfı” olarak tanımlamıştır. Siyasal seçkinin temel niteliği, “siyasal iktidarı az çok devamlı şekilde elinde tutan, onu kontrol eden türdeş bir grup oluşudur.” Bunun dışında, siyasal seçkin, kendi üstün niteliği konusunda bir değer yargısına sahiptir. Bu yargının bireyi siyasal seçkin konumuna getirmesi, toplumsal desteğin sağlanması ile olanaklıdır.³³

³¹ Turhan, age, s.53-57

³² Turhan, age, s.37

³³ Daver, age, 130

Bottomore, siyasal seçkin tanımına, siyasal sınıf ve siyasal seçkin arasındaki farklılıkları belirterek başlar. Ona göre, siyasal sınıf, “siyasal liderlik savaşımına doğrudan doğruya katılan, siyasal iktidar ve etki sahibi tüm gruplar”dan, yani iktidardan düşen siyasal partilerin liderleri ve işadamları grupları, siyasette etkin olan entellektüeller, işçi sendikaları liderleri gibi yeni toplumsal çıkarların temsilcilerinden oluşur. Siyasal seçkin ise, “siyasal sınıf içinde, toplumda belirli bir zamanda siyasal iktidarı edimsel olarak kullanan kişileri içeren daha küçük bir gruba”, yani, “hükümet üyelerini, devlet yönetiminin doruğundaki kişileri, askeri liderleri ve bazı durumlarda kral ailesinin ve aristokrasinin üyelerini ve güçlü ekonomik girişimlerin liderlerini” anlatır.³⁴

Siyasal seçkinler, “kamusal liderler” olarak kabul edilmiş ve “yerel-toplumsal-siyasal sistemin sürekliliğini sağlamada en çok denetim yapma kapasitesine sahip olduğu varsayılanlardır” biçiminde tanımlanmıştır.³⁵

Yapılan siyasal seçkin tanımlarında, toplumsal erk yapısındaki dağılım, iktidar ilişkilerinin biçimlenişi görülmektedir. Toplumsal yapıda iktidar, diğer bireyleri, toplu karar alımını etkileme yeteneği olarak görülmektedir.

Bu tanımlar ışığında, siyasal seçkin, toplum ya da toplum içinde belirli grupların yönetme, yönlendirme yetenekleri ile siyasal meşruiyet kazanarak iktidar sahibi olan kişileri anlatmaktadır.

³⁴ Turhan, age, s.38

³⁵ Muharrem Varol, Yerel Siyasetin Demokratikleşmesi, Gündoğan Yayınları, Ankara, 1989, s.34

3.SİYASAL SEÇKİN VE SEÇKİN İŞLEVİ OLARAK KORUYUCULUK

Siyaset, toplumsal kaynaklar üzerinde söz sahibi olmak uğruna yapılan eylemler bütünü olduğuna göre, siyasetçinin bir meşruiyet zırhına ihtiyacı vardır. Bu kaynakları kullananın -başkaları adına gibi gözükse de- moral donanımıdır. Toplumsal kaynakların sınırlılığı ve bu kaynakların kullanımını sadece militer güce bağlayan tarihsel koşulların artık aşılmış olması, kaynakların kullanımında alınacak kararlar için genel katılımı zorunlu kılmış, temsil sistemini geliştirmiştir. O halde siyaset, kaynakları başkalarının adına kullananlarla, aynı kaynakları kendi adlarına başkalarına kullandıranlar arasındaki bağlantıları gösteren ikili ilişkiler örüntüsüdür.

Siyaset, birey veya bir grubun diğer birey ve gruplar üzerindeki "haktan veya faydadan" yararlanması ve bu eylemin meşruluğunu sağlayacak araçların edinilmesi olarak, siyasal "aktörün" eylemini diğerlerinin "rızası olmaksızın", onların " iradesine rağmen yönlendirmesi", yani "aktörün" diğerlerinin çıkarlarını etkileyecek toplumsal amaçları belirleyebilmesi ve onun diğerlerine yönelik "kontrol"ünü olanaklı kılmaktadır.³⁶

Tarihsel süreç içinde, toprak soylular ve kent burjuvazisi arasında oluşan ilişkiler veya "bu iki gruba karşı kurulan koalisyonlar, siyasal önderlerin atlarını

³⁶ Ali Yaşar Sarıbay, Siyasal Sosyoloji, Der Yayınları, İstanbul, 1994 s.62

sınırları içinde oynatabilecekleri bir dizi fırsat, olanak ya da olanaksızlık yaratarak, siyasal eylemin içinde yürütüleceği temel çevreyi ve çerçeveyi oluşturmuşlardır.”³⁷

Toplumda gruplar arasında “sosyal onurun” dağılışı biçimi “sosyal düzeni” oluşturur.³⁸ Toplumda tabakalaşmanın olabilmesi etkileşme halindeki bireyler arasındaki farklılaşma ile mümkündür ve “tabakalaşma, etkileşmeleri sınırlandırmak eğilimi gösterir.” Toplumda, “aralarında ayrıcalık, sınırlılık, ödül ve yükümlülük bakımlarından farklar bulunan, kendi içlerinde bir ölçüde uyumlu” grupların bölümlenmesi, toplumsal tabakalaşma düzenini oluşturur.³⁹ Bu düzen içinde oluşan statüler yaşam biçimlerini gösterir ve “maddi ve manevi değer ve fırsatların tekelleşmesiyle elele gider.” Çünkü, “değişim amacıyla piyasada rekabet eden insanlardan oluşan bir toplulukta maddi mülkler üstündeki tasarruf hakkının dağılım biçiminin kendiliğinden belirli yaşam olanakları yarattığı, en temel ekonomik gerçeklerden biridir. Marjinal yarar kanununa göre bu dağılım biçimi değerli mallar için girilen rekabetten mülksüzleri dışlar, mülk sahipleri lehine işler, daha doğrusu mal edinme tekeli onlara verir. Diğer her şeyin eşit olduğu varsayılırsa bu dağıtım biçimi karlı iş fırsatlarını, mülk sahibi olan ve mallarını değiştirmek zorunda olmayan kişilerin tekeline bırakır.”⁴⁰ Böyle bir toplumsal yapılanma içinde, grubun gereksinmelerini en iyi şekilde karşılayan kişi lider olur.⁴¹ Ekonomik gücün tek başına toplumsal statü oluşturmayacağı görülse

³⁷ Moore Jr. Barrington, Diktatörlüğün Ve Demokrasinin Toplumsal Kökenleri, Çeviren: Şirin Tekeli, vd., V Yayınları, Ankara, 1992, 2. Baskı, s.328

³⁸ Max Weber, Sosyoloji Yazıları, Çeviren: Taha Parla, Hürriyet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1986, s.177

³⁹ George A. Lundberg, Clarence C. Schrag, vd., Sosyoloji, Çeviren: Özer Ozankaya, Ayyıldız Matbaası, Ankara, 1970, Cilt: 1, s.376-380

⁴⁰ Weber, age, s.177-186

⁴¹ Çiğdem Kağıtçıbaşı, İnsan Ve İnsanlar, Duran Ofset Matbaacılık Sanayii A.Ş., Basım İli Yok, 1977, 2.Baskı, s.229

bile, toplumsal örgütlenmelerde üst gelir seviyesi sahiplerinin lider konumuna geldiği gözlenir.⁴²

“Her toplumsal eylemin, bir otorite ilişkisi” olarak şekillenışı, “kararlara katılma ya da etkileme mekanizmalarını”, “otoritenin meşruluğu” ve “katılmanın ahlakiliği” yönünde etkilemektedir. Katılma, mevcut sisteme “uyum” sağlama, “uygun davranışlarda” bulunmanın kabullenilişi⁴³ olarak, meşruiyet arayışını zorunlu kılar.

Önder birey, “topluluğun gönüllü olarak kabul ettiği kişidir.” Toplulukla, önder arasında “çıkar ortaklığı ve benzerlikleri” vardır ve önder, topluluğu ortak amaç için yönlendirir. İktidar, diğer insanlara egemen olmak, “belli şeyleri yaptırabilmek yetenek ve/veya yetkisini anlatır.”⁴⁴ Toplulukta, “siyasal etkinlik alanlarından birinde veya birkaçında, ya da hepsinde birden”, doğal ve/veya biçimsel karar mekanizmalarını kontrol eden yerel erk yapısı bir pramit oluşturur. Toplumsal tabakalaşma kuramına göre, ekonomik seçkin, toplumsal pramitin en üstünde “başat ve egemendir.”⁴⁵ Toplulukta egemen kişi “grup amaçlarını kendi çıkarları yönünden saptar ve grubu bu amaçları gerçekleştirmeye sevk eder.”⁴⁶

Toplumsal kaynaklara sahip olabilme, bunu sürdürebilme ve başkalarının yararlanmasına sunabilme yeteneği -geleneksel bir kazanım olsa bile- toplumsal küme içerisinde üyelerden bazılarını seçkin durumuna getirir. Toplumsal kaynaklara yönelik taleplerin artması, bu kaynakların kullanımında meşruiyet

⁴² Norman H. Nie, Sidney Verba, Siyasal Katılma, Çeviren: İlter Turan vd., Siyasi İlimler Türk Demeği Yayınları, Ankara, 1989, s.57; Weber, age, s.182; Lundberg, age, s.394

⁴³ Birkan Uysal, Siyasal Katılma ve Katılma Davranışına Ailenin Etkisi, TODAİE Yayınları, Ankara, 1984, s.4-5

⁴⁴ Özer Ozankaya, Köyde Toplumsal Yapı ve Siyasal Kültür, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara, 1971, s.67

⁴⁵ Varol, age, s.18-24

⁴⁶ Ozankaya, age, s.67

sorununu getirmektedir. Toplumsallaşma, birey insanın benzerleriyle olan birlikteliklerini kurumsallaştırması, gruplar arası tabakalaşma ve grup içi derecelenmeyi doğurmuştur. Bu derecelendirmenin üst tarafını grup seçkinleri, alt tarafını grup üyeleri oluşturur. Bu ikili örüntüde seçkinler ve üyeler karşılıklı etkileşim içerisinde. Seçkin, grup içi ve gruplar arası eylemleri planlayan, siyasaları tayin eden ve eşgüdümleyendir. Seçkin, grup eylemleri konusunda uzmanlaşmış kişidir, grup işlevlerini tamamlamada seçkine gereksinim duyar. Bazen bu gereksinim zorunluluktur. Seçkin grup içi işleyişe diğer üyelerden daha fazla hakimdir ve denetleme işlevi görür. Grubun tüm üyelerinin diğer gruplarla ilişkiye geçmesi olanaklı olmadığı için, seçkin bu görevi grubu temsilen yerine getirir. Seçkin grup içi birliği korur, içte örnek, dışta ise sembol rolü oynar. Seçkin, üyeleri bireysel olarak karar alma ve uygulama zorunluluğundan kurtarır, sorumlulukları üzerine alır.⁴⁷ Seçkin, “çoğumuzdan biri” ve “çoğumuzun en iyisi”⁴⁸ olma özellikleri ile üyeleri almak istemedikleri toplumsal yükümlülükten kurtarır. Bunların karşılığında seçkin, üyelerden bağlılık ve sadakat, kararlarına uygun hareket ister.

Bu ilişki siyasete koruyucu ve korunan şeklinde yansır. Siyasal seçkin, toplumsal kaynakların kullanımında üyelerine daha fazla olanak tanıyacak, onları koruyacak; üyeler ise koruyucularının toplumsal kaynaklar üzerinde daha fazla söz sahibi olmalarını sağlayacaktır. Böylece farklı statü ve güç sahibi iki kişi arasında “dikey, ikili bir ittifak” oluşur. Birbirlerine karşı biçimsel bağlantıları olmayan bu müttefiklerin arasında eşitsizlik söz konusudur. Bağıntı tamamen

⁴⁷ David Krech, Richard Crutchfield, vd., Cemiyet İçinde Fert, İkinci Kitap, Çeviren:Mümtaz Turhan, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1983, 2. Baskı, s.241-253

⁴⁸ Jonathan Freedman, David O. Sears, vd., Sosyal Psikoloji, Çeviren: Ali Dönmez, Ara Yayıncılık, İstanbul, 1989, s.450; Krech, age, s.265-269

moral değerlere dayanır ve gönüllülük esasına göre çalışır.⁴⁹ Kollayan toplumsal kaynaklara sahip ya da kaynakları edinmesi kolay konumdur. Kollanan ise bu kaynaklardan yararlanmak istemektedir. Kaynaklara erişmek ise, kollayan ile var olan ilişkinin devamına bağlıdır.⁵⁰

Siyasal seçkin ile üyeler arasında uyum arttıkça, siyasal katılmanın nicel yoğunluğu da artmaktadır.⁵¹ Üye ve seçkinin aynı toplumsal çıkar çevresinde örgütlenmesi, herhangi biçimsel bağımlılığı olmayan doğal bir anlaşma doğurmakta, yine çıkara dayalı bir uyum sağlanmaktadır.

Kontrolün, eşit olmayan bireyler arasında “ikili, yüzyüze, karşılıklı” ve biçimsel otoriteye dayanmayan şekli patronaj olarak isimlendirilir.⁵² Patronaj, “özel ikili ilişki olarak, araçsal bir arkadaşlık çerçevesinde oluşur.”⁵³ Karşılıklılık, “patronun yaşmaya mal ve hizmet arzederken, yaşama üzerinde bir hakkı ve faydayı elde etmesini de içerir.”⁵⁴ Patron sahip olduğu kaynakları (toplumsal etki dahil), yaşamasının çıkarları doğrultusunda kullanırken, yaşamanın desteğini alır.

Moderleşme öncesi toplumlarda köylüler, esnaf ve zanaatkarlar, yüzyüze ilişkileri esas alan, bir himaye düzeninde yaşamaktaydılar. Kırın çözülmesi ve

⁴⁹ Ayşe Güneş Ayata, CHP (Örgüt ve İdeoloji), Çeviren: Belkıs ve Nüvit Tarhan, Gündoğan Yayınları, Ankara, 1992, s.24-25

⁵⁰ Ayata, age, s.27

⁵¹ Philip E. Converse, Kamuyu Ve Oy Verme Davranışı, Çeviren: İter Turan, Siyasal İlimler Türk Demeği Yayınları, Ankara, 1989, s.202

⁵² Fulya Atacan, Sosyal Değişme Ve Tarikat Cerrahiler, Hİ Yayınları, İstanbul, 1990, s.88; Sanbay, age, s.63; Patronaj kavramı clientalizm olarak da ifade edilir. Eşit olmayan bireylerden üst seviyede olan patron, alt seviyede olan client (yaşama) tir; Bektaş, “Hamilik (patronage), kollamacılık (clientellism) ve aracılık (brokerage) gibi kavramlar yerel siyaseti tanımlamada ve çözümlemede yaygın olarak kullanılan kavramlardır. Bu kavramları sınıflamak için gösterilen çeşitli çabalara rağmen bu kullanımlarda tam bir açıklığa ulaşılamamıştır” demektedir. Arsev Bektaş, Demokratikleşme Sürecinde Liderler Oligarsisi, Bağlam Yayınları, İstanbul, 1993, s.111

⁵³ Atacan, age, s.88

⁵⁴ Sanbay, age, s.63

henüz kırsal bağlarını koparmamış kitlelerin kentsel alanlara gelmesi ile, yeni himaye sistemleri aranmaya başlandı. İlk geliştirilen, "aile içi yardımlaşma" oldu. Onu, "hemşehrilik yardımlaşmaları, hemşehrilik yardımlaşması adı altında kurulan patronaj sistemi" izledi.⁵⁵

Gelişmekte olan toplumlarda sanayileşme, piyasa ekonomisinin oluşması, kentleşme şeklinde yaşanan değişim "kendine özgü bir takım ara formlar ve tampon mekanizmalar yaratmıştır." Hızlı gelişim, iş bulma, konut edinme, bürokrasiyle ilişkileri gibi "sorunlu" konularıda beraberinde getirmiştir. Bu ortamda toplumsal önderler (patron) üyelerine toplumsal ve ekonomik hizmetler sunarken, "üyeler de ona destek, yeni üye, kaynak, saygı, itaat ve yüksek statü sağlamaktadır."⁵⁶ Henüz feodalizmin tam olarak çözülmediği bu ülkelerde seçkin, tarımsal kaynaklar -toprak, kredi vb.- üzerinde söz sahibidir. Tarımsal ürünlerin pazar bulduğu, ticaret burjuvazisine doğru toplumsal evrimin olduğu ülkelerde ise seçkin, toprakla bağlantısı devam eden tüccar rolündedir. Bürokrasinin toplum üyeleri ile arasındaki uzaklığın açık bulunduğu böyle ülkelerde, üyelerin toplumsal kaynaklara erişmede kullanacakları "aracı" olarak, seçkin belirmektedir. Siyasal partiler, üyelerin en kolay gidecekleri ve yürütmeyi en hızlı etkileyebilecekleri kurum olarak, seçkinin hareket alanını belirlemektedir.⁵⁷

Yerel seçkinin, siyasal yaşam içinde aktifleşmesini sağlayan güdülerden biri de, siyasal destek verdiği partinin iktidara gelmesi ile, "kendisinin patronajını

⁵⁵ Mübeccel Kıray, "Siyasi Himayecilikten Dinsel Grup Himayeciliğine", Yeni Yüzyıl Gazetesi, 5 Mart 1995, Yıl: 1, Sayı: 80

⁵⁶ Haluk Özalp, Zaman-Mekan Eksenlerinde Halkbilimi, Olgaç Matbaası, Ankara, 1984, s.116-117; Atacan, age, s.89

⁵⁷ Ayata, age, s.28-44

bekleyen kişilerin", iktidarın olanaklarından yararlanması için, "devletle olan ilişkilerde aracılık ederek yöresel saygınlığını pekiştirmek, gücünü korumak"tır.⁵⁸

Henüz biçimsel örgütlerle tanışmamış kırsal kökenli birey için hemşehrilik ortamı işlevsel kollama aracıdır. Hemşehrilik, şehirde "çok boyutlu ilişkilere girme zorunluluğunun işlevi olarak" kırsal alışkanlıkları devam eden bireyin gereksinimidir. Bir gereksinim olarak, "zaman ve koşullara göre genişleyerek, daralan, son derece esnek bir kültürel dengelemedir." Hemşehrilik, "sınırları açık, biçimlenmiş bir örgütlenmesi veya liderliği olmayan toplumsal ağlar olarak ortaya çıkar." Zamanla demekleşmeler vb. biçimsel yollarla bu ağlar kurumsallaşır. Biçimsel örgütlenmelere giremeyen alt tabaka, hemşehrilik ilişkilerine dayanarak, gereksinimlerini karşılayabilecek kaynakları canlı tutmaktadır. Biçimsel örgütlenmelerde yer alan orta ve üst tabaka, "geleneksel patron bağımlısı ilişkide patron kesimini oluşturmakta", korudukları hemşehrilerinden "saygı ve bağlılık ile ekonomik ve politik konularda destek almaktadır." Böylece bir hemşehrilik hiyerarşisi oluşmakta, "her kentlileşmiş patron, bu hiyerarşide, kendisinden daha güçlü olan bir üst patrona" bağlanmaktadır. "Üst patronlar, taşra hinterlandı ile ilişkileri taze tutmakta, sürekli iyiliklerle, taşranın takdirini, şükranını kazanmaya devam ederek, patron bağımlısı diyalogunun temelindeki, yardım-sadakat kökenli özünden" yararlanmaktadırlar. Yine bu hiyerarşide "üst düzeydeki patronlar, bağımlılarının oylarının toplanmasını ve yeni parti taraftarlarının bulunmasını alt düzeydeki patronlardan beklerler."⁵⁹ Bir araştırma, kırsal kökenli işçilerin, kentli işçilerle karşılaştırıldığında yüksek oranda hemşehrisi siyasal aday destekleme

⁵⁸ Tekeli, İlhan, "Partilerin Yapıları Türkiye Demokrasisinin Özelliklerinin Bir Kısımını Açıklayabili mi?", Bilim ve Sanat, Sayı:83, 1987, s.18

⁵⁹ Özalkan, age, s.118-139

eğiliminde olduklarını göstermiştir.⁶⁰ Şehirsel alanlarda patronaj, hemşehrilik temelinde dernekleşme, mesleki örgütler oluşturma ve komşuluk ilişkilerinde görülür. Bu ilişkiler zamanla siyasal süreci de etkiler.⁶¹

Geleneksel toplumlarda patron-yanaşma ilişkileri, “yerleşik elitlerin, aşağı statülü bireyleri dikey olarak mobilize etmelerini sağlayan araçtır”, fakat bu toplumlarda yanaşma ilişkisinin siyasal niteliği olmayabilir. “Yarışmacı seçimlerin ortaya çıkışı ise, yanaşmaya yeni bir kaynak (yani oy hakkı) kazandırır; o da, bu kaynağı, başka çıkarlar sağlamak için, patronuyla takas edebilir.”⁶²

“Hızlı değişim sürecinde, yeterli sosyal güvenlik mekanizmalarının gelişmediği bir ortamda özellikle ekonomik dalgalanmalardan etkilenen sosyal gruplar için bütünleştirici bir topluluğun üyesi olmak en iyi sosyal sigorta kanalıdır.”⁶³ Bu anlamda patronaj, dinsel statünün veya toprak sahipliğinin sağladığı geleneksel etkiye dayanarak patronun yanaşma üzerindeki üstünlük kurduğu ve geleneksel kliyantalizm denen şekilden, daha modern şekil olan parti patronajına kadar geniş ilişkiler türünü kapsar. Parti patronajı, siyasal partilerin yandaşlarının desteğini harekete geçirmek üzere, onlara belirli yardımlar ve çeşitli aracı hizmetler sağlamaya yönelik girişimlerdir.”⁶⁴ “Siyasal partilerin iktidara geldikten sonra kendilerini destekleyen seçmen gruplarına çeşitli şekillerde ayrıcalıklı işlem yaparak bu kimselere” toplumsal kaynakları sunmaları “siyasal kayırmacılık”tır.⁶⁵ Parti patronajı, kamu görevlerine atanma, kamu hizmetlerinde

⁶⁰Erdoğan Yazıcı, Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Karabük'te İşçi Ailesi, İmaj Yayınevi, Basım Yeri Yok, 1992, Basılmış Doktora Tezi, s.163-164

⁶¹Samuel P. Huntington, Jorge I. Domínguez, Siyasal Gelişme, Çeviren: Ergun Özbudun, Siyasi İlimler Demeği Yayınları, Ankara, Basım Yılı Yok, s.58

⁶²Huntington, Domínguez, age, s.57

⁶³Atacan, age, s.95

⁶⁴Sarıbay, age, s.136

⁶⁵Çoşkun Can Aktan, Politik Yozlaşma Ve Kleptokrasi 1980-1990 Türkiye Denevimi, Afa Yayınları, İstanbul, 1992, s.29-30

ayrıcalıklı işlemlerde bulunulması, hükümet ile ilgili işlemlerde ayrıcalık sahibi olmak -"hatta parayla mükafatlandırma gibi"- bireysel çıkarlara yönelebileceği gibi bayındırlık hizmetleri, eğitim hizmetleri, sağlık hizmetleri, iletişim hizmetleri vb. ile, toplumsal kesimlerle birlikte belli mekansal alanlara da yönelebilir.⁶⁶

"Tanım gereği, kollamacı siyasete neden olan, kaynakların görece sınırlılığıdır." Böyle bir sınırlılığın olmadığı durumlarda da bürokrasi ve onun biçimsel zorlukları bireyi "kollamacı siyasete" yönlendirmektedir. Kollayıcı, uzmanlaşmış bilgi ve kaynaklara ulaşabilme yeteneği sahibidir. En iyi kollayıcı ise, en uzman ve en çok kaynağa ulaşabilen kollayıcıdır. Bu durumda, "her vatandaşın sahip olduğu oy hakkı, kendisi için yapılan iyiliğin karşılığında, kullanan kişinin partiye olan borcunu ödeyebileceği bir sistem oluşturmaktadır. Siyaset, siyasi partilerin yaptığı iyiliklerin karşılığı olarak oylar için bir pazarlık konusu haline geldiğinde, siyasi partiler de aracılığın kolaylıkla yaşayıp serpilebildiği bir ortamın resmi örgütleri haline gelmektedir."⁶⁷

Gelişmekte olan ülkelerin şehirleri, "değişik kültürel (aşiretsel, etnik,vb.) geçmişlerle kırsal alanlardan gelen göçmenler için birer eritme kabı olmamaktadır." Şehirdeki etkinliklerin çoğunda, kırsal akrabalık bağlarını devam ettiren "etnik kurumlaşmalar" oluşturulmakta, etnik kimlik şehrin toplumsal , siyasal, ekonomik yaşamında varlığını sürdürmektedir. Konut edinmeden, iş alanı bulmaya kadar geniş alanlarda "etnik üyeliğe dayalı töresel kurum ve demekler", "etnik bağları ve etnik kökene sadakati geliştirmektedir." Kırsal alışkanlıkları devam ettirmek, şehirde kalabalıklar arasında kaybolmama, varlığını devam

⁶⁶Sarıbay, age, s.138

⁶⁷Ayata,age, s.40

ettirebilme, "yer edinebilmenin" yoludur. Etnik ayrılıkları ortaya çıkartma ve yaşama geçirme, siyasal işlevler, otorite, ideoloji vb.'nin içeriğini oluşturmaktadır. Aynı etnikten bireyler, diğer etnikleri siyasal, toplumsal, ekonomik örgütlenmelerinin dışında tutarak ve kendi topluluklarının dayanışmasını sağlamak üzere etkinlikler düzenleyerek toplumsal güç oluşturmaktadırlar. Böyle bir toplumsal düzende etnik rekabet artmakta, anlaşmazlıklar keskinleşmektedir. Etnik grubu temsil eden kollamacı, etnik destek ile statü kazanırken, sahip olduğu kaynakları aynı etnik kökenlilere dağıtacaktır. Kollamacı etnik ayrıcalıkları "meşrulaştırır", çünkü bu ona güç kaynağı sağlayacaktır.⁶⁸

Herşeyin sürekli değiştiği, statülerin altüst olduğu bir toplulukta bireyler, toplumsal yerlerini grupların simgelerinde ararlar. Çok partili rejimlerin siyasal özelliklerine bağlı gelişmelerden birisi de, "sınıfsal katılma yanında, etnik grup ya da dinsel grup olarak" siyasete katılma olanağının doğmasıdır. "Sınıf, siyasal arena'da işlevsel olarak, çok daha küçük ve bütünüyle yarışma halinde olan alt gruplara bölünmektedir." Siyasal "arenada parti, etnik grup, dinsel grup çıkar sağlama bakımından eşdeğerde yapılar olarak görülebilir."⁶⁹ Modernleşme teorisine göre, katılmanın temelleri, "geleneksel temellerden (patron-yanaşma grubu ve cemaat grubu) daha modern temellere (sınıf, menfaat grubu, parti)

⁶⁸Ayata, age, s.51-53; Ayata, yaptığı bir diğer çalışmada, belli bir etnik grup mensuplarının iş bulmada siyasal parti aracılığıını kullandıkları tespit etmiştir. Ayşe Güneş Ayata, "Geleneksel Ve Modern Dayanışma", Gecekondularda Ailelerarası Geleneksel Dayanışmanın Çağdas Organizasyonlara Dönüşümü, T.C. Başbakanlık Kadın Ve Sosyal Hizmetler Müsteşarlığı Yayınları, Ankara, 1993, Birsen Gökçe başkanlığında, s.262; Converse, "sosyal sınıfa ya da bir dinsel ve etnik gruba bağlı"lığı siyasal olmayan uzak etmenler olarak sınıflandırmış, bunların siyasal davranışlar üzerindeki etkisini vurgulamıştır. Converse, age, s.147

⁶⁹Şerif Mardin, Siyasal Ve Sosyal Bilimler, İletişim Yayınları, İstanbul, 1994, 3. Baskı, Derleyenler: Mümtaz'er Türköne, vd., s.148; Mardin, bu ortamda, "dinsel grup azımsanmayacak çıkar ve siyasi baskı olanakları elde eder" saptamasını yaparken, 19. yüzyıl toplumbiliminde "etnik grup ve dinsel grup birimleri", "artan bir önem kazanacaktır" öngörüsünde bulunur. Mardin'in bu makalesi Toplumcu Düşün Dergisi'nin 1.sayısında, "Sınıf,GrupVe Kişilik" başlığı ile, Haziran 1978 yılında yayınlanmıştır.

doğru" değişmelidir. "Gerçekte ise modernleşme, mutlaka patron-yanaşma ilişkilerinin ve cemaat gruplarının rolünü azaltmamaktadır. Bunlara, başka bir takım temellerin eklenmesi ihtimali daha kuvvetlidir."⁷⁰ "Siyasetin cemaat temeline dayanması ve insanların cemaat mesajları yoluyla mobilize olmaları, siyasetin patron-yanaşma ilişkilerine, sınıfa veya komşuluk grubuna dayanması durumlarına oranla, daha yüksek düzeyde siyasal katılma doğurma eğilimindedir." Bu nedenle siyasal partiler, "geleneksel patron-yanaşma gruplarına, cemaat gruplarına, işçi ve köylü sendikaları gibi meslek-sınıf gruplarına" yakınlaşarak siyasal güçlerini arttırmaya çalışırlar. Bunun doğal sonucu olarak siyasal katılmanın nicel yoğunluğu artacaktır. Çünkü, "etnik gruplar arasındaki çatışma ne kadar yoğunsa, o grup üyelerinin siyasal katılma düzeyleri de o kadar yüksektir."⁷¹

Az gelişmiş ülkelerin bazılarında, ulus bilincinin üstünde "kabilese, dinsel ya da etnik farklılıklar", "karşıt siyasal partilerin" ortaya çıkmasını sağlamıştır.⁷² Bu ülkelerde toplum, "birbirine yabancı ya da düşman etnik gruplara bölünmüşse", "yurttaşlar, kamu sorunlarını kendi çıkarlarına yabancı olarak" değerlendirir, "baskıya edilgen bir biçimde boyun eğerek, kayırmacı ilişkileri kolaylıkla kabul ederler."⁷³

⁷⁰Huntington, Dominquez, age, s.57

⁷¹Huntington, Dominquez, age, s.49-60; Powell, seçimlere katılmanın etnik bölünmüş ülkelerde daha düşük olacağını, etnik bölünmüşlüğün yürütme istikrarını düşüreceğini, şiddeti artıracığını söyler. Etnik farklılığın toplumda gruplar arasında uzaklık duygusu yarattığı, bu uzaklığın "kolayca korku, güvensizlik ve düşmanlık duygularına" dönüşebileceğini ifade eder. G. Bingham Powell, Çağdaş Demokrasiler, Çeviren: Mehmet Turhan, Türk Demokrasi Vakfı Ve Siyasi İlimler Demeği Ortak Yayını, Ankara, 1990, s.59-62

⁷²C.B. Macpherson, Demokrasinin Gerçek Dünyası, Çeviren: Levent Köker, Birey ToplumYayınları, Ankara, 1984, s.35

⁷³Alan Tourraine, Modernliğin Eleştirisi, Çeviren: Hülya Tufan, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 1994, s.363

Bireyin elindeki kaynakların sınırlılığı, bilgi ve beceri eksikliği içinde olması, benzerleri ile dayanışması halinde daha etkin konuma gelmesi, onu toplu katılma eylemlerine sürüklemiştir.⁷⁴ Siyasetçiler, “güç ve uzmanlaşma uzmanları”olarak belirirken, siyasal partiler de, “toplumsal sözleşmenin arabulucuları”, “meşruluğun yaratıcı organıdır.”⁷⁵ Yerel düzeyde, ekonomik seçkinler, yörede sahip olunabilecek kaynaklara “diğer insanlara göre daha fazla sahiptirler” ve kararları alma konumunda olmasalar bile kararları etkileyecek kanalları ellerinde bulundurlar.⁷⁶ Siyasetçiler ve kamu görevlileri, nüfus ve kültür çevresini temsil eden bu üst sınıfların desteğini ararlar.⁷⁷ Bürokrasi ve onun rutinleşmiş yöntemleri alt statü sahiplerinin kişisel temaslarını güçleştirir. Öte yandan “karar-alma süreci, kollektif yarar ve zararları göz önüne alan, daha genel nitelikli bir süreç haline gelir; bu ise, hedeflerine ulaşabilmek için sistemli lobby’cilik çabalarına girişebilecek yüksek statülü bireylerin ve bilinçli grupların eylemlerini kolaylaştırır.” Az gelişmiş ülkelerin yerel birimlerinde, “patron yanaşma grupları, çoğu zaman siyasal partilerin temel yöresel birimlerini meydana getirir; yörenin ileri gelen bir kişisi, bir partiyi destekleyip kendi taraftarlarını bu yönde mobilize ederken, rakip yöresel liderler de diğer partilerin vasıtasıyla faaliyette bulunurlar.”⁷⁸ Bu tip

⁷⁴İlter Turan, Siyasal Demokrasi, Siyasal Katılma, Baskı Grupları ve Sendikalar, Türkiye Belediye-İş Sendikası Yayınları, İstanbul, 1987, s.44

⁷⁵Turan Alkan, Siyasal Ahlak Ve Siyasal Ahlaksızlık, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1993, s.115-119

⁷⁶Mills, age, s.44

⁷⁷Ergil, age, s.84

⁷⁸Huntington, Domínguez, age, s.56-57; Powell, “az gelişmiş ülkelerde parti sistemleri çoğunlukla yerel seçkinlerin seçimsel koalisyonlarından daha fazla birşey değildir; bireysel partiler farklı bölgelerde farklı sosyal gruplardan destek alırlar veya çeşitli gruplar arasında kişisel bir biçimde başvurmaya dayanabilirler”der ve “çok moderleşmiş ülkeler”deki yüksek siyasal katılma oranını parti sistemi ile açıklarken, bu sistemin, “vatandaşların din, etnik durum ve sınıf gibi sosyal nitelikleriyle daha sıkı bir biçimde bağlantılı” olduğunu belirtir. Powell, age, s.165

lkelerde yoksulluk oranı arttıkça patronaj ilişkiler artmakta, kayırmacılık yaygınlaşmaktadır.⁷⁹

Az gelişmiş ülkelerde kollamacılık, mevcut yürütme gücünün kollamacılığının elde edilemediği zamanlarda veya yerel eşraftan birinin tehdidi karşısında diğerinin kollamacılığına başvurma şeklinde gelişmektedir. Bu ortamda yerel siyasetin “etkili kişiler”i, kollamacı rolünü stlenmekte⁸⁰ ve özellikle kırsal bölgelerde siyasal katılma yoğunluğunu arttırıcı rol oynamaktadır.⁸¹

⁷⁹ Seymour Martin Lipset, Siyasi İnsan, Türk Siyasi İlimler Derneği Yayınları, Ankara, 1964, s.165

⁸⁰ şerif Mardin, Türkiye’de Toplum Ve Siyaset, İletişim Yayınları, İstanbul, 1991, 2.Baskı, Derleyenler: Mümtaz’er Türköne, vd., s.54-57; Mardin, “etkili kişiler” olarak, yerel ilişkileri olan yöneticileri, doktorları, avukatları, işadamlarını saymıştır.

⁸¹ Huntington, Dominquez, age, s.57

4.TÜRKİYE'DE SİYASAL SEÇKİNLER

Bu başlık altında, Türk toplumunda seçkinin tarihsel arka planı, Osmanlı İmparatorluğu dönemi seçkin oluşumu ve İmparatorluğun son yıllarında seçkin evrimi, Batılılaşma yönünde seçkin arayışları, Cumhuriyet kuruluşuyla birlikte ulus devlet kimliği altında seçkin ve son olarak çok partili yaşama geçişle birlikte siyasal seçkinin tarihsel seyri anlatılacaktır.

4.1.TARİHSEL ARKA PLAN

Eski Türk topluluklarında, “tepede bir Han ya da aşiret başkanının, onun altında bir aristokrat tabakanın (beyler), son olarak da sınıflar ya da halkın yer aldığı basit bir tabakalaşma düzeni görülmektedir.” Türklerde soylu sınıftan olmak akrabalık ve başarı gibi iki belirleyici ölçüte bağlıdır.⁸² Türk topluluklarında oluşan kabile aristokrasisinde yönetici sınıf üç katogoriden oluşmaktadır: “Veraset yoluyla gelen şefler, halk safından gelme şefler, bir de sadece görevleri süresince şef olarak kabul edilenler”⁸³ Bu toplumsal tabakalaşma düzeninin devamı öncelikle, “halk saflarından soy iddiası konusunda hiçbir meydan okuma”nın gelmediği dönemlere rastlamaktadır. Eski Türk toplumlarında diğer bir “istikrarsızlık kaynağı da, başarının ‘soylu’ öbeğine geçiş için temel oluşturma”ıydı. “Hizmetleri nedeniyle yükselmiş olan resmi görevliler soylulardan daha fazla iktidara sahip

⁸² Mardin, 1991, s.69

⁸³ Stefanos Yerasimos, Az gelişmişlik Sürecinde Türkiye, Çeviren: Babür Kuzucu, Belge Yayınları, İstanbul, 1986, 5.Baskı, C.1, s.94

oldukları sürece, bu özellik, daha sonraları ortaya çıkacak yeni bir çatışma türünün temelini oluşturacaktı.” Bu çatışma, “Türk kökenli seçkinlerden kurulu ‘toplumsal zümre’ içinde görülecek”, daha sonraki Türk toplumlarında da devam edecektir. Bunların dışında eski Türk toplulukları, “Batı’daki toplumsal tabakalaşma sisteminin temeli olan ileri derecede farklılaşmış meslek yapılarına sahip olmamışlardır.”⁸⁴

Eski Türk topluluklarında, siyasal iktidarın değişimi, “fetih, seçim, kooptasyon ve babadan oğula geçme yöntemlerinden biriyle oluyordu. Seçmen heyeti olarak görülen Kurultay, Beylerden ve toplumun seçkin kişilerinden oluşmakta ve iktidara geçecek Han’ı tasvip etmekteydi ve tahtla ilgili anlaşmazlıklar burada çözüme bağlanıyordu.”⁸⁵

Türkler, 10. yy’da İslam dinini benimseyerek, “bu yeni dinle beraber cihad’ı yani Müslümanlığı silah kuvvetiyle yaymak doktrinini de kabul ettiler. İslam alemini Batıya doğru genişletme işini, yeni ve sürekli bir gayretle, Araplar bu işten vaz geçtikten yüz yıllarca sonra, tekrar ele aldılar. İslamiyet Türk devletine bir maksat ve mana vermiş oldu, ama aynı zamanda Türklerin milli özelliklerini kendi potası içinde karıştırdığından ‘Türk’ ve ‘Müslüman’ aynı manaya gelir oldu.”⁸⁶ İslamlığın kabulüyle, Türkler bürokrasiyi tanımışlar ve toplumsal tabakalaşma sistemleri değişime uğramıştır.⁸⁷ Yeni toplumsal tabakalaşma sistemi, askeri gücü örgütleyen yöneten sınıf ve toprağa bağlı yönetilen halk biçiminde oluşmuştu.⁸⁸ “Ancak, bu arada tabakalaşma düzenine de yeni ve kalıcı bir öge

⁸⁴ Mardin, 1991, s.71

⁸⁵ Davut Dursun, Osmanlı Devletinde Siyaset Ve Din, İşaret Yayınları, İstanbul, 1992, 2.Baskı, s.75

⁸⁶ Kemal H. Karpat, Türk Demokrasi Tarihi, İstanbul Matbaası, İstanbul, 1967, s.9

⁸⁷ Mardin, 1991, s.72-79

⁸⁸ Halil İnalcık, Osmanlı İmparatorluğu, Eren Yayıncılık, İstanbul, 1993, s.31-55

katılıyordu: Bürokratlar.”⁸⁹ Bu yeni tabaka Osmanlı orta sınıfını ikiye bölerken, daha sonraları da devam edecek olan seçkin gruplaşmalarının, -çatışmalarının-, başlangıcını oluştuyordu.

Özünde “kafirlerin topraklarını fethederek ‘İslam dinini’ yaymaya dönük kutsal emri yerine getirmeye adanmış bir askeri müessese” yatmakta olan Osmanlı İmparatorluğu, bütün otorite ve mülkiyet ilişkilerini tek merkezde, - hükümdarın (padişahın) şahsında-, toplamaktaydı. Padişah “kulları” adına tüm bu ilişkilerin ve mülkiyetlerin sahibiydi. Padişahın altında oluşan reaya arasında, hristiyan ailelerden doğup, sonradan müslümanlaştırılan askeri sınıf ve aynı kökenden gelen saray bürokrasisi (divan-ı hümayun) ile imparatorluk topraklarını padişah adına işleyen sipahiler (atlı asker), imtiyazlı sınıfı oluşturmaktaydı. Bunlardan başka, hilafetin İmparatorluk işlevi haline dönüştürülmesi ile, yeni bir toplumsal tabaka daha oluşturmuştur. Padişahın dinsel meşruiyet aracı olarak örgütlenen bu yeni tabaka, “ilmiye” sınıfı biçiminde gelişmiş ve “ulema” reaya arasında imtiyazlı bir konum kazanmıştır.”⁹⁰

Osmanlı İmparatorluğunda yönetimin başında bulunma hakkı, Osmanlı hanedanından gelen erkek çocuklara aittir. Osmanlı hanedanlarına şehzade adı verilir ve şehzadeler, buluş çağına gelince, bir Osmanlı sancağına “lalaları ve mürebbiyelerinden oluşan kalabalık bir maiyetle, vali olarak gönderilirlerdi.” Osmanlı sistemi, siyasal güçler arasındaki bir denge üzerinde kuruludur. “Başlangıçta padişahla beyler, gaziler ve ahiler arasında kurulan bu dengede daha sonra kapıkulları, öteki saray erkanı yer almıştır.”⁹¹

⁸⁹ Mardin, 1991, s.72

⁹⁰ Alan Palmer, Osmanlı İmparatorluğu, Son Üç Yüz Yıl, Bir Çöküşün Yeni Tarihi, Çeviren: Belkıs Ç. Dişbudak, Sabah Kitapları, İstanbul, 1992, s.5-6

⁹¹ Şükrü Karatepe, Osmanlı Siyasal Kurumları, İşaret Yayınları, İstanbul, 1990, 2.Baskı, s.105-110

16. yy'da Osmanlı toplumunda toprak sistemi bozulmuş, Celali İsyanlarının yarattığı karışıklıklar, toplumsal statüleri sarsmıştı. Dönemin “tek üretim aracı olan toprağa” yönelen servet birikimi, derebeylik yapılanmalarının oluşmasını sağlamış, klasik Osmanlı düzeninde yer almayan bey ve ağalar oluşmaya başlamıştır. Klasik toplumsal düzeni bozan, bu “beyler ve ağalar çeşitli toplum katmanlarından türemişlerdi. Ancak hepsinin ortak yanları vardı. Genellikle, ya servetlerini toprağa yönelterek mülkiyetin sağladığı kuvvet sayesinde bir takım askeri ve idari yetkileri ellerine almışlar; ya da askeri ve idari yetkilerine dayanarak toprak edinmişlerdi...1600 yıllarının Anadolu'sunda beliren bu derebeylik düzeni, daha sonra yer yer Sarayla çatışacak, fakat kendini toplumun hakim düzeni olarak kabul ettirecekti. Derebeylerin halkla Saray arasında bir doğal kademe, yönetim aracı şekline giren büyük bölümü durumunu sağlamlaştıırken, doğrudan doğruya Sarayın rakibi durumundakiler ezilecekti.” 1800 yıllarına gelinirken, “topluma ağalar, beyler ve onların irileri olan Ayanlar şekil” vermekteydi.⁹²

18.yy Osmanlı toplumunda egemen kesimleri, yüksek devlet memurları, mültezimler, tefeciler, bey ve ağalardan temsil etmekteydi. Geleneksel Osmanlı siyasi ve iktisadi yapısı bozulmuş, bu zümrelerin “çıkarınca işleyen ferdiyetçi bir ekonomik düzen” fiilen oluşmuştu. “Geleneksel yapıyla tam bir çelişki yaratan bu yeni düzen, artık müesseseseleşmek, kendini hukuki emniyete almak, kendi dünya görüşünü ithal etmek, bütünlenmek aşamasına gelmiştir. Memleketteki bu yollu eğilimler, Batının kendi sömürsünü genişletmek, işbirlikçilerinin güvenliğini sağlamak amacı ve çıkarları ile tam bir uyum halindedir. Batı önce tavsiye

⁹² İsmail Cem, Türkiye'de Geri Kalmışlığın Tarihi, Cem Yayınları, İstanbul, 1970, s.154-160

yoluyla, sonra ekonomik ve siyasi baskıyla bu eğilimlere arka çıkacak, bir noktadan sonra onları zorla kabul ettirecektir.”⁹³

Osmanlı siyasi ve ekonomik yapısının çözülmesi ve günün diğer devletlerinin yeni sömürgelerle ekonomik olarak güçlenmeleri, 1830’lardan itibaren, “başta İngiltere olmak üzere çeşitli Avrupa ülkelerince desteklen”en ıslahat hareketlerini doğurmuştur.⁹⁴ Islahat hareketleri ise, Türk Anayasacılık hareketlerinin başlangıcı olmuştur. Çavdar, Türk Anayasacılık hareketlerinin yasal çerçevesini, 18. yy’ın son dönemlerinden itibaren başlatır ve sırayla şu dönüşümlerle inceler: a) Şer-i Hüccet, b) Sened-i İttifak, c) Tanzimat, d) Tanzimattan sonraki “Islahat”lar.⁹⁵

“Hepimiz Onun azasıydık.”⁹⁶

4.2.İMPARATORLUK SON BULURKEN SİYASAL SEÇKİNLER

1908 II. Meşrutiyet’e kadar, Türkiye’de gerçek anlamda siyasi partilere rastlanılmamaktadır. Osmanlı İmparatorluğu’nda kurulan ilk siyasi örgütlenmeler, İmparatorluğun müslüman olmayan unsurlarının oluşturduğu gizli, ayrılıkçı örgütlerdir. Müslüman unsurlar ilk olarak 1859’ da, ayrılıkçı örgütlenmelere tepki olarak Fedailer Cemiyetini kurmuşlardır.⁹⁷

⁹³ Cem, age, s.184

⁹⁴ Tevfik Çavdar, Osmanlıların Yarı-Sömürge Oluşu, Ant Yayınları, İstanbul, 1970, s.57; Sina Akşin, Jön Türkler Ve İttihat ve Terakki, Remzi Kitapevi, İstanbul, 1987, s.15-16, Akşin, şu ifadeleri kullanır: “Tanzimat (1839) ve Islahat Fermanları (1856) Osmanlı Devleti’nin ortak sömürge haline gelmesinin duraklarından ibaretti.”

⁹⁵ Tevfik Çavdar, Türkiye’nin Demokrasi Tarihi, Imge Kitabevi Yayınları, Ankara, 1995, s.20

⁹⁶ Mustafa Kemal, 1923’te verdiği bir mülakatta bu ifadeleri kullanmıştı., Erik Jan Zürcher, Milli Mücadelede İttihatçılık, Çeviren: Nüzhet Salihoğlu, Bağlam Yayınları, İstanbul, 1987, s.281

⁹⁷ Muzaffer Sencer, Türkiye’de Siyasal Partilerin Sosyal Temelleri, May Yayınları, İstanbul, 1974, s.16; Erer, Fedailer Cemiyeti’nin “gayesi, Sultan Mecidi ve Vükelasını devirmektir” demektedir. Tekin Erer, Türkiye’de Parti Kavgaları, İstanbul, 1963, s.7

1865 yılında İstanbul Belgrat Ormanlarında piknik yapan Namık Kemal ve 5 arkadaşı, İttifak-ı Hamiyyet adında gizli bir dernek kurdular.⁹⁸ İttifak-ı Hamiyyet, örgütlenmesinde, İtalyan Carbonari Örgütü'nün yapısını esas aldığından, "kısa bir süre sonra bu adı,...'Yeni Osmanlılar Cemiyeti' olarak değiştirmiştir. Örgütlenme, yayın çalışmaları, eleştirel tutumları ile, dönemin yönetiminin dikkatini çekip baskıya uğrayınca, ağırlık merkezini yurt dışına taşıdı. Yurt dışında, yayın çalışmalarına başlayan Yeni Osmanlılar, "parlamento, halka karşı sorumlu yönetim, siyasal özgürlük, salt özgürlük, vatan ve ulus gibi kavramların tartışılmasını ve yayılmasını sağlamıştır." Bu tartışmalar, 1876 Anayasa'nın kabulü ile sonuçlandı ve I. Osmanlı Meclisi Mebusanı 1877'de açıldı. I. Meclis, "Ruslarla Ayastafanos Mütarekesinin imzalanmasının hemen arkasından 1878'de padişahın emriyle tatile girdi."⁹⁹

II. Meşrutiyet ile özdeşleşmiş olan İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin kuruluşu, 1889'da askeri tıbbiye öğrencilerince İttihat'i Osmani ismiyle gerçekleştirilmiştir. İttihat'i Osmani kurucuları, "aynı yıl Paris'teki Jön Türkler'in lideri Ahmet Rıza Bey'le ilişki"¹⁰⁰ kurmuşlardır. Örgütün, yaygınlaşma ve örgütsel yapılanışını oluşturma çabaları 1895 yılında Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti adını alması ile sonuçlanmıştır.¹⁰¹ 1889'dan 1908'e kadar gelişen İTC, II. Meşrutiyeti gerçekleştirerek iktidara gelmiş, 11 yıl 1918'e kadar iktidarda kalmıştır. İTC, iktidarda bulunduğu süre içinde on kabine değiştirmiştir. İTC, İmparatorluğun ilk siyasal partisi olarak, kendinden sonra gelecek siyasal oluşumları ya kendi bünyesinden çıkartmış, ya da kendisi örneklik oluşturarak etkilemiştir.

1902'de, I. Jön Türk Kongresi'nde, hareket bölünme eşiğine gelmiştir. Hareketin liberal politikaları benimseyen grubu, Teşebbüsü Şahsi ve Ademi Merkeziyet Cemiyetini kurdular.¹⁰²

İTC yönetimine karşı kurulan ilk muhalif örgütlenme ise 1908'de Osmanlı Ahrar Fırkası'dır. OAF kurucuları, İTC iktidarının, istibdat yapmaya başlaması

⁹⁸ Akşin, age, s.18

⁹⁹ Çavdar, 1995, s.25-41

¹⁰⁰ Tarkan Zafer Tunaya, Türkiye'de Siyasal Partiler, Hümiyet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1988, 2.Baskı, C:1, s.19

¹⁰¹ M.Şükrü Hanioğlu, Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti Ve Jön Türklük, İletişim Yayınları, İstanbul, Basım Tarihi Yok, s.173-180

¹⁰² Akşin, age, s.48

endişesi ile kurulmuştur. OAF, Meşrutiyet sonrası, TŞAMC'nin devamı olarak görülür. 1908'de seçimlere İTC'nin dışında katılan tek parti OAF olabilmiştir. Fırka, İTC'nin Türkçü politikalarına tepki duyan İmparatorluk diğer unsurlarınca desteklenmiştir.¹⁰³ OAF, hem Abdülhamit, hem de İTC istibdatına karşı örgütlenme çabasıındaydı. İktidara gelerek, askerleri siyasetten uzaklaştırıp, meşrutiyet idaresi kurmayı hedefliyordu.¹⁰⁴ İTC'nin sert muhalefeti ile karşılaşan OAF, 31 Mart Vakasından sonra 1910'da kendini feshetmiştir.

1908 seçimlerinden sonra, Osmanlı yönetiminin dinden uzaklaştığını savunanlarca, 1909'da İttihat-ı Muhammedi Fırkası kurulmuştur. Parlamento dışında kurulan, "gizli ve ihtilalci eğilimli" bir parti olan İMF'nin kuruluşundan on gün sonra, 31 Mart olayları yaşanmış ve parti kapanmıştır.¹⁰⁵

1910'da sosyalist fikirleri benimseyen kişilerce Osmanlı Sosyalist Fırkası kurulmuştur. İTC yönetiminin baskılarıyla karşılaşan OSF, kurucularının sürgün edilmesinden sonra dağılmıştır.¹⁰⁶ Kongar, o dönem Türk siyasal yaşamını, "sınıfsal ilişkilerin iç içe girdiği iki karmaşık cephe çizgisinde" çözümleyip, bunları, "devletçi-seçkinici cephe" ve "gelenekçi-liberal cephe" biçiminde açıklarken, OSF'yi ilki, İMF'yi ikincisi içinde görür.¹⁰⁷

Aynı dönem içinde, büyük çoğunlukla Abdülhamit yönetimine karşı, Jön Türk hareketinin içinde yer alan aydınlarca oluşturulan, Mutedil Hürriyetperveran Fırkası, Osmanlı Demokrat Fırkası, Ahali Fırkası, 1911'de kurulacak olan Hürriyet ve İtilaf Fırkası içinde yer almışlardır.

Hürriyet ve İtilaf Fırkası 1911'de İstanbul'da İTC yönetimi muhaliflerince kurulmuştur. Yukarıda da söylendiği gibi, HİF, İTC muhaliflerinin bir çatı altında toplanma çabalarının sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Fırka, İttihat-ı anasır olarak formüleleştirilen Osmanlıcılık fikrini benimsiyor, "İslamcılık ve Türkçülük siyasetlerini devletin dini ve etnik yapısından ötürü dağılmasına yol açacak, tehlikeli bir siyasi tavır olarak" görüyordu.¹⁰⁸

¹⁰³ Ali Birinci, Hürriyet ve İtilaf Fırkası, Dergah Yayınları, Ankara, 1990, Basılmış Doktora Tezi, s.37.

¹⁰⁴ Mevlanzade Rifat, Türkiye İnkılabının İçyüzü, Haz.: Metin Hasırcı, Pınar Yayınları, İstanbul, 1993, s.114

¹⁰⁵ Tunaya, age, s.182 vd

¹⁰⁶ Erer, age, s.11; Birinci, age, s.40

¹⁰⁷ Emre Kongar, Türkiye'nin Toplumsal Yapısı, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1992, 6.Basım, s.143-146

¹⁰⁸ Birinci, age, s.57

Bu dönemden Cumhuriyetin kuruluşuna kadar, üste anılan partilerin devamı niteliğinde örgütlenmeler, azınlıklar tarafından kurulan ayrılıkçı partiler ve Milli Mücadeleyi destekleyen kuruluşlar, Türk siyasal yaşamında yer almıştır.

Yeni Osmanlılarla başlayıp, Jön Türk hareketi ile beslenerek İmparatorluk yönetimini ele geçiren İttihat ve Terakki Cemiyeti ile, genel anlamda bu harekete muhaleti temsil eden Hürriyet ve İtilaf Fırkası, Cumhuriyet sonrası da siyasal yaşamımızı etkilemiş, izdüşümlerini günümüze yansıtmıştır.

Keyder, 18. yy'ın, "laik bürokrasinin ortaya çıkmasında dönüm noktası olduğunu" belirtir. Bunu takip eden 19. yy'da İmparatorluk yönetsel yapısında dönüşüm başlamış, Saray bürokrasisine karşı sivil bir bürokrasi (Bab-ı Ali) oluşmuştur. Bu sivil bürokrasi yönetsel yapı içinde nicel bir çoğunluğa kavuşmasına karşın, 19. yy son çeyreğine doğru Saray yönetsel gücünü artırmıştır. Oysa sivil bürokrasi, nicel yoğunluğunun yanında, öğretim düzeyleri gereği gelişen nitel birikimleri ile, İmparatorluk yönetsel yapısında, batılılaşma (modernleşme) yönünde gerek evrimci, gerekse devrimci değişim istemlerinin ortaya çıktığı kaynak olmuştur.¹⁰⁹ 19. yy'da Osmanlı toplumsal yapısına eklenen yeni öğelerden biri olan bürokratlar, "kulluk statülerini reddetmekte, siyasal iktidarın dizginlerini ele geçirip çağdaşlaşma hareketinin önderliğini üstlenmekteydiler. Bunlar, İmparatorluğa, kişi haklarının korunmasına ilişkin, Batı kökenli kavramlar getirdiler. Ancak, bu girişimler yakından incelendiğinde, yeni yeni ortaya çıkmakta olan çağdaş bürokrasinin, aslında kendi haklarını belirlemek ve korumak peşinde olduğu açıkça görülür."¹¹⁰

Jön Türklerin, toplumsal kökleri, İmparatorluğun "seyfiye, kalemiye, ilmiye gibi ana meslek" gruplarına dayanmaktadır. Bu, ordu, bürokrasi ve din adamlarından oluşan bir ittifak doğurmuştur.¹¹¹ 19. yy sonlarına doğru "bürokrasinin alt ve orta basamaklarını besleyebilmek için Batı modeli okullar açılmıştı." Bu okullar, bürokrasinin yapısını değiştirmiş, "hiyerarşi piramidinin hayli dar olan tabanı, yerini daha geniş ve giderek genişleyen bir tabana

¹⁰⁹ Çağlar Keyder, Türkiye'de Devlet Ve Sınıflar, Çeviren: Sabri Tekay, İletişim Yayınları, İstanbul, 1989, s.45; Mardin, İTC'nin çoğunluğunu, "radikal bir toplum değişmesi düşünmeyen, yalnız kendi konumlarını garanti altına almak isteyen bir memur grubunun" oluşturduğunu söylemektedir. Şerif Mardin, Jön Türklerin Siyasi Fikirleri 1895-1908, İletişim Yayınları, İstanbul, 1992, 4.Baskı, s.293

¹¹⁰ Mardin, 1991, s.88

¹¹¹ Mardin, 1992, s.66

bırakmıştır.” Yeni açılan öğretim kurumlarında, eğitimin parasız oluşu ve öğrenci ihtiyaçlarının karşılanması taşradan bu okullara doğru yönelimi başlatmıştır. “Bu taşralılar, genellikle ayan ve eşrafın alt kademelerinden oluşan tabakanın ve birkaç hali vakti yerinde köylü ailesinin çocuklarıydı.” Bunlara karşın, eski kent kökenli bürokratlar, servet birikimi yapacak yasal düzenlemelere kavuşmuş, çocukları çağdaş öğrenim olanaklarından yararlanmaktaydı. Bürokratik bir soylu tabaka oluşmuştu. Bürokrasinin bu yeni yapısı, bundan sonra İmparatorluk yönetsel yapısındaki çatışma kaynaklarından birini oluşturacaktı. Ortaya taşralı-kentli ayrımı çıkmıştı. Taşralılar, Tanzimat bürokrasisi kökenli kişilerce tutulan devlet üst yönetimine karşı çıkmaktaydılar. Jön Türklerin toplumsal kökenlerinde taşralı yeni bürokratların olduğu görülmektedir.¹¹² Bu dönemde sivil bürokraside görülen taşralı-kenti ayrımının, orduda ve din adamı sınıfında da olduğu, çatışmalar doğurduğu görülmektedir.¹¹³ Tüm bu çatışmalara rağmen İmparatorluk tabakalaşmasının yöneten ve yönetilen şeklinde oluşan ikili hiyerarşisi, Jön Türklerin iktidarı ellerine geçirdikleri dönemlerde de¹¹⁴ bozulmamıştır. “Eski ihtilalcilerden, yani Jön Türklerden oluşan yeni yönetici sınıf, yine yönetilenlerden çok uzak kalmıştır. Bunun nedeni, her şeyin ötesinde, yönetici tabakaya yeni girenlerin, ele geçirdikleri bürokrasi kalesinin nihai amacıyla derhal özdeşmeleri, yani ‘devletin bekası’ ilkesini hemen benimsemeleridir.”

İmparatorluk taşrasında ise, toprak düzeninin bozulması ile, “yerel eşraf, artık kayıtları tutulmayan devlet topraklarını ele geçirmeye” çalışmaktaydı. Aynı biçimde, taşra bürokrasisi de, yetkilerini kullanarak, toprak kaynaklı servet edinme gayretleri içindeydi.¹¹⁵ “Bu şekilde, ondokuzuncu yüzyıl sırasında, imparatorluğun pek çok köylerini kontroları altında tutan yeni bir toprak sahibi sınıfı ortaya çıktı. Bu durum,...şiddetli toplumsal mücadelelere yol açtı; Batı ve Orta Anadolu’da, Ağa diye bilinen, bir köye hakim, çok kez de köye mülk olarak sahip simaları ve onların daha güçlü koruyucusu olup şehirde oturan tüccar toprak sahibi ortaya çıkardı.”¹¹⁶

¹¹² Mardin, 1991, s.92-93

¹¹³ Mardin, 1994, s.141

¹¹⁴ Mardin, 1991, s.94

¹¹⁵ Mardin, 1991, s.91

¹¹⁶ Bernard Lewis, Modern Türkiye'nin Doğusu, Çeviren: Metin Kırıatlı, TTK Basımevi, Ankara, 1991, 4.Basım, s.444

Bu dönemde yapılan reformlarla ortaya çıkan, "kapitalist sistemle bütünleşmenin sonuçlarından hayal kırıklığına uğrayan" siyasal seçkin çevrelerin hoşnutsuzluğu, "batıya belli bir şüpheyle yaklaşan", muhafazakar taktikleri benimseyen Saray bürokrasinin yeniden yönetimde ağırlık kazanmasını sağladı ve batılılaşma yönelimleri yavaşladı. Yönetimde, evrimci düzeltme yanlılarının yer almaları, batılılaşma hareketini devrimci yöntemlerle gerçekleştirme düşüncesine sahip kadrolar oluşması sonucunu doğurdu. Öte yandan kapitalist sistemin şokuyla karşılaşan geniş kitleler nezdinde, evrimci saray bürokrasisi ve Padişah ideolojik bir başarı elde etti.¹¹⁷ Batılılaşmacı seçkin istemleriyle örtüşen uluslararası sermayenin emperyalist amaçları, Padişah ve saray bürokrasisinin muhalif siyasalarına bağımsızlık hüviyeti biçiminde şekil kazandırmış, halkın desteğini almıştır.¹¹⁸

Feroz'a göre, "Hamidiye rejimini yıkmak için birleşmiş güçlerden oluşan Jön Türkler", kendi içlerinde "sayısız hizbe" bölündüler. Bu bölünmeleri iki ana grupta toplamak mümkündür: "Liberaller ve İttihatçılar." Genel olarak, Liberaller Osmanlı toplumunun üst sınıflarını yansıtır. Bunlar, iyi eğitilmiş, batılılaşmış, Fransız kültürü ve İngiliz yönetim anlayışından etkilenmiş, ideolojik olarak Osmanlıcılığı savunan kişilerden oluşmaktaydı. İttihatçılar, "batılı terimlerle alt orta sınıf olarak betimlenebilecek bir kesimden geliyorlardı." İttihatçılar, Türk ve Müslümanlar arasında örgütlenmiş yegane siyasal güç olarak, Almanya ve Japonya örneğinden esinlenmekteydiler. Liberaller yüksek bürokratlara, İttihatçılar ise, ordu ve toplum içindeki örgütsel güçlerine dayanmaktaydı.¹¹⁹ Keser de dönemin siyasal ayrımını aynı ikili şekilde, reformların devlet eliyle yukarıdan aşağıya yapılmasını öneren

¹¹⁷ Keyder, age, s.47

¹¹⁸ Hikmet Kıvılcımlı, Türkiye'de Kapitalizmin Gelişimi, Bibliotek Yayınları, İstanbul, 1989, s.28, Kıvılcımlı'ya göre, "Bugün ne kadar inanmazsak inanmayalım, O (Abdülhamit) Türkiye'de her şeyden önce, 'istiklal: bağımsızlık şampiyonuydu: 1-Dışarıda Batı kapitalizmine karşı bağımsızlık, 2-İçeri de sosyal sınıflara karşı bağımsızlık,...Abdülhamit'in üçte bir yüzyıl egemen oluşu, yalnız hafiyelerinin gücünden değil, modern gidişi Batıya teslim olmak sanan yerli sermayenin ihanetine karşı olmasından ileri gelir.", age, s.64-66; Avcıoğlu'da, Tanzimat'la başlayan reform hareketlerinin "Türkiye'yi sömürgeleştirmekten başka bir sonuç" vermediğini, yine bu "cinsten bir Batılılaşma'nın bir uydulaşma" olduğunu söylemektedir. Doğan Avcıoğlu, Türkiye'nin Düzeni, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1969, 4.Baskı, C.1, s.79

¹¹⁹ Feroz Ahmad, Modern Türkiye'nin Oluşumu, Çeviren: Yavuz Alogan, Sarmal Yayınevi, İstanbul, 1995, s.53-55

İttihatçılar (Ahmet Rıza) ve "devletin ekonomik yaşama katılmaması gerektiğini savunan" liberaller (Prens Sebahattin) biçiminde yapmaktadır.¹²⁰

Sivil bürokrasi içinde doğan ve aynı kesim içinde geniş bir desteğe sahip olan Jön Türk düşüncesinde, ekonomik bir program değil, "radikal bir pozitivizm" düşüncesinden kaynaklanan devrimci değişim fikirleri ile sadece "devleti kurtarmayı amaçlayan siyasi bir eylemcilik yer alıyordu." İttihatçılar, sivil bürokrasi içinde yer almaları ve öğrenim düzeylerinin yüksekliğine karşın, "birdenbire ele geçirdikleri iktidar için hazır değillerdi" ve toplumsal bir sınıfı temsil etmiyorlardı. Bununla birlikte İttihatçı yönetimin başlangıcında, gayrimüslim burjuvazinin gerek kültürel, gerek ekonomik gelişmesi, yeni siyasi seçkinlerde ulusçuluk düşüncelerini doğurdu. Gayrimüslim burjuvaziye olan güvensizlik, savaş yıllarında başlayıp, daha sonraları devam edecek, -günümüze kadar getirilebilir-, müslüman Türk unsurlardan oluşan yerli burjuvazi yaratma çabalarını oluşturdu. İttihatçı yönetimin ekonomik siyasaları müslüman burjuvazi oluşturmak biçiminde gelişti. 1908-1914 yıllarında işçi örgütleri kapatıldı ve müslüman müteşebbüsler desteklendi. "Kooperatif biçiminde örgütlenmiş yeni ticaret şirketleri yanında Müslüman iş adamları parti örgütünün himayesi altında biraraya getiriliyor ve yine ticarete yönelik 'milli' şirketler kurdululuyordu. Çoğu zaman, mahalli İttihat ve Terakki Teşkilatının üyeleri ile bu yeni şirketlerin ortakları aynı kişilerdi. Hükümet bu gibi teşebbüsleri bütünüyle desteklerken parti teşkilatı ile yeni ortaya çıkan milli burjuvazi şebekesinin birbiriyle özdeşleşmesini de sağladı." Müslüman müteşebbüslerin özendirilmesi taşrada daha yoğun biçimde sürmüştür.¹²¹ Müslüman Türk burjuvazisi yaratmaya yönelik toplumsal ve ekonomik siyasaları nedeni ile İTC "Türk burjuvazisinin öncü partisi olarak tanımlanabilir."¹²²

İttihat ve Terakki, devrimci değişim politikalarını, siyasi meşruiyetin kaynaklarını laikleştirerek sürdürmüştür. Bu politikalar, alt sınıfsal yapılarda

¹²⁰ İhsan Keser, Türkiye'de Siyaset Ve Devletçilik, Gündoğan Yayınları, Ankara, 1993, s.33

¹²¹ Keyder, age, s.50-56, Keyder'e göre, "Bürokrasi ile tüccar sınıfı arasındaki ilişki açısından bakıldığında, durum, özerk bir devlet sınıfının henüz filizlenen kapitalist gruplar üzerinde vesayetini kurduğu Japonya'ya benzer.", age, s.64; Korkut Boratav, Türkiye İktisat Tarihi 1908-1985, Gerçek Yayınevi, İstanbul, 1989, 2. Baskı, s.27; Mardin, İTC'nin fikri köklerini "19. yüzyıl biyolojik materyalizminin etkisine" bağlar. Şerif Mardin, Türk Modernleşmesi, Derleyenler: Mümtaz'er Türköne vd., İletişim Yayınları, İstanbul, 1992, 2.Baskı, s.98

¹²² Feroz Ahmet, İttihatçılıktan Kemalizme, Çeviren: Fatmagül Berkay, Kaynak Yayınları, İstanbul, 1986, 2.Baskı, s.34

büyük huzursuzluklar yaratmıştır. Resmi İslam olarak tanımlanabilecek "Sünni ortodoksi, hiçbir zaman devletten bağımsız olarak örgütlenmemiş" olmasına rağmen, halk İslamı, "siyasi toplumun nüfuz etmediği varoluş alanının, birleştirici ilkesiydi. Yol gösterici ilkenin militan reformculuk olduğuna inanıldığında, İslamiyet siyasi merkeze karşı yerel değerleri savunmanın bayrağı oldu."¹²³ Bu anlamda, İttihatçıların halkçılığı, "demokratik ve özgürlükçü bir boyut taşımaktan çok, eğitilmiş seçkinlerin kendi 'iyi'lerini halka benimsetmeye çalışmaları gibi bir görünüm" kazanırken, milliyetçilik de, "Tanzimat'ın güçlendirdiği bürokratik seçkinlerin kendi 'iyi'leri doğrultusunda toplumu 'ilerletme' amacına uygun bir araç olarak" algılanmıştır.¹²⁴ Bu radikal politikalar, aydın-halk ayrımını keskinleştirmiştir. Aydınlar ve "Osmanlılarda ilk batılılaşan kurum" ordunun oluşturduğu ittifakın karşısında halk yer almıştır. Aydınlar, yukarıda da söylendiği gibi toplumsal bir sınıfı temsil etmiyor, -öncüsü değiller-, dayanak olarak orduya güveniyorlardı.¹²⁵

Dönemin siyasi örgütlenmelerinde dikkate değer bir konuda, İmparatorluk yönetimine muhalefet eden siyasi seçkinlerin tamamına yakınının mason olmalarıdır. Muhalefet hareketleri, mason örgütlenmeleri esas alınarak oluşturulmuş, iktidar ele geçirilince de, bu ilişki önemini sürdürmüştür. Masonluk, gerek Saray, gerek sivil bürokrasi içinde etkili olmuştur.¹²⁶

¹²³ Keyder, age, s.73, Keyder, düşüncelerini şöyle sürdürür: "Fakat bu savunmanın bayrağı olan İslam, teşkilatlı, ortadoks İslam'dan farklıydı; mahalli geleneklerle, efsane ve kahramanlara ilişkin masallarla ve gizemci mezheplerle kolayca kaynaşmış bir inanç ve örgütlenme biçimiydi. Ortaya çıkan bileşim içinde Bizanslı bir köy rahibi bile kendini çok yabancı hissetmezdi."

¹²⁴ Levent Köker, Modernleşme, Kemalizm ve Demokrasi, İletişim Yayınları, İstanbul, 1993, 2. Baskı, s.131

¹²⁵ Çavdar, 1970, s.74-75

¹²⁶ Dönemi inceleyen tüm eserlerde ve dönemin siyasi seçkinlerinin hatıratlarında bu konuda pek çok referansa rastlanır. Ramsaur eserinde, bu ilişkiye geniş yer vermiş ve Jön Türk aydınlarının büyük çoğunluğunun bektâşi ya da bektâşi ve mason olduğunu vurgulayarak bektâşiliği de dikkat çekmiştir. Ernest Edmondson Ramsaur, Jön Türkler Ve 1908 İhtilali, Çeviren: Nuran Yavuz, Sander Yayınları, İstanbul, 1982, 2.Baskı, s.128-132

*"Ben bu maddede değiştirilecek bir şey görmüyorum. Çünkü burada memurların siyasal demeklere girmemesinden amaç, onların benim partimden başka bir partiye katılmaması demektir. Bu açıdan bu madde hatta faydalıdır."*¹²⁷

4.3.ULUS DEVLETİN KURULUŞUNDA SEÇKİN

İmparatorluk yıkılıp, yeni Türk devletine yapılanırken açılan ilk siyasal parti, Milli Mücadele'yi yapan örgütlerden Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nden oluşan Türkiye Büyük Millet Meclisi ikinci dönem mebuslarınca 14 Eylül 1923'te kurulan Halk Fırkası'dır.¹²⁸ Milli Mücadele'nin kazanılması ve saltanatın kaldırılmasının ardından, Mustafa Kemal Paşa 7 Aralık 1922 günü Ankara'da Hakimiyet-i Milliye Gazetesine verdiği bir demeçte, barış sağlanınca, halkçılığa dayanan ve HF adını taşıyacak bir siyasal parti kuracağını açıklamıştır. M.Kemal Paşa demecinde, "yeni parti programının hazırlanması için bütün yurtsever aydınlardan, vergi adaletsizliği, kalkınma önlemleri, doğal kaynaklardan yararlanma ve mülkiyet güvenliği ilgili yasal düzenlemeler, vakıflar, bayındırlık çalışmaları, askerlik süresi gibi konulara ışık tutmalarını istiyordu. Ama, bu demeçte, HF'nin Meclisteki Birinci Grubun dönüştürölmesiyle kurulacağı yolunda herhangi bir işaret yoktu."¹²⁹

İmparatorluğun son toprak parçası Anadolu'nun işgali ile, ülkenin kaderine el koyan Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisi, Milli Mücadeleyi yaparken, tüm üyeleri aynı amaç etrafında toplanmıştı. Tüm ulusal güçler A-RMHC altında örgütlenmişti. Meclis açılınca, A-RMHC'nin genel kurulunun yetkileri Meclis genel kuruluna geçmiş, tüm meclis üyeleri A-RMHC üyesi sayılmıştır. Aynı amaç etrafında toplanan Meclis'te zamanla görüş ayrılıkları çıkmış, 1921 Mayıs'ında M. Kemal Paşa'nın önderliği altında toplananlarca Birinci Müdafaa-i Hukuk, kasıtlı olarak bu grubun dışında bırakılanlar ve gruba katılmak istemeyen mebuslarca da Temmuz 1922'de İkinci Müdafaa-i Hukuk grupları kurulmuştur. Birinci Mecliste

¹²⁷ 1936 CHP IV Kongresinde, bütün illerde CHP il başkanlıklarına o il valilerinin atanacağı kararı alınmış, Memurin Kanunun 9. Maddesine gereği ise, memurların siyasetle uğraşmaları yasaklanmıştır. Başbakan İnönü tarafından, tartışmalı karar M. Kemal'e açıldığında, M. Kemal'in cevabı bu şekilde olmuştur., Mehmet Kabasakal, Türkiye'de Siyasal Parti Örgütlenmesi, Tekin Yayınevi, İstanbul, 1992, Basılmış Doktora Tezi, s.132

¹²⁸ Erer, age, s.20

¹²⁹ Mete Tunçay, T.C.'nde Tek Parti Yönetiminin Kurulması (1923-1931), Cem Yayınevi, İstanbul, 1992, 3.Basım, s.47-48

oluşan bu gruplaşmalar uzun zaman siyasal tarih yazınında dikkate alınmamıştır. Bu konu işlenirken ise, resmi bakış açısı olan, Birinci Grubun M. Kemal Paşa etrafında toplanan laik, devrimci, ilerici, İkinci Grubun şeriat-saltanat yanlısı, dinci, gerici sınıflamaları esas alınmıştır. Bazı kaynaklar ise, Birinci Grup'u, ilericiyi temsil eden asker-sivil bürokrasiden oluşan küçük burjuvazi, İkinci Grup'u, muhafazakarlığı temsil eden eşraf, toprak sahipleri ve din adamları ile özdeşleşmiştir. Bu araştırmalarda, "resmi bakış açısına bir de sosyal boyut eklemektedir." Gerek resmi, gerekse sınıfsal temele dayalı "bakış açılarının geçerliliğini haklı çıkaracak hiçbir neden yoktur. Her iki grup içinde de toplumun tüm kesimlerinin temsilcisine rastlamak mümkündür. Aradaki asıl ayrımın, Mustafa Kemal Paşa'nın otoritesine kayıtsız şartsız bağlı olup, adım adım oluşturulmaya başlayan otoriter siyasal çerçevenin savunucusu olanlarla, Mustafa Kemal Paşa'nın olağanüstü yetkilerle donanıp, sivrilmesine ve rejimin otoriter bir yapıya doğru yönelmesine karşı çıkanlar arasında olduğu kabul edildiğinde gruplaşmalar daha doğru anlaşılmakta"dır.¹³⁰ Birinci Meclis'te görülen bu ayrışma, İmparatorluk siyasal yaşamında görülen ayrışmaların devamı, Cumhuriyet sonrası oluşacak gruplaşmaların da başlangıcı olmuştur.

II. TBMM'de, İkinci Grubun tamamen tasfiye edilmesi ve Birinci Grubun tamamının yer almasına rağmen, Meclis tamamen homojen bir yapıya kavuşturulamamıştı. II. Meclise Birinci Grupta yer alan muhafazakar temsilcilerde girmişti. Oldukça güçsüz ve örgütsüz olmasına rağmen, II. Mecliste muhalefet oluşturan mebusların öncülüğünde, Kasım 1924'te Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası kurulmuştur.¹³¹

TCF'nin kuruluşuna yol açan olayların HF'yi oldukça etkilediği görülür. "Yeni kurulacak partinin isminde 'Cumhuriyet' kelimesinin yer alacağının anlaşılmasından sonra, Halk Fırkasının 10 Kasım'da yapılan grup toplantısında partinin isminin başına 'Cumhuriyet' kelimesi eklenmiştir."¹³²

¹³⁰ Ahmet Demirel, *Birinci Meclis'te Muhalefet*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1994, Basılmış Doktora Tezi, s.13-28; Zürcher, Birinci Grubu "parlamentar bir parti" olarak M.Kemal Paşa tarafından kurulduğunu belirttikten sonra, İkinci Grup için şunları söyler: "Bu grubun radikallerden muhafazakarlara çok farklı görüşte üyeleri olmakla birlikte, tek amaç için birleşmişlerdi: Millet Meclisi'nin egemenliğini korumak ve Mustafa Kemal'in diktatörce yetkiler elde etmesini engellemek.", Zürcher, age, s.229

¹³¹ Esat Öz, *Tek Parti Yönetimi ve Siyasal Katılım*, Gündoğan Yayınları, Ankara, 1992, s.88-90

¹³² Öz, age, s.91

Kongar, TCF'nin gelenekçi-liberal cephe tarafından Mustafa Kemal'e karşı kurulduğunu belirtir.¹³³ TCF kuruluş çalışmalarında büyük ilgi görmüştür. Fırkanın kuruluşunda İttihatçı yeraltı örgütü Karakol Teşkilatı'nın ve İkinci Grup liderlerinin büyük katkıları olmuştur. TCF doğrudan yapılanmaya sahip, tam anlamıyla parlamenter bir partiydi. TCF, liderlik açısından incelendiğinde, klasik liberal bir yapı verirken; biçimsel olarak kitle, örgütsel içerik açısından kadro partisi görünümündeydi.¹³⁴

TCF, 1925 yılı Şeyh Sait İsyanı sonrası, Takrir-i Sükun Kanunu'na dayanarak, henüz 7 aylıkken kapatılmıştır. TCF'nin kurucusu Ali Fuat Cebesoy anılarında, fırka kapatılmadan önce, "Başvekil Fethi Beyin muhalefet fırkası ileri gelenlerine -belli ki, Reisicumhurdan aldığı bir talimat uyarınca- kendi kendilerini feshetmelerini önerdiğini, fakat bunu kabul etmediklerini" yazmaktadır.¹³⁵

Zürcher'e göre, "sonuç olarak, TCF için 'bağımsızlık sonrası tutucuları' etiketi oldukça uygun görülmektedir. Ancak, bu tutuculuk niteliği, Kemalistler'in de köktenci kanadını oluşturdıkları aynı Jön Türk/Milliyetçi hareketin tutucu kanadı olarak kabul edilmeleri şartıyla doğru olacaktır. İdeolojik açıdan, her iki kanat da temel olarak aynı orta sınıfın pozitivist, milliyetçi ve liberal hareketine bağlıydı. Hem Kemalistler, hem de Terakkiperverler, gerici ya da aşırı tutucu islami siyasal akımlardan kesinlikle çok uzaktılar.¹³⁶

TCF'nin kapatılmasından sonra, Takrir-i Sükun Kanunları eşliğinde muhalefet sindirilmiş, batılılaşma yönünde radikal uygulamalar başlamış, geleneksel yaşamın modernleşme yönünde değiştirilmesine yönelik devrimci siyasalar uygulamaya konulmuştur.

1927'de II. Meclis tatile girmeden önce, Meclis dağılmadan CHF Grubu toplanarak, merkezîyetçi-otoriter yapının yasallaşması yönünde önemli bir karar alacaktır. Karara göre, "Fırka Divanının milletvekillerini tespit etmesi ve seçim işlerini yürütmesi hükmü değiştirilerek bu görev 'umumi reise' verilmiştir."

¹³³ Kongar, age, 151

¹³⁴ Erik Jan Zürcher, Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası, Çeviren: Gül Çağalı Güven, Bağlam Yayınları, İstanbul, 1992, s.87-98; Zürcher başka bir çalışmada, TCF liderlerinin İttihatçı geçmişlerinin bir anlam ifade etmeyeceğini, çünkü, CHF'nin de aynı şekilde, İttihatçı kişilerce oluşturulduğunu söyler. Zürcher, 1987, s.279

¹³⁵ Tuncay, age, 147

¹³⁶ Zürcher, 1992, s.142

Böylece, "TBMM üyelerini tespit etme görevi, geniş bir kuruldun alınarak, 'parti genel başkanı'na veriliyordu. Bunun, milletvekilerinin parti üst yönetimine bağıllılığının artışı, iktidarın tekelleşmesi anlamına geldiği açıktır." Seçimlerin ardından, partinin II. Büyük Kongresi toplanarak, bütün derneklerin yönetimlerinde parti müfettişlerinin söz sahibi olmasını sağlayacak düzenlemeler yapılmıştır. Bu kararlarla, artık parti, "tek ve kaplayıcı bir siyasal parti, bir milli vasi haline inkılap" etmiştir. Öte yandan, "Atatürk'ün CHF içindeki muhtemel rakiplerinin partiden ayrılarak TCF'nı kurmasıyla, CHF nispeten homojen bir yapı kazanmış"tır.¹³⁷

Bu dönemde, toplum içinde siyasete ilgi düşük düzeydeydi. CHF, halkın kendisini desteklemesi yönünde bir çalışma yapmıyor, yerel örgütler, kentlerdeki yöneticileri denetliyor, köylere girmiyordu. M.Kemal, iktidarı CHF kanaalıyla kullanmakta, merkezdeki en üst görevler askerler ve bürokratlar tarafından doldurulmaktaydı. "Yerel düzeyde önemli görevler ise, güçleri merkezdeki gelişmelerden etkilenmeyen yerel seçkinler tarafından" denetleniyordu.¹³⁸

1930'lara gelindiğinde, "Meclis içinde Hükümet denetimini sağlamak, böylece yanlış uygulamaların önüne geçmek ve Cumhuriyetin ve çok partili demokrasinin gereğini yerine getirmek böylece ülkenin dışarıdaki görünümünü de değiştirmek" amaçları ile "Reisicumhur M. Kemal Paşa tarafından" arkadaşı Ali Fethi Okyar'a Serbest Cumhuriyet Fırkası kurduruldu.¹³⁹ SCF kuruluşundan sonra büyük ilgi görmüş, Fırka'ya katılım oranı çok yüksek düzeylerde gerçekleşmiştir.¹⁴⁰ SCF'de, TCF gibi CHF'nin bünyesinden doğmuştur. TCF, parti içindeki muhalefetin partiden ayrılması sonucu kurulurken, SCF, "tamamen bazı şartların zorlaması sonucunda Atatürk tarafından kurdurulmuş, göstermelik bir muhalefet yaratma girişimidir."¹⁴¹ Güdümlü bir muhalefet partisi olarak kurulmasına rağmen SCF'nin gördüğü büyük ilgi ve bu ilgiden cesaret alan fırkasının iktidara aday

¹³⁷ Öz, age, s.99-101

¹³⁸ Kabasakal, age, 113

¹³⁹ Kabasakal, age, 118, aynı yerde SCF'nin kuruluş gerekçeleri arasında, "toplumun siyasal eğilimlerinin saptanmak istenmesi" ve "Gazi'nin, İsmet Paşa'ya üstünlüğünü kanıtlamak ve onu dizginlemek istekleri"de sayılmaktadır.

¹⁴⁰ Ali Fethi Okyar, Serbest Cumhuriyet Fırkası Nasıl Doğdu, Nasıl Fesh Edildi ?, İstanbul, 1987, s.68, Okyar, anılarında partinin gördüğü ilgiyi şöyle anlatmaktadır: "Bugünlerde fırkanın memleketin her köşesinde uyandırdığı şayan-ı hayret alakayı tasvir etmek güçtür. Artık fırkanın muvaffakiyeti en müteredditlerin bile gözlerini kamaştıracak derecede idi....Birçok ziyaretçiler tebrik ve iltihak için dairemize gelmişlerdi."

¹⁴¹ Öz, age, s.102

olduğunu açıklaması, CHF yönetimini telaşlandırmış, fırka aleyhine kampanya başlatılmasını sağlamıştır. Bu kampanyada, "SCF'na yöneltilen eleştiriler, partinin irticai tehlike yaratacağı, cumhuriyeti tehlikeye sokacağı, bütün 'inkılap karşıtları'nın partiye toplandıkları yönünde yoğunlaşmıştır."¹⁴² Fırka kurulduktan sonra başlayan bu tartışmalar gittikçe şiddetlenmiş ve fırka yaşamının dördüncü ayında kendini feshetmiştir.

Kongar, o dönemde, Atatürk devrimlerini benimsemeyen kesimlerin SCF saflarına sızdıklarını ve parti yönetiminin "kendisini bu gerici desteklerden arındırma"diğini belirtmektedir.¹⁴³ Öte yandan Feroz SCF'nin başarısını şu biçimde açıklar: "Ülke içinde Cumhuriyetçiler kitlelerden öylesine kopuktular ki, muhalefetin önderleri hükümeti eleştirdiklerinde onları devlet koruması altına almak gerekeceğine inanıyorlardı. Aslında halk yöneticilere yabancılaşmıştı; Serbest Fırka'nın çağrılarına büyük bir coşkuyla karşılık verdi."¹⁴⁴

SCF'nin kapatılışından hemen sonra basında, fırka ile ilişkili görülen Türk Ocaklarının kapatılıp, "bu kuruluşun bütün tesis ve örgütüyle Halk Fırkasına devredileceği" biçiminde haberler çıkmıştır. M. Kemal Paşa aynı dönemde gazetecilere, "Büyük Halkevlerinin açılacağını" söylemiştir.

1931 yılında CHF III. Büyük Kongresi yapılmış, partinin ilk resmi programının ön tasarısı niteliğindeki beyannamesi kabul edilmiştir. Beyannamede, "CHF'nin cumhuriyetçi, milliyetçi, halkçı, devletçi, laik ve inkılapçı vasıflarının partinin değişmez bir niteliği olduğu, Türkiye Cumhuriyeti halkının ayrı ayrı sınıflardan mürekkep değil ve fakat ferdi ve içtimai hayat için iş bölümü itibari ile muhtelif mesai erbabına ayrılmış camia olduğu belirtilmiştir."¹⁴⁵

III. Büyük Kongrede, "aşağıdan yukarıya ve çevreden merkeze doğru örgütlenme biçimi" kabul edilmiş, üyelik yaşına gelmemiş olanlar potansiyel üye sayılmıştır. Kongrede, "CHF katip-i Umumisi, son Türk Ocakları Kurultayının verdiği kendini fesih ve 'bu cemiyetin haiz olduğu bütün hakların bütün vecibeleriyle birlikte CHF'na devri müttefikane tasvip' edilmiştir." Bunu takip eden

¹⁴² Öz, age, s.106

¹⁴³ Kongar, age, 155

¹⁴⁴ Feroz, 1995, s.88

¹⁴⁵ Öz, age, 116

1932 yılında da, "4 il merkezinden başlayarak yurdun dört bucağında" Halkevleri açılmıştır.¹⁴⁶

1936'da CHP IV. Büyük Kurultayı yapılmış, Parti ile devletin kaynaştırılması sağlanmıştır. Yapılan yeni düzenlemelerle, İçişleri Bakanı Parti Genel Sekreterliğine, illerde valiler il başkanlıklarına getirilmiş, genel müfettişler ise, bölgelerinde bütün devlet işlerinden olduğu gibi, parti faaliyet ve örgütünün de denetçisi yapılmıştır. R. Peker'in anlatımıyla CHP böylece "devlet partisi" durumuna getirilmiştir. İ. Giritlioğlu ise, "Esasen bu devirde, Hükümet ve Partiyi birbirinden ayrı olarak mütala etmeye imkan yoktur. Bu iki müessese, çok yerde birbirinin zaruri ve lüzumlu destekçisi haline gelmiştir." demektedir. Aynı yıl yapılan il kongreleri öncesi Ş. Kaya CHP Başkanlıklarına gönderdiği yazıda, "yönetim ve uygulamalar konusunda kongreye bilgi vermek ve sorulacak soruları yanıtlamak üzere idare amirlerinin kongrelerde hazır ve hazırlıklı bulunmalarını istemiştir."¹⁴⁷

Parti-Devlet bütünleşmesinin ikinci adımı Şubat 1937'de sağlanmış, parti ilkelerine Anayasa'da yer verilmiştir. Anayasa'nın 2. Maddesi "Türkiye Devleti, Cumhuriyetçi, Milliyetçi, Halkçı, Devletçi, Laik ve İnkılapçıdır" şeklinde değiştirilmiştir.¹⁴⁸

1937 yılında, izlerini sonraki yıllara yansıtabilecek önemli bir Hükümet değişikliği yaşanmıştır. İ. İnönü'ye "isteği üzerine" Atatürk tarafından izin verilerek, "İktisat Vekili Celal Bayar" hem Başbakanlığa hem de CHP Genel Başkan Vekilliğine atanmıştır. Atatürk'ün ölümünden sonra yapılan CHP I. Olağanüstü Kurultayına Cumhurbaşkanı sıfatıyla katılan İ. İnönü, CHP'nin değişmez Genel Başkanı olmuştur. 1939 yılında ise, Parti merkezince kararlaştırılan mebus adayları listelerinde Atatürk dönemi bakanlarından bazıları liste dışı bırakılmıştır.¹⁴⁹

Tek partili CHF siyasa ve uygulamalarının kimi yazarlara göre, "temel dayanaklarından biri İttihat ve Terakki kökenlidir. İkincisi ise, Avrupa'da hızlı bir

¹⁴⁶ Tuncay, age, 316-320

¹⁴⁷ Kongrelere, "vilayet umumi azaları, belediye meclisi azaları, bazı İlçebaylar (kaymakamlar), vilayette vekaletleri temsil eden müdiran ve başkanlar, mahalli Tümen Komutanı, jandarma ve zabıta başları"nın katıldığı görülmektedir., Kabasakal, age, 132-133

¹⁴⁸ Kabasakal, age, 135

¹⁴⁹ Kabasakal, age, s.136

biçimde gelişmeye ve boyutlanmaya başlayan Faşist ve Nazi ideolojileri ve uygulamalarıdır.”¹⁵⁰ Öte yandan Başkaya, dönemin siyasalarını “Bonapartist” olarak tanımlamıştır.¹⁵¹

Milli Mücadele dönemi İzmir İktisat Kongresi’nde alınan kararlarla, “milli iktisat” kavramı çerçevesinde ekonomi politikaları oluşturulmaya başlamıştır. “Milli iktisattan murad edilen, zaferden önce yabancıların ve azınlıkların elinde bulunan ekonomik güçlerin bu kez yerli tüccar ve eşrafa transfer edilmesinden ibarettir.” Ticari değerlerin el değiştirmesini sağlayarak, yeni ulusal burjuvaziyi oluşturacak gruplar, “Kurtuluş Savaşına katılan ve bu sebeple Ankara’da nisbeten daha nüfuslu olan Anadolu tüccarı ve ticarete yönelen subay ve memurlar’dır. Milli iktisat düşüncesinin tarım alanına yansması ise, “Rum ve Ermenilerin bırakıp kaçıktıkları topraklar” üzerine yerleşen yerel eşraf ve ağalar biçiminde oluşmuştur.”¹⁵²

Yukarıda verilen ekonomi politikaları ile beraber, tek parti dönemi “mutlu azınlığı” üç çeşit imtiyazlıdan meydana gelmektedir: 1) İstanbul tüccarı, Anadolu eşrafı ve toprak ağaları, 2) Milli Mücadeleye katılan subaylardan sonraları ‘Memleketi kalkındırmaya merak saranlar’, 3) Mebuslar ve bürokrasinin üst kademeleri.” Bu şekilde oluşan “mukaddes ittifakın ilk amacı devletin desteği, daha doğrusu parasını kullanarak yabancıların ve azınlıkların yerini almak, hiç olmazsa, Avrupa firmalarına zorunlu temsilci şeklinde kendilerini kabul ettirmektir.” Bu amaçla, -“devlet eliyle fert zengin etmek için”-, İş Bankası kurulmuştur. Ticaret burjuvazisi yaratmaya yönelik olarak, “Cumhuriyetin ilk

¹⁵⁰ İsmail Beşikçi, Cumhuriyet Halk Fırkası’nın Programı (1931) ve Kürt Sorunu, Belge Yayınları, İstanbul, 1991, s.31; Feroz’a göre, “Kemalizmin hem düşünce, hemde toplumsal temel bakımından öncelleri vardır” ve bu öncelleri Genç Türk dönemi ile başlayan İTC’de aramak gerekir., Feroz, 1986, s.237 vd.; Boratav ise, İTC-CHP ilişkisini, “ikincisi büyük ölçüde birinci gruptan türeyen” şeklinde açıklamıştır. Boratav, age, 13; Öte yandan Feroz’a göre, “Faşizm, Ankara’nın ideolojik ihtiyaçlarına uygun görünüyordu. Ulusalcılık aşkı ve ulusa sadece bölünme ve zarar getireceği düşüncesiyle lanetlenen sınıf mücadelesine duyulan nefret, Faşizm ve Kemalizm’de ortaklı. Ayrıca Faşizm İtalya’da bir kriz döneminde başarılı olmuştu ve bu nedenle kendi krizinden geçmekte olan Türkiye için bir örnek oluştuyordu. Faşizm’in cazibesi, fikirlerinden çok pratik örgütlenme alanıydı; faşizm, tek partinin yönettiği devletin öncelikli rolünü meşrulaştırıyordu ve Kemalistler de bu yönde hareket ediyorlardı.”, Feroz, 1995, s.91

¹⁵¹ Fikret Başkaya, Paradigmanın İflası, Doz Yayınları, İstanbul, 1991, s.101 vd, Başkaya’ya göre Bonapartizm, “sınıflar arasında ‘özel bir dengenin’ var olduğu bir yönetim biçimidir....Bonapartizmin ortaya çıkış nedeni, egemen sınıfların değişik fraksiyonları arasındaki çıkar çatışmasını çözümlmek değil, bu sınıfları güçlendirmektir.”

¹⁵² Cem, age, s.216-217

döneminde mutlu azınlık yararınca işleyen bir usul de, devletin çeşitli tekeller kurup bunu özel teşebbüse devretmesidir. Bu şekilde 'seçme kişilere' kazanç sağlanmakta, komisyonlar alınmaktadır." "Mutlu azınlığın önemli kolu olan eşraf ve toprak ağalarına devlet, İş Bankasının görevini Ziraat Bankasına gördürerek arka çıkmaktadır." Bu banka aracılığıyla, "devlet parası ya toprak ağaları ve öteki eşrafa sermaye olacak, ya da onların tefecilik yaparak köylüyü soymalarında kullanılacaktır."¹⁵³

Cumhuriyet ilk dönemi mutlu azınlığının ortak özelliği, Milli Mücadeleye katılmaları veya destek vermeleridir. İlk Meclisten itibaren çoğunlukta olan eşraf, Milli Mücadele dönemi yegane "para kaynağıdır. Bu öneminin yanı sıra, büyük özelliği, halkın geleneksel temsilcisi olması"dır. Mücadele yıllarında, "köylüler, eşrafın otoritesi sayesinde toparlanıp orduya katılmışlardır." Mücadele sonrası "eşraf, devletin fiilen yok olduğu bir ortamda köylünün hem sömürenidir, hem de dayanağı. Köylünün 'devlet kapısındaki' işini takip eder, onun ilkel güvenliğini sağlar. Cumhuriyet yöneticileri, kurdukları idarenin halkla ilişkilerinde eşrafın aracılığından yararlanmışlardır. Yeni düzenin nimetlerinden eşrafa da pay vererek, getirdikleri üst yapı reformlarına karşı halkın muhtemel tepkisine daha başından set çekmek istemişlerdir. Dolayısıyla, yönetimin ilericiliğinde sınır, eşraf desteğinin bittiği yer olmuştur....Atatürk yönetiminin ileri kanadını meydana getiren bürokratlar, memleketi çepeçevre saran tutucu eşraf örgütünü kırmak, geriliğin büyük sebebi olan sosyal yapıyı yıkmak yolunu seçmemişlerdir. Seçtikleri yol, eşrafın köylü üzerinde kurmuş olduğu zorunlu nüfuzdan yararlanmak, onun aracılığıyla, onu iktidara ortak ederek memleketi yönetmek olmuştur." Atatürk yönetiminin ikinci dayanağı, milli sıfatına sarıldığı için desteklenen, büyük şehirlerin tüccarlarıdır. İktidar saçayağının son bölümünü Milli Mücadele'ye katılan askerler oluşturur. "Bu kadronun bir kısmı kendini hementatlı işlere ve ticarete kaptırarak 'bürokrat' niteliğinden ayrılmıştır." Bu biçimde oluşan "Cumhuriyet yönetimi, toplumun üst yapısına ileri biçimler getirmek isteyen bürokratlarla temeldeki geri sosyal düzeni aynen sürdürmek amacındaki eşrafın ve üst yapının Batılaştığı oranda daha çok kazanan tücarın bir koalisyonu

¹⁵³ Cem, age, s.219-222

olmuştur. Ancak bu koalisyonda, üst yapı değişimleri ne olursa olsun, sosyal ve ekonomik açıdan tutucu nitelik taşıyan tüccar ve eşraf ağır basmıştır.”¹⁵⁴

Milli Mücadele kadrosunun kurduğu parti olarak CHF, toplum nezdinde kazandığı itibarı, TCF sonrası yedi yılda harcamıştı. SCF deneyimi, hukuki ve siyasi reformlarının iktisadi düzelme olmadıkça başarılı olamayacağını, hatta CHF’nin sağlam bir siyasal iktidar olarak tutunabilmesinin mümkün olmadığını göstermiştir. 1923-1931 yılları arasında tüm teşviklere rağmen, “imar ve kalkınma hamlelerine katkılar yapacak” yabancı yatırım gerçekleşmemişti. Yabancı sermaye, genç Cumhuriyetin ekonomik çıkarlarına uygun faaliyet göstermezken, “yabancı sermaye ile anlaşmalar yaparak ona paravanlık eden yerli sermaye çevreleri vardı.” Boratav’a göre, “Köylerde, tefeci-tüccar saltanatı; şehirlerde ise, gümrük himayesi ve Teşviki Sanayi Kanunu ile çeşitli devlet desteklerinden yararlanan, kapkaççı bir sanayicilik türemektedir....Siyasi kadroların önemli bir kısmı ise, bu bunalım yıllarını kendi maddi çıkarları için sömürecek tertiplerin içindedir. Şevket Süreyya’nın sözleriyle, ‘1930 sıralarında CHF halktan kopmuştu. Halkın dışında dar, basit bir bürokrat hizbi ile, bu hizbe, ancak seçim ve menfaat bağıntıları olan, mahalli, fakat dar bir taşralı taraftarlar kadrosundan ibaretti.’ Amele cemiyetleri içine sızarak kazanç sağlayan ve köylünün iki kuruşa buğday sattığı yıllarda, işçi ücretlerinden yapılan kesintilerle, iki yüz, dört yüz lira aylıklı işlere yerleştirilmiş CHF partizanları, toplum hayatının her köşesinde rastlanan tipler olmuşlardır.”¹⁵⁵

Genç Cumhuriyet’te gerçekleştirilen üst yapı devrimleri, mutlu azınlığın istemlerine uygun olsa da, Tanzimat döneminde olduğu gibi tüketimi kamçılamaktaydı. İthal lüks tüketim malları piyasayı doldurmuştu. Öte yandan, “kendilerine ‘Milli Tüccar’ yaftasını yakıştıran, dış ticaretle uğraşanlar, büyük toprak sahiplerinin dışında kalan emekçi yığınları (yani işçi, memur, esnaf ve küçük üreticiler, geçimlik tarım işletmelerinde yaşamlarını sürdürmeye çalışanlar) büyük bir yoksulluk içersindeydiler.”¹⁵⁶

¹⁵⁴ Cem age, s.225-232

¹⁵⁵ Korkut Boratav, Türkiye’de Devletçilik, Savaş Yayınları, Ankara, 1982, s.97-103, Boratav araştırmasında pek çok örnek olay vermiştir.

¹⁵⁶ Çavdar, 1995, s.300

Turhan'a göre, TCF mebusları HF'de olduğu gibi, "entellektüel ve bürokrat kimselerdi. Eğer bu parti başarılı olabilseydi, Kemalist rejimi yok edebilirdi. Çünkü bu muhalefetin gerçek kaynağı orduya dayanmaktaydı. Atatürk tüm bu nedenlerle Terakkiperver Parti'ye karşı çok şiddetli tepki göstermiştir. Yirmidokuz milletvekilinin altısı bir yıl içinde idam edilmiş, birçoğu da Türkiye'den kaçmak zorunda kalmıştır. Bu Mustafa Kemal'in gerçekleştirdiği en büyük temizlik hareketi olmuştur....SCF'nin muhalefeti de Terakkiperver harekette olduğu gibi HF'nin toplumsal tabanından gelmektedir. Bu muhalefetin kaynağı da orduya dayanmaktaydı." SCF'ye, TCF gibi sert bir tepki gösterilmemesinin gerekçesi, TCF'de Gazi'nin rakiplerinin, SCF'de ise, onun yandaşlarının partiyi kurmalarıdır.¹⁵⁷

Atatürk ölümünden sonra Milli Şef yönetiminde savaş yıllarında (II.Dünya Savaşı) doğan yeni bir katagoride "harp zenginleri"dir. Varlık Vergisi, Milli Koruma Kanunu gibi düzenlemeler, "belli sermaye çevrelerinin yerine geçmek isteyen grupların ve bürokrat kökenli fırsatçıların" istedikleri karanlık ortamı oluşturmuştur.¹⁵⁸ "Kayıtlar ve kontroller rüşvet mekanizmasını ustalıkla kullanan bazı tacirlerin vurgununa, karaborsaya, harp zenginlerinin türemesine imkan vermektedir." Tarım kesiminde ise, Devletin kıtlığı ve açlığı önlemek için yaptıkları en fazla iktidarın eşraf ortağını sarsmış, köylüyü tamamen yoksullaştırmıştır. "Köylünün yoksullaştığı oranda tarlalar elden çıkmakta, büyük çiftliklere katılmaktadır. Tapu dalavereleri had safhadadır. El altından karaborsacılar nakledilen ürünler çok tatlı karlara yol açmakta, tarımdaki servet birikimi hızlanmaktadır." Bu dönemde, eşraf ve tüccar karşısında bürokratların yaptığı düzenlemeler, bu iki kanadın bürokrasiye güvenini yocketmiş, gittikçe büyüyen bir tepki geliştirmiştir. Artık eşraf ve tüccar bürokratsız kurulacak bir iktidarın hesaplarını yapmaktadır. "Gerçekten de bürokratların davranışları, bir temelden yoksun olmakla beraber, hayli ürkütücüdür."¹⁵⁹ İktidarın ortakları arasında oluşan bir ayrım bundan sonraki dönemlere de yansıyacak, yeni dönemin farklılaşma kaynaklarından birisini oluşturacaktır.

¹⁵⁷ Turhan, age, s.131-132

¹⁵⁸ Boratav, 1982, s.234

¹⁵⁹ Cem, age, s.236, Bürokratların tutumları, Cem'in söylediği gibi "temelsiz" olmamalıdır.

Çok partili döneme geçmeden önce, 1930'da kurulan Türk Cumhuriyet Amele Ve Çiftçi Partisi, "hükümet tarafından komünist temayüllü addedildiğinden faaliyetine müsaade olunmamıştır." Yine 1945'de kurulan Milli Kalkınma Partisi, "İslam Birliği ve Şark Federasyonu gibi fikirler ileri sürmüş, 1946 seçimlerine girmiş ve tek mebus çıkaramamıştır."¹⁶⁰

*"İşbirlikçi AP iktidarı karşısında ikinci büyük parti Kemalist CHP yer almış oluyor ki,...Kemalistler yurt çapındaki esas mücadelede işbirlikçilerin en önemli devrimci alternatif durumuna geliyorlar! (Doğaldır ki, CHP'nin gücü yalnızca oyla ölçülmez. Ordu da dahil Türkiye'nin çeşitli kurumları üzerinde CHP oldukça etkindir.) Ayrıca bugün gerici parlamentarizme kanat verenler, seçimlerden sonra yarıldıklarını görerek, bu yolla düzen değişikliğinin imkansız olduğunu görerek, Kemalizmin sağından soluna geçeceklerdir(!)."*¹⁶¹

4.4.ÇOK PARTİLİ "MÜDAHALELER" DÖNEMİ VE SEÇKİN

1946'da DP'nin kuruluşu ile çok partili siyasal yaşama başlanmıştır. Çok partili yaşamın ilk seçimleri olan "46 Seçimleri", gerek sistemi, gerek uygulamaları ile sonraki yıllara uzanan tartışmaları da başlatmıştır. Cumhuriyet rejimi içindeki "ilk iktidar değişiminin" olduğu 1950 seçimlerinden hemen sonra, Türk siyasal yaşamının klasik unsurlarından "selefiye sınıfının" yönetime "müdahale"sinden söz edilmiş ve bu "müdahale korkusu" sonraki tüm yıllarda siyasal yaşamımızın vazgeçilmez argumanı olmuştur. "Müdahale"li demokrasimizin tarihçesinde dikkate değer bir konuda, 1950'den günümüze onarlı periyotlarla, liderler siyasal yaşamımızın baş aktörleri olmuşlardır. "Müdahale aralarında" onarlı periyotlar içinde sırayla Menderes, Demirel, Ecevit, Özal siyasal yaşamımızın liderleri olmuşlar ve "sivil" siyaset, bu aktörlece biçimlendirilmiştir.

4.4.1.Menderes'li Yıllar

1945 yılı ortalarına doğru, CHP içinde başlayan "rejim içi muhalefet", Demokrat Parti'nin kuruluşuna neden olacaktır. CHP içinde başlayan muhalefet,

¹⁶⁰ Erer, age, s.21

¹⁶¹ Mahir Çayan, Bütün Yazılar, Atılım Yayınları, İstanbul, 1992, s.123

sonraları “dörtlü takdir” olarak anılacak Çiftçi Topraklandırma Kanununa karşı verilen önerge ile su yüzüne çıkacak, önergenin reddedilmesiyle başlayan gelişmeler DP’yi doğuracaktır. Önerileri reddedilen dörtlerden ikisi Vatan Gazetesinde açık muhalefete geçecek ve liberal ve demokratik talepleri dile getireceklerdir. Bu ikilinin CHP’den ihracı ve buna diğer iki kişinin tepkileri, yeni bir muhalefet hareketinin başlayacağını göstermişti. 1 Aralık 1945’de Celal Bayar’ın basına verdiği demeçlerde, yeni bir partinin kurulacağı açıklanmıştı. 7 Ocak 1946’da, “Devlet başkanının ve dolayısıyla iktidar partisinin de tasvibini” olarak DP kuruldu. Kurulan yeni partinin programında, temel ilkeleri demokrasi ve liberalizm oluşturmuyordu.¹⁶² DP liderliğinin CHP içinde deneyim kazanmış politikacılardan oluşması, CHP’lilerce DP’nin, daha önce Müstakil Grup’un işlevlerini yüklenerek bir “Kontrol Partisi” olarak algılanmasını sağlamıştır. Yeni partinin programı da, eski partinkinin aynı idi.¹⁶³

DP’nin kuruluşu, CHP yönetimini demokratik talepler ve ekonomide liberalleşme yönünde harekete geçirdi. Ayrıca CHP, DP’nin örgütlenme hızını kesmek üzere, erken seçim kararı almıştı. Böylece altı aylık muhalefet, yirmiüç yıllık iktidar karşısında zor bir sınava sokulmuştu. DP’nin bütün itirazlarına rağmen alınan seçim kararı karşısında, yeni parti “binlerce insanın katıldığı” mitingler düzenlemeye başladı. DP’nin demokrasiyi geliştirme biçiminde programladığı bireysel özgürlüklerin ön plana çıkartılması, “üstü örtük CHP’yle özdeşleştirilen bürokrasinin tiranlığına karşı olan halk kitlesinin hoşuna gidiyordu.”¹⁶⁴ Demokratların “kanun yolundan çıkmama” yolunda gösterdikleri büyük gayrete rağmen, CHP bu mitinglerden büyük bir paniğe kapıldı. Bu arada, Milli Mücadele’de oynadığı rol ve dindarlığı ile halk nezdinde büyük itibar sahibi Mareşal Fevzi Çakmak’ın DP listesinden bağımsız aday olarak seçime katılması, CHP yönetimini ürküttü. İktidarın tüm gayretlerine rağmen, DP’nin “tek varlık nedenini tek partili devlete düşmanlık olarak gören halk, Partiye katılıyordu.”¹⁶⁵

¹⁶² Cem Eroğlu, Demokrat Parti Tarihi Ve İdeolojisi, İmge Kitapevi Yayınları, Ankara, 1990, 2.Baskı, s.9-13

¹⁶³ Feroz Ahmad, Demokrasi Sürecinde Türkiye, Çeviren: Ahmet Fethi, Hil Yayınları, İstanbul, 1994, s.28

¹⁶⁴ Ahmad, 1994, s.28

¹⁶⁵ Ahmad, 1994, s.29; Ahmad, içinde Malatya’nın da olduğu bazı illerde halkın C. Bayar’a mektuplar göndererek, Partiyi illerinde örgütlemek istediklerini yazar, age, s.106; Bu yeni katılımlar, CHP kökeninden gelmiş DP yönetiminin niteliklerini değiştirmiştir.

DP'nin tüm gayretlerine karşın, seçimlerde karşılaşılan başarısızlık, muhalefette hayal kırıklığı yarattı. Yeni parlamentoda CHP, Cumhurbaşkanlığına İ. İnönü, Meclis Başkanlığına da K. Karabekir'i önerdiler. İnönü'nün başbakanlığa otoriter eğilimleri ile tanınan Recep Peker'i ataması, bundan sonra izlenecek siyasaları da belli etti. Peker, muhalefeti destekleyen basına karşı baskı uygulamaya başladı.¹⁶⁶

DP, 1947'de Birinci Büyük Kongresini topladı. Kongrede Türk siyasal yaşamında ilk kez, iktidara karşı "sine-i millete dönme" tehdidi dile getirilmiştir. "Hürriyet Misakı" olarak anılacak bu tehdit siyasal yaşamımız için önemli bir yere sahiptir ve "o zamana kadar halkın dışında ve üstünde oynanan siyasal iktidar oyununun iplerini, ilk defa olarak, halkın eline verme iradesinin ifadesidir."¹⁶⁷

1947 yılına doğru iyice gerginleşen iktidar-muhalefet ilişkilerini yumuşatmak üzere Cumhurbaşkanı İnönü tarafından 12 Temmuz Beyannamesi olarak tarihe geçen bir bildiri yayımlanmıştır. Bu yumuşama süreci gerek iktidarı gerekse muhalefeti sarsmış, DP içinden yeni bir muhalefetin doğmasını sağlamıştır. DP'yi halkı iktidara satmakla suçlayan bir grup, önce partiden ayrıldılar, sonra ise, Mareşal Çakmak başkanlığında Millet Partisi ismiyle partileştileserek, sert ve hırçın bir muhalefet izlemeye başladılar.¹⁶⁸

Seçimlerin yaklaştığı 1949 yılında DP İkinci Büyük Kongresini topladı. Kongrede sonraları Milli Husumet Andı olarak adlandırılacak bir rapor yayınlandı. Raporda özetle, "seçimler millet iradesinin serbestçe tecellisini sağlamak zorundadırlar; dolayısıyla reylere tecavüz halinde, vatandaşlar meşru müdafaa durumunda kalacaklardır; ancak bu müdafaa kanuni yollarla yerine getirilmelidir; ne var ki, vatandaşlarını bu durumda bırakan idareler milletin husumetiyle karşılaşacaklardır" denmektedir. Bu ant karşısında hükümet sert bir tepki göstermiş, DP'nin, "memurları tehdit ettiğini, vatandaşları korku ve baskı altında tutmayı hedef edindiğini" ileri sürmüştür. Seçimlere yaklaşıldığı dönemde CHP'de demokratikleşme ve liberalleşme söylemine ağırlık vermiş, Parti

¹⁶⁶ Eroğul, age, s.14-19; Bu baskı siyasaları çevresinde, "Türkiye Sosyalist Emekçi Ve Köylü Partisi ile Türkiye Sosyalist Partisi ve bunları destekleyen altı gazete ve dergi"lerde sıkıyönetim kararıyla kapatılmıştır.

¹⁶⁷ Eroğul, age, s.22-25

¹⁶⁸ Ahmad, 1994, s.43-44

yönetimine ılımlılar getirilerek CHP “Türkiye’de İslamın kurtarıcısı” olma rolüne soyunmuştur.¹⁶⁹ 1950’ye gelindiğinde yeni seçim kanunu kabul edilmiş, gözler seçime çevrilmiştir. 14 Mayıs’ta yapılacak seçimler için partiler adaylarını ilan etmişler, “hummalı” bir çalışma temposuna girmişlerdi. “İnönü, Mart sonunda seçim mücadelesine fiilen girdi. Ayın son günlerinde Malatya’da yaptığı konuşmada muhalefete açıkça çattı. Böylece tarafsız devlet başkanı rolünü terketmiş, partisinin baş mücahidi sıfatıyla sahneye çıkmıştı.” Seçimler büyük bir sukunet içinde geçmiş, DP “bütün umutlarını aşan bir zafer” ile karşılaşmıştı. Yeni parlamento, Celal Bayar’ı Cumhurbaşkanı, Refik Koraltan’ı Meclis Başkanı olarak seçti. Adnan Menderes ise Başbakan olarak görevlendirildi. “Böylece sessiz sedasız, siyasal rejim alanında bir devrim başarılmış oldu. Yirmiyedi yıllık tek partili bir idare, muhalif bir partinin doğup gelişmesine izin vermiş ve nihayet milletin hükmüne boyun eğerek iktidarı bu muhalefete terk etmişti. Bu gerçekten bir ‘kansız ihtilal’di.”¹⁷⁰

22 Mayıs’ta iktidarı resmen devrelen DP, daha iktidarın ilk günlerinde bir “korku tünelinden” geçti. Bir albaydan kendisine karşı ihtilal yapılacağını öğrenen Menderes, orduya karşı kendisini korumak üzere tedbirlere girişti. Türk ordusunda ve idare amirlerinde o güne kadar görülmemiş çapta değişiklik gerçekleştiren Menderes, “devlet iktidarını fiilen ele geçirebildi.” DP iktidarının ilk uygulamaları arasında “Arapça Ezan Yasağı”nın kaldırılması, ülkenin uluslararası paktlara bağlanması için girişimler ve yerli sermayenin teşviki görülmektedir. Kısa süre sonra yapılan yerel yönetim seçimlerinde de DP büyük başarı göstermiştir.¹⁷¹

DP’nin Üçüncü Büyük Kongresi, 1951 yılında yapıldı. Kongrede önemli kararlar alınmadı. Alınan kararlardan, “belli başlıları, emirlerinin kaldırılması, okullarda din derslerinin okutulması, mason derneklerinin kapatılması”ydı. 1952’ye gelindiğinde DP dış politikaları gereği Türkiye NATO üyesi oldu. DP ilk iktidar döneminin sonuna doğru muhalefete karşı hırşınlaşmıştı. CHP’nin mal varlığına el konulması için kanun çıkarılmış, Millet Partisi bir gün içinde kapatılmıştır. DP iktidarının bir diğer yönü ise, din konusunda yumuşak

¹⁶⁹ Ahmad, 1994, s.46

¹⁷⁰ Eroğul, age, s.40-45

¹⁷¹ Eroğul, age, s.55-59

siyasalarıdır. Parti kadroları içinde dinsel eğilimleri güçlü kişiler çoğunlukta idi. DP'nin dinsel yönelimlere karşı tutumu, dinin rejim açısından tehlike göstereceği sınıra kadardır. Nitekim 22 Kasım 1952'de Malatya'da Vatan Gazetesi başyazarı Ahmet Emin Yalman silahlı bir saldırıya uğrayınca, DP iktidarı şiddetli tedbirler almıştır. DP yöneticileri, laisizmi benimsemekle birlikte, "devlet düzenini tehlikeye sokmamak şartıyla, gerici davranışlara göz yummayı siyasal çıkarlarına uygun bulmuşlardır. Onların devirlerinde Cumhuriyet Türkiye'sinin din politikasında esaslı bir değişiklik olmuş, Atatürk döneminin 'militan laiklik' siyaseti tamamen terkedilmiştir." Bu biçimde girilen 1954 seçimlerinde de DP büyük başarı elde etmiş, oylarını arttırarak birinci parti olmuştur.¹⁷²

DP iktidarı döneminde ekonomik yaşam, tarımın modernizasyonu, ticaret ve sanayi alanlarında görülen cesur hamlelerle canlanmıştı. Bunun yanı sıra, DP, "memur sultasını kıran parti olarak tanınmıştır." DP döneminde yönetime karşı halkın gösterdiği aşırı hareketleri, "yıllarca süren bürokratik baskıların yarattığı hincin boşalması olarak anlamak herhalde hatalı olmaz. Halk, kendisini hor gören bir yönetim anlayışına, DP'nin aracılığıyla başkaldırmıştır. Bu bakımdan DP hareketini 'kitlelerin isyanı' olarak nitelendirenlere hak vermemek imkansızdır." DP'nin siyasal olarak başarısının bir diğer nedeni, eski laiklik anlayışını hafifleterek, halkın desteğini almasında aranmalıdır. Yine DP'nin yükseliş dönemlerinde büyük aydın desteğine sahip olduğu unutulmamalıdır. 1954'den sonra, DP yöneticileri, artık kendilerini hiçbir gücün durduramayacağı sanısıyla, baskı yöntemleri izlediler. Muhalefet ve basın, yönetimin baskı yöntemleri ile sindirilmeye çalışıldı. Muhalefete destek veren yöreler cezalandırılmaya başlandı. 1954'de Malatya İnönü'ye desteğini sürdürdüğü için ikiye bölünürken, Kırşehir Osman Bölükbaşı'nı yani Millet Partisi desteklediği için ilçe yapıldı. Bu havada yapılan DP Dördüncü Büyük Kongresinde, parti uygulamalarına sahip çıkılmanın ötesinde birşey yapılmadı ve parti yapısındaki ikinci çatlak yaşandı. DP'den ayrılan "19'lar" 1955'de Hürriyet Partisini kurdular. Böylece girilen 1957 seçimlerinde ise, DP birinci parti olmakla birlikte, oy kaybına uğradı. DP dışında seçime giren partilerin toplam oy oranları, DP'yi aşmıştı.¹⁷³

¹⁷² Eroğul, age, s.67-86

¹⁷³ Eroğul, age, s.99-127

CHP'nin Sekizinci Kongresi 1950 yılında yapıldı. Kongrede, İnönü, elli karşı oya rağmen başkanlığa rakipsiz olarak seçildi. Önemsiz bir takım değişikliklerle beraber "CHP esas olarak aynı kaldı. 'Öyle görünüyor ki' diye hayıflanıyordu Nadir Nadi, 'Halk Partisi şimdiye kadar olduğu gibi İnönü'nün partisi olmaya devam edecek.' Diğer birçokları gibi o da, bunu Türkiye'nin demokratik yaşamında bir geri düşüş olarak görüyordu: zira İnönü başta kalmaya devam ettiği sürece, Orta ve Doğu Anadolu'nun toprak ağalarına ve asker-sivil aydınlar derinden kök salmış geleneksel sosyo-ekonomik tabandan kurtulmak imkansızdı. 1951'de yapılan Dokuzuncu Kongrede, CHP yeniden Kemalist ilkelere geridöndüğünü açıkladı. "Kongre, partinin ilkelerine ihanet ettiğini ve halkla bütün bağlarını kopardığını kabul etti. Bu bağı tekrar kazanmaya çalışırken ilkelerden çok fazla taviz vermiş ve Kemalist 'halka rağmen halk için' prensibini ihlal etmişti." 1953'de toplanan Onuncu Kongrede ise, 1951'de benimsenen çizgi devam ettirildi. Kongrede Kemalist ilkelerin yeniden tanımlanması üzerinde duruldu. Kongrede partiyi daha populist bir çizgiye çekmek isteyenler yenildi ve parti eski çizgisinde kaldı. Böylece, CHP'de "dönüşüm sürecinin çok yavaş ilerleyeceği anlaşıldı. İnönü'nün komutasında, modası geçmiş görüşlere sahip ve partiyi bütünüyle çağdışı bir yöne çekmek isteyenler bertaraf edilemezdi. İnönü'nün üstlendiği rol, kendisi açık bir tutum benimsemeden, reformcularla muhafazakarların arasını bulma rolüydü. Ancak bu şekilde liderliğini garanti edebilirdi; çünkü son anda kazanan taraftan yana olurdu." 1955'e geldiğinde artan ekonomik güçlükler, DP'yi aşağıya doğru çekerken, CHP yükselmeye başlamıştı. CHP muhalefetinin liberal özgürlükleri savunması, Parti'nin tekrar aydınlar nezdinde itibar kazanmasını sağlamaktaydı. Fakat henüz, CHP ideolojisizdi, "bir kişi partisi, İnönü'nün partisi olarak duruyordu. Bu şaşırtıcı olmayabilir, 1955 Türkiye'si, düşüncelerin ve programların siyasi yönelişlere yön verdiği bir ülke değildi. Siyasi partilerin kaderi liderlerine, yerel elit grupların seçmenler üzerindeki nüfuzuna bağlıydı. İnönü, bunu değiştirmek için hiçbir çaba göstermedi ve partisi, tepeden direktiflerle yönetilen bir parti olarak kaldı. 1957 seçimlerine doğru, CHP'ye yeni bir çehre verilerek, merkez yönetimi gençleştirildi. Bu değişikliklerle, temelleri aynı kalmakla birlikte üst yapısı değişen CHP, seçimlerde ülkenin gelişmiş batı bölgelerinde DP'nin üstünlüğünü kıramadı, fakat

"toplumsal tabanın hala çok geleneksel olduğu Orta ve Doğu Anadolu'da DP'ye kaptırılan bölgeleri tekrar kazanmayı" başardı. Seçimlerde, bürokrasinin kalesi olan Ankara'nın kazanılması, bu katagorinin artık DP'den tekrar CHP'ye döndüğünü göstermekteydi. "CHP, geleneksel toprak ağaları tarafından desteklenmeye devam" ederken, "batının kapitalist çiftçileri, kapitalist girişimciler ve hatta işçiler gibi yeni ortaya çıkan grupların oylarını almayı" başaramadı.¹⁷⁴

1957 seçimlerinde birinci olmasına rağmen, başarılı olamayan DP, muhalefete karşı baskısını iyice artırdı. Ekonomik ve siyasal iyileşmeler durmuş, bu iyileşmelerin DP'ye sağladığı toplumsal destek azalmıştı. 1957 Seçimleri üzerine HP yöneticileri, "CHP'nin tek başına iktidara gelmesi halinde demokrasinin elden gideceğinden korkan seçmenlerin, salt olumsuz bir ölçü olarak DP'ye oy verdiğini söylediler....Herhalde bu CHP korkusu değil, İnönü'lü CHP korkusuydu. İnönü yönetiminin anısı, muhalefette geçen 20 yıldan sonra bile yok olmayacak kadar derinden Türk pşikine kazınmıştı."¹⁷⁵

1958 yılında siyasal çevrelerde ordunun müdahalesi konuşulmaya başlanmıştı. Tarihe "dokuz subay olayı" olarak geçen, dokuz subayın beraatle sonuçlanan tutuklamaları yaşanmıştı. Aynı yıl güney komşumuz Irak'ta bir devrim ile yönetim değişmiş, bu değişiklik Türkiye'nin dış ilişkilerini büyük ölçüde etkilemişti. İç siyasette de hareketli günler yaşanmakta, muhalefette birleşmeler olmaktaydı. Türkiye Köylü Partisi, Cumhuriyetçi Millet Partisi ile, Hürriyet Partisi de CHP ile birleşti. 1959'da CHP 14. Kurultayını yaptı ve İlk Hedefler Beyannamesini yayınladı. 1959'da ülke bir uçak kazası ile sarsıldı. Başbakan Menderes'in içinde bulunduğu Londra uçağı, bu İlin yakınlarında düştü ve olayda 16 kişi öldü. Başbakan olayı hafif yaralarla atlattı. Olay ülkede büyük infial yarattı ve "halkın Menderes'i ne kadar sevdiği bir kere daha görüldü." Uçak kazası iktidar-muhalefet kavgasını bir süre durdurdu ise de, etkileri geçince kavga yeniden alevlendi. CHP'lilerin "büyük taarruz" adını verdikleri propaganda seferi 1959'da başladı. Muhalefetin yaptığı bu mitinlerden Uşak, Topkapı, Çanakkale, Konya ve Kayseri'de, daha sonra aynı İllerin adıyla anılacak, olaylar yaşandı.

¹⁷⁴ Ahmad, 1994, s.132-144

¹⁷⁵ Ahmad, 1994, s.145; Ahmad, İnönü üzerine düşüncelerini, "1972'de parti liderliğini bırakmasından sonra CHP'nin talihinin iyileşmeye başlaması olgusu, bunun doğru olduğunu gösteriyor." biçiminde destekleyerek sürdürür.

İnönü'yü karşılamaya gelen halkla, polis çatıştı. Son Kayseri'de İnönü karşısına asker de çıkarıldı. Bu çatışmaların akabinde aynı karmaşa Meclis'te de yaşanıyor, milletvekilleri birbirine saldırıyordu. 1960 yılında iktidar, muhalefete baskısını arttırmak üzere, Meclis Tahkikat Komisyonlarını kurdu. Büyük şehirlerde yönetim aleyhinde öğrenci olayları başladı. Öğrenci olayları polis-öğrenci çatışması biçiminde yaşanıyordu. Olayların iyice bunalttığı iktidarın başı, son Ege gezisini düzenledi. Menderes, Ege'de büyük sevgiyle karşılaşmasına karşın, artık ordu muhalefet safında olmaya karar vermişti. Başbakan'ın Ankara'ya dönmesinin ardından Harp Okulu öğrencileri bir yürüyüş tertiplerler. Menderes, olaydan ürken DP grubunu yatıştıramadı ve kendisini çok seven halkın desteğini almak üzere Eskişehir'e gitti. Eskişehir'de ordunun ikinci uyarısı ile karşılaştı. Kendisini karşılamaya gelen hava subayları, Başbakan gelince bir emirle arkalarını döndüler. Menderes acele arabasına binerek Eskişehir'e hareket etti. Halka yapmayı planladığı konuşma yapılamadı, çünkü "meçhul eller hoparlörün tellerini kesmişti." Eskişehir'de kaldığı gecenin sabahında özel kalem müdüründen ihtilali öğrendi. Bundan sonra DP'liler birer birer yakalanıp, Harp Okulu'na hapsedildiler.¹⁷⁶ Böylece Türk siyasal yaşamının gerçekten özgün bir denemesi olan DP olayı, yerini yankıları halen süren ünlü "Yassıada Mahkemeleri"ne bıraktı.

DP iktidarı gerek kuruluş gerekse yönetim dönemlerinde, toplumsal sınıf olarak ticaret burjuvazisi ve büyük toprak sahiplerine dayanıyordu. İlk dönemlerinde gösterdiği başarılarına rağmen, "yirminci yüzyılın ikinci yarısında emperyalizmin sömürüsü altında bulunan bir ülkenin, kendisini bu sömürü düzenine sokan sınıfların eliyle kalkınabileceğini düşünmek safdillikten başka birşey değildi." Ülke bu sınıfların eliyle iktidarın ikinci yarısından itibaren büyük bir ekonomik sıkıntının içine sokuldu. DP'nin başarısızlığının bir diğer nedeni de, demokratik istemlerle geldiği yönetimde anti-demokratik yöntemlere başvurmasıydı. İktidarın başvurduğu sindirme uygulamaları, memurların, üniversitenin, basının, muhalif siyasal örgütlerin tepkisini doğurmuştu.¹⁷⁷ 1950

¹⁷⁶ Eroğul, age, s.139-161

¹⁷⁷ Eroğul, age, s.163-174; Ahmad, Türkiye'nin Nato'ya girişiyle başlayan Türk Silahlı Kuvvetlerinde modernizasyon sürecini işledikten sonra, bu sürecin etkin unsurları olan genç subayların DP uygulamalarından duydukları rahatsızlıkların 1960 müdahalesini hazırlayan nedenlerden biri olarak

seçimleri ile, "kendi yarattığı iktidarın yanında olan, bir bakıma kendi sivil kadrosuna devlet yönettiren ordu, şimdi, hem de sivillerin emriyle kışlasına kapanmak" durumunda kalmıştı. DP iktidarı ile eşraf-tüccar ikilisi, asker-aydın ikilisinden iktidarı devralmış, asker ve aydın ikilisi toplumsal statülerini kaybetmişlerdi.¹⁷⁸ Daha önceden CHP iktidarının dayandığı asker-sivil bürokrasi ve aydınlar, DP iktidarında büyük oranda prestij kaybettiler. Toplumsal statülerini kaybeden bu gruplara ordu da eklenince, DP iktidarının ilk günlerinden beri korkulan darbe ihtimali kuvvetli bir şekilde gündeme oturdu. Bu gelişmelere DP yönetiminin sert tepkileri de eklenince "sonun başlangıcı" görünmüştü.

Avcioğlu, çok partili yaşama geçişimizi, toplumun bütün katmanlarına yayılan aşırı hoşnutsuzluk ortamının yaratacağı patlamalara karşı "bir emniyet sübabı" oluşturulma gayretlerine bağlar. Ona göre, çok partili yaşam "ticari kapitalizmden sınai kapitalizme geçişin" siyasal düzleme yansımasıdır. "Türkiye'de çok partili hayatla, derebeyleri, şeyhleri, toprak ağaları ve kapitalist çiftçileri ile birlikte büyük arazi sahipleri, Anadolu tüccarı ve büyük şehir komrodorları ön plana çıkmıştır....İşte çok partili hayat, toplumsal açıdan, kendilerini güvensizlik içinde hisseden bu sınıfların iktidara daha sağlam yerleşmeleri hareketidir....Bu sınıfların yükselişi, yalnız DP içinde olmamıştır. CHP içinde de bu sınıflar ön plana geçmiştir." Çok partili yaşama geçişle birlikte gerek iktidar gerek muhalefet partileri aynı çıkarları savunma durumuna gelmişlerdir. CHP'nin tabanını, geleneksel bağlarla bağlandığı partiden yeni statüleri ile çekilmeyi gerekli görmeyen bir kısım toprak ağası ve tüccar oluşturmuştur. "Toprak Kanunu'ndan ürken bir kısım toprak ağaları, CHP'nin antiklerikal laiklik politikasını affedmeyen din adamları, Varlık Vergisi'ni unutamayan azınlıklara mensup kompradorlar, CHP'ye mensup tüccarların dışında kalan ve rejimin nimetlerinden onlar kadar yararlanamayan ufak-büyük tüccarlar, 'hüriyetçi, laik ve Atatürkçü' aydınlarla birlikte DP'nin ön palandaki kadrosunu teşkil etmiştir. Doğu'da ise, derebeylik kalıntısı ağa ve şeyh aileleri, genellikle her

sayar. Müdahaleci genç subayların, üst komuta konseyinde kendilerini destekleyecek kişiler aradığını anlatır., 1994, s.185-187; Yerasimos ise, Türk ordusunun kökenlerini, egemen sınıfların henüz oluşmadığı asker-sivil bürokratların küçük burjuvazi ile ortak olduğu dönemlere dayandırır. 1950 sonrası ise, iktidara gelen büyük burjuvazinin, orduyu tecrit siyasetini güttüğünü ve subayların küçük burjuvazi durumlarının kötüleştiğini söyler., age, C. 3, s.525

¹⁷⁸ Cem, age, s.297-298

iki partiye de ayak atmışlar ve yeni siyasal rejimden daha çok kudretlerini arttırma yolunda yararlanmışlardır.” Doğu bölgelerinde ağa ve şeyhlerin ön plana çıkması, onların siyasal partiler nezdinde oy kaynağı olması ve siyasi iktidarlardan yararlanan ağa ve şeyhlerin gittikçe güçlenmesi gibi birbirinden etkilenen iki sürecin sonucudur. Bu tabakalar, parti ayrımı yapmaksızın siyasal olanaklardan yararlanmak üzere gayret içinde olmuşlardır. Bu anlamda Doğu’da her iki partinin kadroları arasında bir fark gözükmemektedir. Anadolu’nun Batı bölgelerinde ise, parti tabanları farklılaşmış gözükmemektedir. “CHP’nin donmuş, katılaşmış ve tekeldi bir nitelik kazanmış eşrafına karşı, daha çok kendi gücüyle kasabaların ekonomik hayatında sivrilmış ya da sivrilmeye yolunda olan nispeten daha dinamik zümreler DP saflarında toplanmışa benzemektedir. Turan Güneş’in sözleriyle, ‘DP’nin mahalli liderlerinin büyük kısmı itibariyle, siyasi hayata yeni çıkmış, halkla olan bağları henüz tamamen kopmamış’ kişilerdir....Büyük şehirlerde, azınlıklara mensup kompradorlar ve savaş yıllarında zenginleşen Türk tüccarlar, DP’ye yakınlıklarını belli etmişlerdir. CHP yoluyla geniş olanaklar elde etmiş büyük tüccar ve armatörler, çoğunlukla partiye bağlı” kalmışlardır.¹⁷⁹

“Amerikalılar benim yerime bir Başbakan buldular....Amerikalılara müracaat edin, belki size de bir parti lideri bulurlar.”¹⁸⁰

4.4.2.Demirel’li Yıllar

Türkiye 27 Mayıs 1960 sabahının erken saatlerinde, Albay Alparslan Türkeş’in, Türk Silahlı Kuvvetleri’nin yönetime Milli Birlik Komitesi adına el koyduğu anonsu ile “uyandı.” Bu anons, çok partili yaşamın ilk onarlı periyodunun ve onun baş aktörü Menderes’in “bittiğini” gösteriyordu.

Milli Birlik Komitesi’nin çalışmalarını durdurduğu, 28 Mayıs 1961’den sonra, DP mirasına sahip çıkmak üzere iki parti kuruldu. Bunlardan biri 27 Mayısın Maliye Bakanı Ekrem Alican başkanlığındaki Yeni Türkiye Partisi, diğeri ise 60 müdahalesinin Genelkurmay Başkanı Orgeneral Ragıp Gümüşpala öncülüğünde kurulan Adalet Partisiydi.¹⁸¹ Bu partilerden YTP, “eski DP’nin aydın, elitist ve kentli

¹⁷⁹ Avcioğlu, 1969, C. 2, s.354-360

¹⁸⁰ İsmail Cem, 12 Mart, Cem Yayınevi, İstanbul, 1973, s.62, Temmuz 1966’da İnönü, kendisinin ortanın solu politikaları benimsemesini eleştiren 72 CHP milletvekilini bu şekilde azarlamıştır.

¹⁸¹ Süleyman Çoşkun, Türkiye’de Politika (1920-1995), Cem Yayınları, İstanbul, 1995, s.316

kanadını temsil ediyor ve yüksek bürokratları, profesörleri ve serbest meslek sahiplerini kapsıyordu. Aynı zamanda seçmen gücü bakımından da, Doğu Anadolu'daki toprak sahibi yerel mütegalibeyle kurduğu ittifaka dayanıyordu.” Diğer parti AP ise kuruluşunda üç unsura dayanıyordu: “Gümüşpala'nın eski yaveri ve Parti Genel Sekreteri Şinasi Osma'nın liderliğindeki emekli subaylar, 1952'de kurulan ve AP ile birleşen Köylü Partisi'nin üyeleri ve eski DP'liler. En önemli unsur eski DP'lilerdi. İl ve bölge düzeyinde ölü DP organizasyonlarını ıslah ederek AP'nin olası en kısa zamanda ülke çapında bir örgüt niteliğini kazanmasını sağlayanlar bunlardı.”¹⁸²

Partilerin kurulması ile, kesintiye uğrayan çok partili siyasal yaşam yeniden canlandı ve 15 Ekim 1961 yeni seçim tarihi olarak belirlendi. Çok partili yaşamın yeni başlangıcında, “hiç şüphe yok ki, askeriye seçimlerde CHP'nin kazanma şansını arttırmak için AP'yi zayıflatmak amacıyla elinden gelen herşeyi yaptı. Bu nedenle sadece yeni-Demokrat partilerin taraftarlarının yetkililerce tedirgin edilmesi ve kovuşturulması şaşırtıcı değildir. Askeriye, Türk demokrasisinin geleceğinin sadece CHP'nin zaferiyle kurtarılabileceğine karar vermişti.” “İdamların gölgesinde” yapılan seçimlerde CHP % 36.7, AP % 34.8, YTP % 13.7 ve “CHP'den çok neo-demokrat partilere yakın olan dördüncü parti Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi” % 14 oranlarında oy aldılar. “Bu sonuçlar, içerde ve dışarda, Menderes'in bir zaferi ve 27 Mayıs rejimine karşı bir kınama oyu olarak yorumlandı. Böylesi bir siyasi ortamda ordunun kışlalara geri dönüp olayların gidişatını izlemesi imkansızdı.” 1961 sonrası oluşturulan hükümetler, Silahlı Kuvvetlerin “vesayetinde” kurulmuşlardır. MBK, rejimin garantisi olarak gördüğü CHP'ye farklı kombinasyonlarla hükümetler kurdurmuştur. Aynı yıllar, seçim sonuçlarını olumsuz bulan ve bu “vesayeti” de yetersiz gören subayların müdahale girişimleri ile doludur. 1961-1963 yılları, vesayet altında kurulan İnönü koalisyonlarının ve Orgeneral Gümüşpala yönetimindeki AP'nin “komutanların” güvenini kazanma yıllarıdır.¹⁸³

¹⁸² Ahmad, 1994, s.274; Ekrem Alican, 1955'de DP'ten ihraç edilmiş ve Hüriyet Partisinin kurucu üyeleri arasında yer almıştı.

¹⁸³ Ahmad, 1994, s.204-224

Çok partili yaşama geçince, gerek program gerek toplumsal taban olarak DP'nin devamı niteliğinde kurulan AP'nin seçimlerde elde ettiği elde başarı, 27 Mayıs müdahalesinin halkın gözündeki edindiği olumsuz imajı göstermektedir. Eşraf ve tüccarın AP'si, bürokratları temsil eden CHP'yi yenilgiye uğratmıştır. Ayrıca, "DP'nin iktidardan uzaklaştırılması özellikle köy nüfusuna ters gelmiştir. Aydınlar ve subaylar tarafından ileri sürülen gerekçelerin hiçbiri belirli bir çevrenin dışında anlam taşımamaktadır." 1960-61 yıllarında yaşanan tarımsal üretim düşüklüğünü, halk, "dindar iktidarı yıkan CHP'den ve onunla eş gördüğü subaylardan bilmiştir. MBK üyeleri 27 Mayısı halka anlatmak için çaba sarfetmiş, Anadolu gezilerine çıkmış, hatta, Diyanet İşleri Başkanlığına 'Anayasamız dinimize uygundur' diye risale hazırlatıp referandumdan önce dağıtmışlardır.¹⁸⁴

1963 yılında yapılan yerel yönetimler ve 1964'de yapılan senato seçimlerinde AP büyük başarı kazandı. Bu sonuçlar, siyasal sistemin düzen sağlayıcı unsurlarını yine tedirgin etti. 22 Kasım 1964'de Genel Kurmay Başkanı Cevdet Sunay'ın partileri bir mektup göndererek uyardı. "Parti liderleri 1960 devrimine bağlılık yemini eden bir bildiri yayınlayıp, orduyu tahrik etmesi muhtemel hareketlerden sakınacaklarına söz verdiler." Sunay'ın mektubunun bir diğer sonucu da, Gümüşpala'nın ölümünden sonra sağ kolu Saadettin Bilgiç yönetiminde Silahlı Kuvvetler için "gittikçe aşırı"laşan AP liderliğine, "komutanlarla daha iyi ilişki kurması beklenen ılımlı Süleyman Demirel'in" seçilmesi idi.¹⁸⁵ Mektup o kadar etkili olmuştu ki, "o zamana kadar kamuoyunun hiç tanımadığı", sürpriz isim Süleyman Demirel, "Kongre öncesi ortaya atılan ve Demirel'in 'mason' olduğunu ortaya koyan belgelere karşın, 'tutuculuğa' soyunan AP'de ilk adam olmayı başarmıştı."¹⁸⁶ Demirel'in daha önce beraber olduğu iş dünyası ve "iş idaresi deneyimi nedeniyle yerli yabancı büyük işadamlarının güvenini kazandığı söylenir." Demirel nitelikleri ile yeni Türk siyasetçileri için örnek olmaya başlamıştır. Tanzimattan bu yana siyasete egemen olan "askeri-bürokratik aydın geleneğinden gelmiyordu. Bir teknokrattı, 'Barajlar Kralı'ydı. 'Sıradan Türk'ün, özellikle kırsal alandan gelip, yeni biten kentlerden birine yerleşen hırslı

¹⁸⁴ Cem, 1970, s.300-302

¹⁸⁵ Ahmad, 1994, s.225

¹⁸⁶ Çoşkun, age, 317

göçmenlerin, kendi kendini yetiştiren adam açısından kendilerini özdeşleştirebildikleri bir liderdi.”¹⁸⁷

1961 yılında yeni Anayasa’nın özgürlükçü yapısından yararlanarak, “yönetici sınıfların çıkarlarıyla doğrudan çatışan çıkarları açıkça temsil eden” Türkiye İşçi Partisi, “büyük baskılar altında da olsa kuruldu. TİP’in alt yapısını, Anayasanın korumaya aldığı özgürlükler sayesinde üniversitelerde örgütlenen “radikal solcu eğilimleri olan Fikir Kulüpleri oluştururken, özellikle çeviri siyasal literatürün yayınlanması ile siyasallaşan burjuva aydınları besledi. 1965 seçimlerine doğru, tüm baskılara rağmen hızla gelişen TİP, aydınların büyük bölümünü topladığı bünyesine, sendikacıları da ekleyerek, toplumsal bir taban üzerine oturmuştu. Ordu’nun bu kez seçimlere müdahaleye istekli olmamasıyla, “CHP’liler yapabildikleri kadarıyla başarılarının çaresine bakmak zorunda kaldılar. CHP’liler, aydınları İşçi Partisi’nden geri almak ve ilerici yeni bir imaj yaratmak için seçim kampanyalarının bir parçası olarak ‘ortanın solu’ sloganını kullanmaya başladı”lar. AP’nin seçim kampanyaları CHP’nin dinsizliğine, CHP’nin seçim kampanyaları ise AP’nin masonluğuna dayanıyordu. Seçim sonunda AP, “bütün öngörülerini altüst edip, oyların % 52.9’unu ve 240 sandelye kazanarak ezici bir çoğunluk elde etti.” Oyların ancak % 28.7’sini alan CHP için sonuçlar “tam bir felaketti.” CKMP ve YTP seçmeni AP’ye kayarken, TİP sanılan başarıyı elde edemedi. AP’nin zaferine başlangıçta gösterilen tepki zaman içinde eridi ve koalisyonlar dönemini bitiren istikrarlı hükümet düşüncesi rahatlatma yarattı. Ordu zannedilen aksine bir müdahalede bulunmadı. Bunda, Demirel’in, komutalar nezdinde itibar kazanmış olması etkiliydi; çünkü, “bilinçli bir şekilde komutanları kazanmaya çalışan oydu. Meclise seçilen emekli askerlerin çok büyük bir kısmının AP’den olması şaşırtıcı değil”di.¹⁸⁸

1965 Seçimlerini kazanıncaya kadar AP, “küçük burjuvazinin ‘zinde güçleri’nden, CHP’den ve ordudan çekiniyordu. Seçimlerde, kırsal kesimin CHP’nin iktidarı dönemindeki askeri baskı ve jandarma zulmüyle ilgili hatıralarından yararlanarak, orta sol çizgiyi komünizm olarak yorumlayan AP, taşra küçük burjuvazisini ve şehir lumpen proletaryasını yanına çekmeyi

¹⁸⁷ Ahmad, 1994, s.277-278

¹⁸⁸ Ahmad, 1994, 229

başarmıştı. 1965 sonrası ise, iktidarda olan AP, ordunun artık tarafsız konuma yanaştığını ve CHP'nin güç kaybını gördü. Fakat AP, hükümet uygulamaları için, "ordunun tarafsızlığından çok yakınlığına ve işbirliğine" gereksinim duyuyordu. Bu nedenle AP, orduyu kazanmak üzere, kardeş kavgasına son vermede yasallığın işlememesinden yararlanma yolunu seçti. "Böylelikle gelenekçi aşırı sağ iktidardaki büyük burjuvazinin maşası haline geldi. Fakat büyük burjuvazinin iktidara gelmesinden itibaren kendi içinde taşıdığı çelişkiler kendini açığa vurmaya başladı ve bölünmeler belirginleştğinde gelenekçi aşırı sağ açıkça büyük toprak sahiplerinin tarafına kaydı. Şehir büyük burjuvazisinin amacı, orduyu kazanıncaya kadar aşırı sağı kullanmak ve sonra da orduyu, sola karşı olduğu kadar aşırı sağa ve büyük toprak sahiplerine karşı da kullanmaktır."¹⁸⁹

AP ve Demirel, gerek iç gerek dış etkilerle uygulamaya aldıkları siyasalarla, ülkeyi sanayi kapitalizmine doğru yönlendirdiler. Demirel, büyük sermaye çevrelerinin temsilcisi durumuna geldi. Sanayi kapitalizmine doğru evrilen Türkiye'de yerleşik yaygın toplumsal sınıfların konumları sarsılmaya başladı. "Kimi alanlarda bir tekel niteliği kazanan geniş ölçekli modern kapitalizm nihayet oluşuyordu. Vehbi Koç, Kazım Taşkent ve Sabancı ailesi gibi şahısların önderlik ettiği küçük bir kapitalistler grubu -Türkiye standartlarına göre büyük- bu yönelimden yararlanabilmişti. Fakat Anadolu'nun bağımsız küçük tüccarlarının, esnaf ve sanatkarlarının bu modern sektörle rekabet ederek yaşamaları güçtü. Demirel, bunların durumunu gördü ve kendilerine örgütlenmelerini söyledi....Artık çok geçti ve cumhuriyetin kuruluşundan bu yana bütün Türk hükümetlerinin izlemiş olduğu eğilimi tersine çevirmeye çalışmak herhalde abes olurdu. Küçükler, kapitalizmin sunağında kesilecek kurbanlık koyunlardı....Ekonomiyi kapitalizm yoluyla geliştirmeye inanan herhangi bir partinin bu insanlar için yapabileceği hiçbir şey yoktu. Yine de bir baskı grubunu oluşturuyorlardı ve siyasi olarak bilinçliydi, bu nedenle de seçimlerde etkiydiler. Bütün partiler onların oyu için yarıştı ve bu grubun nereye oy vereceği belirsizleştğinde bu durum, Türkiye'nin parlamenter demokrasisinde bir istikrarsızlık unsuru olurdu." 1970'lere doğru, hızlı yaşanan toplumsal ve ekonomik değişim kapitalizmi benimseyen partileri birbirinden iyice ayırdı. TİP ve bir ölçüde TBP dışında tüm

¹⁸⁹ Yerasimos, age, C. 3, s.518-520

partiler, yaklaşımları farklı olmakla birlikte kapitalizmi destekliyordu. AP, kendini daha az bürokratik yapan, iktidar mücadelesi ve siyasaların oluşturulmasına sermayedarların doğrudan katılması gereğine inanırken, CHP, parti ve devletin yapması gereken siyasete sermayedarların doğrudan katılmasına karşı çıkıyordu. "AP büyük işadamlarının sözcüsüydü; CHP bütün yelpazeyi temsil etmeye çalışıyor ve sonunda hiç birini temsil edemiyordu. CHP'nin ortanın solu politikaları, AP'nin ise büyük sermaye yayında yer alması, her iki partide de bulunan taşra burjuvazisi ve köy ağalarının oluşturduğu yerel seçkinleri, partilerinin bulunduğu siyasal yerden daha sağa itti ve hem CHP'de hem de AP'de sağ kopmalar partileşmeye başladı. Öte yandan işçiler, üniversiteliler giderek militanlaşıyor, "özellikle Nato ve ABD'den bağımsız bir Türkiye konusunda politikleş"iyorlardı.¹⁹⁰

1965 seçimleri sonuçlarına göre, "CHP ile TIP arasında ve hatta bürokratikleşme sürecinin belli bir aşamasına geldiğinde AP ile bu partiler arasında bir benzeşmeden bahsedilebilir. AP'nin halkın dışında birtakım güçlerin önemini anlaması, bu partiyi de Batı'ya duyarlı olmaya ve Türkiye'deki siyaset geleneğine uyumlu davranmaya itmiştir." AP'nin seçimleri izleyen günlerde, içindeki "İslami eğilimler taşıyan muhalefeti tasfiye" etmesi, Demirel'in partisinin "miras partisi" olmadığını açıklaması, bu sürecin sonucudur.¹⁹¹

¹⁹⁰ Ahmad, 1994, 231-287; Ahmad, CHP'deki sağcılaşma eğilimini, 60 sonrası ikinci koalisyon hükümetinin toprak ağalarının eski yerlerine dönmelerine izin veren kararına götürülür. "Ağalar, MBK tarafından büyük güç ve nüfuz sahibi oldukları bölgelerden sürgün edilmiş ve ülkenin başka bölgelerine yerleştirilmişti. Bu, Türkiye'nin doğusundaki feodal toprak ağalarının gücünü kırma doğrultusunda herhangi bir Türk hükümetinin ilk girişimi olmuştur. İnönü, bu önemli önlemi bir kalemde sildi ve ekonomik kalkınma açısından yaşamsal bir gereklilik olan toprak reformu olasılığını da zayıflattı. Hükümetin sağa verdiği ve kaçınılmaz olarak radikal reform olasılığını zayıflatan bütün ödünlere karşı sert bir tepki oluştu. CHP içinde, İnönü'nün hem Başbakanlıktan hem de Parti Genel Başkanlığından istifasını isteyenler vardı. Ferda Güley, bu rejimin İnönü'süz işlemeyeceği inancını yıkmanın önemli olduğunu ileri sürdü." Bu dönemde başlayan İnönü karşıtı gösteriler oldu. (Bu gösterilere karşı, "ironik bir şekilde, İnönü'nün etrafında toplanıp onu destekleyen Adalet Partisiydi.") O dönem henüz İnönü'nün "mutlak kişisel diktatörlüğünün tesis" etmesi üzerine istifaların ötesine geçebilecek bir siyasal güç yoktu. "Bunun için bir on yıl daha geçecekti." AP'de ise sağcılaşma, "Nurcular gibi dinî grupların yeniden canlanması" ile başlayacaktı. AP içinde Demirel'in sola kaydığını iddia edenlere göre, Demirel, "çıkar gruplarının avucuna" girmişti ve "onların talimatına göre iş görmek"teydi. "Parti'nin dine karşı tutumuna gelince, CHP'ninkiyle aynıydı. Dahası, 'yıkıcı akımlar'a (sol gruplar) müzahama gösterilirken, 'milliyetçi unsurlar' (yani sağcı gençlik hareketi) baskı görüyordu.", 1994, s.257-286; CHP'den ayrılan Turhan Feyzioğlu ve arkadaşları Mayıs 1967'de Güven Partisini kurdular. AP 1970'de kurulan Demokratik Parti'ye kadar birliğini korudu.

¹⁹¹ Kurtuluş Kayalı, Ordu ve Siyaset, İletişim Yayınları, İstanbul, 1994, Basılmış Doktora Tezi, s.131-138

1968 yılı başlarında, Demirel temsilcisi durumunda olduğu sermaye çevreleri tarafından eleştirilmeye başlandı. 1969'da Sanayi ve Ticaret Odaları Başkanlığını, Anadolu tüccarlarının desteğiyle, Demirel'in ekonomi siyasalarını eleştiren Necmettin Erbakan kazandı. Daha önemlisi Demirel büyük sermayesinde desteğini kaybetmişti. Vehbi Koç yaptığı bir konuşmada, AP yönetimini eleştirip, AP'ye karşı bir alternatifin aranması gerektiğini belirterek, "eğer uygun bir parti yoksa, partiler üstü bürokratik-teknokratik bir hükümet" in kurulabileceğini söyledi.¹⁹²

1969 Seçimleri öncesi AP içindeki, büyük kent sermayesi ile büyük toprak sahipleri arasındaki farklılaşma ortaya çıkmıştır. Bu farklılaşma da iki ayrı kategoride biçimlenmiştir. "Birincisi emperyalist sömürü hiyerarşisinin tabanını oluşturan ve üretici ile doğrudan temasta olan taşra küçük tüccarları grubu. Bu geleneksel tüccar-tefecî grubu üretim-dağıtım örgüsü içinde bütünleşerek büyük ticaret ve sanayi burjuvasisi lehine karlarının bir kısmını kaybeder, böylelikle büyük ticaret burjuvasisine de sanayi büyük burjuvasisine de karşı çıkar ve geleneksel anti-emperyalizmi dolayısıyla dinsel aşırı sağın toplumsal tabanını teşkil eder. Bundan sonra büyük burjuvazinin artan iştahı karşısında kamu kredilerinin ve hükümetin sağladığı kolaylıklardan aldıkları payları ve özellikle tarımsal reformun korkutucu belirtilerine karşı mülklerini muhafaza etmek isteyen büyük toprak sahipleri grubu gelir. 1970 başlarında Milli Nizam Partisi'ni kurmak üzere AP'den ayrılanlar taşra tüccar-tefecî-aracı grubudur." 1970 sonlarında ise, büyük toprak sahiplerinin örgütü olan Demokratik Parti kurulmuştur.¹⁹³

1965 sonrası, üniversiteye, fabrikaya giren siyaset, sokağa taşmaya başlamıştı. 1966'da Genelkurmay Başkanı General Tural, Silahlı Kuvvetlere, sol yıkıcı faaliyetler üzerine göreve hazır olmaları konusunda bir emir yayınlandı. Emir Ocak 1967'de açıklandığında büyük yankı uyandırdı. "Abdi İpekçi, komünist tehdit mitinin yaratılmasının, Türkiye'yi komünizmden kurtarma gerekçesine dayandıracak askeri bir iktidarın başlangıcı olabileceği konusunda okuyucularını uyardı." TİP, Tural'a karşı bir kınama önergesi sundu. Önerge CHP dahil tüm partilerin karşı oyu ile reddedildi. Bundan cesaret alan Tural, 1 Mart'ta çağrısını

¹⁹² Ahmad, 1994, s.289

¹⁹³ Yerasimos, age, C.3, s.522-524

yineledi. Kutuplaşan siyasal ortam, hızla değişen toplumsal yapı ve başarısız hükümet uygulamaları ile gelinilen 1969 seçimlerinde, AP gerilemesine karşın % 46.5 ile birinci oldu. CHP ile "devrimci gençlik için gereğinden fazla mazbut" bulunan ve "iç tartışmalar ve hizipçilikle başı dertte" TİP'de oy kaybına uğradı. Seçimlerde birinci çıkmasına rağmen oy kaybına uğrayan AP'de parti içi kavgalar kuvvetlenirken, hükümet istikrarı da bozuldu. 1970'e gelindiğinde ekonomik durum gittikçe kötüleşiyordu. "Üniversiteler öğrenci ajitasyonu ve şiddet nedeniyle, fabrikalar işçi militanlığı ve grevlerle felç oldu. Geleneksel 'uyuşuk köylü' bile uyanıp, yasal olarak kendisinin olmayan toprakları işgal etti...11 Şubat 1970'de AP içindeki muhalifler bütçeye karşı oy kullanıp hükümetin düşmesine neden oldu"lar. Sunay, Başbakanlığa tekrar Demirel'i atmasına rağmen, "11 Şubat'tan sonra, Demirel için düşüş başlamıştı." İstikrarsız siyasal ortam Silahlı Kuvvetlerde müdahale isteklerini artırmaktaydı. 27 Mart'ta Milli Güvenlik Kurulu, danışma ve tavsiye görevlerini aşarak bir uyarı yayınladı. Silahlı Kuvvetlerdeki hareketlilik artarken, 1971 başlarında, "yasa ve düzen, adeta orduyu karşı önlemlere davet ederek dramatik şekilde kötüleşti. Banka soygunları ve adam kaçırmaya biçimindeki şehir gerillası faaliyetleri ve bir zamanlar gerillaların çalıştığı söylenen üniversitelere karşı hükümetin bunu izleyen önlemleri gerilimi arttırdı." 10 Mart'ta Yüksek Komuta Konseyi olağanüstü toplandı, 12 Mart'ta ise, Genelkurmay Başkanı Memduh Tağmaç, Kuvvet Komutanlarının imzasını taşıyan bir muhtırayı Cumhurbaşkanı Sunay'a verdi. "Muhtıra, Anayasanın öngördüğü reformları uygulamaya koyabilecek güçlü ve güvenilir bir hükümetin kurulmasını istiyordu. Bu hemen yapılmadığı takdirde, silahlı kuvvetler iktidarı devralacaktı."¹⁹⁴

Bir yanılsama olarak, dış dinamik unsurdan yani emperyalizmden soyutlanınca, içinde tüm siyasal dengelerin biçimlendiği zannedilen TBMM yapısında 1970'de şu gruplar temsil ediliyordu: "Küçük ve orta ticaret burjuvazisini temsil eden aşırı sağ 'inanç' partisi, kendisine dayanacak bir taban arayan aşırı

¹⁹⁴ Ahmad, 1994, s.232-244; Ahmad'a göre, "bu müdahalenin nedenleri ve zamanlaması hala anlaşılır olmaktan uzaktır." Ahmad, muhtıra nedeni olarak, alt kademe subayların ve onların sivil desteklerinin hazırladığı bir müdahaleyi görür, muhtıra ile, ordunun "reformist" üst komutanlarının inisiyatifi ele geçirdiklerini söyler. Ordunun alt kademelerine destek veren siviller olarak, 1961'de yayına başlayan Yön dergisi çevresi görülmüştür. "Bu grubu, marksist olmayan sol radikallerden oluşan bir grup olarak tanımlamak gerekir. Aralarında bazı inançlı sosyalistler vardı; fakat liderlik, her zaman, CHP'nin sol kanadından gelen Doğan Avcıoğlu gibi radikallerin elinde kaldı. Kitle desteği yerine, süngünün ucuyla iktidara gelmeyi umarak ordudaki müdahaleci radikallerle flört eden elitist bir aydın hareketiydi."

sağ 'milliyetçi' parti, büyük toprak burjuvazisinin 'muhafazakar' partisi, şehir büyük burjuvazisinin 'liberal' partisi, orta çiftçilerin 'merkez-sağ' partisi, bünyesinde 'radikal' bir eğilim ve 'sosyal demokrat' bir eğilimin kümелendiği ilerici küçük burjuvazinin 'merkez sol' partisi ve nihayet proletarya ve küçük köylülüğün 'sosyalist' partisi." Bu tanımlama yanılısamı, emperyalizm ve onun yerli müttefiki ticaret ve sanayi burjuvazisinin dikkate alınmamasından kaynaklanmaktadır. "Oysa ülkenin 'kalkınmasını' yöneten emperyalizmdir" ve onun müttefikiyle birlikte amacı, bu kesimlerin gittikçe gelişmesini sağlayan 1961 rejimini değiştirmek olmuştur. Büyük burjuvazinin parlamentarizmden ümit kesmesinin bir diğer nedeni, kendisinin istediği dönüşümleri, mecliste çoğunluğu elinde bulunduran tarım burjuvazisinin yapmasının olanaksızlığıydı. "Böylece ilk olarak büyük şehir burjuvazisi yararına parlamento dışı geçerli bir çözüm ortaya çıkmış oldu. AP'nin hizmeti bitmiş sayılabilirdi; nöbeti askeri güçler devralacaktı."¹⁹⁵

Küçükömer, Türk siyasal yaşamını, yeniçeri, esnaf, ulema birliğinden gelen doğucu, islamcı halk cephesine dayanan, Jön Türklerin Prens Sabattin kanadı, HİF, İkinci Grup, TCF, SCF, DP ve AP'de yer alan sol yan; batıcı, laik bürokratik geleneği temsil eden, Jön Türklerin Terakki ve İttihad Kanadı, İTC, Birinci Grup, CHP, CHP-MBK, CHP (Ortanın Solu) düşüncesini benimseyen sağ yan biçiminde şematize etmektedir.¹⁹⁶

Demirel'li yıllar içinde dikkate değer bir konuda, ordunun yeni bir rolü üstlenmiş olmasıdır. "1961'de Ordu Yardımlaşma Kurumu'nun (OYAK) oluşturulması, orduyu doğrudan iş ve sanayi dünyasına soktu ve birkaç yıl içinde OYAK, bazılarının üçüncü sektör olarak nitelediği ülkenin en büyük sınıai topluluklarından biri oldu." Böylece Müdahale ile ordu, "Ülkenin hem siyasal, hem de sosyo-ekonomik yaşamının içine çekildi." Müdahalenin ardından askeri personelin ekonomik durumu ve toplumsal statüleri yükseltildi. "Emekli subaylar, bürokrasinin üst kademelerinde, ya da özel girişimlerde ve devlet sektöründe görevlendiriliyorlardı ve generaller büyükelçi olarak dışarıya gönderiliyordu."¹⁹⁷ OYAK'ın işlevinin, Silahlı Kuvvetlerin "siyasal yönetime katılması bir yana, askeri

¹⁹⁵ Yerasimos, age, C. 3, s. 524

¹⁹⁶ İdris Küçükömer, Düzenin Yabancılaşması, Alan Yayıncılık, İstanbul, 1989, 2.Baskı, s.79

¹⁹⁷ Ahmad, 1994, s.231

çevrelerle girilecek ittifakın gerçekçi bir tabana oturması için, şehir büyük burjuvazisinin çıkarlarına ordu kadrolarının ekonomik olarak da katılmasını sağlamak gerekiyordu. OYAK'ın işi işte bu oldu."¹⁹⁸ Öte yandan Demirel'in 1971 öncesinden başlayarak, ordu karşısında sivil emniyet örgütünü (polis) güçlendirmeye çalıştığı söylenmektedir.¹⁹⁹

*"...CHP'nin yaptığı gibi AP'de, ortanın sağında olduğunu bildirerek sağ uçtan gelebilecek tehlikelere karşı bir duvar çekerse...demokrasimiz sürekli yaşama imkanına kavuşacaktır."*²⁰⁰

4.4.3.Ecevit'li Yıllar

1960 müdahalesi, Meclis Tahkikat Komisyonları ve diğer baskılarla bir gecede kovuşturma ve kapatılma tehlikesi yaşayan CHP'yi, "ara rejimin politikaları üzerinde dolaylı fakat belirleyici etkiye bulunan bir partiye" dönüştürmüştü. MBK'da CHP ve İnönü'ye karşı olan üyeler kısa zamanda tasfiye edilirken, CHP'nin siyasalarına sempati duyan sivil aydınlar (profesörler-teknokratlar), müdahale sonrası yapılan uygulamaları etkileyebildiler. Kurucu Meclis'e CHP'liler hakimdi. Ordunun yönetime el koyması ile birlikte, güç ve istikrar sembolü İnönü, partisinde mutlak denetimi sağlayabildi; "fakat liderliği, muhafazakarlığa ve durgunluğa da neden oldu." 1961'de siyasi faaliyetlere izin verilince, emekli subaylar ve akademisyenler kadar, oluşturulan özgürlükçü ortamdan yararlanan gençlerde partili olmaya başladılar. Bu kendiliğinden hareketlenme dışında CHP, parti niteliğini değiştirmeyip, geleneksel asker-sivil aydın kesime dayanmayı sürdürdü. "İhtilal, Türkiye için yeni bir dönemin müjdecisi olmuş olabilir, fakat eski tarzını devam ettiren CHP için"de değişen bir şey yoktu. İnönü koalisyonları döneminde parti hızla güç kaybetti, "savunduğu raformları sürekli sulandırması, partinin konumunu zayıflattı ve pek çok genç taraftarı ayrılıp İşçi Partisine geçti." Yapılan 15 ve 16. Kurultaylarda, parti üst kademelerinde çok az şeyin değiştiği görüldü. İlk kez partinin gençlik ve kadın kollarının katıldığı 1964'de yapılan 17. Kongrenin bir aydın kongresi olması beklendi. Kongrede eski klaşeler tekrarlanıp, iktidarda iken gerçekleştirilemeyen şeyler yeniden vaadeldi. Fakat, Kongre

¹⁹⁸ Yerasimos, age, C. 3, s. 526

¹⁹⁹ Ümit Cizre-Sakallıoğlu, AP-Ordu İlişkileri, İletişim Yayınları, İstanbul, 1993, s. 246-259

²⁰⁰ Ahmad, 1994, s.273

sonrası oluşturulan parti üst yönetimi, "partinin, reform lafları etmesine karşın, muhafazakar niteliğini korumaya kararlı olduğunu gösterdi. Kongrede kayda değer tek olay, kabul edilen "İleri Türkiye Ülkümüz" isimli deklarasyondur. "Deklarasyon, parti ilkelerini modernleştirmek ve çağdaş gereksinmelere uygun hale getirmek niyetiyle, CHP'nin iki yükselen yıldızı Turhan Feyzioğlu ve Bülent Ecevit tarafından hazırlanmıştı."²⁰¹ Yukarıda da değinildiği gibi, TİP'in kurulması ve Koalisyon uygulamaları ile kaybettiği aydın-genç tabanını kazanma isteği ile CHP, 1965 yılı içerisinde "ortanın solu" siyasaları benimsedi. Terim ilk kez, İnönü'nün 29 Temmuz 1965'te Milliyet Gazetesinde yaptığı bir demeçte açıklandı. Böylece CHP artık, radikal siyasalar izleyeceğini göstermiş; aynı zamanda bu siyasaları temsil eden Ecevit gibi "genç radikalleri"de ön plana çıkarmıştı. Bu gelişme parti içinde muhafazakarlar ve radikaller arasındaki savaşı iyice kızdırmış, İnönü'nün varlığıyla partide büyük kırılmalar yaşanmamıştı. Parti'nin sağ kanadını, "İnönü'nün atılmışlardaki siyasi değişimler karşısında bu sloganı benimsemek zorunda kaldığı olgusunu" anlayamadı. Oysa, "TİP'in kuruluşundan sonra, CHP'liler siyasi yelpazede kendi konumlarını tanımlamak zorundaydılar." Parti geleneksel desteğini yitirmiş, kitleler AP'ye ya da TİP'e doğru kaymıştı. "İnönü, büyük partilerden biri bir alternatif sunamadığı taktirde, ülkenin, özellikle aydınların sola kayabileceği tehlikesini gördü. İnönü, TİP'in temsil ettiği soldan ve henüz örgütsüz olan fakat AP içinde kendini gösteren sağdan Türkiye'ye bir tehdit görüyordu. AP'nin sağda aynı şeyi yapmaya razı olması halinde, partisini sola karşı bir dalgakıran yapmaya hazırdı." Parti içi hesaplaşma, radikallerin zaferiyle sonuçlanan 18. Kongre sonrası sükunete kavuştu. Kongrede ortanın solu siyasaların savunucusu Ecevit, Kasım Gülek'i büyük yenilgiye uğratarak Parti Genel Sekreterliğine seçildi.²⁰²

Ecevit ve savunduğu ortanın solu fikri, seçmenlerin partiyi sola alternatif olarak görmesi içindi. 1961'de yaptığı Çalışma Bakanlığı ile kendini "sendika dostu" olarak tanıtan Ecevit, CHP'nin seçim kazanmak için, "dargörüslü ve çağdışı toprak ağalarının desteğini kaybetmek anlamına gelse bile, işçi ve köylülerin oyunu kazanarak seçmen tabanını genişletmek zorunda" olduğunu düşünüyordu.

²⁰¹ Ahmad, 1994, s.291-294

²⁰² Ahmad, 1994, s.295-298

Ecevit'e göre, "geniş ölçekli kapitalizmden olumsuz etkilenen kesimlere (köylüler, işçiler ve bağımsız esnaf ve sanatkarlar sınıfı) bir koruma ve güvence verilirse, toplumsal barış garanti edilebilirdi." Sanayici ve girişimcilerden ulusal çıkarlara uygun davranmasını isteyen Ecevit, Demirel ve AP'yi, devleti ve çıkar grupları çatışmasında rol oynadığı için gerçek sınıf partisi olarak nitelemekteydi. Ortanın solu politikası özünde, "sınıf mücadelesini kabul etmeyen ve sınıfları birbirlerinin bütünüleyicileri gibi gören Kemalist popülizm ilkesine geri dönüştü." Ortanın solu düşüncesi, partinin sağ kanadı tarafından ise, Atatürkçülükten sapma olarak görülüyordu. Sağ kanat mensuplarının 1967 yılında partiden ayrılmalarına rağmen, İnönü CHP'yi yönettiği sürece, parti ılımlı ve muhafazakar görünümünü korudu. Bu nedenle sağ kanadın ayrılması, CHP'yi ortanın solu politikalar etrafında toplamadı. Pek çok kişi hala, "İnönü'ye kişisel bağlılığından dolayı partide kalmaya devam ediyordu. Böylece partide iki ayrı dil konuşulmaya başlamıştı: "İnönü ve Ecevit dilleri." CHP, toprak ağaları ve bürokrasi gibi geleneksel tabanını koruduğu sürece, Ecevit'in savunduğu görüşleri uygulaması imkansızdı. Bu nedenle, yeni sloganlarla birlikte, "parti bir 'fikir partisi' olmaktan çok 'kişi partisi' olarak kalmaya devam etti. 19. Kongrede, Ecevit grubu, "esas görevlerinin partiyi bütünlüklü tutmak olduğuna inanarak taviz verdi" ve ortanın solu politikalar, gelen seçimler de hesaba alınarak rafa kaldırıldı. 1969 seçimi sonuçlarına göre CHP, oylarını azaltarak koruyabildi. Sonuçlar parti içi çatışmayı iyice artırdı. Muhafazakarlar, Ecevit'i Atatürk'ü eleştirmekle suçlarken, Ecevit, "kemalizmin günün koşullarına uydurulması gerektiğini gizlemiyor ve Atatürk'ün bazı reformlarının, örneğin şapka reformunun, halkı yabancılaştırdığını belirtiyordu." 1970'de toplanan 20. Kongrede, Ecevit, bu kez İnönü'nün desteğiyle tekrar genel sekreterliği kazandı. Parti, ülkedeki kaos ortamı nedeni ile, erken seçim yapılacağını ve bu kez iktidara geleceğini hesap ediyordu. Tüm hesaplar, 1971 Müdahalesi ile altüst oldu. İnönü, müdahaleyi desteklerken, Ecevit müdahalenin demokratik olarak nitelenemeyeceğini belirtti. Müdahale sonrası, daha önce ortanın solu politikaları desteklemekle birlikte, sonradan muhafazakarlaşan CHP'li Nihat Erim'in, "partiler üstü Başbakan" olarak atanmasıyla, Ecevit Genel Sekreterlikten istifa etti.²⁰³ "Ecevit'in görevden ayrılışı

²⁰³ Ahmad, 1994, s.300-306

yeni bir yaklaşımın simgesiydi: 'Devletçi-seçkinci' yaklaşım, CHP içinde, yerini 'halkçılığa' bırakıyordu. Bu nedenle, ordunun siyasete karışması halk egemenliğine karşı bir saygısızlık olarak yorumlanmıştı. Öte yandan, 'Muhtıra'nın görünüşte, AP hükümetine yöneltilmiş olmasına karşın, askerlerin desteklediği hükümetlerin uygulamaları sonunda, ordunun eylemi ile AP'nin genel eğilimleri, tam bir uyum içinde üst üste çakıştı."²⁰⁴

1971 müdahalesine kadar, "CHP dışındaki örgütsüz sol, CHP ile geniş cephe içinde hükümet olma ihtimali üzerinde durmuş ve Feyzioğlu Grubu'nun tasfiye edilmesine kadar" Ecevit Grubu'yla birlikte hareket etmiştir. Feyzioğlu Grubu'nun tasfiyesi, "parti dışındaki sol gruba CHP ile daha uyumlu bir tavır birliğine ulaşılabileceğini ümit ettirmiştir. Fakat aradaki fark, parti dışı solun orduyu bu değişimi gerçekleştirecek güç olarak görmesine karşılık, CHP'ye orduya iktidar değişikliğinde salt yardımcı güç işlevini yüklemesidir. Parti dışı örgütsüz solla CHP'de hakim olan ekibin ordunun işlevi konusundaki düşünce farklılaşması, CHP'nin halka daha yatkın bir tavır içine girmesini açıklayıcı bir ipucudur."²⁰⁵

1971 müdahalesi önceleri tam olarak anlaşılmadı. "Hangi silahlı kuvvetler hizbinin kontrolü ele geçirdiğini hiçkimse hemen fark edemedi. Aydınlar, Demirel'e düşman ve 1961 Anayasasındaki reformların gerçekleştirilmesine bağlı radikal-reformist hizip olduğunu sandılar." 1971 müdahalesi sonrası çoğunluğunu teknokların oluşturduğu bir kabine kuruldu. Kabine, meclisin anti-reformist, muhafazakar yapısını bozmadan, reformları yerleştirme işlevini üstlendi. Müdahalenin hemen sonrası Nisan ayı içinde, şehir gerillası faaliyetlerindeki görülen hızlanma, baskıcı bir rejim için ortam yarattı. "Askeri subayların ve harp okullu öğrencilerin bu gerillaları yönlendirdiğine dair söylentiler, hükümetin istihbarat kaynaklarınca doğrulandı. Kısa sürede MİT'in yanı sıra, Genelkurmay

²⁰⁴ Kongar, age, s.191

²⁰⁵ Kayalı, age, s.143

Başkanı General Tağmaç'a karşı sorumlu bir askeri istihbarat teşkilatı kuruldu; iki teşkilat da inisiyatif ve yetkinin büyük bölümünü sivil hükümetten aldı." Bundan sonra sıkıyönetimin ilanı, sivil toplum örgütlemelerinin kapatılması, sendikalar ve meslek odalarına siyaset yasağı gibi baskıcı yasak uygulamaları başladı. Müdahale onun kurduğu Erim hükümeti, İnönü ve Koç, Eczacıbaşı gibi büyük iş adamlarının desteği ile uygulamalarına başladıysa da, yaptığı baskıcı uygulamalarla aydınların tepkisini çekti. Erim, bu desteğin kendisi için yeterli olmadığını anlayınca, müdahalenin iktidarı elinden aldığı Demirel'in desteğini almak istedi. Böylece Demirel yeniden başat figür olarak gündeme girdi. "1973 yazına gelindiğinde, 12 Mart sonrası rejim bütün siyasi değişiklikleri gerçekleştirmişti. Anayasa değiştirilmiş, özel mahkemeler kurulmuş, üniversiteler arabaya koşulup gözlerine at gözlükleri takılmış ve sendikalar pasifleştirilmişti. Fakat temel önemde bir tek ekonomik ve toplumsal sorun halledilmemişti."²⁰⁶

1971 müdahalesi sol aydınlar tarafından önceleri destek görmüştür. Müdahaleyi destekleyen Yön-Devrim Dergileri çevrelerinin ideologlarından Avcıoğlu'na göre, "Batı tipi çok partili rejimler, işbirlikçi kapitalistler ile feodal unsurların egemenliğini sağlarken 'tek partili demokrasi' etiketi yapıştırılan ilerici yönetimler ise, emperyalizmle uyuşan bu sınıfların tasviyesine koyulmuşlar ve becerebildikleri ölçüde eylemlerini emekçi kitleye dayandırmaya çalışmışlardır. Parlamentoculuğa geçişle birlikte, Dünya Savaşı'nın sıkıntılı yıllarında girilen köklü devrimler rafa kaldırılmıştır. Parlamentoculuk, Kemalist milli devrimcileri ikinci plana geçirerek ve tutucu güçler koalisyonunun egemenliğini sağlayarak,...devrimci atılışların tasviyesine yol açmıştır....Böylece 1945'de

²⁰⁶ Ahmad, 1994, s.335-360

başlayan karşı devrim, 27 Mayıs'ta geçici bir darbe yemekle birlikte, devam etme olanağı bulmuştur." Bu düşüncelerle müdahaleyi, "parlamentoculuk şampiyonluğu yapan", ağalar, beyler, tefeciler, aracılar ve komprodorlar oluşan tutucular koalisyonuna karşı devrim gibi desteklemiştir. Avcıoğlu "devlet kuran" CHP için ise, "Atatürk, devrimleri gerçekleştirme aracı olarak, Ordunun bilinçli gözetimi altında partiye dayanmıştır. Ordu ve parti, Kemalist devrimin iki temel dayanağı olmuştur. Ne var ki, parti tarihsel şartların elverişsizliği yüzünden, halkın değil, eşrafın partisi haline gelmiştir." Bu düşünceler çerçevesinde 1971'i alkışlayarak karşılayan sol aydınlar, müdahalenin CHP'ye karşı yapıldığını söyleyerek istifa eden sol Ecevit ile çelişmiştir. Ecevit'in kemalist populizm olarak yorumlanacak halkçılığı da, yine Avcıoğlu tarafından, "Halk Kapitalizm"i biçiminde isimlendirilmiştir. Ecevit'in "yeni düzen"inin, toplumsal katagorilerin "kapitalist imalinde" kullanılmasından başka bir işlev görmeyeceği söylenmiştir.²⁰⁷ Müdahaleden sonra oluşturulan ilk hükümetler içinde "sol eğilimli tanınan ekonomistler ve bürokratlar çoğunlukta görünüyordular" Özünde bu girişimler, "devletçi-seçkinlerin, halk desteği olmadan ülkeyi yönetme çabalarının" sonucu olarak nitelenebilir.²⁰⁸ Fakat müdahale sonrası gelişmeler Ecevit'i haklı çıkarmış, bu çevrenin aydınları, düşüncelerinin karşılığı olarak ağır bir bedel ödemek zorunda kalmışlardır.

Kayalı müdahalenin, "CHP'deki, CHP dışı soldaki ve askerler arasındaki farklılaşma"dan doğduğunu söylemektedir. "12 Mart Darbesi'ne, en sert ve ne yumuşak tepki CHP'den gelmiştir. CHP'nin muhalefet kanadı 12 Mart hükümetini

²⁰⁷ Doğan Avcıoğlu, Devrim Üzerine, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1971, 2.Baskı, s.116-140

²⁰⁸ Kongar, age, s.191

oluştururken, bir başka deyişle askeri yönetimin sivil kadrosunu sağlarken, Ortanın Solu ekibi çok sert bir biçimde yeni hükümete karşı çıkmıştır.”²⁰⁹ Keyder ise müdahaleyi burjuvazi içindeki farklılaşmaya bağlar. Ona göre, “AP hükümeti, ilk yılları sırasında, büyük ölçüde iktisadi genişleme sayesinde, burjuvazinin tümünün desteğini kazanabilmişti. Ne var ki yıllar ilerledikçe, holding şirketleri içinde örgütlenmiş büyük sermaye, iktidarı küçük sermayeyle paylaşmayı kabul edemez oldu. Ticaret ve sanayi odasını hala küçük imalat sanayii ve ticaret sermayesi denetliyor, bu odalar ise ithal izinlerini dağıtıyordu. İstanbullu büyük sanayiciler artık dayanıklı tüketim malları ürettiklerinden ücret artışları yoluyla iç pazarın genişletilmesine ihtiyaç duyuyorlardı. Büyük burjuvazinin, kökenleri tarım kesiminde olan ve dokuma sanayiiyle yakın bağlantı içinde bulunan bir başka hizbi, ihracat olanaklarının artırılmasına çalışıyordu. Küçük sermaye için olduğu kadar onlar içinde en önemli sorun ücret artışlarıydı. Atmışlı yılların sonuna doğru, esas olarak kolay ithal ikamesi evresinin sona ermesinden ötürü, burjuvazi iç çatışma keskinleşmişti: Yeni evre, farklı bir piyasa bileşimi, dünya ekonomisiyle değişik bir ilişkiler kalıbı, sanayi girdilerinde daha yüksek bir ithal katkısı, siyasette ise ittifakların yeniden biçimlendirilmesini gerektiriyordu. Parlamentodaki denge karşısında bu yeni koşulların tedrici bir evrim yoluyla sağlanamayacağı belli olmuştu.”²¹⁰

Müdahale ile kapatılan TİP, iktidar aygıtını kullananların henüz sosyalizm düşüncesi ile demokrasiyi bir arada bağdaştıramadıklarını göstermişti. Fakat, kapatılan bu parti ile siyasal yaşamımızda hala alışamadığımız bir boşluk

²⁰⁹ Kayalı, age, s.149-160

²¹⁰ Çaylar Keyder, “Türkiye Demokrasisinin Ekonomi Politikası”, Geciş Sürecinde Türkiye, Derleyen: İrvin Cemil Schick vd., Çeviren: Nail Satlıgan, Belge Yayınları, İstanbul, 1992, 2. Baskı, s.66-67

doğmuştu. Bu boşluğun olumsuz değerlendirilmesini önlemek üzere, Erim yeni bir sosyalist partinin kurulmasını bile önermişti. Öte yandan CHP'de ortanın solu politikaları kullanmakla birlikte henüz tam özümseyememişti. Bu gerekçelerle birlikte müdahale, CHP'ye örgütsel yapısında değişiklikler yapabilme olanağı sunmaktaydı. Müdahaleye verilen İnönü desteği, partinin demokrasi konusunda samimiyeti üzerine kuşkular yaratmıştı. Bu ortamda, partideki muhalif unsurların desteklediği Ecevit, müdahaleyi CHP'ye karşı bir darbe olarak değerlendirip istifa ederek, kendisini popülerleştirdi. "Ecevit şunu düşünüyordu: yeni yönelimiyle parti demokratik sistem bozulmadığı taktirde seçimle, ya da seçmenler partinin seçimle iktidara gelme düşüncesinden vageçtiğini düşünmeleri hâlinde, silahla iktidara gelebilecek durumdaydı. İnönü'nün Erim'e desteği, yine CHP ile ordu arasında işbirliği heyulasını gündeme getirdi. CHP+Ordu=İktidar denkleminin inanılan birçok müstehzi vardı. Ecevit, partinin seçkinci imajını silip, 'halk'la özdeşleşen yeni bir kimlik kazandırmak istiyordu. DP ve AP dersleri, onun için boşa gitmemişti. CHP'lilerin iddia etmekten hoşlandıkları gibi, bu partiler halkın cahilliğini ve heyecanlarını istismar ettiği için değil, onların çıkarlarını gündeme getirdiği için seçmenin onlara destek verdiğini biliyordu." Ecevit'in düşünceleri bazı yerel CHP örgütlerinde kabul görmeye başladı ve İnönü aleyhine bir kamuoyu oluştu. Böylece 1972'de yerel örgütlerde gittikçe hızlanan bir İnönü-Ecevit hizipleşmesi yaşanmaktaydı. Adana, İzmir, Antalya, Ankara gibi illerde Kongreleri Ecevit'in listesi kazandı. İl Kongrelerini Ecevit'in listeleri kazanmaya başlayınca, İnönü bir karşı atak başlatarak, Olağanüstü Kurultay çağrısı yaptı. CHP'nin 5. Olağanüstü Kongresi 6 Mayıs 1972'de yapıldı. Kurultay başkanlığını, İnönü'nün adayı Hüdayi Oral, Ecevit'in adayı Sırrı Atalay karşısında kaybetti. İnönü,

Kongrede “ya hep ya hiç kumarını oynamaya kararlı gibiydi. Partiye ya kendisi ya da Ecevit’i tercih etme seçeneği dayatıp kapıları kendi üzerine kapatana kadar, kapılar asla İnönü’ye kapatılmadı. Kurultay, mevcut Parti Divanı’na güvenoyu vererek Ecevit’ten yana tutum koydu. Ertesi gün İnönü, 33 yıldan fazladır yürüttüğü Genel Başkanlık görevinden istifa etti. Bu, bir dönemin sonu ve yeni bir dönemin başlangıcı oldu. 14 Mayıs’ta Kongre tekrar toplandı ve Bülent Ecevit’i CHP Genel Başkanlığına seçti.”²¹¹ Ecevit’in CHP Genel Başkanı seçilmesiyle, partide bulunan “devletçi-seçkinci” geleneğin son temsilcileri de CHP’den ayrıldılar. Bunlar önce Cumhuriyetçi Parti’yi kurdular, sonra Güven Partisi’yle birleşerek, Cumhuriyetçi Güven Partisi’ni oluşturdular.²¹²

Ecevit’in Genel Başkan olarak girdiği ilk 1973 seçimlerinde CHP birinci parti oldu. Fakat, Ecevit tek başına iktidar kuramıyor, ülke koalisyonlar dönemine giriyordu. 1973 Seçimlerinde AP beklenen başarıyı gösteremedi ve geriledi. Seçimler öncesi sanki iki parti arasında bir rol değişimi olmuştu. 1950 Seçimlerinde devlet memurları CHP’den aday olmak isterlerken, 1973 Seçimlerinde aksi oldu. Memurlar AP listelerinden seçime girmek için yarıştılar. Seçimler, Ecevit’in kişisel bir zaferi olarak selamlandı. Bu zafer, “CHP’nin büyük toprak sahipleriyle, ticari ve sınai çevrelerle ve asker-sivil bürokrasi ile ittifakının zayıflaması ve Batı Avrupa ve İskandinavya modelinde sosyal demokrat bir rejimi destekleyenlerle yeni bir ittifak kurması demekti. Ecevit’in aradığı müttefikler, Batılı aydınlar, kentsel işçi sınıfı, Anadolu’nun küçük burjuvazisi ve ticaret ve sanayi burjuvazisinin millici kanatlarıydı.” İstikrar ve statükonun devamından yana

²¹¹ Ahmad, 1994, s.361-371

²¹² Kongar, age, 194

olanlar, seçim sonuçlarının zorunlu kıldığı koalisyonun CHP ve AP arasında kurulmasını istediler. Fakat bu gerçekleşemedi ve CHP, “esnaf ve sanatkarları lüzumsuz fazlalık haline getiren yükselen modern kapitalizm sektörünün tehdit ettiği alt orta sınıfın temsilcisi olma iddiasında”ki kapatılan Milli Nizam Partisi yerine kurulan Milli Selamet Partisi ile koalisyon yapmak zorunda kaldı. Siyasi analistlere göre, “iki taraf ta, temel özgürlükleri garanti eden demokrasiye, karma ekonomiye, sosyal adaletle birlikte ekonomik ve toplumsal kalkınmaya, sadece bazı grupların değil bütün olarak toplumun yararına olacak bir ekonomik politikaya inanı”yordu. İki parti de ulusal kaynakların millici siyasalarla değerlendirilmesini istiyordu. “İki parti de, aynı uyarıma, yani kaynağı yabancı Batı’da yatan sürekli gelişen bir teknoloji şeklinde tezahür eden yeni bir yaşam tarzının saldırısı karşısında ufalanıp hızla değişen toplumsal yapıya tepki gösteriyordu. Selametçiler içe dönüp izleyicilerine geleneksel islami değerlerin rahatlığını ve bu imanın yaratılmasını öneriyordu. CHP’lilerin reçetesi, toplumsal refahın güçlü bileşeni olduğu çağdaş kemalist milliyetçilikti. Ecevit yönetiminde parti, aydınların, özellikle birçoğu sosyalist bir hümanizme eğilimli üniversite öğrencileri ve profesörlerin ilgisini çekti. Bunlar, anakronik olarak gördükleri islami değerlere çok önem vermeyen bütünüyle laik bireylerdi. Fakat çağdaş Türk toplumunun öğrencileri olarak, pek çok Türk açısından dini duyguların önemini ve seçimlerde oynayabilecekleri rolü dikkate alıyorlardı. Bu nedenle CHP, İnönü yönetimindeki ünlü militan laisizmden vazgeçti ve Ecevit, partisinin islama düşmanlığının eskiye ait bir şey olduğunu açık hale getirdi.” Öte yandan, koalisyon kurulurken, “silahlı kuvvetlerdeki ve bürokrasideki kemalistler de Erbakan’a çok az sempatiyle bakıyorlardı.” Aynı biçimde, Ecevit’in radikal retoriği, düzeni değiştirme vaadi

nedeni ile, "Yüksek Askeri Komuta'nın Ecevit'e güvenmediği söyleniyordu ve seçimlerden sonra, ülkeyi yönetmesine izin verilip verilmeyeceğine dair spekülasyonlar vardı." Herşeye karşın kurulan koalisyon programı, muhafazakar iş çevrelerinin korku ve endişelerini dağıtmak amaçlanmıştı. O zamana kadar hiçbir hükümet programı bunun kadar demokrasi sorununa eğilmemişti. Fakat hükümet uzun ömürlü olmadı, üstüste krizler yaşandı ve 1974 Kıbrıs Barış Hareketi sonrası hükümet dağıldı.²¹³

1973'e gelinceye kadar, 1960'da yapılan düzenlemeler sonucu gelişen kapitalizmle, toplumsal ve ekonomik yapı üzerine dönüşümler meydana geldi. 1960'larda burjuvazi yeterince gelişmiş görüldüğünden, işçi sınıfı devlet eliyle desteklendi. "Bir başka deyişle, burjuvazinin gelişmesi güçlü bir işçi sınıfının ortaya çıkmasına yol açtı. Bu gelişme, Cumhuriyetin kuruluşundan elli yıl sonra, Türkiye'nin Batı tipi bir sınıflı topluma dönüştüğünün belirtisiydi. Bu noktaya ise, güdümlü değişmeler ile sözde 'doğal' gelişmelerin etkileşimi sonunda ulaşılmıştı. 'Devletçi-seçkinler'in yönetim dönemleri güdümlü değişmeleri, 'gelenekçi-liberaller'in yönetim dönemleri ise, bunlara karşı tepkilerin olduğu sözde 'doğal' gelişmeleri simgeliyordu. 1971-1973 arası özünde her iki kanadında birbirine yaklaşma ve fakat toplumsal farklılaşmanın yaşandığı yıllardır. "Devletçi-seçkinler yaklaşımını korumakta direnenler sağa kayıyor ve gelenekçi-liberallerle işbirliği olanakları arıyorlardı. Buna karşılık, toplumsal-ekonomik ve siyasal değişmeler sonucu halk desteğini yitiren gelenekçi-liberaller de siyasal iktidara

²¹³ Ahmad, 1994, s.379-398

ulaşabilmel için yeni yöntemler arıyor, bu arayış içinde sağcı devletçi-seçkincilere yanaşıyorlardı.”²¹⁴

Parlamento yeni bir koalisyon formülü buluncaya kadar, Sadi İrmak yönetiminde bir hükümet oluşturuldu. 1975 ilkbaharında ise, birinci Milliyetçi Cephe Süleyman Demirel Başbakanlığında kuruldu. Cepheye AP, MSP, CGP ve MHP katıldı. Cephe, Demirel’in kişisel başarısı olarak görüldü. Demirel’in artık siyasi düşüşü başlamış olsa da, koalisyon ona MSP’yi zayıflatarak, bu partiye akan oyları, tersine çevirme olanağı sağlamaktaydı. MC’nin kurulması sonrası, ülke tekrar bir terör ortamına doğru sürüklendi. 1975 yılında yapılan kısmi senato seçimlerinde Ecevit büyük başarı gösterdi. İstanbul, Samsun, Trabzon gibi illeri kazanan CHP, artık toprak ağaları ile ittifakını kırmış, kentsel öylara yönelmeye başlamıştı. Siyasal şiddet eylemleri gittikçe yaygınlaşırken, Ecevit sosyalist örgütleri de arkasına alarak büyük mitingler yapmaya başladı. Bunların yanında, ülke ekonomik krize girmiş, halk gittikçe yoksullaşmıştı. 1977’ye bu ortam içinde sürekli müdahale söylentileri ile girildi. 1977 Genel Seçimleri Ecevit’in büyük başarısı ile sonuçlandı. CHP oyların % 41.4’ünü, AP % 36.9’unu aldı. MHP dışında DP, MSP ve CGP gibi sağ partiler oy kaybettiler. MHP oylarını bir misli artırmıştı. Seçim sonuçları, büyük sermayenin istediği tek başına iktidar olabilecek bir partiyi ortaya çıkartmadı. 1973 sonrası olduğu gibi iş dünyası yine CHP-AP koalisyonu önerdi. Demirel, TUSİAD’ın tavsiyelerine uymadı ve 2. MC hükümetini kurdu. 2. MC’de AP, MSP ve MHP yer aldı. Bu cephe hükümeti uzun ömürlü olmadı ve Ecevit DP, CGP ve bağımsızlarla birlikte ikinci Bakanlar Kurulunu oluşturdu. Ecevit’in kabinesi, AP’den istifa eden milletvekillerinin

²¹⁴ Kongar, age, s.179-193

desteği ve katılımı ile kurulduğu için, “de facto bir CHP-AP koalisyonuydu.” Siyasal şiddetin hedefi artık topluluklar olmaya başlamış, toplumsal farklılıkların olduğu yerlerde büyük terör eylemleri başlamıştı. Topluluklara karşı ilk saldırı 18/19 Nisan’da Malatya’da gerçekleşti. Onu, Sivas, Bingöl, K.Maraş ve orum olayları gibi büyük toplumsal çatışmalar izledi. 1979 yılında yapılacak senato ve ara seçimlerini Ecevit kendisi için g venoylaması olarak görüyordu. Seçim sonuçunda, AP oylarını büyük oranda artırdı. MSP ve MHP oylarında önemli bir değişme olmazken, başarısızlığa uğrayan Ecevit istifa etti. Demirel, liderlerle görüştükten sonra, “iş çevrelerinin ve komutanların istediği AP-CHP koalisyonu”, yerini bir azınlık hükümeti kurdu. 3. MC olarak görülen bu hükümet, Ecevit’li yıllarında bitme habercisiydi. 12 Eylül 1980’de ordu bir müdahale daha yaptı ve yönetime el koydu. Ordunun müdahalesinin, i koşullardan çok, İran’da yapılan dinsel devrime karşı, Türkiye’nin artan stratejik önemi ile açıklayan dış koşullara bağlı olduğu söylenmiştir. Batı ülkede istikrarlı bir yönetim istemektedir. Bunun ilk göstergesi, Ecevit’in yerine geçen Demirel’in IMF önerilerini, “hem TÜSİAD’ı hem Washington’u memnun edecek derecede” uygulamasıydı. Bunun için bir teknokrat olan Turgut  zal, “siyaseti hiç göz önünde tutmayan bir ekonomik politika uygulaması” için Başbakan’a ekonomik danışman olarak atandı. “1980 askeri müdahalesinin amaçlarından biri kesinlikle buydu:  zal’ın istediği hiçbir biçimiyle muhalefetin bulunmadığı sukunet ortamını sağlamak. Müdahalenin, Türkiye’nin geleceği açısından eşit derecede ciddi anlamı olan başka bir amacı daha vardı, yani bütün toplumu depolitize ederek uzun erimli bir istikrar sağlayacak yeni bir siyasi yapılanma yaratmak.”²¹⁵

²¹⁵ Ahmad, 1994, s.400-429

Ecevit döneminde, CHP'nin ordunun partisi biçimindeki görünümü değişirken, laiklik konusunda parti ve ordunun hala aynı çizgide oldukları görülmektedir. Ordunun siyasal iktidar yapısı üzerinde "oldukça etkili" bulunduğu dönemlerde MNP'nin ve MSP'nin kuruluşuna izin verilmesi, ordu-CHP ilişkilerini doğrular düzeydedir. Kurulan bu partilerin CHP'nin toplumsal tabanından çok, AP'nin toplumsal tabanını aşındıracağı ve yine bu partilere "karşı en sert hücumların AP'den geldiği ve CHP'nin, iktidar olma olanağını yaratacağı için bu partilere karşı bir tutum içine girmediği düşünülürse", ordu-parti ilişkisi daha açık olarak ortaya çıkmaktadır. Bundan sonraki dönemlerde de, "CHP ve ordunun laiklik konusunda etkin tavır almamaları, bu iki örgütün benzeşmesini ve/veya zaman içinde laiklik sorunu karşısında tavırlarının değiştiğini gösterir. Dolayısıyla AP'deki laikleşme eğilimi ile CHP ve orduda laikleşme konusundaki yumuşama eğilimi bir yerde bu iki kutbu birbirine yakınlaştırır." 1977 seçimlerinde CHP'nin bazı din adamlarını aday göstermesi, partinin laiklik konusundaki tutumlarının daha olumlu bir çizgiye oturduğunu gösterir; fakat seçimlerden sonra Ecevit'in, "sayısal çoğunluğa karşı siyasal gücü savunması CHP'nin İttihatçı geleneğinin en azından zaman zaman depreştiğini göstermektedir."²¹⁶

4.4.4.Özal'lı Yıllar

Özal'lı yılları tam olarak değerlendirebilmek için henüz erken olduğu söylenebilir. 1980 ve sonrasına damgasını vuran lider Özal, 1993 yılında

²¹⁶ Kayalı, age, s.141-144; Din adamlarının aday gösterildiği illerden birisi de Malatya'dır.

yaşamını Cumhurbaşkanı olarak yitirdi. Fakat hala, Türk toplumsal, ekonomik ve siyasal yaşamı üzerinde etkilerini sürdürmektedir.

1980 yılında yaşanan müdahale, bu kez üst düzey komutanlarca gerçekleştirildi. Müdahale sonrası kurulan hükümette çoğunluk sivil olmakla birlikte, önemli sayıda emekli subaya da görev verildi. Yeni rejimin ilk hedefi, siyasal şiddet olaylarını durdurmak, sonraki hedefi ise, toplumsal, ekonomik ve siyasal istikrarı sağlamak üzere kitleleri siyasetten uzaklaştırmaktı. Yeni yürütme gücü tarafından ilk olarak, "halkın siyasi katılımını kısıtlayan , yetkeyi merkezileştirmeyi amaçlayan birçok yasal ve kurumsal düzenleme uygulamaya kondu." Milli Güvenlik Konseyince 1981 yılında 160 kişilik bir Danışma Meclisi oluşturuldu. Danışma Meclisince yapılan Anayasa 7 Kasım 1982'de referanduma sunuldu. Resmi kaynaklara göre halkın % 91.4'ü Anayasayı onayladı; bu oylamada ilginç olarak, Müdahalenin lideri Kenan Evren de Cumhurbaşkanlığına seçilmiş oldu. Anayasanın kabulünden sonra 1983 yılında tekrar çok partili siyasal yaşama başlandı. Ancak, "önceki dönemin yasaklı politikacılarının yanısıra, ordu yeni kurulan oniki partiyi de onaylamadı ve sadece üç partinin seçimlere katılmasına izin verdi. Bu partiler arasında ordudan görece olarak en bağımsız sayılan Turgut Özal'ın Anavatan Partisi % 45.2 oy alarak seçimleri kazandı. Halkçı parti % 30.5 ile ikinci, ordunun desteklediği Milliyetçi Demokrasi Partisi ise ancak % 23.3 ile üçüncü sırada yer alabildi."²¹⁷ T. Özal'ın gerek parti kurma gerek seçim çalışmalarında "okyanus ötesi"nin desteğini aldığı söylenir.²¹⁸ Özal'ın bundan sonrası uygulamaları da bu görüşü doğrular nitelikte olmuştur.

²¹⁷ İrvin Cemil Schick, vd., Geçiş Sürecinde Türkiye, Belge Yayınları, İstanbul, 1992, 2.Baskı, s.395-396

²¹⁸ Fatih Emin, Turgut Özal 1983-1993, Risale Yayınları, İstanbul, 1993, s.63-72

Ordu yönetime el koyduktan sonra, ülkenin en önemli sorunu gözükten ekonomik istikrarı sağlamak üzere, son MC hükümetinde uygulamaya konan 24 Ocak Kararlarının teknisyen mimarı Turgut Özal'ı görevlendirdiler. Bu görevlendirme, "24 Ocak Kararlarının aynen, hem de 'istikrarlı' bir siyasal ortamda uygulanacağını en somut güvencesiydi. Nitekim, Batı dünyası, özellikle IMF'in ardındaki Birleşik Amerika, 12 Eylül Harekatı'na ekonomik açıdan her türlü kolaylığı gösterdi."²¹⁹ Demirel döneminde ilan edilen 24 Ocak Kararlarını uygulamak için günün siyasal koşulları uygun değildi. Demirel'in sahip olamadığı bu siyasal gücü T. Özal, Bülent Ulusu hükümeti ile buldu. İşadamı Rahmi Koç bunu şöyle ifade etmekteydi: "12 Eylül hareketinden önce herşeyi demokratik bir sistem altında yapmak zorundaydık. Bu da karar almak, yasa ya da yönetmelik çıkarmak için aylar geçmesini gerektiriyordu. Herşeye politik açıdan bakılıyordu. Ekonomik yaklaşım hep arkadan geliyordu. Askeri yönetim altında fark, alınan kararların parlamentodan geçmesi gibi bir zorunluluk olmadığından çok hızlı hareket edebiliyor ve üstelik askeri yönetim yanlış yapsa bile bunu kısa sürede düzeltebiliyor. En önemlisiyse tüm bu işlemler yapılırken politik yaklaşımlar söz konusu olmuyor. Çünkü askeri yönetimin parlamentoda sandelye kaybı ya da seçmen kaybı diye bir kaygısı yok." Özal'ın teknisyeni olduğu, "24 Ocak kararlarının uygulamaya konulmasıyla, çeşitli teşvik, kredi ve vergi indirimlerinin büyük sermaye birimlerine dönük kullanılması, sermayenin doğal merkezileşme ve yoğunlaşma sürecini hızlandırdı."²²⁰

²¹⁹ Kongar, age, s.214

²²⁰ Schick, age, s.397

1984'te yapılan yerel yönetimler seçimlerine CHP'nin ve AP'nin mirası üzerine kurulan Sosyal Demokrasi Partisi ve Doğru Yol Partisi'nin katılmasına izin verildi. Bu iki partinin seçimlere katılması ile, dört eğilimi temsil etme iddiasında bulunan ANAP'ın zayıflaması hedefleniyordu; ama esas zararı HP ve MDP gördü, bu partilerin oyları büyük oranlarda düşerken, ANAP oylarını korudu. Böylece 1980 öncesi yaşanan siyasal yapı yeniden oturdu. HP ve SODEP merkez solu, ANAP ve DYP merkez sağı temsil etmeye başladı. Her iki seçim sonucunda da MDP'nin hezimetini bir gerçeği ortaya çıkarmıştı: "Ordunun 1980'deki müdahalesinden önceki siyasi akımlar, varolan toplumsal ve iktisadi güçlere cevaben ortaya çıktıklarından, doğrudan bu güçlere yönelinmedikçe, siyasi planda bu akımların yeniden belirmesi şu ya da bu önlemle engellenemez."²²¹

1983 seçimleri, seçmenin müdahaleler sonrası "yenilik" ve "değişiklik" isteklerini yansıtmıştı. Bu nedenle seçmen, "daha önce % 90'ın üzerinde oy vererek seçmiş olduğu Cumhurbaşkanı'nın açıkça olumsuz tutum takınmasına karşılık, oyunu 'Özal'ın Partisi'ne verdi." 1984 yerel yönetim seçimlerinde ise halk, "Özal'ın partisi"ne desteğini sürdürürken, geleneksel partileri yeniden siyasal arenaya taşıdı. "Böylece, parlamentoda olan muhalefet partilerinin, seçmen tabanını yitirdikleri, buna karşılık seçmen desteğine sahip olan muhalefet partilerinin, parlamentoya giremedikleri garip bir siyasal yapı oluştu."²²²

Schick, Türk siyasal yaşamını 1984'e kadar geçen sürede şu çatışmalarla açıklamıştır: "Türkiye'de 'ordunun siyasi hayattaki ağırlığının Türkiye burjuvazisinin siyasi iktidarsızlığı ile sürekli kılındığı' belirtilmiştir. Gerçekten de

²²¹ Schick, age, s.399

²²² Kongar, age, s.250

ordu, bilinçli veya (olasılıkla) bilinçsiz olarak burjuvazi adına müdahalelerde bulunmuştur. Şu ana kadar burjuvazi ile işçi sınıfı arasındaki çelişkinin ikincil rol oynadığı açıktır. Esas mücadele hakim sınıflar ittifakı içinde geçmiştir: burjuvazi ile bürokrasi, şehir ile kır burjuvazisi, örgütlü büyük sermaye ile geleneksel küçük sermaye arasında.²²³

1987 erken genel seçimine kadar süren Özal dönemindeki önemli uygulamalar şunlardı: Toplu Konut, Kamu Ortaklığı gibi iç borçlanmayı sağlayıcı fon uygulamaları, yabancı sermayeyi çekmek üzere yap-işlet-devret uygulamaları, vergi kaçakları için katma değer vergisi, menkul kıymetler ve borsa, özellikle Doğu ve Güneydoğu'da uygulanan teşvik kredileri, özel üniversitelerin kurulması ve öğrenimin ücretlendirilmesi, terör eylemlerine karşı Pişmanlık Yasası.²²⁴

1987 erken genel seçim öncesi, 1980'de siyasal yasaklı durumuna düşen kişilerinin affedilmesi için referanduma gidildi. Özal'ın devamında yana olduğu, siyasal yasaklar 7 Ekim 1987'deki referandumda kaldırıldı. Özal, "eski-yeni" rakipleri ile girdiği 29 Kasım 1987 seçimlerinde, eski desteğini kaybetse de, yine başarılı oldu. ANAP, % 36.3 oranında oy alarak, Meclis çoğunluğunu ele geçirdi. Meclis'e giren diğer partiler HP ve SODEP birleşmesinden doğan CHP geleneğinin devamı Sosyal Demokrat Halkçı Parti ve AP geleneğinin devamı DYP'si oldu. Meclis aritmetiğinin biçimlenmesinde seçim sistemi oldukça etkili olmuştu.

1987 sonrası kurulan hükümette Özal, silahlı kuvvetler bürokrasisinde önemli değişiklikler yaptı. Askeri bürokrasinin, sivil yönetimin, kendisi üzerinde

²²³ Schick, age, s.400

²²⁴ Emin, age, s.75

etkisini yok edecek şekilde uzun vadeli bir plan içinde olduğunu gören Özal, bu planı bozacak biçimde atamalar yaptı.²²⁵

18 Aralık 1988 tarihinde ise Türkiye, Özal'a suikast olayı ile sarsıldı. ANAP Kongresinde yapılan suikast girişiminden Özal şans eseri kurtuldu. Kongrede Özal'ı bekleyen ikinci sürpriz ise, ANAP içindeki hizipleşmelerin, muhafazakar-liberal çekişmesinin ortaya çıkması oldu.

Menderes'in uçak kazası gibi, Özal'ın suikast olayı da, halk nezdinde bir etki yaratmıştı. Bu etkiden yararlanmak isteyen Özal, yerel yönetim seçimlerini altı ay geçiktirmek üzere bir referanduma daha gitti ve yaşamının ikinci referandum yenilgisini yaşayarak, % 35 oy alabildi. 26 Mart 1989'da yapılan yerel yönetim seçimlerinde ANAP büyük oy kaybına uğradı ve % 21.8 oranında oy alarak üçüncü parti oldu. SHP % 28.4, DYP % 25.3 oranlarında oy alarak, Özal'ın partisini geçmişti. Bu seçimler artık Özal'lı yılların bittiğinin sinyalini vermekteydi. Yolsuzluklar ve hanedan söylentileri ile iyice yıpranan Özal, yerel yönetim seçimlerinden aldığı başarısız sonucunda etkisi ile, aynı yıl boşalacak Cumhurbaşkanlığı için hazırlıklar yapmaya başladı. Özal'ın isteği "ABD'de olduğu gibi" Başkanlık Sistemine geçişi sağlamak, etkili başkan olarak, uygulamalarına devam etmekte. "Demirel'in 'Seçilsen de indireceğiz', İnönü'nün 'Bunalıma gidiyoruz' demesine rağmen Özal", 31 Ekim 1989'da üçüncü turda 263 oy alarak Cumhurbaşkanı oldu.²²⁶ Özal'ın Çankaya'ya çıkışından sonra, 1991 ve 1995 genel seçimleri ile 1994 yerel yönetim seçimlerinde ANAP oy kaybına uğramış, muhalefet partisi konumuna düşmüştür.

²²⁵ Emin, age, s.79

²²⁶ Emin, age, s.80-94

Özal dönemi 24 Ocak Kararları ile özdeşleştirilebilir. 1980 başlarına rastlayan kararlar, Türkiye’de liberalizmin gelişiminde bir dönüm noktasını ifade eder. Gerek İttihatçılar, gerek Cumhuriyetçiler, Türkiye’de yerli bir burjuvazi geliştirmek üzere siyasalar uygulamışlardır. Her iki dönemde de, devlet destekli bir burjuvazi oluşturmaya ve güçlendirilmeye çalışılmıştır. Özal ile başlayan, palazlanmış bu burjuvazinin, devletten bağımsızlaştırılması ve ulus sınırlarını aşarak uluslararası dolaşıma açılmasıdır. 24 Ocak, bu uygulamaların formüle edilmesidir ve 1980 müdahalesi bu kararların uygulaması içindir de. Bu nedenle de, ANAP hem toplumu depolitize etmek, hem de toplumun büyük bölümünü oluşturan sağ siyasal yelpazeyi elinde tutmak üzere kurulurken bile, “dört eğilimi birleştiren, neredeyse partiler üstü, daha doğru bir deyişle politika üstü bir siyasal kimlik kazanmaya çalışmıştır ve bunu da başarmıştır.” Dolayısıyla da Özal, “kendilerinden menkul bir ‘kamu yararı’ ilkesi gözeten ‘askerlerle’ içli-dışlı olmaktan çekinmemiş ve kaçınmamıştı.” Bu nedenle de, burjuvaziyle tamamen özdeşleştiği düşüncesini uyandıracak tutumlarını, askerlerin popülizminin etkisiyle “ortadirek” argümanı ile dengelemişti. Özal’ın partisi, toplumun depolitizasyon sürecinde ortaya çıkmış, uygulamaya koyduğu program, bu sürecin devamıyla mümkün olan bir parti olarak, ideolojik bir yönelimi temsil etmemiş, hatta bu tip eğilimlere karşı çıkmıştır. ANAP’ın ideolojisi, burjuvazinin uluslararasılaşma sürecinin siyasal örgütü olarak, “ülkeye ‘transfer’ ettiği teknoloji tarafından da biçimlendirilmiştir.”²²⁷

²²⁷ Hasan Bülent Kahraman, Sağ Türkiye ve Partileri, İmge Kitapevi Yayınları, Ankara, 1995, s.163-185

ANAP, 1980'lerde yükselişe geçen burjuvaziye yanına alarak, onu özgürleştirecek düzenlemeleri yapacak ve uluslararasılaşmasını sağlayacak küçük burjuvazi radikalizmini temsil eden bir parti olarak, yeri geldiğinde yasallığın sınırlarını zorlamak ve hatta onu hiçe saymaktan uzak durmamasına karşın başarısız olmuştur. ANAP'ın tıkanıdığı yer şuradadır: "ANAP, bir yandan 'çağdaşlaşma' kavramını öteki sağ partilerden daha devingen bir içerikle vurgularken ve savunurken, öte yandan belli bir tutuculuk çizgisini izlemeye ve o tabanı yanında bulundurmaya çalışmıştır. Oysa, ANAP'ın 1983'te 'el koyduğu' taban, tümüyle kendisinin yoğurduğu ve biçimlendirdiği bir taban değildir. Kapatılmış siyasal partilerde bulunan kadrolardan oluşmuştur. ANAP bu tabanı belli bir ölçüde kendi görüşleri doğrultusunda yeniden yapılandırmıştır. Ne var ki, bir süre sonra uygulamaya koyduğu politikaların sonuçları alınmaya başladığında bu tabanın görece tutucu kanatları ANAP'tan kopmaya ve kendilerine daha yakın buldukları öteki sağ partilere yönelmeye başlamışlardır."²²⁸

Özal reformlarının tıkanmasının ikinci nedeni de, siyasal üst yapı kurumlarının ve anlayışının bulunmayışıdır. Özal, sermayeyi güvence altına almak üzere, uluslararasılaştırmış, devletle ilişkisini kopartmak içinse, devleti küçültme yolunu seçmiştir. Fakat, "attığı adımların ardını getirecek herhangi bir bakış açısına sahip" değildir. Yoksa, burjuvazinin ve bürokrasinin hantal yapısı başarısızlığı getirmiş değildir. Ayrıca, "burjuvazinin sermaye birikimi ve olanakları daha fazlasına el vermediğinden hareket o noktada tıkanmıştır." Özünde, Özal'ın getirdikleriyle İttihatçıların ve Cumhuriyetçilerin getirdikleri arasında şöyle bir fark var: Özal, ilkin 80 yıllık burjuvalaşma sürecinin sonucu sayılabilecek bir dizi

²²⁸ Kahraman, age, s.188-191

ekonomik karar almış ve onları uygulamaya koymuştur. Ardından da, onları taşıyacak bir siyasal sistem ya da çerçeve oluşturma çabası içine girmiştir. Ne var ki, burjuvalaşmanın sonucunda ortaya çıkan ve zincirin son halkası olan adımlar daha öncekiler tarafından belirlendiği için onlardan bağımsız olamamış, giderek onların yaşadığı tüm olumsuz sonuçları ortaya koymuşlardır. Ekonominin başarısızlığını bu sürecin içinde aramak gerekir.”²²⁹

1800'lerden 1990'lara kadar geçen iki yüz yıllık süreçte, “Türkiye’de önce siyasal, toplumsal kurumlar tepeden inme bir mantıkla ve askeriye’nin gücüyle yapılmış bir ittifakla kurulmuş, ardından onları taşıyacak bir sınıf yaratılmaya çalışılmıştır.” Bu güne kadar oluşturulmaya çalışılan bu burjuvazi ile bürokrasi ve askeriye arasındaki çelişkiler çatışmaları doğurmuştur. “Bürokrasiyi, dolayısıyla iktidarı kontrol etme çabası zaman zaman çatışmaları getirmiş, zaman zaman da bir dizi ‘manipülasyonun’ temelini hazırlamıştır. Askeri ihtilaller, bir çok neden ve gerekçe gösterilse de özünde bu etkileşimin bir uzantısıdır.” Cumhuriyet tarihi içinde yapılan müdahalelerin sonuçları şöyle ortaya çıkmıştır: “27 Mayıs’ın ardından burjuvazinin oluşturmak zorunda kaldığı temel parlamenter kurumlar ortaya çıkmış, 12 Mart, 27 Mayıs’ın ‘sakıncalarını’ gideren, radikal solu gerileten bir eğilim olarak belirmiştir. Nihayet 12 Eylül artık kendi kanatlarıyla uçuş noktasına gelmiş bir burjuvaziye devletten göreceli olarak bağımsızlaşabilmenin ve özerkleşmenin olanaklarını sağlamıştır.”²³⁰

Genel olarak, 74 yıllık parlamento içinde, hukukçular sayısal çoğunluğa sahiptirler. Hukukçuları, sırayla tüccarlar ve eğitimciler izlemektedir. Yöneticiler,

²²⁹ Kahraman, age, 206-207

²³⁰ Kahraman, age, s.205

askerler, doktorlar, mühendisler ve çiftçiler de Meclis'te çoğunlukla temsil edilen meslek grupları olmuşlardır. 1920-1960 yılları arasında hukukçulardan sonra, tahminlerin aksine askerler değil, tüccarlar ikinci sıradadır. 1960'dan sonra ikinci sırayı mühendislerin aldıkları görülmektedir. Mühendisler, 1983'den sonra ikinci sırayı korudukları gibi, hukukçularla aralarını iyice kapattılar. Tüccarlarla birlikte mühendisler de Senato, Danışma ve Temsilciler Meclisinde oldukça düşük oranda temsil edildiler. Askerler, TBMM'de hemen her dönemde oldukça büyük oranda temsil olanağı buldular, parlamentoda dördüncü büyük meslek grubunu oluşturdular. Askerler Senato, Danışma ve Temsilciler Meclisinde de ağırlıklarını korudular. Doktorlar ve çiftçiler de parlamentoda ağırlıklı olarak temsil edilen meslekler iken, ağırlıklarını yansıtamayan önemli kesimlerden biri işçiler, diğeri sanayicilerdir.²³¹

²³¹ Çoşkun, age, s.116-118

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

"Malatya diyorum
Senin çatık kaşlarından başka bir şey
gelmiyor aklıma...
Bursa'da kaplıcalar
Amasya'da elma
Sinop'ta "Mustafa Suphi
Atelyesi"
Diyarbakır'da
karpuz ve akrep;
fakat senin oranın
-Malatya'nın-
nesi meşhurdur,
yemişlerinden ve
böceklerinden hangisi,
suyu mu, havası mı?
Düşün ki hapishanesi hakkında bile bir
fikrim yok.
Yalnız
bir oda
bir tek penceresi var
çok yüksek olan
tavana yakın.¹

5.MALATYA'DA SİYASET

Bu bölümde, öncelikle araştırmanın evrenini oluşturan Malatya'ya ilişkin bilgiler veriyoruz. Araştırmada sınamaya çalışacağımız denenceleri, alan araştırmasında elde edilen bulgular ile tartışıyoruz.

Aşağıda, Malatya İl'inin coğrafi yapısı, demografik ve ekonomik durumu, genel ve siyasal tarihi, toplumsal ve siyasal örgütlenişi ile yapılan alan çalışması çerçevesinde siyasal seçkinler incelenecektir.

¹Yurt Ansiklopedisi, Cilt:8, s.5505, Dizeler 1940'lı yıllarda Malatya Cezaevinde bulunan Kemal Tahir'e Nazım Hikmet'in yazdığı bir mektupta yer alır.

5.1.ARAŞTIRMA EVRENİ: MALATYA

Doğu Anadolu Bölgesinin Yukarı Fırat Havzasında yer alan Malatya, doğuda Elazığ ve Diyarbakır, güneyde Adıyaman, batıda Kahramanmaraş, kuzeyde ise Sivas ve Erzincan ile komşudur.

İl, Merkez, Akçadağ, Arapkir, Arguvan, Battalgazi, Darende, Doğanşehir, Doğanyol, Hekimhan, Kale, Kuluncak, Pötürge, Yazıhan, Yeşilyurt olmak üzere 14 ilçeye sahiptir. Malatya'da 10 bucak, 502 köy bulunmaktadır. Köylere bağlı mezra sayısı 872'dir.

Malatya'da, 1'i merkez, 13'ü ilçe, 32'si kasaba olmak üzere toplam 46 Belediye Örgütü mevcuttur.

Malatya alan genişliği açısından Türkiye'nin 22. büyük kentidir. Adıyaman'ın ayrılmadığı 1954 öncesi illerimiz arasında 6. sırada bulunmaktaydı.

Nüfus olarak Doğu Anadolu bölgesinin en büyük kenti olan Malatya, Türkiye'de 28.sırada yer almaktadır.²

Malatya'da kayısı üretimi üzerine kurulan ticaret, son dönemlerde alt yapısında görülen gelişim, eğitim, sağlık, güvenlik açısından gerekli hizmeti sunacak kadroların yeterliliği, küçük ve orta sanayi tesislerinin organize edilmesi, İl'in toplumsal ekonomik yapısını hızlı bir şekilde sanayileşme yönünde geliştirmiştir.³

Malatya, Cumhuriyet tarihi içinde iki kez kendi hemşehrisi siyasal liderlerin Cumhurbaşkanı olduğunu görmüştür. Cumhuriyet tarihinde derin izler bırakan bu

²Hüseyin Çetiner, Malatya, Çetiner Kitap ve Kırtasiye San.Tic.Lim.Şt., İstanbul, 1993, s.12

³Malatya Ticaret ve Sanayi Odası, Gelişen Ekonomisiyle Malatya, Malatya Ticaret ve Sanayi Odası Yayınları, Malatya, Tarihsiz, s.52

iki lider, Türkiye siyasal yaşamına etkilerini Malatya'ya taşımışlar, kendi siyasal yönelimleri doğrultusunda -Türkiye'nin olduğu gibi- Malatya'nın da gelişmesini etkilemişlerdir. Her iki lider de hemşehrileri nezdinde Malatya ile özdeşleşmişler, İl'in toplumsal ekonomik gelişmesini sağlayacak koruyuculuk davranışında bulunarak, Malatya halkının siyasal desteğini almışlardır. İl'e yönelik koruyuculuğun bir diğer göstergesi de, her iki siyasal liderin ardından Malatya'nın ihmal edilmesidir. İsmet İnönü ve Turgut Özal sonrası Malatya'nın gelişmişlik göstergelerinde iki liderin dönemine oranla negatif yönde değişimler olmaktadır.

1930-1940 yıllarında, ekonomik hayata egemen olan devletçilik anlayışı, İnönü eliyle Malatya'ya kamu yatırımlarının yönelmesini sağlamış, İl dönemin ülke çapında büyük ölçekli sanayi kuruluşlarına kavuşturulmuştur. Aynı dönemde İl sanayi istihdamı ve katma değerinin büyük bölümü kamu sektöründe oluşmuş, özel sermaye gelişmemiştir. 1940 sonrasında ise Malatya'ya yönelik yatırımlar durmuş, özel sermayenin oluşamaması ve diğer olumsuzluklar ile birlikte İl gelişmişlik göstergelerinde düşmeler başlamıştır.⁴

1980 sonrası ise liberal ekonomik politikaların uygulayıcısı hemşehri Özal, Malatya'da özel sermayenin gelişmesini sağlayacak teşvik ve yatırımlarda bulunmuştur. Bu dönemde özel sermayeye ait sanayileşme, İl istihdamının büyük bölümünü oluşturan toplum hizmetleri, tarıma dayalı ticaret kapasitesinde büyük gelişmeler görülmüştür. Organize sanayi sitesinin oluşturulması, 2.Ordu'nun

⁴Yurt Ansiklopedisi, Cilt:7, s.54555; "Bu ilişkinin o dönemde Malatya'ya kimi olanaklar sağladığı şöyle bir örnekle daha iyi anlaşılabilir: Mustafa Kemal, 1931'de Malatya'yı ziyaret ettikten sonra, "Paşa memleketini gördüm. Oldukça büyük bir köymüş" deyince, İnönü'de bu sözleri, "Gazi Hazretleri emir ve himaye buyurursa, Türkiye'nin bu köyü de şehir olur" biçiminde yanıtlar. Bundan sonra da, İl'de, kamu yatırımlarının öncüleri olan sigara ve dokuma fabrikaları kurulur." Ansiklopedi İsmet İnönü'nün Malatya ekonomisi üzerine etkilerini, diğer bölümlerinde de sıkça vurgulamıştır, s.5428, 5429, 5430, 5439

kente taşınması, İnönü Üniversitesi'nin öğretime başlaması, kayıısıcılığa dayalı tarımsal ticaretin gelişmesi bu dönemin uygulamaları sonucudur. Özal sonrası İl'in sosyo-ekonomik göstergelerinde düşme görüldüğüne dair iddialarda bulunmak için henüz erken olduğu söylenebilir. Fakat, -görelî olarak-, elde edilen veriler bu düşüncenin doğruluğunu ispatlar düzeydedir.⁵

⁵"Malatya Sahipsiz", Süper Malatya, Aylık Aktüel Gazete, Şubat 1995, Sayı: 10, İstanbul'da çıkan bu yerel gazeteye verdiği demeçte Malatya Ticaret ve Sanayi Odası Başkanı Abdurrahman Yavuz şunları söylemektedir: "Eğer bu son on yıl içinde bazı projeler yapılmışsa..bunların altında Rahmetli Turgut Özal'ın imzası ve emeği vardır"; "Öyle Bir Fırsat Kil..", Görüş, Aylık Siyasi Gazete, 2 Mayıs 1984, Sayı: 3104, Yerel Gazete Ticaret ve Sanayi Odası Başkanı Abdurrahman Yavuz'un Ankara'da "İlgililerle" yaptığı temaslarını anlattıktan sonra Yavuz'un ağzından beyanlarla şu yoruma yer vermektedir: "Sayın Yavuz, Ankara'daki ilgililerin kendilerine yaklaşımlarını, "Malatyalıyım diye kendilerine gidince, özel bir ilgi ve itibar görüyorsunuz...Tabi daha önce hiç karşılaşmadığımız bir durum.." diye dile getirdiler. Evet.. Başbakan'ı, Tarım Orman Köyişleri Bakanı, üst düzeyde bürokrat ve teknokratlarıyla güçlü bir lobisi vardır, artık Malatya'nın.. Sayın Yavuz, Ankara temasları hakkında bilgi verirken, gördükleri yakın ilginin yanı sıra, ilettikleri sorunların çözümünde önemli gelişmeleri hemen elde ettiklerini söylediler. "Malatyalıyız.." ya da "Malatya Heyetindeniz.." sözünün özel bir itibar, özel bir ilgi gösterilmesini sağladığı ortam.. Bundan en iyi şekilde yararlanıp, Malatya'mız için en güzeli yapma gayreti içerisinde olalım."; Mahmut Bal, "Kaçan Fırsat", Zaman Gazetesi, 05.01.1995, Bal makalesinde İsparta İl'inin gelişmesi ve Süleyman Demirel arasında ilişki kurduktan sonra, "1980'den sonrasına mührünü vuran Muhteşem Süleyman değil, Muhteşem Özal'dı. 1980'den sonrasına mührünü vuran ve Türk siyasi hayatında derin izler bırakan bu insan Malatya'lı idi." der ve Malatya'nın "Doğunun Parisi" olmak için Özal koruyuculuğundan yeterince yararlanamadığını söyler; Bilal Sürgeç, "Şehir Milliyetçisi Olmak", Koridor Haftalık Aktüel Gazete, Yıl:1, Sayı: 2, 06.02.1995, Sürgeç makalesinde şu siyasal gelişmelere yer verir: "1983 seçimlerinde Elazığ'da ANAP 4-0, Malatya'da 6-2 kazanmıştı. 1987'de Elazığ'da ANAP ancak iki milletvekilli çıkarabildi, Malatya'da ise 6 milletvekilinden 5'ini ANAP kazandı. İki ilde de şehir milliyetçiliği pompalanıp durdu. Malatya'da hemşehrimize sahip çıkalım diye propaganda yapalım derken Elazığ'da özellikle DYP'liler "Malatyalının partisine oy yok" diye seçim çalışması yapıyorlardı."; 16.01.1994 günü Malatya'yı ziyarete gelen dönemin Başbakanı Tansu Çiller protestolarla karşılaşmış günlük gazeteler olayı şu şekilde vermiş ve yorumlamışlardır: Yalçın Özer, "Malatya'da Özal Sonrası Durum", Türkiye Gazetesi, 16.01.1994, Özer'in makalesinde şu satırlar görülür: "Çiller, Malatya'da Süleyman Demirel'in cumhurbaşkanı olmadan evvelki politikasının faturalarını ödemekteydi. Başbakanlığı sırasında Demirel'in Özal'a karşı düşmanca tutumu Malatya'yı DYP aleyhine çevirmişti..Demirel başbakan olur olmaz Malatya'da başlamış bütün yatırımları durdurmuş, kadroları askıya almıştı. Malatya'lılar Demirel'in bu siyasi kan davası yüzünden zor günler yaşadıklarını söylüyorlar. Dün Malatya'da Tansu Çiller; " Özal'ın bıraktıkları bizim için en büyük emanettir. Onları korumaya özen göstereceğiz." dedi. Ancak yapılan yoğun protestolar, Malatyalıların ikna olmadıklarını gösteriyordu."; Z.Osman Açikel, "Özal Ruhu ve Çiller", Türkiye Gazetesi, 16.01.1994, Haberde, Başbakan'a yapılan protestolar anlatılmadan evvel, "İnönü meydanına geldiğimizde dörtbir tarafın merhum Turgut Özal'ın posterleriyle süslendiğini gördük. Binlerce insan hep bir ağızdan "En Büyük Özal" diye bağınıyordu." satırlarına yer verilir; Fehmi Kuru, "Malatya Şoku", Zaman Gazetesi, 16.01.1994, Kuru ise makalesinde şu satırlara yer verir: "Burası Turgut Özal'ın kenti...İsrarla oy verdiği İsmet İnönü'nün iktidardan düştüğü 1950 yılından sonraki 30 yılda sürekli ihmal edilen Malatya, Turgut Özal'ı 10 yılda gurbüzleşip serpildi..Turgut Özal'a saygısını duyurmak üzere geldiği Malatya'da, Tansu Çiller'i bir başka 'süpriz' daha bekliyordu: Öfkeli kalabalıklar. Daha önce Turgut Özal'ı dinlemek için gelen onbinlerin doldurduğu hükümet meydanı bu kez oldukça zayıf...Dışarıdan gelen 'hazır dinleyicilerin' coşkusu bile, Malatya'nın öfke selini gizleyemiyor. Özal sonrası dönemde kentlerinin maruz kaldığı ihmalî kasalarında hisseden esnaf ve tüccarlar, onların yakınları, ya suskun kalıyor, ya da protesto sesleri çıkartıyorlar. "İki cumhurbaşkanı çıkarmış ilinizi asla ihmal etmeyeceğiz.", "Turgut Özal'ın

Her iki lider dönemine ait uygulamaların etkileri aşağıda ayrıca incelenecektir.

5.1.1.Malatya İl'i Genel Tarihi

Malatya adı, "Kultepe kaynaklarında Melita, Hitit kaynaklarında Maldia, Asur kaynaklarında Meliddu-Melide olarak görülmekte; Yunanlılarca, Rakbekabe, Acemlerce, Aspozan, Romalılarca Melitene-Melita, Araplarca ise, Malatiyye denilmektedir. İsim Hititçe'de bal, bal gibi meyve bahçeleri anlamına gelen Melidu ve Melit kelimelerinden türemiştir."⁶

Arslantep ile Değirmentepe, Cafer, İmamoğlu, Pirot ve Köşkerbaba höyüklerinde yapılan kazı ve araştırma çalışmalarında ele geçen buluntular, yöredeki ilk insan yerleşmelerinin geç kalkolitik çağda (İ.Ö. 4000-3500) kurulduğunu göstermektedir.

Asurlular'ın Anadolu'da ticaret kolonileri kurduğu İ.Ö. 20. ve 19. yüzyıllarda işlek kervan yollarının kesiştiği bir kesimde yer alan yörenin adı, Asur ve Urartu

başlattığı hayırlı hizmetleri devam ettirmeyi görev biliyoruz." türü vaatler bile kalabalıkları yatıştırmıyor."; Taner Korkmaz, "Çiller'e Malatya Protestosu", Zaman Gazetesi, 16.01.1994, Korkmaz'ın haber-yorumunda, "Çiller'i karşılayanlar arasında Gaziantep teşkilatının hatırı sayılır bir yeri olduğunu öğreniyoruz..Mitinge rağbet çok az..Uçak (Gazete Malatya Temsilcisi), DYP'lilerin "Özal'ın memleketi diye" Malatya'ya yatırımları durdurduğunu, bunun DYP'yi hemen hemen sildiğini kaydediyor. Mitingle birlikte Çiller yuhalanmaya başlıyor. Islıklanmalar artıyor. Cumhuriyet Meydanı'na toplananların Çiller'i dinlemeye değil, protesto etmeye geldikleri anlaşılıyor! Çiller'e konuşmasının sonlarına doğru yumurta atılıyor"; Bu tip makaleleri özellikle yerel basında bulup çoğaltmak mümkün. Burada Özal öncesi ve sonrasında uygulanan siyasaların il halkı üzerindeki etkilerini vermeye çalıştık. Malatya'lıların 1991 genel seçimlerinde, seçim propagandası için il'e gelen Süleyman Demirel'e karşı büyük ilgi göstermemekle birlikte, her hangi bir protestoda da bulunmadıklarını, aynı dönem güvenlik görevlisi olarak bulunduğum mitingten hatırlıyorum. Çiller'e yönelik bu taşkın protestoların arkasında, il'in Özal sonrası uğradığı ihmalin kabarttığı öfkenin izlerini aramak gerekir.

⁶Malatya Ticaret ve Sanayi Odası, İki Binli Yıllar'a Ticaret ve Sanayi ile Malatya, Malatya Ticaret ve Sanayi Odası Yayınları, Malatya, Tarihsiz, s.22; bazı kaynaklar Malatya'nın, "Annelerin Mülkü anlamına gelen Mala Diya'dan doğduğunu" söylerler, Selahaddin Mihotuli, Arya Uygarlıktan Kürtlere, Koral Yayınları, İstanbul, 1992, s.412

kaynaklarında farklı yazılış biçimleriyle Maldia, Milidia, Melid, Melide, Meliddu ve Melitea olarak geçer.

Bu yöre, Hititler döneminde Milidia (ya da Maldia) adlı bir kent devletin yönetimindeydi. İ.Ö. 12. yy'da Asur, İ.Ö. 9.yy sonlarında Urartu egemenliğine giren Milidia, İ.Ö. 8.yy'da gene Asurlulara bağlandı. İ.Ö. 7.yy sonlarında Medlerin yönetimine girdikten sonra İ.Ö. 6. yy'da Perslere bağlı Kappadokia Büyük Satraplığı içinde yer aldı. İ.Ö. 4. yy'da Makedonyalıların, daha sonra da Selevkoslar'ın yönetimine girdi. Ardından kısa bir süre Kappadokia Krallığı'na bağlandı. Daha sonra bir süre bağımsız kalan Milidia İ.Ö. 120'de Pontus Devleti'nin egemenliğine girdi.

İ.Ö. 66'da başlayan Roma yönetimi sırasında, Melita, daha sonra da Melitene adıyla anılan kent, Sasanilere karşı bir sınır kalesi konumu kazandı. 6. yy'da Bizans yönetimindeki Armeniakon Theması'nın sınırları içinde yer aldıktan sonra Sasani akınlarına uğradı ve 7. yy'dan 10. yy'a değin Araplarla Bizanslılar arasında birçok kez el değiştirdi.

Araplar tarafından Malatiye adıyla anılan kent, 1101'de Danişmendlilerin, dört yıl sonra da Anadolu Selçuklularının eline geçti. 1399'da I. Beyazıt'ın aldığı kent, 1401'de Moğol ordularınca yağmalandı.

Daha sonra Osmanlılar ile Memlükler arasında çekişmeye konu olan Malatya, bir süre Dulkadiroğulları'nın yönetimine girdi. 1515'te Yavuz Sultan Selim'in Osmanlı topraklarına kattığı kent daha sonra Zulkadriye Eyaleti'ne bağlı Malatya sancağının merkezi yapıldı.

1839'da Kavalalı Mehmet Ali Paşa'nın kuvvetleriyle çarpışmaya hazırlanan Osmanlı ordusu Malatya'da il'de konakladı. Bu arada askerlerin evlere

yerleştirilmesi üzerine kent halkı bir sayfiye yeri olan Aspuzu'ya göç etti. Askerler ayrıldıktan sonra, yıkıntı haline gelmiş olan eski evlerine dönmeyen halk, Aspuzu'da bugünkü Malatya kenti'nin temellerini attı. Malatya sancağı 1877'de Diyar-Bekr (bugün Diyarbakır) vilayetine bağlıydı. Merkezi Malatya kentinde olan bu sancak, 19. yy sonlarında Mamuretül-Aziz (bugün Elazığ) vilayetine bağlandı. Malatya, Cumhuriyet'le birlikte il merkezi yapıldı.⁷

Cumhuriyete kadar Celali İsyanları, Kavalalı İsyanı gibi büyük çalkantılarından etkilenen Malatya, bölgenin gelişmesi kısıtlı küçük bir merkezi durumunda kalmıştır. İsyanların Malatya'nın toplumsal yapısından kaynaklanan öğeleri yanı sıra, il'in toplumsal yapısını da etkilediği söylenebilir.⁸

⁷Malatya Belediyesi, 2015 Büyükşehir Doğru Malatya'yı Sahiplenmenin Hedefleri, İki Nokta Araştırma Basın Yayın Organizasyon, İstanbul, Tarihsiz, s.32-33

⁸Mustafa Akdağ, Türk Halkının Dirlik Ve Düzenlik Kavgası, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1975, s.500; Bir başka yazar da, bölgenin farklı ve birbirine nicel olarak yakın etnik yapılarının "kimî özgünlükler içerdiğini, bu nedenle aynı çalkantıların Cumhuriyet döneminde de devam ettiğini ve özel hükümet politikalarının bölgede uygulandığını belirterek, yoğun Türk nüfus ile birlikte yörede, "Türkleştirilmiş Kürt kategori"sinin oluştuğunu söylemektedir. Yazara göre, "Hemen her sınıfa dağılmış olan bu geniş kategori, bugüne kadar nedense siyaset sosyolojisi yönünden pek tahlil edilmemiştir. Oysa gerek düzen için siyasette, gerekse düzen dışı muhalefet akımları üzerinde önemli etkileri olmuştur. Örneğin eski CHP'nin Kürt illerindeki başlıca dayanaklarından biri bu kategoriydi. Keza bu kategori, Türk sol-sosyalist hareketi üzerinde de bazı etkilerde bulunmuştur. Örneğin sonradan değişik kollara ayrılan TKP/ML ile TKEP gelenekleri, temelde bu Türkleşmiş Kürt kategorisinin yüzü Türklerle dönük kesimlerinin radikal siyaset düzlemindeki yansımalarıydı. Aynı şekilde özellikle başlangıç yıllarında TDKP ve Devrimci Sol da bu kategoriden bir ölçüde beslenmiştir. Türkleşmiş Kürt kategorisinin yüzü henüz Kürtlere dönük duran kesimleri ise 70'ler sürecinde kendilerini büyük ölçüde PKK, Kawa, Özgürlük Yolu, Tekoşin gibi Kürt milliyetçiliğinden görece uzak oluşumlarda ifade etmişlerdir.", Cemil Gündoğan, "Türkleşmiş Kürt Çözülürken", Özgür Ülke, 13 Aralık 1994; Yazarın CHP ile ilgili söyledikleri tez içeriğinde tartışılacaktır. Yasadışı TKEP örgütlenmesinin lideri ve büyük potansiyelinin Malatya Akçadağ'lı oluşu, örgütün "hemşehriler" örgütü gibi yapılanması, yasadışı TKP/ML örgütlenmesinin Malatya Kürecik'te doğuşu, yukarıda adı geçen diğer örgütlerin ise, 1980 öncesi il'de geniş potansiyellerinin olması, örgüt ileri militanlarında yöre kökenlilerin çokluğu ve 1980 öncesi gerçekleştirdikleri büyük eylemler varılan yargıları doğrular niteliktedir. Yöre, sol radikalizmin olduğu kadar sağ radikalizmin de insan ögesini temin ettiği alanları oluşturmuştur.; Uğur Mumcu, Ağca Dosyası, Tekin Yayınları, İstanbul, 1982, s.121 vd.; Uğur Mumcu, "Üç Suikastçi", Cumhuriyet Gazetesi, 22 Haziran 1988; Sağ radikalizm ile birlikte, 1980 sonrası, İstanbul'da oluşan mafya örgütlenmelerinde de il kökenlilerin çoğunluğun bulunması da incelenmeye değer diğer bir konudur. Bazı kaynaklar bunu, günün siyasal iktidarının başında bulunan T. Özal'ın Malatya'lı olmasına bağlar. Halil Nebiler, Mafyanın Ekonomi Politikası, Sarmal Yayınevi, İstanbul, 1995, s.53 vd.; U. Mumcu'nun diğer eserlerinde de bu konuda pek çok referans bulunabilmektedir.

5.1.2.Malatya'da Kentsel Gelişme Ve Nüfus Hareketleri

İl'in yüzölçümü 12.313 km² olup, 1990 yılı Genel Nüfus Sayımına göre Malatya nüfusu 702.055'dir. Malatya İl nüfusu, 1927'de 305.738, 1935'de 410.162, 1950'de 438.568, 1955'de 342.835 ve 1985'de 665.809'dur. Nüfus yoğunluğu bakımından km²'ye 57 kişi düşmektedir. Yıllık nüfus artış hızı % 10.6'dır.

Nüfus sayılımı verileri Malatya'da kente doğru bir hareketliliğin olduğunu göstermektedir. Bu nüfusun 379.188'i şehirde (% 54), 322.867'si köylerde (% 46) yaşamaktadır. 1927'de toplam nüfusun 259.315'i (% 84.8) köylerde, 45.570'i (% 15.2) kentlerde yaşıyordu. Malatya kent nüfusu 1965'te 104.428 iken, 1975'te 154.505'e yükselmiş, on yıllık dönemde % 47'lik bir artış göstermiştir. Doğu Anadolu Bölgesindeki 19 il arasında 13. olan Malatya'nın 1980'li yıllarda konumu hızla değişmiş, 1985'te kentli nüfus, 243.138'e ulaşmıştır. 1990 yılında ise nüfusun % 54'ü kent, % 45.9'u ise kırsal alanlarda yaşamaktaydı. Aynı yıl kırsal nüfus -20.7'lik bir eksilme göstermiştir. 1995 için yapılan tahmini hesaplamalara göre kent nüfusunun % 58.6, kır nüfusunun ise % 36.5 olacağı tahmin edilmektedir.

Malatya'da kırsal nüfus, 1927 sayımından 1990 sayımına kadar sürekli Türkiye ortalamasının üstünde, kentsel nüfus ise aksine Türkiye ortalamasının altında olmuştur. Adıyaman'ın Malatya'dan ayrılarak il haline getirildiği 1954 yılını takip eden 1955 sayımında, nüfus negatif yönde gelişmiş, yukarıda söylenen ilişkinin tersi görülmüştür. 1927 sayımında Türkiye'de kırsal nüfus % 75.7, kentsel nüfus % 24.2 iken, Malatya'da aynı oran % 84.8 ile % 15.2 şeklinde gelişmiş,

1990 gelindiğinde, Türkiye’de kırsal nüfus % 40.9, kentsel nüfus % 59, Malatya’da ise kır-kent nüfusu dağılımı % 45.9 ve % 54 biçiminde ortaya çıkmıştır.

Bir çok ilimizde olduğu gibi Malatya’da İl dışına göç verme yönünde bir eğilim vardır. İl dışına göç hareketi, İl ekonomisinin artan nüfusa göre iş olanakları sunamadığı dönemlerde artmıştır. Ancak göç hareketi, sadece İl dışına göç verme biçiminde olmamış, diğer illerden de Malatya’ya aldığı göçlerle karmaşık bir yapı göstermiştir.

1950’lere kadar, bir yandan kırsal iticiliği, diğer yandan kentte imalat sanayi ile doğan yeni iş olanakları, kente göçün yükselmesi ile sonuçlandı. 1960’larda, sanayideki gelişmenin yavaşlaması kırsal kente gelen nüfusun istihdamını güçleştirdi. İl’de bulunan istihdam fazlası nüfus, İl dışına yönelince, Malatya göç veren il konumuna girdi. 1970 sonrası ise, Merkez İlçe’ye, çevre illerden sanayi kuruluşlarında çalışmak üzere pek çok kişi gelmiş, kent merkezi nüfusu hızla artmıştır.

Malatya’nın dışarıdan aldığı ikinci büyük nüfus grubu ise, İl merkezi başta olmak üzere, diğer kentsel merkezlere kısa süreler için yerleşen kamu çalışanları ve silahlı kuvvetler mensuplarıdır. 2.Ordu’nun Konya’dan Malatya İl’ine alınması kentsel nüfusu yoğunlaştırmıştır.⁹ 1980 sonrası İnönü Üniversitesi’nin öğretimine başlaması da kentsel nüfusu artırmıştır.

1975-1980 yılları arasında İl’e yönelik göç hareketlerinde İstanbul 4164 kişilik göç nüfusu ile birinci sırayı almakta, onu Adıyaman, Elazığ, Ankara, Adana illeri izlemektedir. 1980-1985 yıllarında yine İstanbul 5595 kişilik göç eden nüfusu

⁹Malatya Belediyesi, Belediyeçilik ve Şehircilik Açısından Malatya Uygulaması, İstanbul, Tarihsiz, s.61

ile İstanbul almakta, bu kez Ankara, Elazığ, Adıyaman, Adana, İzmir illeri İstanbul'u izlemektedir.

1975-1980 döneminde İl'den göç eden nüfus 48.284, 1980-1985 döneminde ise 46.113'tür. İki dönem arasındaki, 2171 kişilik bir sayı Malatya İl'i lehinedir. İl 2171 kişilik nüfusunu göçten korumuştur. Ancak 1975-1985 yılları arasında 94397 kişinin Malatya dışına göç ettiği dikkatten kaçmamalıdır. Aynı dönem içinde dışarıdan Malatya'ya 58355 kişi göç etmiş, arada 36042 kişilik bir fark Malatya İl'i nüfusu aleyhine oluşmuştur.

1990 sonrası Malatya, Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesinden güvenlik gerekçeleri ile göçeden nüfus için, çekim merkezi haline gelmiştir. Artan nüfusun İl'in toplumsal dokusunu değiştirdiği gözlenmektedir. İkinci derecede kalkınmada öncelikli iller kapsamında olması Malatya'ya alt yapı yatırımlarında avantajlar sağlamış, İl'in toplumsal, ekonomik gelişmesini etkilemiştir.

Kentin merkezinde yer alan İskenderiye, İsmetiye, Kavaklıbağ ve Cevheri gibi eski mahalleleri, yüksek gelir grubunun oturduğu yerlerdir. Üst düzeyde memurlar, tüccar ve serbest meslek sahipleri bu bölgede yerleşmiştir. Kent merkezi çevresinde bulunan Beylerbaşı, Nuriye, Sarıcioğlu gibi mahalleler ise, üst-orta gelir grubunun konut alanlarıdır. Bu mahallelerde de memurlar ve ticaretle uğraşanlar oturmaktadır. Merkezden uzak Büyük Mustafapaşa, Samanlı, Çöşnük gibi mahalleler, alt-orta gelir grubunun ikamet ettiği yerlerdir. Kent nüfusunun küçük sanayide ve yönetsel hizmetlerin alt kademelerinde çalışanlar ile sanayi işçilerinden oluşan bölümü bu semtlerde yaşamaktadır. Kentte gecekondu alanlarını oluşturan Tandoğan, Melekbaba, Kıltepe, Samanarkı gibi mahallelerde yaşayanların çoğunluğunu işçiler oluşturmaktadır.

Doğu Anadolu Bölgesi içinde eğitim düzeyi en yüksek illerden birisi olan Malatya, okuma-yazma ve okullaşma gibi eğitim göstergeleri açısından Türkiye ortalamasının üstündedir. Öte yandan, il'de yapılan bir araştırmada, özellikle Malatya köy ailelerinde erkek çocuklarına, kız çocuklarına oranla daha fazla yüksek öğrenim hakkı tanındığı görülmüştür.¹⁰

Malatya il'inde toplam 1076 yatak kapasitesine sahip kamu ve özel sektöre ait 9 adet yataklı tedavi kurumu bulunmaktadır. Malatya genel olarak sağlık örgütlenmesinde başarısız kalınan illerimizden birisidir. İl'de sağlık hizmetleri 1967'de sosyalizasyon kapsamına alınmış, bu güne kadar çeşitli nedenlerle sosyalizasyon çalışmaları yürütülememiştir.

Bununla birlikte, ulusal düzeyde önemli bir proje olarak 1990'da yapımına başlanan, -Avrupa Sosyal Kalkınma Fonu'na da 60 milyon dolar dış proje kredisi ile desteklenen-, İnönü Üniversitesine bağlı Turgut Özal Tıp Merkezi'nin tamamlanması, il'deki sağlık hizmetlerinde istenilen sosyalizasyon ve modernizasyonun gerçekleşmesine yardımcı olacaktır. Tıp Merkezi'nin inşaatı 1993 yılı sonuna kadar ekonomik ve teknik yönlerden her hangi bir zorlukla karşılaşılmadan devam etmiştir. 1994'de ayrılan ödeneğin yetersiz oluşu, 1995'te talep edilen ödeneğin karşılanamaması, 1995'de bitmesi planlanan projede aksamalara neden olmaktadır. Ayrıca Tıp Merkezinin Malatya'nın ekonomik yaşamı açısından büyük bir kaynak oluşturacağı, ekonomik ve toplumsal yaşamı modernleşme yönünde etkileceği ileri sürülmektedir.¹¹

¹⁰ Feridun Merter, Köy Ailesinde Meydana Gelen Değişmeler (Malatya Örneği), Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1990, 2.Baskı, s.237

¹¹ A.Münir Erkal, "Turgut Özal Tıp Merkezi, Malatya'nın En Önemli Altyapısını Oluşturuyor", Dünya Gazetesi Malatya Kayısı Fuarı Eki, 04.Temmuz 1994, s.7

5.1.3.Malatya'da Nüfusun Ekonomik Nitelikleri

Kamu kesimi tarafından 1930-1940 yıllarında yapılan önemli sanayi yatırımları ile başlatılan gelişme atağına karşın, Malatya ekonomisine tarım kesimi egemen olmuştur. Son dönemlerde, tarımsal ürünlere dayalı sanayi ve ticaret geliştiğinden tarım kesiminin göreceli payı azalmıştır.

Tarıma dayalı faal nüfusun zaman içinde göreceli düşüş göstermesine rağmen, bu gerileme ülke genelindeki gerilemenin altında kalmıştır. 1975'e kadar pek az gerileyen tarım kesiminde, bu yıldan sonra önemli bir azalma gözlenmiştir. Tarım çalışanlarının faal nüfus içindeki payı, 1955'de % 82.7, 1975'de % 80.2 iken, 1980'de % 69.4'e ve 1990'a gelindiğinde % 63.9'a düşmüştür. Faal nüfusun tarıma dayalı işkollarında çalışma oranının, il'in kentleşmesi üzerinde olması, kentli nüfus içinde devam eden kırsal ilişkileri göstermektedir.

Çizelge:1 Türkiye ve Malatya'da Faal Nüfusun İşkollarına Göre Dağılımı (1955-1990)

	1955		1965		1975		1980		1985		1990	
İK	T	M	T	M	T	M	T	M	T	M	T	M
A	77.4	82.7	71.9	78.1	64.1	80.2	59.9	69.4	58.9	69.6	53.6	63.9
B	0.5		0.6	0.1	0.7	0.1	0.7	0.2	0.6	0.3	0.5	0.1
C	6.0	4.6	7.1	5.3	7.6	4.3	10.6	6.5	10.6	5.4	11.8	6.7
D	1.6	1.2	2.6	2.3	2.7	1.6	4.1	3.6	3.6	2.9	5.0	3.5
E	0.1	0.2	0.2	0.1	0.1	0.1	0.1	0.1	0.1	0.04	0.3	0.2
F	2.8	1.8	2.9	2.0	6.1	2.8	7.4	4.6	8.6	5.1	10.2	6.7
G	1.5	1.2	2.1	1.9	3.1	2.5	2.8	2.6	2.9	2.5	3.3	2.7
H	4.1	2.4	6.2	4.3	11.4	7.8	13.0	12.2	13.8	13.3	14.3	15.3
I	6.0	5.9	6.4	5.0	4.2	0.7	0.9	0.4	0.5	0.4	0.6	0.3

*Yurt Ansiklopedisi, 1975 yılına kadar; DİE Türkiye İstatistik Yıllığı 1993; DİE Genel Nüfus Sayımı Nüfusun Sosyal ve Ekonomik Nitelikleri Malatya 1980, 1985, 1990

*A, Tarım, Ormancılık, Avcılık, Balıkçılık; B, Maden Çıkartma; C, İmalat Sanayi; D, İnşaat Sanayi; E, Elektrik, Gaz, Su; F, Ticaret, Lokanta, Otel, Mali Kurumlar, Sigorta vb. İşler; G, Ulaştırma, Haberleşme, Depolama; H, Toplum Hizmetleri, Kişisel Hizmetler; I, İy Tanımlanmamış Faaliyetler; T, Türkiye, M, Malatya karşılığı olarak kullanılmıştır.

*Faal nüfus, 1955'de Türkiye'de 12.205.272, Malatya'da 163.968; çizelgedeki diğer yıllarda aynı sırayla 1965'de 13.557.860, 180.874; 1975'de 16.349.380, 231.702; 1980'de 18.522.322, 238.400; 1985'de 20.556.786, 263.914; 1990'da 23.381.893, 275.880 kişi olmuştur.

1930'larda uygulanmakta olan devletçilik politikalarından önemli ölçüde yararlanan Malatya, 1940 yıllarında Doğu ve Güneydoğu Bölgelerinin en gelişmiş imalat sanayi merkeziydi. Hatta ülke genelinde büyük ölçekli iş yeri kurulmuş birkaç il içinde bulunuyordu.

1950'lerde İl ekonomik yaşamında hala ağırlığını kamu kesimi sürdürürken, İl'e yönelik kamu yatırımlarının durması, özel kesim yatırımlarının yetersizliği, İl imalat sanayinin ülke içindeki göreceli önemini azaltmıştır. 1968'de İl kalkınmada öncelikli iller içine alınmasına karşın, Malatya'ya özel sermaye akışı sağlanamamıştır. 1980'de İl'deki büyük ölçekli sanayi kuruluşlarının tümü, 1960 öncesi açılmıştı. 1980 sonrası teşviklerden yararlanan özel sermayenin, 1990'lı yıllarda imalat sanayinde gelişme göstererek, İl ekonomisini yeniden canlandırdığı görülür. Bunlara koşut olarak İl yöresinin büyük işçi merkezlerinden birisi konumuna gelmiştir. İmalat sanayinin 1955 yılı faal nüfus içindeki payı % 4.6 iken, 1990'lara gelindiğinde % 6.7'ye çıkmıştır. İmalat sanayi tarım ve toplum hizmetlerinden sonra ticaret ile birlikte İl'de en yoğun istihdamın yaşandığı yerdir.

Malatya'da tarım ürünleri ve tarıma dayalı sanayi ürünlerini pazarlayan ticaret kesiminde, son dönemlerde önemli gelişme görülmüştür. İl ticaretine büyük çiftçiler egemendir. Büyük çiftçilerin tarımsal gelirleri, ticaret sermayesine dönüşmektedir. İl ekonomisinin temel ürünü ve en önemli dışsatım malı kayısının ticareti bu tüccarların elindedir. 1980 sonrası İl'de gelişen gıda sanayi, aynı sermayeyi orta ölçekli imalat sanayi biçimine dönüştürmüştür. 1975'e kadar en fazla % 2.8 faal nüfusun ticaret sektöründeki payı, 1980 sonrası hızla artmış, 1990'a varıldığında % 6.7'ye çıkmıştır. Hızlı gelişmesine rağmen Malatya'da faal

nüfusun ticaret işkolundaki payı her zaman Türkiye ortalamasının altında kalmıştır.

Hızlı kentleşmenin olduğu 1955 sonrasında inşaat sektöründe hızlı bir gelişme görülen Malatya'da, 1965'i takip eden yıllarda bu sektörde duraklama görülmüş, yeniden hızlı kentleşmeye koşut olarak 1975 sonrası artmıştır. İnşaat işkolunun da faal nüfus içindeki payı 1975 sonrası iki katına çıkarken, Türkiye ortalamasının gerisinde kalmıştır. 1990'da Türkiye ortalamasının % 5, Malatya ortalamasının ise % 3.5 olduğu görülür.

Malatya'da tarım dışı kesimler arasında en ağırlıklı kesim toplum hizmetleridir. 2. Ordu'nun Malatya'ya taşınması ve İnönü Üniversitesinin öğretime başlaması ile diğer kamu çalışanları, hizmetler kesiminin nicel olarak olarak artışına neden olmuştur. 1980'de Türkiye ortalamasını yakalayan toplum hizmetleri işkolu, 1990'da Türkiye ortalamasını aşmıştır. 1990 yılı faal nüfus içindeki payı % 15.3 olan toplum hizmetlerinde, 42444 kişi istihdam olmaktadır.

Ulaştırma, haberleşme ve depolama işkollarında Malatya İl'indeki faal nüfus oranı, Türkiye ortalamasına yakın durmaktadır. 1955'de % 1.2 olan işkolunda, 1990'da % 2.7'ye varılmıştır.

Diğer işkollarının faal nüfus içindeki payı % 1'in altında kalmıştır.

5.1.4.Malatya'da Tarım

Malatya, İl ekonomisinde egemen uğraş tarımdır. İl'de 1955'de % 82.7 olan tarımda çalışan faal nüfus oranı, 1980'e değin % 80 dolayında kalmış, 1975 sonrası hızlı bir düşüş göstermiştir. 1980'de faal nüfusun % 69.4'ü, 1990'da ise %

63.9'u tarım kesiminde çalışıyordu. 1980 sonrası görülen düşüşe rağmen İl'de halen temel ekonomik faaliyet tarımdır veya tarıma dayalıdır. Malatya'da tarıma dayalı bir sanayi veya tarımsal ürünlerin pazarlamasının ağırlık kazandığı bir ticaret gelişmiştir.

Tarımsal üretimin doğal koşullardan etkilenmesi, modern üretim araç ve yöntemlerinin üreticilerin tamamına yayılmamış olması, tarıma dayalı İl ekonomisinde büyük dalgalanmalara neden olmaktadır.

1980'lerde artık iyice ağırlığını yitirmesine rağmen, aşiret ilişkilerinin, şeyhlik ve ağalık gibi kurumların etkinliklerini sürdürebilmeleri, toprak dağılımındaki dengesizlik, gelişme hızını yavaşlatmaktadır.

Son olarak İl'in ulaşım olanaklarının gelişmişliğine karşın, Türkiye'nin batısında yoğunlaşan tüketim merkezlerine uzaklığı, tarımsal ürünlerin ulaşım ve pazarlama giderlerini arttırmakta, çabuk bozulan tarımsal ürünlerin pazarlaması zorlaşmaktadır.

Tüm bu etkenler Malatya'nın taşıdığı yüksek tarımsal potansiyeline rağmen, Türkiye tarımı içindeki yerini gerilerde bırakmıştır.

Malatya, Doğu Anadolu Bölgesinin diğer illerinden farklı doğa ve iklim koşullarına sahiptir. Bölgenin diğer illerinde bitkisel üretimden çok hayvancılık önem kazanmışken, Malatya'da bitkisel üretim ağırlıktadır. İl'de geleneksel ürün olan tahıllar dışında, sanayi bitkilerinden tütün, pamuk, pirinç, haşhaş ekilmekte ve yüksek miktarda da meyve üretilmektedir.

1931'de Malatya-Fevzipaşa, 1937'de Malatya-Sivas demiryolunun yapılması ile İl ekonomisini canlandırmış, pazar ilişkilerini geliştirmiş, 1939'da ise kamu yatırımları ile sanayileşme başlatılmak istenmiştir. İl'in gelişmesi yönünde

gösterilen bu girişimlere karşın, 1950'lere kadar İl'de tarımsal üretim biçimi geleneksel yöntemlerle devam etmiştir. 1956'da kurulan Şeker Fabrikası, fabrika denetimi altında başlayan pancar ekimi ile üreticiye, makine kullanma, gübreleme gibi modern üretim teknikleri kullanma yanı sıra, tarımsal üretim konusunda bilgi ve görgüsünü artırma olanağı sağlamıştır.

Malatya'da İl'in toprak yapısı ve ikliminin olanak verdiği tahıl üretiminin düşük getirisi, yüksek getiri sağlayan kayısının doğal koşullarına bağlı düzensiz üretimi ve sanayi bitkileri olan şeker ve tütünün ekonomik değerinin devlet denetiminde belirlenmesi gibi sebepler sermaye birikiminin büyümesine engel olmaktadır. Bu nedenlerle İl'de küçük işletmeler yaygındır.

Çizelge:2 Türkiye Ve Beş İlde Kayısı Ağaçları Sayısı Ve Kayısı Üretimi (1992)

	1991			1992		
	AĞAÇ S.	ÜRETİM	TÜRKİYE	AĞAÇ S.	ÜRETİM	TÜRKİYE
TÜRKİYE	7728000	276000	PAYI %	7940000	320000	PAYI %
MALATYA	3790815	153948	55.7	3898015	156071	48.7
KONYA	249265	5187	1.8	253805	11651	3.6
ANKARA	152836	7600	2.7	155632	7968	2.4
ELAZIĞ	311899	7646	2.7	343263	10807	3.3
İZMİR	131405	3810	1.3	123170	3544	1.1

*DİE TarımsalYapı ve Üretim 1992

*İl Envanterinden araştırmacı tarafından derlenmiştir.

Malatya, Bölgenin diğer illerinde olduğu gibi büyük toprak mülkiyeti ve topraksız çiftçi oranının yüksekliğinin getirdiği olumsuzluklardan az yaşamaktadır. Büyük toprak mülkiyetinin yaygın olduğu Adıyaman'ın 1954'te İl'den ayrılması, aynı yıllarda traktörün tarıma girmesi, pazara açılma, kentsel nüfusun hızla artması gibi etmenler Malatya'da var olan ağalık ve aşiret ilişkilerinin kırılmasına,

büyük mülklerin çabuk parçalanmasına yol açmış, küçük ve orta mülkiyeti güçlendirmiştir.

Malatya'da tarımda en önemli ürün kayısıdır. Ülkemizin toplam kayısı üretiminin % 30-40'ına sahip Malatya'da Türkiye'nin en nitelikli kayısıları yetişir. Kayıscılığın son yıllarda yüksek getirisi, tarla ziraatinden vazgeçilerek, kayıscılık özelinde meyveciliğe dönülmesine neden olmuştur. 1980'de Türkiye'nin dünyada kuru kayısı üretiminde ilk, yaş kayısı üretiminde ikinci sırayı alması İl'deki kayısı yetiştiriciliğinin önemini vurgular. Özellikle 1980 sonrası kayısı üretimi büyük kazanç getirerek, sermaye birikimi olanağı sağlamıştır. 1991 yılında Türkiye üretimi içinde % 55.7'lik pay ile Malatya, diğer yıllarda olduğu gibi kayısı üretiminde birinci sıradadır.

İl'de henüz aşiret yapısından kopamamış Sinanlı, Dirijanlı, Parçikanlı, Alikanlı, Taşikanlı, gibi aşiretler için bitkisel üretim yapmakla birlikte, asıl ekonomik getiri kaynağı hayvancılıktır. 1980 sonrası aşiretlerin toplumsal-ekonomik dokusunda büyük değişimler olmuştur.¹²

İl'de henüz yapımı süren Çat Barajı Projesi tamamlandığında 14481 hektar alanın sulanması sağlanacaktır. Avrupa İskan Fonu'ndan sağlanan dış kaynaklı kredi ile yapılan Çat Projesi 5 Nisan 1994 ekonomik kararları kapsamı dışında tutulmuştur.

¹²Bu değişimde 1980 sonrası yıllarda artan kır teröründe etkisi vardır. Aşiretler güvenli ekonomik faaliyet yürütemedikleri için kentsel alanlara göçetmişlerdir.

5.1.5.Malatya'da Sanayileşme

Cumhuriyete girerken Malatya'nın, tarımsal üretim, geleneksel el sanatları ve küçük imalat sanayi dışında önemli bir ekonomik faaliyeti yoktu. İmalata yönelik sanayi kuruluşları, yerel gereksinimleri karşılamaya yetecek nitelikteydi.

1927 Sanayi Sayımı sonuçlarında Malatya'da 1039 işyeri bulunmaktadır. Bu sayı aynı yıl Türkiye'deki toplam işyeri sayısının % 1.6'sını oluşturmaktaydı. İşyeri oranındaki yüksekliğin nedeni, Adıyaman, Kahta, Kemaliye'nin Malatya'ya bağlı olması gösterilmektedir. Genel olarak tarıma dayalı imalat sanayinin, o günün İİ sanayiinde büyük yer tuttuğu görülmektedir.

Aynı yıl çıkan Teşvik-i Sanayi Kanunu'dan Malatya'da, toplumsal ve ekonomik yapının geriliği, sanayi yatırımlarına yönelik alt yapının oluşmamış olması nedeni ile, yararlanan firma oranı çok düşük olmuştur.

Malatya'da sanayi ancak 1930'ların ikinci yarısında, kamu yatırımları ile birlikte canlanmaya başladı. 1940'larda Malatya imalat sanayinin gelişmiş kentlerden biri durumuna geldi.¹³

"Anılan dönemde, kimi kamu yatırımları için yer olarak Malatya'nın seçilmesi, İİ'n ekonomik potansiyelinden çok, bir takım politik etkenlerden kaynaklanmaktaydı. Bir demiryolu kavşak noktası olması dışında, Malatya'nın sanayi için yer olarak seçimini gerektirecek olanakları pek yoktu. 1939'da üretime başlayan dokuma ve sigara fabrikaları için gerekli hammaddelerin bile, ancak bir bölümü İİ'den karşılanabiliyordu. Tüm bu eksikliklere karşılık, İİ'de 1930'ların

¹³MTSO, Gelişen Ekonomisiyle Malatya, s.63; MTSO, İki Binli Yıllar'a Ticaret ve Sanayii İle Malatya, s.62

ikinci yarısında başlayan kamu yatırımları, salt imalat sanayi alanında kalmamış, altyapı, eğitim gibi İl'in bütünüyle gelişmesini sağlayacak çeşitli alanlara yönelmiştir. İl'in 1930'ların ikinci yarısından başlayarak bir ilgi alanı haline gelmesinde en önemli etkenlerden biri, İsmet İnönü'nün Malatya'lı olmasıdır. İsmet İnönü ile ilişkisi, Malatya'nın kimi zaman olumlu, kimi zaman olumsuz, sürekli ilgi çekmesine neden olmuş ve kimi iktidar dönemlerinde İl'de yatırımlar yapılırken, kimi iktidar dönemlerinde de İl ihmal edilmiştir."¹⁴

1940'larda Malatya, Türkiye'nin büyük ölçekli işyeri olan birkaç ilinden birisiydi. Kamu yatırımlarının İl ekonomisinde büyük yer tutması, özel girişimin gelişmesine olumsuz etkisi olmuştur. Bu kamu yatırımlarının niteliğinden çok, sermaye birikiminin olmaması ve İl'in yatırım yapmayı sağlayacak olanakların yetersizliğinden kaynaklanmaktadır.

1950'lerde kamu kesiminin Malatya ekonomisindeki ağırlığı sürmüştür. 1954'de yapımına başlanan Şeker Fabrikası, 1956'da üretime başlamıştır. Aynı yıllarda özel kesimin işletmeye açtığı iki işyeri, döneme göre üretim kapasitesi yüksek, fakat istihdam olanakları sınırlı çalışma merkezleri idi.

1960'larda Malatya'da kamu kesiminin ağırlığı devam etmiştir. Kamu sektörü, toplam çalışanların % 96.2'sini kapsamakta, üretilen katma değer ise % 98.8'ini gerçekleştirmekteydi.

1970'lerde Malatya imalat sanayi açısından önemli yatırımların yapılmadığı, fakat kamu kesiminin genişletme yatırımları ve özel kesimin çeşitli dallardaki yatırımları ile ekonomik bir canlılık yaşamıştır. Özel kesim yatırımları İl içi sermaye ve yurt dışında çalışan işçilerimizce gerçekleştirilmiştir.

¹⁴Yurt Ansiklopedisi, Cilt: 7, s.5454

1980'lere kadar kamuya ait sanayinin önemli rol oynadığı Malatya'da, 1980 başlarından uygulanan teşvikler ile organize sanayi bölgelerinin ve küçük sanayi sitelerinin kurulması, 1990'dan itibaren özel sektöre ait sanayi tesisleri sayısında önemli bir artışa neden olmuştur. Malatya'da 1987 yılında 4'ü kamuya ait, 18 sanayi tesisi faaliyette iken, 1995 yılında 5'i kamuya ait toplam 97 sanayi tesisi üretimde bulunmaktadır. 1980 sonrası kamuya ait sanayi sektöründe önemli bir artış gözlenmezken, özel sektörde büyük bir gelişme olmuştur. 1990'da kamu sektörünün üretilen katma değer içindeki payı % 91.5'e gerilemiş, özel sektörün payı ise % 8.4'e çıkmıştır. Aynı yıl 6407 kişi olan toplam çalışanın % 79.3'ü (5086) kamu, % 20.6'sı (1321) özel sektörde istihdam edilmekteydi.

Çizelge:3 Malatya İl'ine Verilen Yatırım Teşvik Belgeleri ve Sektörel Dağılımları (1980-1994)

YILLAR	MADEN.	İMALAT	HİZMET.	TARIM
1980		6	1	2
1981		4	15	10
1982	1	4	3	2
1983		3	1	1
1984	1	4	11	1
1985		1	7	4
1986	2	7	11	1
1987	2	10	17	1
1988	1	13	7	1
1989	1	15	22	1
1990	2	55	33	7
1991		36	12	1
1992	1	5	1	
1993	1	5	5	1
1994	1	8	1	

*Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı verilerinden araştırmacı tarafından derlenmiştir.
*30.09.1994'e kadar olan verileri içerir.

1980-1986 arasında imalat sanayi için, yılda en çok 7 tane yatırım teşvik belgesi alan Malatya, 1987'de 10, 1989'da 15, 1990'da 55, 1991'de 36 tane

yatırım teşvik belgesini İl'e yapılacak yatırımlar için almıştır. 1992 sonrası verilen yatırım teşvik belgelerinde büyük oranda düşüş görülmüş, aynı yıl 5, 1993'de 5, 30.9.1994 itibari ile 8 belge İl'de yatırıma dönüşmek üzere alınabilmektedir.

1994 itibariyle Malatya'da kamu dahil işletmelerin sektörel dağılımı şöyledir: tekstil:22, kayısı imall.:23, un-bulgur:13, yem:3, çivi:4, zirai aletler:8, maden-saç eşya:30, m.gıda:13, mobilya-kereste:6, plastik:9, inşaat malzemesi:15. İl'de üretilen katma değerın sanayi kollarına göre dağılımı ise, % 21.9 gıda, % 36.3 tütün, % 41.5 tekstil, % 0.3 taşa ve toprağa dayalı sanayi biçimindedir. Sonuç olarak İl'de sanayileşmenin tarıma dayalı imalat ve tekstil alanında yoğunlaştığı görülmür.¹⁵

1940'larda Malatya sanayileşmesinde önemli olan İnönü faktörünün-korumacılığının-, 1980'lere gelindiğinde Özal faktörü-korumacılığı- olarak devam ettiği görülmektedir. İl, İnönü döneminde, devlet korumacılığı ve geliştirmeciliği adına sunulan olanaklardan, Özal döneminde ise uygulanan teşvik politikalarından yararlanmıştır.

5.1.6.Malatya'da Ticaret

Malatya'da ticaret oldukça gelişmiştir. İl'de ticaret, tarıma ve tarıma dayalı sanayi ürünlerinin pazarlanmasına yöneliktir.

¹⁵Veriler araştırmacı tarafından İl Planlama Müdürlüğü Kent Envanterinden, yukarıda adı geçen Malatya Ticaret ve Sanayi Odası yayınları ve Yurt Ansiklopedisinden yararlanarak çıkartılmıştır.

Malatya'da ticaret, büyük çoğunlukla kayısı alım-satımına dayanmaktadır. Ancak kayısı üretimi doğa koşullarına bağlı olduğu için, üretimdeki düzensizlikler, ticari yaşamı da etkilemektedir.

İl'de iç ticaretin başlıca ürünü olan kayısı, aynı zamanda İl'de yapılan dış satımın da başlıca mamulüdür. Üretilen kayısının büyük bölümü yurt dışına satılmaktadır. Malatya'nın diğer dış satım ürünlerini baklagiller, canlı hayvan gibi kırsal nitelikli ürünler oluştururken, son dönemlerde özellikle tekstil ürünlerini kapsayan sanayi malları da dış satıma yönelmiştir.

Malatya'da ticaret sektöründe perakende ticaretin ağırlıklı yeri vardır. Toptan ticaretle uğraşan tüccarların çoğunluğu aynı zamanda büyük çiftçilerdir. Bunların dışındaki ticaret işletmeleri genellikle küçük ölçeklidir. 1980'de kayısı başta olmak üzere diğer tarımsal ürünler ve canlı hayvan ticaretiyle uğraşan toptancı tüccar sayısı 650 iken, 6830 tüccar perakende ticaretle uğraşmaktaydı.

1955'de İl faal nüfusu içinde ticaretle uğraşanların payları % 1.8, 1965'de % 2, 1975'de % 2.8 iken, toplam 9.442 kişinin ticaretle uğraştığı 1980 yılında bu oran % 4.6'ya çıkmıştır. Herşeye rağmen İl faal nüfusunda ticaretle uğraşanların payları ülke ortalamasının altında kalmıştır.

1983'de başlayan dış ticaret ilişkileri, aynı yıl Gümrük Müdürlüğü'nün kurulmasıyla İl'den ihracat yapma olanağına kavuşmuştur. 1985-1986 yıllarında düşme göstermekle birlikte, sonraki yıllarda dış satım hızla artmaktadır.¹⁶

¹⁶MTSO, Gelişen Ekonomisiyle Malatya, s.57

5.2.MALATYA İLİNDE SİYASAL KATILMA DAVRANIŞI

Bu başlık altında, Malatya'da seçimlere katılma, temsil, siyasal partiler, sendikal yaşam, meslek kuruluşları, dernekler sunulacaktır.

5.2.1. Malatya'da Seçimlere Katılma

Malatya siyasete ilginin yüksek olduğu illerimizden birisidir. Seçmen olarak siyasal katılma davranışında bulunma oranı, 1950'den günümüze kadar Türkiye ortalamalarına altında olmakla birlikte, yaklaşık değerler göstermiştir.

1950 seçimlerinde, seçime katılma oranı % 88.9 olan Malatya'da, 1954 seçimlerine katılma oranı % 92.6'ya çıkmıştır. Aynı yıllar Türkiye'de seçime katılma oranı, sırayla % 89.3 ve % 88.6 olmuştur. Bu yıllarda Malatya'da seçime katılma oranlarında görece bir artış görülmektedir.

Bundan sonraki yıllarda, Türkiye'de olduğu gibi Malatya'da da seçime katılma oranlarında düşmeler başlamış, siyasete oy verme şeklindeki katılma % 70'ler dolayına düşmüştür. Bunu dönemin siyasal koşulları ile açıklamak mümkündür. Fakat % 70'ler dolayında süren siyasete oy vererek katılma, görece düşüş ile birlikte siyasete seçimlere katılma anlamında ilginin yüksek olduğunu göstermektedir.

Malatya'da seçimlere katılma oranı en yüksek değerine 1954 yılında (% 92.6) ulaşmıştır. Bu orana 1987 yılında yeniden yaklaşılmış, % 92.5 değerine varılmıştır. 1954'de CHP, oniki milletvekilinin hepsini kazanmıştır. 1987'de ise, bu kez ANAP altı milletvekilinden beşini il'i temsilen parlamentoya göndermiştir.

Malatya'da milletvekilliği seçimlerine en düşük katılma 1965-1977 seçimleri arasında olmuştur. En düşük değer 1977'de karşılaşılan % 68.3'lük katılma oranıdır. Bu yıllar arasında Malatya'da katılma oranı % 70'i bulmamıştır.

Çizelge:4 Türkiye Ve Malatya'da Seçimlere Katılma Oranları (1950-1994)

YILLAR	TÜRKİYE					MALATYA				
	MS	CSÜ	YYŞ			MS	CMS	YYŞ		
			İGM	BB	BM			İGM	BB	BM
1950	89.3					88.9				
1954	88.6					92.6				
1957	76.6					75.0				
1961	81.0	81.0				77.9	77.9			
1964		60.2								
1965	71.3					68.5				
1966		56.2								
1968		66.3	65.7	59.4	57.6		64.3			
1969	64.3					69.3				
1973	66.8	65.3	61.7	56.0	54.9	69.0		62.9	63.3	63.3
1975		58.4								
1977	72.4	73.8	60.4	53.1	51.3	68.3	67.9	58.6	51.0	51.8
1979		70.5								
1983	92.3					89.5				
1984			91.1	85.6	85.6			87.5	85.9	85.6
1987	93.3					92.5				
1989			81.5	78.0	78.0			77.7	75.0	74.7
1991	83.3					79.1				
1994			92.2	90.5	90.3			90.3	89.5	89.2

*DİE Seçim Yıllıkları, İlgili Yıllar

*MS, Milletvekilliği Seçimleri; CSÜ, Cumhuriyet Senatosu Üyeliği; YYŞ, Yerel Yönetim Seçimleri; İGM, İl Genel Meclisi Üyeliği; BB Belediye Başkanlığı; BM, Belediye Meclisi Üyeliği karşılığı olarak kullanılmıştır.

1961-1977 yılları arasında İl'de yapılan Cumhuriyet Senatosu üyeliği seçimleri katılım en düşük değerini 1968'de % 64.3, en büyük değeri ise ilk senato seçimleri yapılan 1961'de % 77.9 ile yapmıştır. Senato seçimlerine katılmada 1977 yılında milletvekilliği seçimlerine göre düşüş görülmektedir.

Yerel yönetimler seçimlerine katılma oranı aynı ya da sıralı yıllarda izlendiğinde, -1994 yerel yönetimler seçimleri dışında-, milletvekiliği ve senato

üyeliği seçimlerinden düşüktür. Tüm seçimler arasında görülen en düşük değer 1977 Belediye Başkanlığı seçiminde görülen % 51'dir. Yerel yönetimler seçimlerinde ulaşılan en yüksek değer % 90.3 ile 1994'te yapılan İl Genel Meclisi Üyeliği Seçimleridir.

1983 sonrası Malatya'da seçimlere katılma oranında artışlar görülmektedir. Bunda oy kullanma zorunluluğunun etkileri vardır. 1991 yılında, Türkiye'de olduğu gibi Malatya'da da genel seçimlere ilgi görece azalmıştır. 1994 yerel seçimlerinde ise yine Türkiye'de olduğu gibi Malatya'da da seçimlere ilgi % 90'ların üzerinde gerçekleşmiştir.

5.2.2.Cumhuriyet Sonrası Malatya'da Seçimler Ve Temsil

Tek partili dönemde Malatya milletvekilleri genelde aynı isimlerden oluşmaktadır. Merkezden gönderilen listelerde Malatyalı olmayan adaylar da yer almış ve seçilmişlerdir.¹⁷

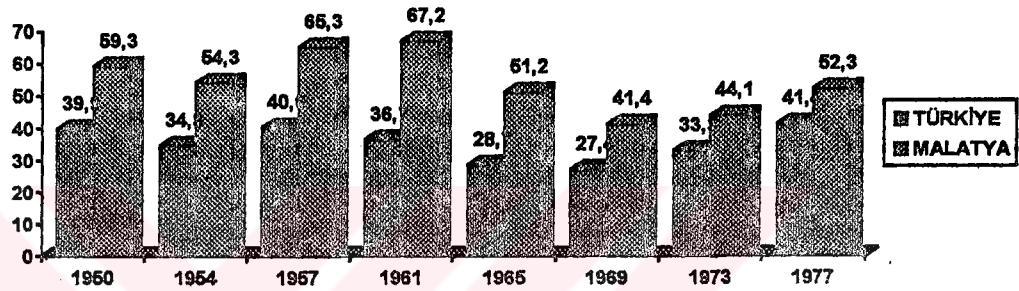
Çok partili yaşamın ilk Malatya'lı milletvekilleri "tek partili"ydiler. 1950'li yıllarda yapılan diğer seçimlerde de Malatya "tek parti"yi desteklemeyi sürdürdü. 14 Mayıs 1950'de ve 2 Mayıs 1954'de yapılan seçimler de CHP adayları 11 milletvekilliğini de kazanmışlardı.

14 Haziran 1954'de Adıyaman Malatya'dan ayrılarak il durumuna getirildi. Adıyaman'ın il durumuna çıkartılması kararının, dönemin iktidar partisi Demokrat Parti'nin, Adıyaman civarında yoğunlaşan sağ oyları milletvekilliğine dönüştürme isteğinin sonucu olduğu söylenir.

¹⁷ Milletvekillerinin listesi Ek 1'de sunulmuştur.

27 Ekim 1957 seçimlerinde de CHP 9 milletvekilinin hepsini kazandı. 15 Ekim 1961'de yine Malatya CHP'ye desteğini sürdürdü. 6 milletvekilliğinden 5'ini CHP almış, Yeni Türkiye Partisi'nde tek milletvekili çıkarmıştı. Aynı dönem yapılan senato seçimlerinde 2 üyeliği de CHP almıştır. 1961 seçimlerinde Malatya ilk kez CHP dışında bir temsilci seçmiş, DP'nin doğu kökenli seçmenlerince benimsenen YTP'den bir temsilciyi meclise göndermişti.

Çizim:1 Türkiye Ve Malatya'da CHP'nin 1950-1977 Arası Seçim Dönemlerinde Aldığı Oy Oranlarının Dağılımı

10 Ekim 1965 seçimlerinde Malatya sol siyasal partilere ağırlık verdi. Altı milletvekilinin üçünü CHP, ikisini Adalet Partisi, birini ise Türkiye İşçi Partisi aldı. Bu seçimlerden, Malatya'nın geleneksel olarak CHP'ye desteğini sürdürdüğü, fakat sağ oyların da belli bir ağırlık kazandığı sonuçları çıkartılabilir. 2 Haziran 1968 Senato seçimlerinde, CHP ve AP senato üyeliklerini bölüştüler.

12 Ekim 1969 seçimlerinde ise, CHP yine üç milletvekilini çıkarırken, AP bir, Türkiye Birlik Partisi bir temsilci çıkardılar. Altıncı temsilci ise bağımsız adaylar arasından seçildi.¹⁸ Bu seçimler Malatya'dan çıkan ilk Cumhurbaşkanı, İsmet İnönü'nün de katıldığı son seçimlerdir.

¹⁸Altı temsilciden birinin bağımsız olduğunu söyleyen Yurt Ansiklopedisi, hangi aday olduğunu belirtmemiştir. Türkiye Büyük Millet Meclisi Albümünde ise tüm adaylar partili görülmektedir.

14 Ekim 1973'de yapılan seçimlerde Malatya CHP'ye verdiği desteği sürdürmüştür. CHP 4 adayını meclise sokarken, birer aday da AP ve Milli Selamet Partisi tarafından meclise sokulmuştur.

Çizelge:5 Malatya'da Partilerin Milletvekili Dağılımları (1950-1991)

YILLAR	PARTİLER										
	SOL						SAĞ				
	TOP.	CHP	TİP	TBP	HP	SHP	YTP	AP	MSP	ANAP	RP
1950	11	11									
1954	12	12									
1957	9	9									
1961	6	5					1				
1965	6	3	1					2			
1969	6	3		1				2			
1973	6	4						1	1		
1977	6	4						1	1		
1983	6				1					5	
1987	6					1				5	
1991	6					1				4	1
1995	7	1								2	4

*Türkiye Büyük Millet Meclisi Albümlerinden yararlanılarak oluşturulmuştur.

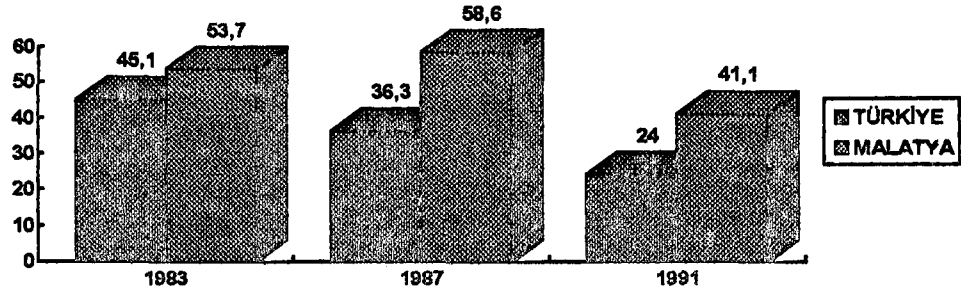
1980 Askeri Müdahalesine kadar oluşan son meclisin seçimleri 5 Haziran 1977'de yapıldı. Seçimde 1973'te alınan sonuçlar yinelandı. Aynı gün yapılan Senato seçimlerini CHP kazandı ve adaylarını Senata'ya soktu.

12 Eylül 1980 Askeri Müdahalesinden sonra Malatya'dan danışma meclisi üyeliklerine geleneksel olarak CHP kökenli ailelerden iki temsilci getirildi.

Yeniden başlayan partili yaşamda, 6 Kasım 1983 seçimleri ile Malatya siyasetin sağ yelpazesine kaydı. Altı milletvekilinden beşini ANAP kazanırken, HP de tek temsilci çıkardı. 29 Kasım 1987'de yapılan seçimlerde de 1983 seçimi sonuçları tekrarlandı. Bu seçimlerde HP'nin yerini SHP aldı. 20.10.1991'deki son

genel seçimlerde ise, Malatya yine sağ partilere oy vermiştir. ANAP dört, RP ve SHP birer milletvekili çıkartmışlardır.¹⁹

Çizim:2 Türkiye Ve Malatya'da ANAP'ın 1983,1987,1991 Seçimlerinde Aldığı Oy Oranlarının Dağılımı

Temsil düzeyinde 1960'a kadar CHP'yi, 1980'e kadar ise sol partileri ve adaylarını destekleyen Malatya'nın 1980'den sonra sağa kayması dikkat çekicidir. İl'de 1980 öncesi siyasetinde İsmet İnönü isminin siyasal yönelimleri etkilediği, 1980 sonrası ise, ANAP Genel Başkanı Turgut Özal'ın Malatya'lı olmasının, bu partinin desteklenmesine neden olduğu söylenebilir. İsmet İnönü Malatya'dan sekiz dönem milletvekili seçilirken, İl'den çıkmış ilk cumhurbaşkanı olmuştur. Turgut Özal'ın Malatya'dan adaylığı ve temsilciliği yoktur. Kardeşi Yusuf Bozkurt Özal iki dönem Malatya milletvekili seçilmiştir. Turgut Özal Malatya'nın hemşehri olarak Cumhurbaşkanlığında gördüğü ikinci isimdir. Bu nedenle İl'de Özal'a sempati çok yüksektir ve bu sempatinin siyasal yönelimler üzerine ağırlığından söz edilebilir. Çizim 1 ve 2'de görüldüğü gibi Malatya'da 1983 seçimleri öncesi CHP, sonrası ANAP'ın aldığı oy oranları Türkiye ortalamasının sürekli üzerinde

¹⁹Yurt Ansiklopedisi, Cilt:7, s.5422-5424; Türkiye Büyük Millet Meclisi Albümü, TBMM Basımevi, Ankara, 1-19 Dönemler; Veriler bu kaynaklardan araştırmacı tarafından derlenmiştir.

oluşturmuştur.²⁰ Malatya'da hemşehri liderlerin, siyasal yönelimleri, kendi siyasal partileri yönünde etkiledikleri görülmektedir.

5.2.3.Malatya'da Siyasal Partiler

Bu başlık altında Malatya'da sol ve sağ partiler, Aralık 1994 itibari ile örgütlenmiş siyasal partilere ilişkin bilgi ve genel bir değerlendirme sunulacaktır.

5.2.3.1.Sol Partiler

Tek partili dönemin partisi CHP, çok partili yaşama geçildikten sonra da Malatya'nın uzun dönem tek partisi olarak kalmıştır. 12 Eylül 1980'e kadar yapılan seçimlerde CHP'nin Malatya'da aldığı oy % 40'ın altına inmemiştir. CHP, en yüksek desteği 1961 yılında % 67.2 ile alırken en düşük desteği 1969'da % 41.4 ile almıştır. CHP, sırayla 1950'de % 59.3, 1954'de % 54.3, 1957'de % 65.3, 1965'de % 51.2, 1973'de % 44.1, 1977'de % 52.3 oranlarında desteklenmiştir.

CHP'den ayrılan Halk Partisi, Malatya'da katıldığı 1954'de % 1.1, 1957'de % 1.2 oranında oy almış, başarı gösterememiştir. Yine CHP'nin ortanın solu politikaları benimsemesinden sonra, CHP'den ayrılan Turan Feyzioğlu başkanlığında kurulan Cumhuriyetçi Güven Partisi, 1969'da % 2.3, 1973'de % 4.8 oranında oy alarak, Malatya düzeyinde başarılı bir grafik çizememiştir.

²⁰ 1983 seçimlerinde ANAP, Afyon, Bolu, Çankırı, Elazığ, Erzurum, Gümüşhane, Isparta, Kayseri, Konya, Kütahya illerinde Malatya'dan yüksek oranlarda oy alabilmiş, 1987 yılında Malatya bu partiyi destekleme oranı en yüksek il olmuş, 1991 seçimlerinde ise sadece, Hakkari ve Rize'de, Malatya'nın üzerinde oranlarda ANAP'ı desteklemişlerdir. Hakkari'de feodal bağılıkların, Rize'de ise ANAP'ın yeni lideri Mesut Yılmaz'ın Rizeli oluşunun, 1991'deki oy oranlarındaki yüksekliği doğrulduğu söylenilebilir.

1965'de katıldığı seçimlerde % 3.8 oy alan Türkiye İşçi Partisi, aynı yıl Malatya'yı temsilen bir milletvekilini Meclise göndermiştir. TİP'in aldığı oyların, CHP'den kaydığı söylenebilir. Bir önceki 1961 seçimlerinde % 67.2 oy alan CHP, bu seçimlerde % 51.2 oy alabilmişti. 1969 yılında yapılan seçimlerde % 5.2 oy alarak, yükseliş gösteren TİP, bu seçimlerde parlamentoya Malatya'dan temsilci gönderememiştir. 1969 yılı için de CHP'den TİP'e oy kaymasının olduğu söylenebilir.

1969 seçimlerinde % 11.7'lik bir oranla Malatya'dan bir milletvekili çıkaran Türkiye Birlik Partisi, 1973'de ancak % 1.8 oy alabilmiştir. Alevi mezhebinin desteğine sahip TBP'nin, CHP'den oy kaymasına neden olduğu görülür. TİP ile TBP'nin oy oranını artırdıkları 1969 yılında CHP'nin Malatya'da en düşük desteği sağladığı, öte yandan bu partilerin katılmadığı 1977 seçimlerinde CHP'nin tekrar % 50'nin üzerine çıktığı izlenmektedir.

1983'de yasaklı dönemin sonunda gidilen ilk genel seçimlerde, CHP mirası üzerine kurulan Halkçı Parti % 32.7 oy almış, Malatya'da yerleşen sol gelenek sağ partilere doğru evrilmiş, el değiştirmiştir. HP ile SODEP'in birleşmesinden doğan SHP ise, 1987'de % 24.9, 1991'de % 26.2 oranına erişebilmiş, CHP'nin bıraktığı % 40'ın üzerinde olan desteği koruyamamıştır. SHP'nin 18 Şubat 1995'de kendisi feshederek CHP'ye katılma kararı alması ile başlayan yeni siyasal yapılanmanın, CHP'nin "eski kalelerinden" olan Malatya'yı nasıl etkileyeceği gelecekte gözlenecektir.

1987 seçimlerinde Malatya'da % 3.2'lik bir oy alan DSP, 1991 seçimlerinde % 2.9'a düşmüş, il düzeyinde önemli bir siyasal varlık gösterememiştir. Yine

katıldığı 1991 seçimlerinde Malatya'da % 0.4'lük bir desteğe sahip Sosyalist Partinin, İl'de etkinliği çok sınırlıdır.

5.2.3.2.Sağ Partiler

Çok partili yaşama geçişle siyasal yelpazenin sağında kurulan Demokrat Parti, 1950'de % 40.7, 1954'de % 44.5, 1957'de % 32.8 oranlarında oy almış, fakat Meclise Malatya'dan temsilci gönderememiştir. İnönü'nün kişiliğinde CHP'ye hemşehrilik ile bağlı Malatya'da siyasal yelpazenin sağının % 40'lar dolayında oy alabilmesi sonraki yıllarda görülecek sağ siyasete evrilmenin başlangıcı kabul edilebilir.

1961 seçimlerinde DP'nin doğu kökenli oy tabanına yönelen Yeni Türkiye Partisi, % 23.1'lik bir destekle, Meclise bir temsilci göndermiştir. YTP'nin Malatya milletvekili, aynı zamanda Malatya'da sağ siyasetin TBMM'deki ilk temsilcisidir. Daha sonraki 1965 ve 1969 seçimlerinde % 2.9 ve % 1.6'lık oy alan YTP'nin siyasal desteğini yitirip, hızla eridiği görülür.

DP'den kalan oyların bir diğer mirasçısı konumunda olan Adalet Partisi, 1961 yılında % 4.2 ile başarısızdır. 1965'de % 31 ile Malatya'da siyasal yaşamının patlamasını yapan AP, Meclise iki milletvekili sokabilmiştir. Bu seçimlerde AP, Malatya'da sağ siyasal seçmen kitlesince sevilen kişiliklerden Hamit Fendoğlu'nu birinci, alevi mezhebi mensubu Malatyalıların derin sempati besledikleri Hüseyin Doğan'ı ikinci sırada aday olarak göstermiştir. AP'nin bu seçimlerde YTP'nin oylarını almış, sağ siyasetin Malatya'da toplayıcı partisi konumuna gelmiştir. Sonraki seçimlerde AP 1965'deki başarısının ancak yarısını

yakalayabilmiş, sırayla 1969'da % 14.5, 1973'de % 13.8, 1977'de % 17 oranında oy almıştır.

AP'den ayrılan bir grup milletvekili ile Ferruh Bozbeyli başkanlığında kurulan Demokratik Parti, 1973 seçimlerinde % 4.5, 1977 ise % 1.1'lik oy alarak il siyasal yaşamında etkisiz kalmıştır.

12 Eylül sonrası DP, AP geleneğinin devamı olarak kurulan DYP, 1987'de % 4.7, 1991'de % 6.6'lık seçmen desteği ile Malatya'da sağ siyasetin merkezinden uzaklaşmış, yerini diğer sağ partilere bırakmıştır. 1987 seçimlerinde, tekrar alevi seçmenlerin oylarına yönelen DYP, alevi yurttaşların sempati duydukları 1965-1969 yasama dönemi AP milletvekili "Doğan Dede"nin oğlu İzzettin Doğan'ı birinci sıradan aday göstermiş, fakat başarılı olamamıştır.

Geçmiş çok partili yaşamın ilk yıllarına dayanan Cumhuriyetçi Millet Partisi, Malatya'da 1954 ve 1957 seçimlerinde % 1'i bulamamış, % 0.1 ve % 0.7'lik oylar alabilmişti. Bu partinin devamı olan Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi, 1961'de % 5.5, 1965'de % 2.9 oranında oy almış, oylarını görece arttırmıştır. CKMP'nin, MHP'ye dönüşmesinden sonra, 1969'da % 2.7, 1973'de % 1.8 oy alabilen Parti, 1977'de % 9.2 ile Malatya'da en yüksek seçmen desteğine erişmiştir. CKMP'den ayrılanlarca kurulan Millet Partisi, en yüksek oy oranına ilk katıldığı 1965 seçimlerinde % 3.5 ile erişmiş, 1969'da % 0.5 oy ancak alabilmiştir. MHP'nin oylarındaki bu hızlı artış, o günlerde yaşanan kaosun, merkez sağ seçmen kitlesinin azımsanamayacak bir bölümünün radikal sağ partilere doğru kaydırıldığını göstermektedir. 12 Eylül sonrası kurulan Milliyetçi Çalışma Partisi, aynı geleneği üstlenmiş, Malatya'da katıldığı 1987 seçimlerinde % 2'lik oy almıştır. 1991 seçimlerine RP ve İslahatçı Demokrasi Partisi ile ittifak yaparak

giden MÇP, seçimler sonrası eski ismine dönerek, tekrar MHP çatısı altında İl'de örgütlenmesini sürdürmektedir.

1973'de Meclise Malatya'dan bir adayını gönderebilen Milli Selamet Partisi, % 19.9 oyla bir milletvekilliği almış, 1977'de ise % 20.4 ile oylarını koruyarak, Meclise yine bir adayını sokmayı başarmıştır. Malatya'da doğu kökenli dindar seçmen kitlesinin oylarını alan MSP, bu özellikleri ile AP'nin DP'den devralarak koruyamadığı oyların cazibe merkezi olmuştur. Aynı geleneğin devamı olarak 12 Eylül sonrası kurulan RP, 1987'de % 6 oranında oy almış, MÇP ve IDP ile ittifak halinde girdiği 1991 seçimlerinde % 22.8'e ulaşmıştır.

Islahatçı Demokrasi Partisi katıldığı 1987 seçimlerinde % 0.6'lık oran ile, eski oylarına ekleme yapamamıştır. 1991 seçimlerinde MÇP ve RP ile ittifaka giden IDP, halen MP adı ile Malatya'da çalışmalarını devam ettirmektedir.

1980 sonrası kurulan siyasal partilerden ANAP, ilk katıldığı 1983 seçimlerinde Malatya'da büyük başarı göstermiş, % 53.7 oranında oy almıştır. 1987 yılında başarısını sürdüren ANAP, % 58.6 oy almış, 1991 seçimlerinde ise oy kaybına uğramasına rağmen % 41.1 ile yüksek oranda desteklenmiştir. 1991 seçimlerinde RP'nin oylarının eski yerlerine döndüğü görülmektedir. ANAP lideri Özal ile hemşehri olan Malatya, bu parti ile ortak çağrışımlar yapmış, Özal kişiliğinde ANAP'a yönelmiştir. Özal'ın ölümünden sonra İl'de eski gücünü kaybeden ANAP, merkez sağ partiler içinde toplayıcı parti konumunu sürdürmektedir.

ANAP'tan ayrılan bir grup milletvekilince kurulan YP, Malatya'da da ANAP İl örgütünden ayrılan bir grup partili tarafından örgütlenmiştir. Özal'ın kardeşi

Yusuf Bozkurt Özal başkanlığında sürdürdüğü siyasal mücadelesinde YP, şimdilik Malatya'da bir etkinlik sahibi değildir.

12 Eylül sonrası kurulan partilerden Milliyetçi Demokrasi Partisi, Malatya'da başarı gösterememiş, sadece 1983'de katıldığı seçimlerde % 9.5 oy almıştır.

Malatya'da Aralık 1994 sonu itibariyle onbeş siyasal parti bulunmaktadır. İl'de ANAP, BBP, CHP, Demokrat Parti, DSP, DYP, HADEP, İşçi Partisi, Millet Partisi, MHP, RP, Sosyalist Birlik Partisi, SHP, YP, Yeniden Doğuş Partisi örgütlenmiştir.

Malatya'da aralık 1994 verilerine göre:

ANAP, il ve merkez ilçe teşkilatı ile, 12 ilçe ve 7 belde olmak üzere 21 yerde,

BBP, 10 ilçe, 11 belde ile il ve merkez ilçe teşkilatı ile 23 yerde,

CHP, il, merkez ilçe ve 1 ilçe teşkilatları ile 3 yerde,

DP, 4 ilçe, 7 belde, il ve merkez ilçe teşkilatı ile 13 yerde,

DSP, 7 ilçe, 4 belde, il ve merkez ilçe teşkilatı ile 13 yerde,

DYP, il ve merkez ilçe ve 11 ilçe teşkilatı ile 13 yerde,

HADEP, sadece il ve merkez ilçe teşkilatı olmak üzere 2 yerde,

İP, il ve 4 ilçe ve 4 belde teşkilatları ile 9 yerde,

MP, 4 ilçe, 5 belde, il ve merkez ilçe teşkilatı ile 11 yerde,

MHP, il, merkez ilçe, 12 ilçe ve 14 belde teşkilatları ile 28 yerde,

RP, il, merkez ilçe, 12 ilçe ve 21 belde teşkilatları ile 35 yerde,

SBP, 4 ilçe, 7 belde, il ve merkez ilçe teşkilatı ile 13 yerde,

SHP, 12 ilçe, 1 belde, il ve merkez ilçe teşkilatı ile 15 yerde,

YP, il, merkez ilçe ve 1 ilçe teşkilatı ile 3 yerde,

YDP, 4 ilçe, 7 belde, il ve merkez ilçe teşkilatı ile 13 yerde örgütlenmiştir.²¹

Cumhuriyetin dönemi partili yaşamının, Malatya'da belli ailelerin çevresinde olduğu söylenebilir.²² Parlamentoda bulunan temsilciler ve belediye başkanları soy ağacı izlendiğinde bu sonuç çıkmaktadır.²³ Bu özellik, 1960 sonrası çözülmeye başlamış, 1980 sonrası ise etkisini korumakla birlikte gücünü yitirmiştir. Yine de aynı ailelerin toplumsal-ekonomik statü olarak halen korudukları yer, onları il'de siyasal yaşam üzerinde söz sahibi kılmaktadır.

1989 yılında yapılmış bir araştırmada Malatya'da "sosyal itibarı yüksek grupların", siyasal parti üyesi oldukları bulgularına varılmış, "sosyal itibar", eğitim, gelir, meslek değişkenleri ile birlikte değerlendirilmiştir.²⁴

5.2.4.Malatya'da Sendikal Yaşam

Malatya, 1930-1940'larda açılan büyük kamu işletmeleri ile bölgenin en gelişmiş sanayi merkezi ve istihdam alanı olmuştur. Bölgenin o yıllar için en gelişmiş il'i olması, Malatya'da sendikacılığın gelişmesine uygun koşulları hazırlamıştır.

1947'de Cemiyetler Kanunu'nda yapılan değişiklikle sendikaların kurulmasına izin verilince, Malatya'da da sendikalar kurulmaya başlanıldı. İlk olarak 1949'da Malatya Tütün ve Sigara İşçileri sendikası kuruldu. Bu sendikayı, 1954'de Yapı-İş İnşaat ve Bayındırlık, Toprak Mahsülleri İşçileri, 1956'da Devlet

²¹Veriler İl Emniyet Müdürlüğü kayıtlarından araştırmacı tarafından derlenmiştir.

²²H.Avni Gebeş, "Anılar..Yazılar..Derlemeler..Belgeler..", Görüş, Aylık Siyasî Gazete, 27 Mart 1984, Sayı: 3073, Gebeş, 1957-1960 yılları arasında Malatya Belediye Başkanlığı yapmıştır.

²³MB, 2015 Büyük Şehre Doğru Malatya'yı Sahiplenmenin Hedefleri, s.9-11

²⁴Yaşar Kaya, Malatya Şehri Sosyal Bünyesi İçinde İşbirliği Ve Mücadele, Doktora Tezi, İstanbul, 1991, s.156, Kaya, bunu siyasal fırsat yapısının doğurduğu olumsuzluklarla açıklamıştır.

Demir Yolları İşçileri, 1959'da Belediye İşçileri izledi. Grev ve Toplu Sözleşme Yasalarının kabul edildiği 1963'ten sonra İl'de sendikalaşma çabaları yoğunluk kazandı. 1965'de Malatya'da 17 sendika kuruldu. Bu sayı 1968'de 28'e ulaşmasına rağmen, 1973'e gelindiğinde 25'e düştü. 1989'da Malatya'da 20 sendika bulunuyordu.

Çizelge:6 Malatya'da İşyerleri İle Sendikalı Ve Sendikasız İşçilerin Dağılımı 1994

FABRİKA VE İŞYERLERİ	BAĞLI BULUNDUĞU SENDİKALAR	İŞÇİ SAYISI		TOPLAM
		SENDİKALI	SENDİKASIZ	
Belediyeler	Belediye-İş/Hizmet-İş	12/860		872
DDY	Demiryol-İş	616		616
MTA 4.Bölge M.	Genel Maden-İş	100		100
Erhaç Hava Üssü	Harb-İş	55		55
TDÇI Hekimhan M.M.	Maden-İş	300		300
SSYB Böl. Tamirh.	Otomobil-İş	17		17
Maksan	Öz Çelik-İş	49	25	74
EBK Malatya K.M.	Öz Gıda-İş	95		95
GAP	Öz İplik-İş	90	60	150
Güntaş		200	20	220
Mizan Tekstif		150	50	200
TOPLAM		440	130	570
TPAO Akar. Depo M.	Petroİ-İş	30		30
PO Ant Doğu Böl.İl M.		200		200
Boyataş		60	5	65
TOPLAM		290	5	295
Şeker Fabrikası	Şeker-İş	410		410
Tigem (Sultan Suyu)	Tarım-İş	160		160
Sümerbank	Teksif	1350		1350
Anateks		600		600
İpaş		450		450
TOPLAM		2400		2400
	Tek Gıda-İş Böl.Ş.	(On İl'in Şubesi Bağlı)		
Tekel Sigara Fab.	Tek Gıda-İş 1 N.Ş.	1200		1200
Tekel Yaprak Tü. F.	Tek Gıda-İş 2 N.Ş.	460		460
TEK	Tes-İş	350		350
DSİ		675		675
TOPLAM		1025		1025
TZDK Malatya Böl.M.	Türk Metal-İş	10		10
Emniyet M. 2.Kad. A.		15		15
TOPLAM		25		25
Köy Hizm. İl M.	Yol-İş	370		370
Köy Hizm. Böl. M.		219		219
GENEL TOPLAM		9269	160	9429

*İl Emniyet Müdürlüğü verilerinden yararlanılarak düzenlenmiştir.

Aralık 1994 sonu itibari ile Malatya'da Türk-İş Konfederasyonu'na bağlı 11 sendika şubesi, 2 temsilcilik; Hak-İş Konfederasyonuna bağlı 2 sendika şubesi; Disk'e bağlı 2 sendika şubesi, 2 temsilcilik bulunmaktadır.

İl'de, Türk-İş'e bağlı, Belediye-İş, Demiryol-İş, Koop-İş, Şeker-İş, Teksif, Tarım-İş, Tes-İş, Yol-İş ve Tek Gıda-İş Doğu ve Güneydoğu Bölge Şubesine bağlı, Tek Gıda-İş Malatya 1-2 Nolu Şube'ler ile Türk Harb-İş ve Petrol-İş temsilcilikleri; Hak-İş'e bağlı, Hizmet-İş ve Öziplik-İş şubeleri; Disk'e bağlı Genel-İş ve Gıda-İş şubeleri ile Gıda-İş bölge temsilciliği sendikal yaşamda işçi örgütlenmeleri olarak mücadelelerini sürdürmektedirler.

Malatya'da toplam 9429 işçinin 9269'u (% 98.3) sendikalı, % 1.7'lik bölümünü oluşturan 160 işçi ise sendikasızdır. Sümerbank Fabrikalarında çalışan 1350 işçinin tamamı sendikalı olup, bu işçilerin bağlı bulunduğu Teksif İl'de en fazla işçi sayısı bulunan sendikadır. Türk Metal-İş ise iki işyerinde toplam 25 işçi ile en düşük işçi sayısına sahip sendikadır.

Ayrıca Malatya'da 35 fırın işverenin oluşturduğu, Malatya Fırıncılar ve Unlu Maddeler Gıda Sanayi İşveren Sendikası bulunmaktadır.

Malatya'da Aralık 1994 sonu itibari ile 18 memur sendikası kuruluşunun yapılabilmesi için İl Emniyet Müdürlüğüne başvurmuştur.

Kamu Çalışanları Sendikası Platformu içinde yer alan Eğitim-Sen 442, Eğitim-İş 200, Tüm Sağlık-Sen 200, Tüm Bel-Sen 211, Tüm Maliye-Sen 84, Birleşik Taşımacılık Sendikası (BTS-Sen) 66, Tüm Haber-Sen 50 üye ile örgütlenmiştir.

Kamu Sendikaları içinde yer alan, Türk Ulaşım-Sen 1330, Türk Büro-Sen 281, Türk Eğitim-Sen 685, Türk Gıda-Sen 48, Türk Sağlık-Sen 320, Türk İmar-Sen

178, Türk Haber-Sen 320, Türk Tarım Orman-Sen 290, Türk Maden-Sen 45 üye ile çalışmalarını sürdürmektedir.

Kamu çalışanlarının bir bölümü de Demokrat Eğitimciler Sendikası (DES) (90 kişi), Eğitim-Bir Sen. (110 kişi) ve Bem-Bir Sen. bünyesinde örgütlenmiştir.²⁵

5.2.5.Malatya'da Meslek Kuruluşları

Malatya'da ilk kurulan meslek kuruluşu Ticaret ve Sanayi Odasıdır. 1929'da kurulan Malatya Ticaret ve Sanayi Odası'nın 120 üyesi bulunmakta idi. 1973'de 1344 üyesi olan Oda'nın üyelerinden sadece 97'si şirketti. 1983'de ise 3150 olan üye sayısının 210'u ancak şirkettir. 31 Aralık 1994 itibari ile, MTSO, 6700 üyeye sahiptir. Üyelerden 1017'si şirkettir. Bunların 317'si anonim, 579'u limited, 62'si kollektif şirket, 59'u ise banka ve Kit'lerden oluşur. Oda, 476'sı konut ve yapı, 45'i tüketim, 33'ü kalkınma, 12'si taşıyıcılar, 9'u esnaf ve sanatkarlar, 16'sı tarım, 4'ü tarım kredi ve 7'si diğer alanlarda, toplam 602 kooperatife sahiptir. MTSO'nın 5044 şahıs üyesi bulunmaktadır.

507 sayılı yasa kapsamında 43 odası bulunan Esnaf ve Sanatkarlar Odaları Birliği'nin toplam 20150 üyesi bulunmaktadır. Ziraat Odası ise Malatya'nın tüm merkezlerinde kurulmuştur. Odanın 21500 üyesi bulunmaktadır. Malatya'da bulunan, Eczacılar Odası'nın 82, Tabipler Odası'nın 395, Diş Tabipleri Odası'nın 54, Veteriner Hekimler Odası'nın 130, Ziraat Mühendisleri Odası'nın 130, Serbest Muhasebeci ve Mali Müşavirler Odası'nın 250, Makine Mühendisleri Odası'nın 82, İnşaat Mühendisleri Odası'nın 150, Elektrik Mühendisleri Odası'nın

²⁵Veriler İl Emniyet Müdürlüğü kayıtlarından araştırmacı tarafından derlenmiştir.

105, Harita ve Kadastro Mühendisleri Odası'nın 21 üyesi vardır. Ayrıca İl'de, Malatya Barosuna bağlı 146 avukat ve Noterler Odasına bağlı 3 noter bulunmaktadır.²⁶

5.2.6.Malatya'da Dernekler

Malatya'da 1940'larda dernekleşme eğilimi düşük düzeydedir. 1946'da toplam 7 derneğin bulunduğu Malatya'da, 1955'de 72,1968'de 374,1989'da ise dernek sayısı 402 kurulmuştur. Aralık 1994 sonuna kadar, toplam 1187 dernek kurulmuş bulunuyordu. Bunlardan 625 tanesi 1994 sonuna kadar fesh olmuştur.

Çizelge:7 Malatya'da Kurulan Dernekler

	1992'ye kadar	1993 yılı içinde	1994 yılı içinde	TOPLAM
SOSYAL AMAÇLI DERNEKLER	305	20	26	351
KÜLTÜREL AMAÇLI DERNEKLER	153	18	3	174
CAMİ YAPTIRMA DERNEKLERİ	337	16	17	370
SPORTİF AMAÇLI DERNEKLER	283	5	3	291
YÜKSEKOKUL ÖĞRENCİ DERNEĞİ		1		1
GENEL TOPLAM	1078	60	49	1187
FESİH VE İNFİSAH	594	17	14	625
TOPLAM	484	527	625	562

*Malatya Emniyet Müdürlüğü verilerinden araştırmacı tarafından derlenmiştir.

*1994 sonu itibarı ile kurulan dernekleri kapsar.

1994'te çalışmalarını sürdüren 562 dernekten 380'i Malatya merkezi, 182'si ilçelerde örgütlenmiştir. Bunlardan, 351'i sosyal amaçlı, 174'ü kültürel amaçlı, 291'i sportif amaçlı, 370'i cami yaptırma ve 1 tanesi de yüksek okul öğrenci

²⁶Veriler araştırmacı tarafından meslek kuruluşlarından temin edilmiştir.

derneğidir. 1994 yılı içinde 14 dernek fesh olmuş, 11 dernek ise kumar oynatma vb. nedenlerle kapatılmıştır.²⁷

1994'te ulaşılan sayılar dikkate alındığında Malatya'da dernekleşme oranının yüksek olduğu görülür. Ancak derneklerin tümünün tüzüklerinde belirlenen amaçlarına uygun çalışmadıkları bilinmektedir. Özellikle kahvehane açmakta güçlük çeken kişilerin, dernek kurarak, dernek binasını kahvehane gibi kullandıkları, kumar vb. yasal olmayan kazançlara ulaşmak için derneği polis kontrolünden kurtulmada araç olarak kullandıkları bilinmektedir. Ayrıca örgütlenmiş derneklerin ne kadar işlevsel olduğu tartışılabilir. Yine Malatya'da dernekler arasında, en fazla cami yaptırma derneklerinin olduğu görülmektedir.

Malatya'da Aralık sonu itibari ile 13'ü sosyal yardımlaşma, 14'ü 903 sayılı yasa çerçevesinde kurulmuş, toplam 27 vakıf bulunmaktadır.²⁸

5.3.MALATYA'DA SİYASAL SEÇKİNLER

Malatya'da siyasal seçkin olarak, merkez ilçede Cumhuriyet tarihinde milletvekili, belediye başkanı seçilmiş ve partili yaşam içinde yönetici olarak aktif yer almış kişiler veya onların yaşayan akrabaları olan ile görüşüldü. Bunların dışında erişilebildiği ölçüde mobil katılım sağlayan toplum unsurlarının temsilcileri niteliğinde, toplum "büyükleri"ne görüşme soruları yöneltildi. Bu çerçevede,

²⁷Veriler İl Emniyet Müdürlüğü kayıtlarından araştırmacı tarafından derlenmiştir.

²⁸Veriler Malatya Vakıflar Bölge Müdürlüğünden araştırmacı tarafından temin edilmiştir.

otuzyedü adet görüme yapıp, Malatya'da siyasal yaşamı etkileyen bireyler, aileler ve topluluklar ortaya konulmaya çalışıldı.

5.3.1.İttihat ve Teraki'den Cumhuriyet Halk Partisi'ne Bir Gelenek:

Fırat Ailesi

Fırat Ailesinden beş kişi ile altı görüşme yapıldı. İlk görüşülen kişi ailenin yeğeni olan Erol Badıllı'ydı. İkinci görüşme Mehmet Fırat ile gerçekleşti. Üçüncü ve beşinci görüşme Ayhan Fırat, dördüncü görüşme Seçkin Fırat Hanımefendi ve son görüşme Seçkin Hanım'ın eşi Turan Fırat ile yapıldı.²⁹ Fırat Ailesi, parlamento'da uzun zamandır temsilci bulunduran ailelerdendir.³⁰

Fırat Ailesi, 1878 Erzurum Müdafii olarak görev yapan Kurt İsmail Paşa'nın başarılarından dolayı Diyarbakır Valiliğine atanması sırasında yeğeni Haşim Bey'i Besni, Akçadağ, Hekimhan kaymakamı yapması ile birlikte Malatya'ya geliyor. Aile esas olarak, Kars kökenli olup, orada Hatunoğulları ismiyle biliniyor.(G.22)

²⁹ Görüşme 16: Erol Badıllı, 18.11.1995 günü kendisine ait aile evinde saat 09.00-11.15 arası gerçekleşti. Ailenin yeğeni.

Görüşme 17: Mehmet Fırat, 21.11.1995 günü Sanayi çarşısındaki işyerinde saat 12.00-15.00 arası gerçekleşti. Görüşmeye Mehmet Fırat'ın CHP geleneğinden gelen ortakları katıldı. Ailenin üyesi.

Görüşme 21: Ayhan Fırat, 07.12.1995 günü Şekerbank mirafirhanesinde saat 22.00-23.40 arası gerçekleşti. Ayhan Fırat il'de 24 Aralık 1995 seçimleri CHP 1. Sıra adayı olarak, siyasal çalışma yapmak üzere bulunuyordu. Görüşmeye kendisiyle konuşmaya gelen partililer katıldı. Ailenin üyesi, 1981 Kurucu Meclis Üyesi, 1983-1987 Milletvekili, 1995'de yeniden Milletvekili seçildi. Turan Fırat'ın kardeşi.

Görüşme 22: Seçkin Fırat, 09.12.1995 günü kendisine ait aile evinde 11.00-14.00 arası gerçekleşti. Görüşmeye Erol Badıllı'nın eşi dinleyici olarak katıldı. Aile üyesi. 1954-1957, 1957-1960, 1961-1963 yasama dönemleri CHP Milletvekili Ahmet Fırat'ın kızı, Turan Fırat'ın eşi.

Görüşme 24: Ayhan Fırat, 22.12.1995 günü Şekerbank Misafirhanesinde saat 23.00-23.45 arası gerçekleşti. Bak: G.21.

Görüşme 25: Turan Fırat, 29.12.1995 günü kendisine ait aile evinde saat 19.00-23.00 arası gerçekleşti. Görüşmeye eşleri Seçkin Fırat katıldı. Aile üyesi, 1977-1980 yasama dönemi milletvekili, Ahmet Fırat'ın damadı, Ayhan Fırat'ın ağabeyi.

³⁰ Settari Dinler, "Babadan Oğula Demokrasi", Hürriyet Gazetesi, 13 Aralık 1995, aynı araştırmada, CHP % 35 oranıyla, "partilerde hanedanlık yüzde"sinde birinci partidir.

Ailenin Malatya'ya yerleşmesini sağlayan Haşım Bey'in ve oğlu Mehmet Bey'in İttihat ve Terakki üyesi olduğu bilinmekte. (G.17,G.22, G.25, Haşım Bey'in İTC üyesi olduğu sadece Turan Bey tarafından ifade edildi.) Haşım Bey, son Osmanlı Meclis'i Mebusanında 1915-1918 yıllarında mebusluk yapmıştır. Mehmet Bey'in, 1908 öncesi Osmanlı İdaresince arandığı, kendisini Drijan Aşiretinin sakladığı söylenmektedir. Mehmet Bey'in Osmanlı yönetimi muhalifliği ve İTC üyeliği, 1908 sonrası kendisini Malatya'da etkin duruma getiriyor.(G.17) Mehmet Bey "cevval kişiliği ve sıkı İttihatçılığı" ile tanınan bir kişi. Enver Paşa'nın Sarıkamış Seferi'ne Malatya'dan topladığı 200 kişi ile katılıyor.(G.22) Haşım Bey'in 1918'de normal olarak, Mehmet Bey'in de aynı yıllarda bir arazi ihtilafı nedeniyle vurularak öldüğü bilinmektedir.(G.17, G.22, G.25) Osmanlı yönetiminin Haşım Beyler'i, Hacı Bedir Ağalar'ı ve Arpacılar'ı, Malatya'ya Hamidiye Alayı olarak atadıkları, Cumhuriyet döneminde ise Haşimbeyler dışında diğer iki ailenin Malatya'dan uzaklaştırılıp, mecburi iskana tabi tutulduğu bilinmekte.(G.17)

Milli Mücadele döneminde Haşım Bey'in ikinci oğlu, Mehmet Bey'in kardeşi, Sait Bey³¹, Kuvayı Milliye saflarında yerel çeteci olarak bulundu. I. ve II. TBMM Mebusu Hacı Bedir Ağa'nın (Fırat)³², M.Kemal'in düzenlediği Sivas Kongresini dağıtmak üzere basma girişimlerine karşı çıkan Malatya eşrafı içinde yer aldı.(G.17) Sait Bey 1925'de Şeyh Sait isyanının bastırılmasına da katılmıştır.(G.25)

Mehmet Bey'in oğlu eczacı Ali Talat Haşım Bey, 1932-1935 Malatya Mebusu olarak parlamentoya girdi. Aynı dönemlerde Sait Bey CHP il yönetiminde

³¹ Sait Bey, tapu-kadastro okulu mezunudur.

³² Hacı Bedir Fırat'ın, Fırat ailesi ile akrabalık ilişkisi yoktur. Adıyaman'lı bir ailenin temsilcisidir. Adıyaman 1954'e kadar Malatya'nın ilçesi olduğu için Malatya siyasetinin etkin kişiliklerindendir.

yer aldı, Halkevleri açıldıktan sonra Halkevleri Başkanlığında da bulundu.(G.25) 1930'lu yıllarda Mehmet Bey'in küçük oğlu Ahmet Fırat'ta CHP il ve kuruluşundan sonra Halkevleri yönetimi ve başkanlığında görev aldı. 1930 ya da 1931'de o dönemki ismi Fıratspor olan Malatyaspor'u kurdu.(G.17, G.25) Ahmet Fırat'ın CHP il ve Merkez İlçe yönetimi ve başkanlık görevleri 1940 yıllarında da sürdü.(G.22) 1942-1950 arasında merkez ilçe başkanı olduğu biliniyor.(G.25)

Haşim Bey'in küçük oğlu doktor Hikmet Fırat 1942-1946 yıllarında Malatya Belediye Başkanlığı yaptı. 1946-1950, 1950-1954 yasama dönemlerinde ise Malatya CHP milletvekili olarak bulundu. Dr. Hikmet Fırat milletvekili olarak parlamentoya girince, 1946-1950 yıllarında ağabeyi Sait Fırat CHP'den Belediye Başkanlığına seçildi.

Dr. Hikmet Fırat'ın rahatsızlığı nedeni ile katılmadığı 1954 seçimlerine, yeğeni,-kardeşi Mehmet Bey'in oğlu-, Ahmet Fırat CHP adayı olarak girdi ve onun 1963'e kadar sürecek olan milletvekilliği yaşamı başladı.³³ 1957 seçimlerinde A.Fırat ile alevi toplumundan Mehmet Delikaya ve Nurettin Akyurt milletvekili oldu. İl Başkanlığına ise ilk kez alevi toplumundan bir kişi, Mümtaz Ceylan getirildi.(G.17)

Haşim Bey'in ikinci oğlu Fuat Bey'in büyük oğlu Turan Fırat, 1950'de CHP İl Gençlik Kollarında görev aldı. 1954 yılında Ankara Hukuk Fakültesini bitirip, Malatya'da avukatlığa başladı. 1955-1961 yılları arası CHP merkez ilçe, 1961-1977 yılları arasında,-milletvekili adayı olarak istifaları dışında-, İl başkanlığı yaptı.

³³ Ahmet Fırat, ortaokul mezunudur, gazetecilik ve çiftçilik yapmaktadır. Fırat Gazetesi sahibidir. İl Genel ve Belediye Meclis üyesidir. TBMM Albümü, TBMM Genel Sekreterliği Yayınları, Ankara, 1994, s.234; Ahmet Fırat, ayrıca sporcu kişiliği ile tanınmaktadır. 1935/36-1950 yılları arasında İl Beden Terbiyesi ya da Gençlik ve Spor Müdürlüğü yaptığı söyleniyor.(G.17, G.25) Malatya'da spor tarihi açısından A.Fırat'ın gayretleri incelemeye değerdir. Spor çalışmaları, Halkevleri yöneticilikleri ile birlikte düşünüldüğünde anlamlı olacaktır.

T.Fırat, adaylıkları sonrası İl başkanlıklarını kongreler sonucu almıştı. 1965 seçimlerinde CHP'nin ülke çapında başarısızlığı ve Malatya'da 5 milletvekilliğinin 4'e düşmesi nedenleri ile, İnönü'nün direktifleri sonucu il örgütü yenilendi. Ali Rıza Gökçe İl, Ahmet Fırat merkez ilçe başkanı olarak görevlendirildi. 1966'da Ali Rıza Gökçenin vefatıyla tekrar T.Fırat İl başkanlığına getirildi.³⁴(G.17) 1965, 1969 ve 1973 seçimlerini 5.sıra CHP adayı olarak kazanamadı.(G.22) 1977'de ise CHP 1.sıra adayı olarak seçime girip, Malatya'yı temsil etmek üzere seçildi. 1977 seçimlerinde CHP'nin alevi adayları Ali Kırca ve Mustafa Şentürk'ün karşısında denge sağlamak üzere sünni T.Fırat yanında Lütfü Doğan seçimlere girdi.(G.17) T.Fırat, 1980 müdahalesi öncesi rahatsızlandı ve sonrasında da aktif siyasetten uzaklaştı. T.Fırat, 1980'e kadar süren aktif siyasal partili yaşamının yanında, 1964-1978 yılları arasında Malatya Barosu Başkanlığını yapıyor. 1983 sonrası HP'nin kuruluşunda T.Fırat'a kurucular arasında bulunması teklif edildi, fakat rahatsızlığı nedeni ile kabul etmedi.

Seçkin Fırat, 1973-1977 yıllarında eşinin il başkanlığı altında CHP kadın kolları başkanlığı yaptı. 1980 sonrası S.Fırat, Malatya'yla ilişkisini kesmemesine rağmen Ankara'ya yerleşti. Ailevi nedenlerle siyasetten uzaklaştı. 27 Mart 1994 yerel yönetim seçimlerinde SHP'den Malatya Belediye Başkanlığı için adaylık teklifi aldı, kabul etmedi.(G.22) S.Fırat'ta eşi gibi avukatlık yapmaktadır.

T.Fırat'ın kardeşi yüksek mühendis Ayhan Fırat³⁵, 1981 yılında Malatya'dan Kurucu Meclis'e müracat etti ve Konsey tarafından atandı. 1983'de HP'nin teklifini

³⁴ Ali Rıza Gökçe ile ilgili bilgilerde eksiklik bulunmakta, bu eksiklik Gökçe Ailesi işlenirken tamamlanacaktır.

³⁵ Ayhan Fırat elektrik yüksek mühendisidir. Askerliği sonrası PTT'de görev almış ve Yönetim Kurulu üyeliğine kadar gelmiştir. 1980'de son memuriyet görevi Başbakanlık Yüksek Denetleme Kurulu üyeliğinden emekli oldu. 1993'de İller Bankası Yönetim Kurulu üyeliğine getirildi.(G.24)

T.Fırat'ın kabul etmemesinden sonra, Kayaş'ta bir lokantada A.Fırat, S.Fırat ve Ali Talat Haşim Bey'in kızı Neriman Elgin'e, Necdet Calp'in tarafından HP kuruculuğu teklifi geldi. A.Fırat ve N.Elgin teklifi kabul ederek HP kurucu üyesi oldular. 1983 seçimlerinde Malatya HP milletvekili oldu. 1984'de HP-SODEP bütünleşmesinde Aydın Güven Gürkan ile birlikte aktif rol aldı. Bütünleşme sonrası SHP Genel Başkan Yardımcılığı ve Parti Meclis üyeliği yaptı. 1987'de delege seçimlerinde 2.sıraya yerleşti ve girdiği seçimleri kaybetti. Kürt delegelerin oyları ile İbrahim Aksoy'un 1.sıraya oturduğu söylenmektedir.(G.25) 1991 seçimlerinde ise, 1.sıra adayı olmasına rağmen, tercih sistemi sonucu alevi toplumunun oyları Mustafa Yılmaz'dan yana kullanılınca yine kaybetti.(G.17, G.25) 24 Aralık 1995 seçimlerini ise yine 1.sıra CHP adayı olarak girdi ve partisinin Malatya'daki tek temsilcisi oldu. Son seçimlerde, T.Fırat aktif olarak siyasal çalışmalara katıldı. Eski tanıdık çevreleri gezdi, kardeşi A.Fırat adına destek istedi.

Ali Talat Haşim Bey'in kızı Neriman Elgin, 1973-1980'e kadar Ecevit'in Genel Başkanlığında CHP Kadın Kolları Başkanlığı, aynı dönemde Merkez Yönetim Kurulu üyeliği yaptı. 1977-1980 arasında Ankara Belediyesi Meclis üyeliğini sürdürdü.(G.22) 1980 sonrası A.Fırat ile HP kurucu üyesi olarak girdiği seçimleri kazanarak 1983-1987 arası Ankara Altındağ bölgesi milletvekili oldu. 1987 sonrası aktif politikadan uzaklaştı.

Fırat Ailesinin temel ekonomik gelirleri, T.Fırat'a kadar tarım kaynaklıdır. Haşim Bey'in oğlu Fuat Bey dönemi 20-30 bin köy civarında bir arazinin olduğu söylenmektedir. Sadece bir arazinin içinde dört tane tren istasyonu olduğu bilinir. Tarımsal olarak hububat ve bahçeciliğe dayalı zirai üretim yapıldı. Fuat Bey'in bir dönem ticaretle uğraştığı, 1933 yılında kıtlıklar dönemi Macaristan'dan buğday

getirip halka dağıtmıştır. Aile üyeleri şehirde oturduğundan, araziler reçber eliyle işlenirdi.(G.21) Ahmet Fırat'ın,-amcaları hariç-, kendisine ait 2000 dönüm civarında arazisinin olduğu bilinmektedir.(G.16) Döneminde Hikmet Fırat, Malatya'nın ilk ve tek hekimi iken, Ali Talat Haşim Bey'de eczahane sahibi.(G.25) Fırat Ailesinin ikinci ve üçüncü kuşağında öğrenim düzeyi oldukça yüksek, dolayısıyla bu kuşaklarda seçkin mesleklere doğru bir yönelim oluyor. Genel olarak tıp, hukuk öğrenimi görülürken, akademik kadro içinde de küçümsenemeyecek oranda aile üyesi var.(G.25) Aile'nin ekonomik gücünün bir diğer kaynağı da, Malatya kentsel alanın kurulmasında oynadıkları roldür. Aile, Fırat Mahallesinin kuruluşunu yapmıştır. Bugünkü vilayet konağı, Aile'nin oturduğu bir ev olup, devlete verilmiştir.(G.21, G.22)

Fırat Ailesi, bir taşra kenti olan Malatya'da modernleşmenin lokomotifliğini yapmıştır. İTC'den aldığı bu geleneği, CHP yönetiminde de sürdürmüş, toplumun Batılı değerleri benimsemesine öncülük gayreti içinde olmuştur. Cumhuriyet rejiminin çizdiği istikametten ayrılmamıştır. Bu nedenle, siyasal olarak muhalefette kaldığı dönemlerde bile,-özellikle 1950-1960 arası-, devletle özdeş yapısını korumuştur.

Ömek Anı, İzlenim:1

T.Fırat, 24 Aralık 1995 seçim çalışmaları ile ilgili bir izlenimini şöyle özetliyor: Akrabası diğer partilerden aday olmuş alevi bir vatandaşımız, kendisinden destek isteyen akraba adaya, "Fırat'ların kapısındaki köpek aday olsa ona veririm sana vermem" şeklinde cevap vermiş, konuyu da T.Fırat'a aktarmıştır.

Tek parti döneminde İTC-CHP geleneğinin güçlü temsilcisi olan Fırat'lar, 1950'de başlayan DP yönetiminde de Ahmet Fırat'ın kişisel nitelikleri nedeni ile toplumun sempatisini kazanmıştır. A.Fırat'ın çok geniş kesimleri kapsayan kirvelik

ilişkileri, siyasal katılımın yönü üzerinde etkili olmuştur. Yine kendisinin Malatya ve çevresinde yaşayanların tamamına yakını ismen bildiği söylenir.(Ö.1)

A.Fırat'ın İnönü ile ilişkileri de çok güçlü idi. Aile düzeyinde ilişkileri sürerdi.(Ö.2) Ayrıca A. Fırat'ın örgütçü yapısı, gençleri siyasete çekmesi kişisel etki alanını artırırdı.(G.16, G.17)

Örnek Anı, İzlenim:2

A.Fırat'ın kızı Engin Fırat, İnönü'nün elinde büyüdü sayılır. Halen Yargıtay üyesi olan E.Fırat, okul yıllarında sınıf arkadaşı olan Abdülkadir Aksu gibi muhafazakar siyasetçilerle ilişkisi sürmektedir. Bu nedenle sağcı bilindi. DYP-SHP Koalisyonunun Adalet Bakanı Seyfi Oktay ile, bürokratik bir konu üzerinde, sağ siyasal yelpazeye yakınlığı nedeni ile sorunu çıkınca, Bakana hitaben "Siz bana nasıl sağcı dersiniz. Bu benim için namus meselesidir. Ben İnönü'nün elinde büyüdü" diyerek tartışmıştır.(G.22)

Ailenin siyasal gücünün bir diğer nedeni de, üyelerinin öğrenim düzeylerinin yüksek olmasıdır. Öğrenim düzeylerinin yüksekliği nedeni ile, Malatya'ya gelen bürokratik kadrolar ve seçkin meslek sahipleri Aileyle ilişkiye geçerler, Onların arazilerinde yerleşirlerdi.(G.16, G.17, G.21, G.22) Bu konumları Fırat'ları devlet ile halk arasında aracı konumda bırakmıştır. Fıratların Malatya'da 1970'lerde azalmaya başlayan toplumsal etkilerinin, 1980 sonrası iyice önemini yitirdiğini söylemek olanaklıdır. Bunda, Ailenin öğrenim ve meslek nedeni ile il dışında bulunması ve bağlı olarak yerleşim ilişkilerinin azalması etkili olmuştur.(Ö.3) Her şeye rağmen Fıratların, Malatya'lı hemşehrileri ile ilişkileri sürmekte, dördüncü kuşakta bile kirvelik gibi yerel-geleneksel bağlar devralınmaktadır.

Örnek Anı, İzlenim:3

T.Fırat, 1995 genel seçim gezlerinde izlenimlerini, "40 yaşın üzerindekiiler sağlam yerlerinde duruyor, 40 yaşın altında çok güven duyulacak kimse kalmamış" şeklinde aktarmaktadır.(G.25)

1970'lerde, Türkiye'de geleneksel değerlere geri dönüşün hızlandığı yıllar olmuştur. 1969'da siyaset sahnesine Anadolu sermayesini temsilen çıkan bir partinin varlığı, artık geleneksel değerleri temsil eden kesimlerin siyasal güç olma isteklerinin göstergesidir. Nitekim bu partinin iktidarda bulunduğu dönemde, Anadolu'da partinin tabanını temsil eden ticaret burjuvazisi gelişmiş, özellikle Doğu'da CHP'nin geleneksel tabanı olan büyük toprak sahipleri toplumsal statülerini kaybetmişlerdir. Bu aynı zamanda toplumsal yaşamın geleneksel değerler yönünde evrilmesi ve artık Batılı yaşam tarzına sırt çevrilmesinin başlangıcıdır da. Bu anlamda Batılı yaşam tarzını ya da modernleşmeyi topluma yerleştirme işlevi üstlenen aileler işlevleri kaybetmişlerdir.(Ö.4)

Örnek Anı, İzlenim:4

S.Fırat, Malatya'da toplumsal değişimin başlangıcını 1974'te MSP Koalisyonu ile başlatmaktadır: Koalisyon hükümetinde MSP'nin Sanayi Bakanlığını almasıyla, Malatya'da Sümerbank Havuzbaşı kapatılıyor. Daha önce Cumhuriyet Balolarının, resmi bayramlar sonrası il seçkinlerinin ve meslek gruplarının toplantılarının yapıldığı ve "cazların, dansların" düzenlendiği Havuzbaşının kapatılması ile Malatya'da bu tip toplumsal etkinlikler yapılabilecek büyüklükte başka bir yer bulunmuyor. Bu döneme kadar Malatya'da toplumsal etkinlikler "Ankara'yı bile aratmayacak" düzeydeyken, bu kapatma kararı sonrası ise toplumsal ilişkiler hızla muhafazakarlaşmıştır.(G.22)

Fırat'ların halen CHP il yönetiminde kimseleri bulunmamasına karşın, 1980'lere kadar muhakkak Ailenin üyeleri parti yönetiminde bulunmuş ve aktif görev almıştır. Bu konumları gereği seçimlerde aday listelerini etkilemesi doğal karşılanmalıdır.(G.21) S.Fırat, özellikle babası Ahmet Fırat döneminde, aday listelerinin A.Fırat'a danışılarak oluşturulduğunu, bunun 1986'da vefatına kadar sürdüğünü; hatta, SODEP kuruluşunda Erdal İnönü'nün A.Fırat'a danıştığını; yine eşi T.Fırat il başkanlığı döneminde de, partinin danışmadan listeleri oluşturmadığını, Orhan Eyüpoğlu'nun sürekli T.Fırat'ı arayarak görüş aldığını söylemektedir.(G.22) Öte yandan, 1980 öncesi CHP listelerinin deneme

(önseçim) yoluyla oluşturulduğu, parti içi demokrasinin işlediği, bu nedenle aday listelerinde kimsenin etkili olmayacağı da söylenebilir. T.Fırat'ın uzun dönem il başkanı olmasına rağmen 1977'ye kadar listelerde iyi bir yer alamaması bunu doğrular niteliktedir.(G.17) Fırat'ların denemeyle oluşturulan listelere etkileri kişisel ilişkilerin kuvveti oranındadır. Fakat, merkezden yapılan listeler, mutlaka kendilerine sorularak oluşturulmuştur.(Ö.5)

Örnek Anı, İzlenim: 5

1977 seçimlerinde B.Ecevit, Lütfü Doğan'ı aday göstermeden önce, telefonla T.Fırat'ı arayarak danışıyor ve liste bu şekilde oluşuyor.(G.25)

1995 seçimlerinde ise, listeler oluşturulurken Ali Topuz, arkadaşı T.Fırat'ı arayıp görüşünü almış, T.Fırat'ın, 1.sıranın sünni, 2.sıranın alevi adaya verilmesi ve A.Fırat ile İbrahim Önen'in bu sıralarda olmasını tavsiye etmesi üzerine liste bu biçimde oluşmuştur. Böylece, A.Fırat, D.Baykal ekibinden olmamasına rağmen listeye girmiştir.(G.22)

1960'ların sonlarına kadar Türkiye'de olduğu gibi Malatya'da da CHP'ye doğru olan yönelim, İnönü'nün şahsına duyulan sempatiden kaynaklanmaktadır. Bu sempati Türkiye'de belli bir kuşaktan sonra erimeye başladıysa da, Malatya'da bu süreç oldukça yavaş işlemiştir. Malatya'nın İnönü'ye olan ilgisi, Milli Şef'in muhalefete düştüğü, DP'nin ezici şekilde iktidarda olduğu dönemlerde de sürmüştür. Bu dönemlerde, Malatyalılık İnönücülükle eş değerde görülmüş, Malatyalılar, hemşehrilerini siyasal arenada yalnız bırakmamışlardır. Doğal olarak İnönü'ye karşı beslenen yakınlık, "Paşa'nın Malatyalı olması" ile ilgilidir. Bu nedenle, Malatya'da CHP geleneğinden gelen seçkinlerin ilgileri partiden çok lidere yönelik olmuştur. (Ö.6)

Örnek Anı, İzlenim: 6

1954'de miting için geldiği Malatya'da İnönü içinde bulunduğu jip ile birlikte omuzlara alınmış, alana böyle girmiştir.(G.22) Aynı şekilde, 1954 seçim gezilerinde Pötürge İlçesinde Şiro Çayı'nın taşması üzerine, İnönü arabasıyla halkın omuzlarında karşı kıyıya geçirilmiştir.(G.25)

1973'de İnönü'nün istifasından sonra, tüm Malatya CHP örgütü istifa ediyor. Bu durum üzerine parti müfettişi olarak gelen Bitlis Milletvekili Mümtaz Kenan Akışık, T.Fırat'a gelerek, "11-12 gündür burdayım, esnafı, eşrafı, halkla görüştüm, Senin başkanlığını istiyorlar, Sana bu görev düşüyor" diyor. T.Fırat ise, "Beyefendi, İnönü'nün istifasından sonra CHP'nin işi Türkiye'de çok

zordur, Malatya'da ise imkansızdır" yanıtını veriyor. Bunun üzerine Ecevit'e T.Fırat'ın yanından telefon açılıyor ve Ecevit'in baskıları ile görev kabul olunuyor. Çalışmalar başladığında İdare Kurulu olarak 13 kişi bulunamıyor ve T.Fırat, Hadi Çekirdek'e giderek, "Biliyorum Sen İnönü'yü seviyorsun, ama bize bir görev düşüyor, beraber yapacağız" diyor. H.Çekirdek'in "Sen varsan ben görev yaparım" demesi üzerine beraber 13 kişi bulunuyor ve parti idare kurulu oluşturuluyor.(G.25) T.Fırat'ın kararında S.Fırat ve Ecevitçi olarak bilinen Hakkı Gökçe'nin ısrarları da etkili olmuştur.(G.22)

A.Fırat, İnönü'nün korumalığını yapmıştır. Kendisini çocukları sürekli çift silahlı olarak hatırlamaktadır. Ünlü Uşak Olaylarında İnönü'nün yanında bulunmuştur. İlk milletvekilliği döneminde de İnönü'ye hakaret eden bir DP milletvekilini Mecliste dövmüştür.(G.25)

İnönü'ye olan kişisel bağlılıkları, Malatyalı CHP seçkinlerinin partinin iktidarda olmadığı dönemlerde çeşitli baskılar görmesine neden olmuştur.(Ö.7)

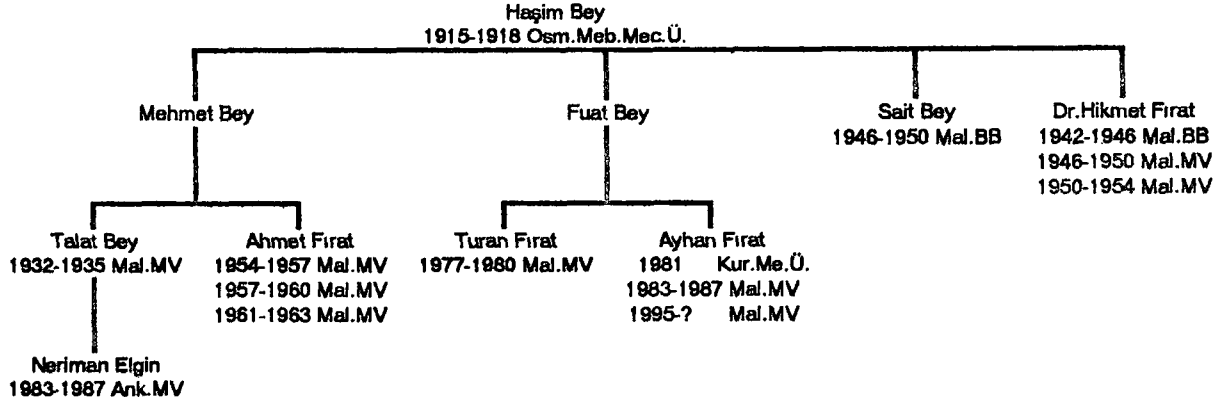
Örnek Anı, İzlenim:7

1952'de, askerlik defterinde değişiklik yapılarak A.Fırat'ın askerlik yapmadığı söyleniyor ve askerlik yapmak üzere Diyarbakır'a götürülüyor. Dr.H.Fırat'ın Genelkurmay'dan belgeleri göndermesi üzerine, A.Fırat'ın "ikinci askerliği" son buluyor, Diyarbakır'dan gelişi büyük bir karşılamaya dönüşüyor.(G.22)

Aynı yıllarda İnönü'nün Malatya'ya gelmesi esnasında, güvenlik görevlileri İstasyonu çevirip karşılamaya engel olmaya çalışıyorlar. A.Fırat, komiseri yumruklayıp, kordonu yarıyor ve halk İnönü'yü karşılıyor.(G.22)

A.Fırat, DP iktidarının oluşturduğu Tahkikat Komisyonlarınca savunması alınıyor. 1960 yılında ise oğlu Mehmet Fırat lise öğrencisi olduğu Ankara'da, SBF olaylarına karışıyor. Polisin öğrencilerin üzerine ateş açtığı olayda yaralanıyor. Sonrasında Yassıada'da tanık olarak dinleniyor ve polis tabancasından çıkan fişegin çekirdeğini mahkemede ibraz ediyor.(G.25)

Fırat'ların siyasal iktidara yönelik toplumsal ve bireysel talepleri genelde kabul görmüştür. 1960'lara kadar, iş bulmadan, sağlık-eğitim hizmetlerine kadar pek çok bireysel istek, Ailenin bürokrasi ve seçkin mesleklerle ilişkili olması nedeni ile yerel düzeyde halledilebilmiştir. Sonrası dönemde de Ailenin aracı olduğu istekler, gerekirse en üst düzeyde dile getirilmiş ve kabul görmüştür. Ayrıca Aile üyelerinin büyük kentlerde saygın konumlarda olmalarının sağladığı toplumsal ilişkiler, hemşehrilerinin ihtiyaçlarının karşılanmasında kullanılmıştır.

5.3.2. İnönü'nün "Amcazadeleri" Temelli ve Çekirdek Aileleri

Temelli ve Çekirdek Ailelerini temsilen Hadi Çekirdek ile iki görüşme gerçekleştirildi.³⁶

İnönü'nün amca oğlu olan Tefik Temelli³⁷, 1934-1939 arasında Malatya Belediye Başkanlığı, 1938-1942 yasama dönemi Bitlis, 1942-1946, 1946-1950 yasama dönemlerinde Malatya CHP milletvekilliği yaptı.

Temelli Ailesinden Turgut Temelli ise, 1963-1971 arasında Malatya Belediye Başkanlığı görevinde bulundu. 37 yaşında, çok genç vefat etti.

İnönü'nün amca kızının, oğlu Şahin Çekirdek ile, amca oğlu Turgut Temelli'nin ise teyze kızı ile evlenmesi sonucu İnönü ile akrabalık ilişkisi kuran Hadi Çekirdek, ilk siyasi görevini 1946'da CHP sandık sorumlusu olarak yapıyor.

³⁶ Görüşme 3: Hadi Çekirdek, 31.10.1995 günü Çekirdek Pasajındaki Hamidiye Mahallesi Muhtarlığı Yazıhanesinde saat 08.30-10.30 arası gerçekleşti. Görüşme esnasında H.Çekirdek'in kişisel dostları ve muhtarlık işleri olan kişiler geldi.

Görüşme 20: Hadi Çekirdek, 1.12.1995 günü Vilayet Yazı İşleri Müdürlüğünde saat 14.00-15.00 arası gerçekleşti. Görüşmeye Yazı İşleri Müdürü, Malatya üzerine araştırmaları ile tanınan Mehmet Gülseren katıldı

³⁷ Tefik Temelli, ortaokul mezunudur, ticaretle uğraşır.

Akrabalık bağları ile ilişkili olduğu İnönü'nün siyasal çalışmalarını yakından takip ediyor ve katılıyor. 1950-1960 arası İnönü ile beraber Türkiye'yi geziyor.(Ö.8)

Örnek Anı, İzlenim:8

H.Çekirdek, 1959'da Kayseri Himmed Dede Tren İstasyonu'nda İnönü'nün yolunun kesilmesi olayında, İnönü'nün yanında bulunuyor. Olayla ilgili anıları şu şekilde: 1943-1949 yılları arasında Malatya valisi olarak İnönü heykelinin Vilayet önüne konulmasını sağlayan Ahmet Kınık, DP döneminde vali olduğu Kayseri'de, bir CHP'linin öldürülmesi olayı ile ilgili taziyeye giden İnönü'yü adı geçen tren istasyonunda durdurup, kente girmemesini istiyor, aracı ile yola devam eden İnönü, İncesu mevkiinde askeri birliklerce durduruluyor. İnönü'ye yemek bile verilmeyen olayda, halk galeyana geliyor. Bir subayın gelip, "Paşam, isterseniz yolu açayım" demesi üzerine, İnönü cevaben, "Size kıyamam, kapatan açar" diyor ve yol açılıyor.

1961'de Belediye Meclisi Üyesi oluyor ve 5 sene sürdürüyor. 1959'da aldığı Malatya merkez Hamidiye Mahallesi muhtarlığı görevini bugüne kadar devam ettirdi. H.Çekirdek, Türkiye Muhtarlar Federasyonu Genel Başkan Yardımcılığı, Doğu Temsilciliği ve Malatya Muhtarlar Demeğinin 19 sene kurucu başkanlığını yapıyor.

1983 sonrası H.Çekirdek'in oğlu Cengiz Çekirdek HP'de siyasal yaşama başlıyor. Yaşamını yitirdiği 1988 yılına kadar, bir dönem merkez ilçe başkanlığı yaptığı SHP'de siyasal çalışmalarını sürdürüyor.

Halen Temelli Ailesinden Malatya'da kimse bulunmuyor, Aile üyeleri İstanbul'a yerleşmiş ve ticaretle uğraşmaktadır. Çekirdek Ailesinden de şu an siyasal yaşam içinde kimse bulunmuyor. H.Çekirdek, muhtarlığı yanında toplumsal etkinliklerini sürdürüyor. Aile, klasik olarak CHP geleneğini sürdüren partileri desteklemeye devam ediyor.

Her iki ailede siyasal yaşama İnönü ile akrabalıkları nedeni ile girmişler ve bu ilişkiden de güç almışlardır. Ailelerde İnönü sevgisi yüksek düzeydedir, siyasetle ilgileri de bu sevginin sonucudur. İnönü'nün Genel Başkanlıktan çekilmesinden sonra siyasetten uzaklaşan Aileler, Erdal İnönü'nün siyasete

atılması ile yeniden siyasal sahneye çıkmışlar, fakat bu uzun soluklu olmamıştır.(Ö.9)

Örnek Anı, İzlenim:9
H.Çekirdek, İnönü'nün cenazesini Pembe Köşk'te yıkayan kişidir. Torununa isim babalığını E.İnönü yapmış ve Mevhibe adı konulmuştur.
İnönü'nün cenazesinden sonra, milletvekili Mehmet Delikaya kendisine gelerek, "Bu İnönü aşkı ile Malatya'da bir İnönü Üniversitesi kuralım, Sen orada çalış, ben burada çalışayım" diyor. Ertesi günü H.Çekirdek, Malatya Belediyesi önünde İnönü Üniversitesi'nin kuruluşu için imza kampanyası açıyor ve üniversitenin kuruluş çalışmaları başlıyor.(G.20)

5.3.3.Evliyaoğlu Ailesi

Evliyaoğlu ailesinden 1965-1969 yasama döneminde CHP milletvekilliği yapan Lütfü Evliyaoğlu ile görüşüldü.³⁸

Evliyaoğlu Ailesinin siyasi tarihçesi, I.Meclise katılan, mülkiye kaymakamı Lütfü Bey (Evliyaoğlu) ile başlamaktadır.³⁹ Lütfü Bey, Mülkiye'de öğrencilik yıllarında Abdülhamit yönetimine muhalif kadrolar içinde yer aldı. Öğrenimi sonrası "hocalık icazeti" aldı ve İzmir'e Namık Kemal'in yanına geldi. N.Kemal ile birlikleri yedi yıl sürdü. Bu beraberlikten sonra kaymakamlık mesleğine döndü, fakat N.Kemal ile yakınlığı nedeni ile İstanbul'a girişi yasaklandı. Büyük çoğunluğu Doğu illerinde geçen, otuzüç sene süren kaymakamlığında Abdülhamit muhalifliği nedeni ile terfi ettirilmedi. Milli Mücadele'ye emekli kaymakam olarak Malatya'dan katıldı. Bu dönem içinde M.Kemal'le kişisel yazışmaları bulundu ve

³⁸ Görüşme 19: Lütfü Evliyaoğlu, 25.11.1995 günü Söğütlü Eczahanesinde saat 10.00-11.35 arasında gerçekleşti. Görüşmeye dinleyici olarak, işyeri çalışanları, zaman zamanda müşteriler katıldı.

³⁹ Lütfü Evliyaoğlu, hukuk, mülkiye ve medrese eğitimi görmüştür. Mülkiye kaymakamlığı ve avukatlık yapmış, 1923'de vefat etmiştir.

I.Meclise Onun isteği üzerine katıldı. Mebusluk görevi esnasında 56 yaşında vefat etti.

Lütfü Bey'den sonra oğlu Kemal Evliyaoğlu⁴⁰, tek parti dönemi CHP İl yönetiminde görev aldı. Belediye Meclis üyesi olup, zaman zaman "Reis'liğe vekalet" etti. Halkevlerinde aktif bir üye olarak bulundu. Ziraat Odası üyeliği ve Çiftçi Mallarını Koruma Derneği Başkanlığı yaptı. 1942-1946 arası VII.Dönem milletvekili olarak Malatya'yı temsil etti. 1946 yılında DP'nin kuruluşundan sonra, CHP'den ayrılarak bu partiye katıldı. Bu yıldan sonra il yönetiminde görev alıp, 1950'ye kadar bir ara il başkanlığı da yaptı. 1950 yılında DP adayı olarak seçime katılıp ve seçilemedi.

1950-1951 yıllarında Malatya'da valilik yapan Turgut Babaoğlu'nun⁴¹ partizanca tutumları, Malatya'da İnönü lehine, DP aleyhine bir kamuoyu oluşturmuştu.(Ö.10) K.Evliyaoğlu'nun vefatından sonra, Ailede siyaseten uzaklaşmışken, T.Babaoğlu'nun tutumları, tüm Malatyalıları etkilediği gibi, oğlu Lütfü Evliyaoğlu'nun da siyasete ilgi duymasını sağladı. Genç bir avukat olan L.Evliyaoğlu, 1956/57 yıllarında CHP'ye üye oldu ve 1965'e kadar yönetim kurullarında görev aldı. 1965 yılında yapılan denemede, 3.sıraya seçildi ve Meclise girdi. 1969'da milletvekilliği görevi bittikten sonra, bir kere daha aynı göreve talip olmadı. İnönü'nün istifasından sonra, parti yönetiminde görev almayıp, üyeliğini sürdürdü. İnönü'nün vefatından sonra ise, siyasal yaşamdan tamamen uzaklaşıp, hiç bir siyasal oluşuma katılmadı.

⁴⁰ Kemal Evliyaoğlu, idadi mezunu olup, çiftçilik yapmaktadır.

⁴¹ Turgut Babaoğlu, DP Genel İdare Kurulu üyelerinden Samet Ağaoğlu'nun kayıbiraderidir.

Evliyaoğlu Ailesinin siyasal yaşam içinde yer almış bir diğer üyesi de, Lütfü Bey'in torunu, kızı Makbule Hanım'ın çocuğu avukat Nüvit Yetkin'dir. N.Yetkin'in CHP'ye 1946 yılında katıldığı bilinmektedir.(G.31) X. ve XI. yasama dönemi milletvekilliği, 1960 yılı Kurucu Meclis CHP üyeliği ve 1961-1968 arası Cumhuriyet Senatosu üyesidir. Devlet Bakanlığı yapmıştır.

Örnek Anı, İzlenim:10

T.Babaoğlu, resmi binalarda sadece M.Kemal'in fotoğrafının bulunabileceği şeklindeki yasal düzenleme gereği, İnönü'nün fotoğraflarını resmi dairelerden kaldırıyor. Bu uygulamaya CHP'li Belediye Başkanı Muzaffer Akalın'ın karşı çıkması üzerine Belediye binasını Jandarma Güçlerince kuşatılıp, asker nezaretinde İnönü'nün fotoğrafını indiriyor. Bu uygulama halkta infial uyandırıyor ve hemşehrileri İnönü etrafında toplanılmasını sağlıyor.⁴²

Ailenin siyasal yaşam içindeki son üyesi, K.Evliyaoğlu'nun kızı Neriman Hanım'ın çocuğu Miraç Akdoğandır⁴³. M.Akdoğan, 1983 yılında ANAP'ın kuruluş çalışmalarına katıldı ve il yönetiminde bulundu. 1991'den, milletvekili seçildiği 1995 yılına kadar il başkanlığı yaptı. 1995 yılında 2.sıra ANAP adayı olarak girdiği seçimleri kazandı ve parlamentoya girdi.

Manisa Milletvekili Gökhan Evliyaoğlu ile Samsun milletvekili Kamuran Evliyaoğlu ailenin uzaktan akrabasıdır.

Lütfü Bey, temel ekonomik kaynağını memuriyet ücreti oluşturmaktaydı. Babadan 200 dönüm kadar bir arazisi vardı. Bu arazi miras yolu ile K.Evliyaoğlu'na intikal etti. O dönem de arazide hububat ve bahçecilik yapılıyordu. L.Evliyaoğlu, serbest avukatlık yaptı. Halen 100 dönüm civarında arazisi var. 1975'ten bugüne çiftçilikle uğraşıyor ve kayısı yetiştiriyor.

Evliyaoğulları, Malatya'nın eski ailelerinden oldukları için halk tarafından sevilirler. Görüşmede, Ailenin siyasal gücünün kaynağının, "dededen, babadan

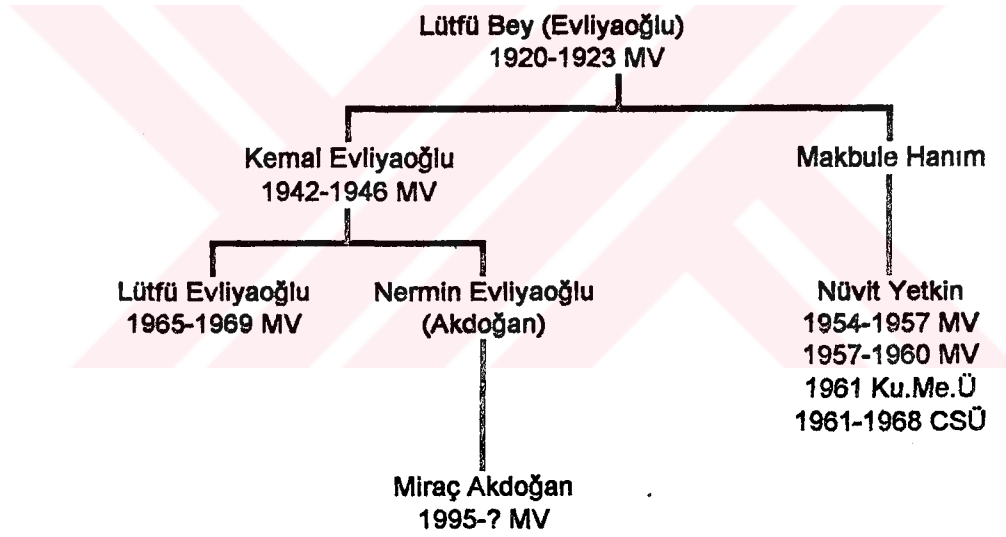
⁴² Muzaffer Akalın, *Bir Olayın Hikayesi*, M.Sucuoğlu Matbaası, İstanbul, 1961, s.3-23

⁴³ Miraç Akdoğan, baba tarafından eşraftan Aksoğan ailesi ile ilişkilidir.

gelme bir imtiyaz” olmadığı ifade edilmekle birlikte, Lütfü Bey’in Abdülhamit aleyhtarlığı, Jön Türklere yakınlığı, Milli Mücadele döneminde M.Kemal’in yanında yer alması, Cumhuriyet sonrası yönetimce değerlendirilmiş olsa gerektir. Fakat Aile, siyasal gücünü bu ilişkiden çok, üyelerinin kişisel niteliklerinden almış gözükmemektedir. Genç, aktif Aile üyeleri aileyi siyasal arenaya taşımışlardır.

Evliyaoğlu Ailesine, parti listeleri oluşturulmadan danışılmamakla birlikte, destekleri istenilmiştir. Ailenin siyasal iktidara toplumsal ya da kişisel talepler iletecek kadar etkisi olmamıştır. Bu tip talepler yerine getirilirken de ailenin isteği olduğu için değil, makul talepler olduğu için değerlendirilmeye alınmıştır.

Çizim:4 Evliyaoğlu Ailesinin Siyasi Soyağacı

5.3.4.Özkan Ailesi

Özkan Ailesinden 1961-1965 yılları arasında milletvekilliği yapan Halit Ziya Özkan ile görüşüldü.⁴⁴

Özkan Ailesinden siyasete ilk atılan kişi olarak Abdülbaki Özkan biliniyor. A.Özkan, tek parti dönemi parti mutemetliği yapıyor.

A.Özkan'ın büyük oğlu İbrahim Rifat Özkan, 1950-1972 arası Malatya Yeşilyurt Belediye Başkanı ve o günün yasal düzenlemeleri izin verdiğiinden Yeşilyurt CHP İlçe başkanlığı yaptı.

A.Özkan'ın küçük oğlu Halit Ziya Özkan⁴⁵, 1950'li yıllarda CHP'ye üye oldu ve 1953/4-1960 yılları arasında İl başkanlığı yaptı. 1961-1965 yasama döneminde Malatya CHP milletvekili olarak parlamentoda bulundu. H.Z.Özkan, 1956-1983 yılları arasında Malatya Ticaret ve Sanayi Odası Başkanlığı görevini de üstlendi.

İ.R.Özkan'ın oğlu Şefik Özkan, 1970 yıllarında CHP gençlik kollarında başlayan aktif siyasal yaşamı, aynı parti içinde devam etti. 1983'de SODEP üyesi oldu. SHP bütünleşmesinden sonra, İl genel sekreterliği dahil parti yönetiminde görev aldı. Halen CHP üyeliği sürüyor.

H.Z.Özkan'ın oğlu İsmetbaki Özkan, 1983 sonrası SHP İl başkanlığı için müracat etti, çok az oyla kaybetti. Sonraki yıllarda siyasal ilgisini sürdürdü ve 1995 seçimlerinde bizzat Ecevit'ten DSP 1.sıra adaylığı için teklif aldı. Daha

⁴⁴ Görüşme 37: Halit Ziya Özkan, 20.1.1996 günü Özkan Un Fabrikasında saat 10.00-13.00 arası gerçekleşti. Görüşmede yalnızdık. Görüşme öncesi, H.Z.Özkan'ı beklerken, Şefik Özkan ile Malatya'da siyaset üzerine sohbette bulunduk.

⁴⁵ Halit Ziya Özkan, ortaokul mezunu, tüccar ve fabrikatör.

sonra, CHP Malatya milletvekili Mustafa Yılmaz'ın partisinden istifa edip, DSP'de Malatya 1.sıra konulmasıyla, adaylıktan çekildi.

Aile temel ekonomik uğraş olarak, A.Özkan döneminde büyük çiftçilik yapıyor. Yaklaşık 600-700 dönüm arazileri var, arazide bahçecilik ve büyük çaplı hayvancılık yapıyor. O dönemde ailenin su değirmeni bulunuyor. H.Z.Özkan döneminde, Aile sanayi ve ticarete de atılıyor. H.Z.Özkan, Aile'nin yerleşim yeri İsmetpaşa'da köylüleri kooperatifleştiriyor ve dokumacılık yaptırıyor. Daha sonra bu gayreti dokuma fabrikasına dönüşüyor. Bugün hala işletilen un Fabrikası kuruluyor. Daha sonra kayısı fabrikası kuruluyor ve H.Z.Özkan Rusya'ya büyük çaplı kayısı ihracı yapıyor. Babasından kalan arazıyla 2500 dönüme kadar çıkarıyor. Daha sonra 1000 dönümünü satmış, bugün 1500 dönüm arazisi var. Arazide kayısıcılık yapıyor. 11.000 kayısı fidanı ile Malatya'nın en büyük kayısılığının sahibi bulunuyor. H.Z.Özkan kendi gelirleri ile İstanbul'da çok kıymetli gayri menkul temin etmiş ve ekonomik sıkıntıya düştüğü dönemlerde, "Malatya'daki itibarının sarsılmaması için", elinden çıkartmıştır.(İstinye'de olan 10 villasını 1986'da 50 milyar karşılığı satıyor)

Ailenin siyasal gücü A.Özkan'ın tek parti döneminde başlayıp süren particiliğinden kaynaklanıyor. A.Özkan döneminde "ağa adamdı" biçiminde tanındığı ve siyasi çalışmalar için gittiği köylerde büyük ilgi gördüğü söylenmektedir. Bu ekonomik üstünlüğün göstergesi olsa gerektir. Ailenin ekonomik güçlülüğü, üyelerinin kirvelik gibi yerel-geleneksel ilişkiler kurmasını sağlamış ve geniş bir alanda etkisini artırmıştır. A.Özkan'ın çok geniş bir kirvelik ağının olduğu bilinmekte, köylüler tarafından aile kirve yapılmak istenmektedir. Şefik Özkan, ilk kirveliliğini 7 yaşında yaptığını belirtmektedir.

Ailenin siyasal yaşama atılmasının bir diğer nedeni, A.Özkan döneminde, İl başkanı olan “çok zulüm yapmış ve uzaktan akraba “Kekeve’leri yıkmak” isteğidir. Yeşilyurt Belediye Başkanlığı bu ailenin elinden alınmıştır. Kekeve’lerde bunun üzerine birkaç yıl daha CHP’de kalıp, DP’ye katılmışlardır.

Ailenin siyasete girmesinde dönemin bürokratlarının teşviki de önemli rol oynamıştır.(Ö.11)

Örnek Anı, İzlenim:11

Tek parti dönemi İl başkanı Abdullah Kekevi, gençlerin partiye girmesine karşı tutucu bir tutum içerisinde bulunuyor. Dönemin valisi İbrahim Ethem Akıncı (1933-1939) ise kendisini bu konuda uyarıyor ve bir gün H.Z.Özkan’ı göstererek, “Bu gençleri niye partiye almıyorsunuz, bunları partiye alınız” diyor. Bu tip teşvikler Ailenin siyasal yaşama atılmasında etkili oluyor.

İnönü’nün parti başkanı olduğu dönemlerde, Aileye Malatya siyaseti üzerinde danışılmış, fakat bunun aday listelerine etki ettiğini söylemek oldukça güç görünüyor.

Ailenin toplumsal ve kişisel talepleri genelde kabul görmüş, yerine getirilmiştir. H.Z.Özkan, sadece “DP döneminde bir süre sollandık, bize rağbet etmediler” demektedir. Bu dönemde de, alt düzeyde kişisel ilişkiler yoluyla pek çok istemin yerine geldiğini belirtiyor. Hatta Hüseyin Doğan tarafından yerine getirilemeyen bir talebin kendisince,-vilayet düzeyinde-, yerine getirildiğini söylüyor. Özkan’ların, CHP’nin iktidarda olduğu ve kendilerinin siyasal süreçte başrollerde oynadıkları dönemler istemlerinin yerine getirildiği, sonraki yıllarda da bireysel istekler için aracı oldukları, fakat eski etkilerini kaybettikleri görülmektedir.(Ö.12)

Örnek Anı, İzlenim:12

Malatya’ya büyük askeri birlik olan Şöför Okulu’nun vali Cezmi Kartay (1960-1966) döneminde, H.Z.Özkan’ın gayretleri ile yapılıyor. Yine kendisinin gayretleri ile Haçova, Kadıruşağı, Seyituşağı Köyleri yolları yapılıyor. Çetin Altan’ın bunun üzerine “Babasının arazisine yol yaptı”

şeklinde bir makale yazıyor, bunun üzerine de adı geçen köylerde oturanların Ç.Altan'ı telgraflarla protesto ediyorlar.

Şefik Özkan da, DYP-SHP Koalisyonu döneminde Malatya Yeşilyurt'a ayrılan iş kontenjanlarını kendisinin yaptığını, bu listelerin milletvekili M.Yılmaz'ın müdahaleleri ile bozulduğunu, M.Yılmaz'ın listeler üzerinde alevi mezhebini öne çıkaran oynamalar yaptığını anlattı.

5.3.5.Hacı Abdi Oğulları, İpekçi Ailesi

Malatya'da yerel olarak Hacı Abdi Oğulları olarak bilinen(G.3), İpekçi Ailesinden dış hekimi Oktay İpekçi ile görüşüldü.⁴⁶

Ailenin siyasetteki ilk üyesi İbrahim İpekçi, Malatya'nın ikinci Belediye Başkanı. 1928-1930 yılları arasında süren görev, İ.İpekçi'nin makamında kalp krizi geçirmesi ile son buldu.

İ.İpekçi'nin oğlu Asım İpekçi, 1938-1960 yılları arasında siyasette aktif olarak yer alıp, parti yöneticiliği ve belediye'de çeşitli görevler yaptı.

İ.İpekçi'nin diğer oğlu İbrahim İpekçi'de, 1957-1965 arası CHP yöneticiliği ve Belediye Reis vekilliği biçiminde aktif siyaset çalışmalarında bulundu.

İpekçi Ailesinden, 1970-1980 arasında aktif siyaset içinde kimse bulunmadı. 1983'de İbrahim İpekçi'nin oğlu Oktay İpekçi, HP'ye üye oldu. 1983 seçimleri için partisinden ve ANAP'tan milletvekilliği adaylığı için teklif aldı, kişisel nedenlerle kabul etmedi.

1994 27 Mart yerel yönetim seçimlerine, O.İpekçi'nin eşi dış hekimi Zühal İpekçi, SHP bütünleşmesi öncesi D.Baykal'ın CHP'si adayı olarak katıldı ve seçilemedi. Z.İpekçi de, kazanmak için değil, fakat CHP'yi yaşatmak için girdiği

⁴⁶ Görüşme 6: Oktay İpekçi, 2.11.1995 günü kendisine ait muayenehanede saat 16.30-17.30 arası gerçekleşti.

seçimler sonrası devam eden aktif siyasal yaşamından, SHP bütünleşmesi sonrası koptu.

Halen İpekçi Ailesinden aktif siyasetin içinde kimse bulunmuyor. O. ve eşi Z.İpekçi'nin, sivil toplum örgütlerindeki etkinlikleri sürüyor.

Ailenin temel ekonomik gelirleri tarım, ticaret ve serbest meslek gelirlerine dayanıyor. İ.İpekçi döneminden bugüne Aile, büyük çiftçilikle uğraşmış. Eskiden hububat üzerine olan tarım, son dönemlerde kayıscılığa yönelmiş. Aile, bir dönemde ticaretle uğraşmıştır. Halen İbrahim İpekçi, iftilik, oğlu ve gelini diş hekimliğı kaynaklı temel ekonomik faaliyet içerisindeler.

İpekçi'lerin büyük toprak sahibi olmaları, feodal ilişkilere bağı bir etki alanı oluşturmuştur. Arazilerin verildiğı reberler üzerinde dolaylı bir etki söz konusu olmaktadır. Bu etki 1960 sonrası yok olmuştur.

Ailenin Malatya'nın eski ve yerli ailelerinden olması, tek parti döneminden bu yana eşraf içinde yer alması ve parti içinde aktif bulunması, kendilerine halkın sempatisini artırmıştır. Bu nedenlerle, 1960'lara kadar parti aday listeleri oluşturulukuken Asım ve İbrahim İpekçi'ye danışılmıştır.

Bugün Ailenin yelerinin büyük bölümü şehri terketmiş, büyük kentlere yerleşmiştir. 1960'lara kadar süren Ailenin siyasal etkisi, bu yıllardan azalmış, 1970/1980'li yıllarda yok denecek düzeye inmiştir.

5.3.6.Hacı Halil Oğulları, Ünsalan Ailesi

Malatya'da yerel olarak Hacı Halil Oğulları olarak bilinen Ünsalan Ailesinden, 1954-1957, 1957-1960 yasama dönemlerinde milletvekili Mehmet Tevfik Ünsalan'ın yeğeni avukat İzzet Ünsalan ile görüşüldü.⁴⁷

Ünsalan Ailesinin siyasal yaşama ilgisi doktor Mehmet Tevfik Ünsalan ile başlıyor. M.T.Ünsalan, halkevleri ve belediye başkanlığı yaptı. Görevi 1954-1960 yılları arası iki dönem sürdü.

M.T.Ünsalan'ın kardeşi Doğan Ünsalan, 1980 öncesi CHP İl Genel Meclis üyeliğinde bulundu. D.Ünsalan'ın oğlu Kaya Ünsalan 1990-1994 arası Hekimhan SHP İlçe Başkanlığı yaptı. Diğer oğlu İzzet Ünsalan kendisinden habersiz olarak atandığı SHP İl Yönetim Kurulu üyeliğinde yaklaşık 1 yıl kaldıktan sonra 1993'te partiden noter kanalıyla istifa etti. D.Ünsalan'ın akraba çevresinde diğer partilerde bulunan kişiler bulunmakta. Örneğin dayı oğlu Halit Çatal RP, Yüksel Aydınel ise MHP Hekimhan İlçe Yönetim Kurullarında üyeler.

D.Ünsalan'ın eşinin ailesi DP'li bir geçmişe sahip, kayınpederi DP Güzelyurt Belediye Başkanlığı yaptı. İzzet Ünsalan'ın dayısı doktor Ali Rıza Özhan, 27 Mart 1994'de SHP Hekimhan Belediye Başkan adayı oldu, kaybetti. A.R.Özhan, ANAP'lı olduğu söylenerek, SHP'liler tarafından desteklenmedi ve 67 oyla seçimi kaybetti. Yine eş tarafından Gani Özhan ve kardeşi Adil Özhan MHP geleneği içinde yer aldılar.

⁴⁷ Görüşme 32: İzzet Ünsalan, 8.1.1996 günü kendisine ait avukatlık yazıhanesinde saat 16.30-18.30 arası gerçekleşti.

Hekimhan ilçesinde 1960'lardan sonra CHP'den Mesut Mutlu'nun, AP'den Ali Akyüz'ün (1960 öncesi CHP, 1980 sonrası ANAP'lı) siyasi rakip olarak ortaya çıkmaları ve bu mücadelenin devam etmesinde, M.T.Ünsalan çevresinde toplanan Hacı Halil Oğulları CHP'yi, yani M.Mutlu'yu, desteklediler. CHP'ye verilen destek, M.T.Ünsalan'ın aktif siyasetten çekilmesinden sonra gittikçe azaldı. A.R.Özhan'ın adaylığında büyük çoğunlukla SHP'yi destekleyen topluluk, 24 Aralık 1995'te eskisi gibi blok olarak CHP'ye destek vermedi, oylar diğer partilere de dağıldı.

Ailenin temel ekonomik geliri tarım ve serbest meslek kaynaklı. D.Ünsalan'ın babası döneminde 500 dönüm civarında arazileri var ve hububat üretimi yapıyor. Miras bölünmesi nedeni ile halen 250 dönüm civarında sulu kayıslık yapılan arazi var, artık hububat üretimi Ailenin ihtiyaçlarını görmek üzere yapılmakta. Ayrıca besicilik yapılmaktadır.

Hekimhan İlçesinin homojen bir yapıya sahip olması ve toplumsal ilişkilerin yüzyüze gelişmesi nedeni ile, İlçe ölçeğinde üst düzey ekonomik güç sahibi Hacı Halil Oğullarının toplum üzerinde etkileri bulunmaktadır. Yine ailenin erkek üyelerinin öğrenim düzeyleri oldukça yüksektir. Bu nedenlerle Aile, İlçe bürokrasisi ile samimi ilişkiler içinde olmuştur. Bu konum Aileyi devlet ve halk arasında aracı konuma getirmiştir.

M.T.Ünsalan döneminde, aday listeleri oluşturulurken kendisine danışılırdı. Tüm partiler kendisinin desteğine önem verirlerdi. 1986'dan sonra SHP ile organik bağını kestiği için, diğer partilerin adayları da kendisinden destek istemişlerdir.(Ö.13) İzzet Ünsalan'da sürekli SHP il yönetimi için teklif almaktadır.

Hacı Halil Oğulları, toplumsal ve kişisel taleplerini M.T.Ünsalan aracılığıyla ilgili yere iletmışlerdir. Bu talepler genelde vergi, nüfus sorunları gibi konularda olmuştur.

Örnek Anı, İzlenim:13

1983 seçimleri öncesi A.Fırat, M.T.Ünsalan'a gelerek, "Sen 1., ben 2.sıraya geçeyim" şeklinde bir teklif getiriyor, sağlık nedenleri ile teklif kabul edilmiyor. 1989 yerel yönetim seçimlerinde DYP adayı Şerafettin Arpacı, akrabalık vesilesi ile M.T.Ünsalan'a gelerek, destek istiyor.

M.T.Ünsalan çevresinde siyasete katılan Hacı Halil Oğulları, parlamentoda temsilcileri bulunurken, mobil olarak hareket etmişler, temsilcilerinin tayin ettiği yönde katılım davranışında bulunmuşlardır. 1980 öncesinin klasik partili davranışları Aile üyelerinde görülmüş, kişisel fedakarlıklarla siyasal etkinlikler sürdürülmüştür.(Ö.14) 1980 sonrası süreçte ise mobil katılım düzeyleri azalmıştır. Yine de topluluk, kendileri için faydalı olacağını gördüğü adayları blok olarak destekleme eğilimindedir.

Örnek Anı, İzlenim:14

D.Ünsalan'ın yolcu taşımacılığı yapan bir otobüsü bulunmakta, aracı parti çalışmalarında da kullanmaktadır. Parti çalışmaları nedeni ile çevre illere giden araç, çoğunlukla karşı partililerin fiziki müdahalesiyle karşılaşır, zarar görmüş olarak geri dönermiş. Yine aynı araçla yapılan yolcu taşımacılığında CHP'lilerin ücretleri alınmazmış.

5.3.7.Gökçe Ailesi

Gökçe Ailesinden avukat Niyazi Ergin Gökçe ile görüşüldü.⁴⁸

⁴⁸ Görüşme 12: Niyazi Ergin Gökçe, 11.11.1995 günü kendisine alt avukatlık yazıhanesinde saat 13.00-14.30 arası gerçekleşti. Görüşmeyi yazıhane çalışanları da izledi, görüşme esnasında müşteriler de geldi.

Gökçe Ailesi, 12. yy'da Anadolu'ya gelen Germiyan Aşiretinden. Ailenin üyeleri, aşiretleri ile birlikte Kütahya'ya gitmeyerek, Malatya'ya yerleşiyor. 19. yy. başında Kürde (Kürecik)-Levent bölgelerinde çıkan olaylarda, N.E.Gökçe'nin dedesi Gökçe Osman Hekimhan'a nakledilip, Köprülü Mehmet Paşa Vakfından araziler verilerek, oraya yerleştiriliyor. Bundan sonra Yönetimle iyi ilişkiler kuruyorlar ve dönemin saygın aileleri arasına yerleşiyorlar. Milli Mücadele döneminde, Cevad Paşa lakaplı bir Kuvva-i Milliyeci Gökçelerin Köyünü ve Gökçe Osman'ın evini karargah olarak kullanıyor. Bu ilişki, Ailenin sonraki siyasal kimliğinin de CHP çizgisine oturmasını sağlıyor.

Ailede siyasal yaşama katılan ilk kişi Gökçe Osman'ın oğlu emekli yargıç Ali Rıza Gökçe'dir. Emekli olduktan sonra CHP üyesi olan A.R.Gökçe, parti yönetiminde görev aldı ve 1965 seçimlerine aday olarak girip ve çok az bir oyla kaybetti.

A.R.Gökçe'nin 1966'da vefatından sonra kardeşi avukat Hakkı Gökçe CHP İl başkanlığı yaptı. 1969 ve 1973 seçimlerini kazanarak, 1977'ye kadar iki dönem CHP Malatya milletvekili oldu. Milletvekilliğinde Meclis Başkan Vekilliği görevinde bulundu. 1977 sonrası Ankara'ya yerleşip, siyasetten uzaklaştı.

A.R.Gökçe'nin oğlu N.E.Gökçe, babası ve amcasının siyasal yaşamda aktif olduğu dönemlerde siyasete ilgi duydu. CHP Gençlik Kollarında başlayan siyasal yaşamı, 1973'de İl başkanı olmasıyla ilk meyvesini verdi. 1977'de CHP aday adayı oldu, denemede çok az oyla seçimi kaybetti. 1980'de siyasi yasaklılar arasına girdi. 1980 sonrasında siyasetle ilgisini kesmeyip, herhangi bir parti çatısı altına girmeden kişisel çalışmalar yaptı. 1992'de CHP'nin açılışından sonra, partili yaşama yeniden atılıp, İl başkanlığı görevini aldı. CHP-SHP

bütünleşmesinden sonra yapılan 19 Ağustos 1995 seçimlerine katılmayıp,-parti üyeliğini sürdürürken-, yönetimde görev almadı. 24 Aralık 1995 seçimlerinde aday adayı oldu ve parti merkezince 4.sıra adayı olarak gösterildi; bunun üzerine adaylıktan çekildi.

Gökçe'lerin temel ekonomik gelirleri tarım kaynaklıdır. Aile'nin büyük çiftçilik yapmasını sağlayacak geniş arazileri vardır. Hekimhan Deveci Köyü'nün % 90'ı Aileye aittir. Ayrıca çevre köylerde de araziler vardır. Arazilerde hububat üretimi ve hayvancılık yapılmaktadır. 1980 sonrası kayısıcılık ağırlıklı bahçecilik de gelişmiştir. 1970 sonrası Aile, Ankara ve İstanbul'a büyük çaplı göç nüfusu verdi. Göç nüfusunun çoğunluğu ticaretle meşguldür.

Ailenin siyasal gücü Milli Mücadele ile başlayan M.Kemal'e bağlılığı ve sadakatından kaynaklanmaktadır. Onun kurduğu parti dışına hiç çıkmamıştır. H.Gökçe'nin Ecevit'i desteklediği bilinmektedir.(G.22) N.E.Gökçe ise 1976'da Genel Sekreter seçilmesiyle birlikte D.Baykal'a destek vermiş, bu tutumunu bu güne kadar sürdürmüştür.

Gökçe'ler, toprağa bağlı ekonomik güçlerinden dolayı, Hekimhan'da saygınlık kazanmışlardır. Alevi topluluğunun çoğunlukta bulunduğu ilçede, sünni olmalarına rağmen Gökçe'lerin sevilmesi, alevi toplumu ile kurmuş oldukları dostluk ilişkilerine bağlıdır.

1980'e kadar Aile, aday listelerinin belirlenmesinde etkili olmuştur. 1980 sonrası CHP geleneğinin devamı olarak oluşan HP, SODEP, SHP kuruluş ve yönetimlerinde yer almayan Gökçe'lerden, bu parti adayları destek istemişlerdir. N.E.Gökçe yerel yönetim seçimlerinde bu partilerin adaylarını desteklerken, CHP'nin kuruluşuna kadar genel seçimlere ilgi duymadı.

Gökçe'lerin toplumsal ve bireysel talepleri, kişisel dostluk ilişkileri içinde saygıyla karşılanıp yerine getirilmeye çalışılmıştır.

Aile'nin 1970 başlarına kadar, feodal ilişkiler nedeni ile siyasal bir etki alanlarının olduğu görülmektedir. 1970'lerden sonra bu etkinin artan göç nüfusu ile birlikte dağıldığı, 1980 sonrası ise partili siyasete ilgisizliğinde verdiği hızla iyice azaldığı izlenmektedir.

5.3.8.Aspuzu-Adaflı Kavgasının Adaflı Tarafı: Tulunoğlu Ailesi

Tulunoğlu Ailesinden, dış hekimi Doğan Tulunoğlu ile görüşüldü.⁴⁹

Tulunoğlu Ailesinde siyasetle uğraşan ilk kişi avukat Hüseyin Hüsnü Tulunoğlu'dur. Tek parti dönemi Halkevleri ve CHP li başkanlığı görevlerinde bulundu. Şair, tarihçi ve kültür sahibi bir kişi olarak tanınan H.H.Tulunoğlu'nun bu dönemlerde milletvekili adaylığı oldu. Milletvekilliği kesinleşmiş durumdayken, sosyalist fikirleri ile tanınan kardeşi Halil Tuğrul Tulun nedeni ile "düştü."⁵⁰

H.H.Tulunoğlu'nun oğlu Mehmet Şahin Tulunoğlu⁵¹, memuriyetten istifa ederek, 1977 seçimlerinde MHP Malatya 1.sıra adayı olup, 18.500 oy alarak kaybetti.

⁴⁹ Görüşme 33: Doğan Tulunoğlu, 10.1.1996 günü kendisine ait muayenehanede saat 16.00-17.30 arası gerçekleşti.

⁵⁰ Halil Tuğrul Tulun, sosyalist fikirlerden etkileniyor. Lev Troçki, İstanbul'a sürgün olarak gelince kendisi ile tanışıp, öğrenciliğini yapıyor. L.Troçki ile birlikte Paris'e gidiyor. Daha sonra İspanya İç Savaşına katılıp, savaşta ölüyor. Tulunoğlu Ailesi, H.T.Tulun nedeni ile uzun dönem soruşturmaya uğruyor, bu nedenle soyadlarına "oğlu" ifadesini ekletiyorlar. H.H.Tulunoğlu'nun siyasete katıldığı dönemler, 1930'lu yıllara rastlamalıdır. L.Troçki, İstanbul'da 1930-1933 yılları arasında yaşamıştır. Doğan Tulunoğlu tarafından bize gösterilen bir fotoğrafta ise, H.H.Tulunoğlu, Halkevleri çalışmasında vali İbrahim Ethem Akıncı (1933-1939) ve Belediye Başkanı Tevfik Temelli (1934-1939) ile birlikte görülmektedir.

⁵¹ Mehmet Şahin Tulunoğlu, SBF Maliye Bölümü mezunu, öğrenimi sonrası MİT görevlisi oluyor. Bürokrasi içinde, Kıbrıs Koordinasyon Kurulu Başkanlığı, Atom Enerjisi Daire Başkanlığı gibi üst düzey görevlerde bulunuyor. Bir teknokrat olarak DPT üyeliği yapıyor ve T.Özal'ın ekibinin içinde yer

H.H.Tulunoğlu'nun diğer oğlu Doğan Tulunoğlu, Ecevit'in Genel Başkan olduğu dönemde Malatya Merkez İlçe Başkanlığı yaptı. 1980'e kadar CHP İl yönetiminde çeşitli görevlerde bulundu. Milletvekilliği adaylığı söz konusu olup, kişisel nedenlerle kabul etmedi. 1983'te, T.Özal tarafından "M.Ş.Tulunoğlu'nun hatırası"na ANAP kuruluş çalışmalarına katılması teklif edildi. Sosyal demokrat düşünceleri benimsediği için teklifi kabul etmedi. 27 Mart 1994 yerel yönetim seçimlerinde çevresinin ve SHP İl örgütünün baskıları ile aday adayı oldu ve kendi ifadeleri ile, "alevi vatandaşlar sünniligi ve namaz kılması, aşırı uçlarda abisinin Türkçü olması" nedenleri ile, kendisine destek vermediklerinden aday olarak seçilemedi.

Aile'nin temel ekonomik gelirleri tarımsal ve meslek kaynaklı. H.H. ve D.Tulunoğlu serbes meslek kaynaklı, M.Ş.Tulunoğlu'da memuriyet kaynaklı gelir sahibiler. H.H.Tulunoğlu'nun 1500 dönüm kadar, hububat üretimi yapılan arazisi var. Bunların 1000 dönüm kadarı D.Tulunoğlu'na miras yoluyla intikal ediliyor. Arazinin büyük bölümü zaman içinde elden çıkıyor, halen 300 dönüm kadar bir arazi bulunuyor. Bugün de araziler üzerinde hububat üretimi yapılıyor.

Tulunoğlu'lar Malatya merkezin en eski ailelerinden birisi. Büyük toprak sahibi oldukları ve özellikle H.H.Tulunoğlu döneminde siyasal yaşam içinde aktif yer aldıklarından çevrelerinde sevilirler. H.H.Tulunoğlu döneminde Malatya'da yerel olarak Aspuzu (Dört Yol'un Kışla Caddesi, Mehmet Buyruk Caddesi, Fırat Mahallesi tarafı, o dönem şehrin seçkin semti), Adaflı (Dört Yol'un Şifa Mahallesi, Sıtmapınarı tarafı, o dönem şehrin kıyı semtleri) kavgası bulunuyor. Fırat Ailesi

alıyor. 1980 sonrası T.Özal, Başbakan Müsteşarı oluca, kendisini danışman olarak yanına alıyor. Bu görevde iken 1981'de vefat ediyor. Öğrenciliğinden bu yana Türkçü fikirleri benimsediği, MHP geleneğine sempati duyduğu biliniyor. U.Mumcu, Mehmet Ali Ağca gibi sağ terör eylemcilerini, Malatya'lı olma gibi gerekçelerle kendisine bağlamaktadır. Mumcu, 1982, 23-60

Aspuzu'nu, Tulunoğlu'lar ise Adaflı'yı temsil ediyorlar. Taraflar birbirini sevmez, bir yarış içinde bulunularmış. Bu kavgada Adaflı tarafını temsil etmesi nedeni ile Tulunoğlu Ailesi çevrelerinde sevilmektedir. Yine M.Ş.Tulunoğlu'nun bürokraside görev yaptığı dönemlerde, hemşehrilerine sürekli yardımcı olması, aileye saygınlık kazandırmıştır.

M.Ş.Tulunoğlu, yaşadığı dönemlerde sempati duyduğu MHP geleneği tarafından sayılan, danışılan bir kişilik olarak biliniyor. Partinin üst kademe yöneticisi gibi hareket ettiği, çalışmalar yaptığı söylenmektedir.

Tulunoğlu'lar, tek parti döneminde, Malatya merkezinin büyük toprak ve seçkin meslek sahibi eski ailelerinden oldukları için siyasal etkilerinin bulunduğu görülmektedir. 1970'lerde ise, M.Ş.Tulunoğlu'nun yüksek bürokraside görev yaptığı dönemler, siyasal iktidar üzerinde de etkili olarak, hemşehrilerinin istemlerini yerine getirebilemesi, Aileye olan saygınlığın sürmesine neden olmuştur. Bugün, Ailenin siyasal bir etki alanı olduğunu söylemek hayli güçtür.

5.3.9.Aksoğan Ailesi

Aksoğan Ailesini temsilen tüccar İrfan Aksoğan ve otel sahibi Necati Aksoğan ile görüşüldü.⁵²

Aksoğan Ailesi, İnönü'nün Genel Başkanlıktan istifa ettiği 1970'lere kadar, CHP'yi desteklemiş, fakat aktif siyasal yaşam içinde yer almamışlardır. İnönü'ye

⁵² Görüşme 4: İrfan Aksoğan, 31.10.1995 günü kendisine ait otomatik ürünleri mağazasında saat 15.00-16.30 arası gerçekleşti. Görüşme esnasında zaman zaman İ.Aksoğan'ın tanıdıkları ve müşteriler bulundular.

Görüşme 14: Necati Aksoğan, 14.11.1995 günü kendisine ait Büyük Otel'de saat 12.00-13.00 arası gerçekleşti.

hemşehrilik bağı ile büyük sempati duyan Ailenin büyükleri Hacı Mehmet, Mustafa, Ahmet, Lütfü Aksoğan Beyler, CHP geleneğini maddi ve manevi olarak desteklemişler, fakat partili yaşam içinde yer almamışlardır.(G.4)

1970'lerde Ailenin Ahmet Aksoğan çevresinde bulunan bir grubu, MNP'sine sempati duyarak, manevi destek vermiştir. Ahmet Aksoğan'ın damadı, N.Aksoğan'ın eniştesi Mehmet Turhan Akyol, Malatya'da MNP'sinin kurucuları arasında bulundu. Bu grubun desteği MNP'nin kapatılmasından sonra MSP'ye kaydı ve M.T.Akyol, 1973 seçimlerinde Malatya MSP milletvekili olarak parlamentoya girdi. M.T.Akyol, 1977 seçimlerine katılmadı, parti üyeliği devam etmekle birlikte aktif politikadan uzaklaştı. 1980'de siyasi tutuklular, sonrasında ise siyasi yasaklılar arasına girdi.(G.14)

1983 sonrası Aksoğan'lar Aile olarak hemşehrileri olan Özal'a destek verdiler. Mustafa ve Lütfü Aksoğan'ın ANAP'ı aktif olarak desteklediği biliniyor, fakat yine partili yaşam içinde yer almadılar.

Necati Aksoğan, 1989'da yerel yönetim seçimleri öncesi ANAP'a üye oldu. Belediye Meclis üyeliğine seçildi. Belediye Başkanlığına vekillik yaptı. Mesut Yılmaz'ın ANAP Genel Başkanlığına seçilmesinden sonra, Belediye Başkanı Münir Erkal ile birlikte partisinden istifa etti. 1993 yılında yine M.Erkal ile birlikte RP'ye geçti ve 27 Mart 1994 yerel yönetim seçimlerinde tekrar Belediye Meclis üyeliğine seçildi. Belediye Başkan vekilliği görevini de zaman zaman üstlendi. RP merkez ilçe yönetim kurulu üyeliği görevini sürdürüyor.(G.14)

Aksoğan'ların temel ekonomik gelirleri 1950 yılına kadar hayvancılık kaynaklı. Hayvancılık ile uğraşılırken deri-bağırsak işleri yapılmış. 1950'den bugüne kadar ise turizm işletmeciliği sürmektedir. 1950-1970 arası kiremit

imalathaneleri bulunmaktadır. Halen Malatya'nın büyük tüccarlarından olan Aksoğan'lar, kayısı ticareti, Petrol Ofisi acentalığı, akaryakıt bayiliği, otomobil yedek parçası, otomotiv sanayi, turizm işletmeciliği, alanlarında hizmet vermektedirler.

Aksoğan'lar, tüccarlık mesleği gereği geniş toplum kesimleri ile ilişkiler kurmuşlar, bu konudaki dürüstlükleri, yardımseverlikleri nedeni ile toplum tarafından sevilmişlerdir. Ekonomik olarak Malatya'nın üst düzey güç sahibi aileleri arasında bulundukları için çevreleri üzerinde etkileri olmuştur.

Aksoğan'lar eşraf ailelerinden oldukları için kendilerine danışılıp, desteklerinin istendiği biliniyor, fakat bunun aday listelerini etkileyebileceği düşünülemez. 1980 sonrası Lütfü Aksoğan'a partilerin adaylarının gelip destek istediği görülmüştür.

Ailenin toplumsal veya kişisel talepler için aracı konumda olduğunu söylenemez. Az olmakla birlikte, gelen istemler ise, Ailenin eşraftan olmasının verdiği güç ile kişisel dostluklar yoluyla yerine getirilmeye çalışılmıştır.

Aksoğan'lar, geçmişten günümüze Malatya'nın belli sermaye birikimi olan ailelerindendir. Ekonomik güçleri ticari yollardan sağlanmıştır. Ekonomik üstünlüklerinin özellikle 1970 öncesi, toplum içinde ayrıcalıklı bir statü sağladığı düşünülmelidir. 1970 sonrası ise il'de ticaret burjuvazisi gelişmeye başlamış, yeni kimlikler il ekonomik yapısında görülmeye başlamıştır. Bu yıllardan sonra da Aile, ekonomik olduğu gibi siyasal alanda da cazibe merkezi olma özelliğini yitirmiştir. Halen ekonomik güçlerine bağlı bir etki alanları olmakla birlikte, bunun siyasal yansımalarının olması beklenmemelidir.

5.3.10.Kaşıfoğlu Ailesi

Kaşıfoğlu Ailesini temsilen avukat Alaattin Ali Kaşıfoğlu ile görüşüldü.⁵³

Kaşıfoğlu Ailesinde siyaset sahnesine ilk çıkan kişi Alaattin Ali Kaşıfoğlu'nun dayısı Mustafa Naim Karaköylü'dür. M.N.Karaköylü, Osmanlı imparatorluğunun son dönemlerinde İTC üyesi olarak biliniyor. Milli Mücadele döneminde Kuvva-i Milliye tarafında yer alıyor. Cumhuriyetin kurulması ile CHP'ye katılıyor, 1930-1934 yılları arasında Malatya Belediye Reisliği yapıyor. 1936 sonrası Malatya Halkevi başkanlığı görevini üstleniyor ve CHP İl Genel Meclis üyeliğinde bulunuyor. Daha sonra çok partili yaşamın ilk milletvekillerinden oluyor, yani 1946-1950 yasama döneminde CHP Malatya milletvekilliği yapıyor. 1950-1966 arasında da siyasette CHP üyesi olarak "canla-başla" çalışıyor.

Ailenin bir diğer üyesi Mahmut Ali Kaşıfoğlu, 1926'da Şark İstiklal Mahkemelerinde Elazığ ve Diyarbakır illerinde baş katip olarak görev yapıyor. 1927-1950 yıllarında hakimlik yapıyor. 1950'de emekliye ayrılıp 1990'a kadar avukatlık yapıyor. M.A.Kaşıfoğlu'nun oğlu Alaattin Ali Kaşıfoğlu'da 1956'dan bugüne kadar aynı mesleği sürdürüyor. Her ikisi de partili yaşamda bulunmadılar.⁵⁴

A.A.Kaşıfoğlu'nun oğlu avukat Mahmut Ali Kaşıfoğlu, 1985'de SHP'ye katıldı ve yönetimde yer aldı. 1990 yılında SHP İl başkanlığına başladı. 1991 seçimlerinde SHP adayı oldu, kazanamadı ve tekrar İl başkanlığına döndü. İl

⁵³ Görüşme 27: Alaattin Ali Kaşıfoğlu, 3.1.1996 günü kendisine ait avukatlık yazıhanesinde saat 16.00-17.15 arası gerçekleşti. Görüşmede bir büro çalışanı da dinleyici olarak bulundu.

⁵⁴ A.A.Kaşıfoğlu, Avukatlık Yasası gereği, kişisel reklam yapamayacağı, hangi partiyi desteklediklerinin ise çevreyi etkileyebileceği ve kanunsuz olacağı uyarısıyla konuşmadı. Çevreden öğrendikleri ve araştırmacının kişisel düşüncesi, baba-oğulun avukatlık yaptıkları dönemde, ailenin içinde bulunduğu partiyi destekledikleri yönündedir.

başkanlığı görevini CHP-SHP bütünleşmesine kadar sürdürdü. Halen parti üyesi olarak bulunuyor.

Kaşıfoğlu Ailesinin temel ekonomik gelirleri meslek kaynaklıdır. Ailenin üyeleri uzun dönemdir serbest avukatlık yapmaktadır. Ailenin diğer bir ekonomik geliri ise, gayri menkul sahipliği ile dir. Aile 1815'den bu güne şehir merkezinde İzzetiye Mahallesinde oturuyor ve gayri menkul sahibi bulunuyor. Aynı yerde, Ailenin dede büyüğü Ali Kaşifzade Ali'nin (Ali Ali Kaşıfoğlu) 100 dönümün üzerinde arazisinin bulunmaktaymış. Arazi çok büyük olmamakla birlikte, şehrin merkezinde olduğu için arsa değeri oldukça yüksektir. Bu araziler miras yoluyla zaman içinde dağılmıştır. Halen Ailenin üyelerinin çoğunluğu, Malatya'dan ayrılarak Ankara ve İstanbul'a yerleşmiş bulunmaktadır. Malatya dışındaki Aile üyeleri çoğunlukla hukuk ve tıp öğrenimi görmüş ve mesleklerini icra etmektedirler.

Kaşıfoğlu'lar, Malatya'nın yerel, eski ailelerindendir. Aile üyeleri uzun dönem, babadan oğula geçercesine, aynı mesleği, serbest avukatlığı yapmışlardır. Meslek yaşamları kendilerine belirli bir saygınlık kazandırmıştır.

M.N.Karakoyunlu'nun yaşadığı yıllarda siyasi iktidar üzerine etkisinden söz etmek olanaklıdır. Kendisinin İnönü ile kişisel bir yakınlığının olduğu ve sürekli görüştüğü bilinmektedir.

Eski-yerli eşraftan olmaları ve üyelerinin uzun dönem saygınlık içinde süren meslek yaşamları Kaşıfoğullarını Malatya'da "bilinen" aileler içine sokmuştur. Fakat bu niteliklerinin İl'de siyasal süreci etkilemesi olanaklı görülmemektedir.

5.3.11.İnönü'nün Kalesinde Muhalefet, "Adıyaman Ağaları":

Bedir Ağa'giller

Köken olarak Adıyaman'da Rışvan Aşiretine dayalı, Hacı Bedir Ağa Ailesinden, avukat Abuzer Doğan ve Adıyaman İlinden emekli maliye veznedarı Abuzer Yalçın ile görüşüldü.⁵⁵ Aşiretin bugün üyeleri Adıyaman ve Mersin illerinde yerleşik olmakla birlikte, Malatya'da da üyeleri bulunmaktadır. Adıyaman'ın Malatya'dan ayrılıp, İl yapılmasına kadar geçen sürede Malatya siyasetini etkilemişlerdir.

Rışvan Aşireti, Osmanlı yönetiminde siyasi erk konumunda bulunuyor. Adıyaman çevresinin siyasal sorumlusu olarak yönetim tarafından görevlendiriliyor. Aşiret, daha öncede belirtildiği gibi yöreye yerleştirilen Hamidiye Alaylarındandır.(G.17)⁵⁶ Aşiretin büyüğü Hacı Bedir Ağa (Fırat), Osmanlı yönetimindeki siyasi erk olma özelliğini, Milli Mücadele döneminde İstanbul Hükümetinden yana tavır koyarak sürdürüyor. İzlediği bu siyasal çizgi gereği, Sivas Kongresini engellemek üzere çeşitli teşebbüslerde bulunuyor. M.Kemal'in elçiler göndererek kendisini, "Saray ve Halifenin hıristiyan aleminin saldırısına maruz kaldığı, Anadolu'da yapılan işlerin bunları korumaya yönelik olduğu" şeklinde ikna etmesiyle, Kongreyi engelleme teşebbüsleri son buluyor. Bundan sonra milisleri ile birlikte K.Maraş ve G.Antep mücadelelerine katılmış ve

⁵⁵ Görüşme 34: Abuzer Doğan, 12.1.1996 günü kendisine ait avukatlık yazıhanesinde saat 16.30-18.45 arası gerçekleşti. Görüşmede yazıhane çalışanları bulundu.

Görüşme 35: Abuzer Yalçın, 13.1.1996 günü Yeni Emniyet Lokantasında saat 14.30-16.00 arası gerçekleşti. Görüşmede zaman zaman işyeri sahibi ve çocukları bulundu. A.Yalçın, 1954 yılında, Adıyaman henüz Malatya'dan ayrılmamışken, Adıyaman'a atlı maliye tahsildarı olarak tayin ediliyor. Sonra İl defterdarlığında çeşitli kademelerde görev alıp, maliye veznedarı olarak emekli oluyor. Aslen Adıyamanlı olmasına rağmen Malatya Koyunoğlu Mahallesinde yetişmiş.

⁵⁶ Abuzer Doğan, Aşiretin Hamidiye Alayları içinde yer almadığını söylemektedir.

yaralanmıştır. I., II. Mecliste Malatya, III.Mecliste Kars mebusluğunda bulunmuştur. Son mebusluk görevi esnasında vefat etmiştir. Ölümü üzerine çeşitli spekilasyonlar yapılmıştır.

Aşiretin Hacı Bedir Ağa kanadı, tek parti döneminde Mersin'de mecburi iskana tabi tutulmuş, Adıyaman'daki arazileri kamulaştırılırken, kendilerine Mersin'de araziler verilmiştir. Tek parti dönemi herhangi bir siyasal hareketin içinde yer aldıkları bilinmemektedir.

Aşiret, Dörtlü Takrir ve 1946'da DP'nin kuruluşunda Celal Bayar ve Adnan Menderes ile birlikte hareket etmiştir. Aşiretin büyüğü ise Hacı Bedir Ağa'nın oğlu avukat Hüseyin Fırat'tır. H.Fırat 1950-1954, 1954-1957, 1957-1960 yasama dönemlerinde üç dönem DP İçel milletvekilliği yaptı. 1960 müdahalesinden sonra Yassıada'da yargılanıyor ve ceza aldı.

Aşiretin Adıyaman'da kalan kolu, Hacı Bedir Ağa'nın kardeşi Zeynel Turanlı'nın etkisi altında bulunuyor. Z.Turanlı Adıyaman'daki diğer kardeşleri ile birlikte, tek parti döneminde Niğde'de mecburi iskana tabi tutuldu.(G.36) Mecburi iskanı M.Kemal'in sağlığında çıkardığı bir af kararı ile sona erip, Adıyaman'a döndü.(G.35)⁵⁷ Z.Turanlı'nın torunu Mehmet Sırrı Turanlı, 1957-1960 arasında DP Adıyaman milletvekilliği yaptı. Parlamentoda DP'nin son uygulamalarından Tahkikat Komisyonlarının kurulmasına karşı çıktı. Bu nedenle yargılandığı Yassıada Mahkemelerinde beraat etti. Z.Turanlı'nın oğlu Ali Avni Turanlı⁵⁸ ise, 1950-1960 arasında on yıl Kahta Belediye Başkanlığı görevini üstlendi. Z.Turanlı,

⁵⁷ A.Yalçın, bu kararı kendisinin görüp, okuduğunu, sonra bu kararın Aileyi sevmeyen bir memur tarafından yok edildiğini söylüyor. 1960'da Ali Turanlı, bu kararı istiyor, aranmasına rağmen bulunamıyor.

⁵⁸ Ali Avni Turanlı, eski ismi Mekikspor olan Sümerspor'da Hamit Fendoğlu ile spor çalışmaları yapıyor. Kendisinin atletizmde başarıları var.(G.35)

1960 müdahalesinde de soruşturma yapılmak üzere Sivas'a götürüldü. Sivas'tan sonra Niğde'ye mecburi iskan için yerleştirildi. Bu iskan 57'ler olayı olarak biliniyor. 57'lerden sadece Z.Turanlı'nın, 500-600 dönüm civarında arazisi kamulaştırıldı ve çiftçilere verildi. Bu nedenle çevresinde, "60 ihtilali Zeynel Ağa'ya karşı yapıldı" diye söylendi.

1946'da DP'nin Malatya'da kuruluş çalışmalarına Hacı Bedir Ağa'nın diğer oğlu Ali Fırat ve aileden Hacı Doğan katıldılar. Hacı Doğan, 1954'de Adıyaman'ın İl olmasından sonra, DP İl Meclis üyeliği yaptı. Ali Fırat ise 1952-1954 arasında Malatya İl Başkanlığı 1955'de ise Adıyaman İl Başkanlığı yaptı. Ali Fırat, 1957'de ise Adıyaman'da Hürriyet Partisini kurdu, seçimlerde aday oldu ve kazanamadı.

Aşiret, Adıyaman'da 1960 sonrası önce YTP'yi destekledi, sonra bu destek AP'ye kaydı. Hacı Doğan sağlık nedenleri ile siyasetten uzaklaşırken oğlu Ali Doğan Adıyaman AP İl Genel Meclis üyesi oldu. Ali Avni Turanlı, 1961'de Adıyaman-Besni birleşmesinde yapılan önseçimle AP'de son sıraya düştü, bunun üzerine bağımsız olarak seçimlere katıldı ve 18.000 oy alarak parlamentoya girdi.(Ö.15) Parlamentoda birkaç ay sonra AP'ye geçti. Ali Avni Turanlı'nın parlamento yaşamı 3 yasama dönemi sürecektir 1973'de son bulacaktır. 1965 ve 1969 seçimlerine AP Adıyaman adayı olarak girmiştir. Kendisinden boşalan Kahta Belediye Başkanlığına, önce Z.Turanlı'nın torunu Abdullah Turanlı seçilmiş, 1966/67 yılında trafik kazası ile vefatı sonrası ise, Z.Turanlı'nın yeğeni ve damadı Mim Ali Turanlı geçmiştir. 1973'den sonra Aşiretten parlamentoda kimse bulunmazken, Mehmet Sırrı Turanlı 1968-1977 arasında Adıyaman AP Cumhuriyet Senato'su üyesidir.

1980'de Ali Turanlı siyasi yasaklılar arasına katıldı. 1983'de Aşiretin Mersin kanadı, Hüseyin Fırat'ın çocukları ANAP içinde yer alırken, Adıyaman tarafı MDP'yi destekledi. Ali Turanlı'nın oğlu Mir Mehmet Dengir Fırat, DYP kurucuları içinde yer aldı, Merkez Karar Kurulu üyeliğine getirildi. 1984'de Ali Avni Turanlı'nın oğlu Ahmet Turanlı Kahta Belediye Başkanı seçildi, bu görevini 1989 seçimlerini de kazanarak, 27 Mart 1994'e kadar sürdürdü. 1987 genel seçimlerinde Aşiret Mersin ve Adıyaman'da DYP'ye kaydı. Mir Mehmet Dengir Fırat, bu seçimlere Adıyaman DYP 2.sıra adayı olarak girdi ve kazanamadı. Bu dönemde Aşiretin pekçok üyesi Adıyaman'da DYP'ye üye oldu. 1991 ve 1995 genel seçimlerine yine Adıyaman DYP 2.sıra adaylığı ile girdi ve kazanamadı. 1995 seçimlerinde yine Aşiretin Mersin kanadından Ali Avni Turanlı'nın kardeşi oğlu, Ali Fırat'ın damadı Mehmet Kubilay (soyadanı mahkeme kararı ile değiştirmiş), Adıyaman'dan ANAP 2.sırada adaylık koydu ve kazanamadı.

Örnek Anı, İzlenim:15

Ali Avni Turanlı'nın seçimi yasaklar altında, hatta sokağa çıkmasının yasak olduğu koşullarda evinden kazandığı söyleniyor.(G.35)

Aşiretin Malatya'da bulunan üyelerinden Hacı Doğan'ın oğlu, Ali Fırat'ın damadı, Mir Mehmet Dengir Fırat'ın eniştesi Abuzer Doğan, 1987 sonrası DYP İl başkanlığına getirildi. 1991 kadar bu görevini sürdürdü, seçimlerde istifa edip, DYP 4.sıra adayı oldu ve kazanamadı. Seçimler sonrası İl başkanlığına yeniden seçildi ve görevi 1993 Bedri Topalhafızoğlu seçilene kadar devam etti. 1995 şubat ayında tekrar İl başkanı oldu. 1995 seçimlerinde görevinden istifa ederek aday adayı oldu, fakat listeye giremedi. Aşiretin Malatya'daki kitlesi 1995 seçimlerinde çoğunlukla RP'ye, bir bölümüde ANAP'a gitti.

Aşiretin temel ekonomik geliri tarım kaynaklıdır. Zeynel Ağa döneminde yaklaşık 20-30 köy Aşirete ait. Araziler zaman içinde miras yoluyla küçülmüş ya da satılarak elden çıkmıştır. Şu an Mir Mehmet Dengir Fırat'ın 1000 dönüme yakın arazisi ve Mersin'de paketleme fabrikası bulunmaktadır. Hacı Doğan ve ailesinin toplam yine 1000 dönüm civarında arazisi bulunmaktadır. Arazilerde hububat ve tütün üretiliyor. Aşiret üyelerince, inşaat malzemesi, hayvan yemi gibi ürünler için küçük çaplı ticaretler de yapılmaktadır.

Halk Aşirete Osmanlı'dan bugüne geleneksel bir bağlılık duymaktadır. Büyük toprak sahibi ve buna bağlı ekonomik güç sahibi olması Aşireti halk üzerinde saygın, sözü dinlenir hale getirmiştir. Aşiret, siyasal erk olduğu dönemlerden bugüne kadar halka iyi ilişkiler içinde olmuştur ve "ekmeği ile ağalık kurmuştur."(G.35) Aynı zamanda, Aşiret büyükleri yüksek öğrenim görmüş, halkın sorunlarına yardımcı olacak bilgi birikimine sahip kimseler olmuşlardır. Bu anlamda Rişvan'lar, diğer aşiretler üzerinde de etkili olmuşlar, siyasal olarak desteklenmişlerdir.

Aşiretin, aday listelerinin belirlenmesinde etkisi görülmemektedir. Parti merkezleri yerel dengeleri gözeterek listelerini oluşturmaktadır.

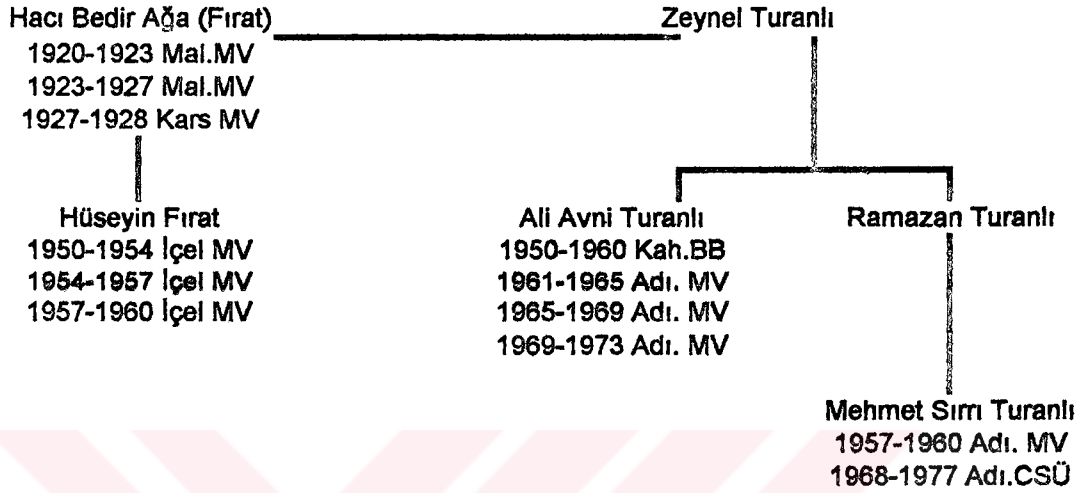
Aşiret, bugüne kadar toplumsal ve kişisel talepler konusunda refuze edilmemiş, istemler olanaklar ölçüsünde yerine getirilmiştir. Bu istemler ilgili bürokrattan, meclise, bakanlara kadar iletilebilecek kanallar bulunmaktadır.

Rişvan Aşiretinin 1970 ortalarına kadar Adıyaman, Mersin illerinde oldukça etkili oldukları görülmektedir. Adıyaman'ın, Malatya'dan ayrıldığı 1954 yılına kadar da Malatya siyasetini muhalefette etkilemişlerdir. 1980 sonrası, feodal ilişkilerin iyice çözülmesi, topluluğun yöredeki diğer gruplarla aynı düzeye inmesi,

Aşiretin siyasal etki alanlarını daraltmış gözükmemektedir. Fakat Aşiretin hala mobil katılımı sağlayıcı, siyasal katılmanın yönünü etkileci bir gücü vardır.

Çizim: 5

Hacı Bedir Ağa Ailesinin Siyasi Soyağacı

5.3.12.Arpacı Ailesi

Arpacı Ailesinden Şerafettin Arpacı ile görüşüldü.⁵⁹

Arpacı Ailesinin siyasette ilk bilinen kişisi, Osmanlı yönetimince Malatya ve çevresinin aşarını toplamakla görevli Mehmet Rifat Arpacı'dır. Malatya'nın tek meclidiye nişanı almış kişisi olan M.R.Arpacı, son Osmanlı Meclis'inde mebus olarak bulunuyor. Bu görevinin ardından Malatya Belediye Reisliğine getiriliyor. Milli Mücadele Osmanlı idaresine bağlılığı, dini yönelimleri nedeni ile katılmıyor. Saltanatın ve hilafetin kaldırılmasında Cumhuriyet yönetimine muhalif olduğu

⁵⁹ Görüşme 36: Şerafettin Arpacı, 16.1.1995 günü kendisine ait Kelebek Mobilya'da saat 15.30-17.30 arası gerçekleşti. Görüşmede Adnan ve Mehmet Fendoğlu ile DYP Yazıhan eski ilçe başkanı bulundu. Zaman zaman müşteriler geldi.

biliniyor. Tek parti döneminde kendisinin ve Ailesinin herhangi bir siyasal etkinliği bulunmuyor. Ailenin bu dönem Hacı Bedir Ağa ve Zeynel Turanlı ile evliliklerden doğan akrabalıkları bulunuyor. Bu ilişki gelecek nesillere de aktarılacaktır.

1946'da M.R.Arpacı'nın oğulları Tefvik ve Bekir Sıdkı Arpacı, DP'nin kuruluş çalışmalarında bulundular ve yönetimde yer aldılar. 1957 seçimlerinde T.Arpacı'nın kayınbiraderi Dr.Ali Turfanda DP Malatya 3/4.sıra adayı oldu, kazanamadı. 1960'da ise T.Arpacı İl'de koğuşturmaya alındı. 1961'den itibaren Ailenin desteği AP'ye kaydı, T. ve B.S.Arpacı Beyler AP yönetiminde görev aldılar. Aynı dönem Ailenin desteği, kendilerinin Mılo Dayı diye isimlendirdikleri Mehmet Arpacı'nın iki kızının evlendirildiği Hamit ve İbrahim Fendoğlu kardeşler nedeniyle H.Fendoğlu'da bulundu. Bu destek 1980'e kadar devam etti. Bu dönemde Aile, daha önce olduğu gibi Ali Avni Turanlı ve Hüseyin Fırat'la akrabalık ilişkilerini sürdürdü. Hüseyin Doğan dede ile de kirvelik ilişkisine girildi.

1983'de yeniden partiler kurulmaya başlanınca T.Arpacı'nın oğlu Şerafettin Arpacı, Malatya'da Büyük Türkiye Partisi'nin kurucuları arasında bulundu. Bu partinin kapatılmasından sonra DYP'nin kuruluş çalışmalarında ise Ş.Arpacı, Malatya'da ilk üyelik dilekçesini veren kişi oldu. DYP'nin kuruluşunda yönetim kurulu üyeliğinde ve 2. Başkanlık görevinde bulundu. 1984 yılında yönetimden ayrılıp, parti üyeliğini sürdürdü. 1987 yılında Kenan Kolukısa'nın parti müfettişi olarak bulunduğu dönemde, yeniden parti yönetimine katıldı. A.Doğan İl başkanı, Ş.Arpacı merkez ilçe başkanı atandı. Kendisinin merkez ilçe başkanlığına geçmesinden sonra H.Fendoğlu'nun çocukları da yönetimde DYP yönetiminde görev aldılar. 1989'da DYP Malatya belediye başkan adayı oldu ve kazanamadı. 1993'te DYP yönetimi değişmesine karşın Ş.Arpacı görevini 1995 şubat ayına

kadar sürdürdü. Bu dönemde yönetimden Fendoğlu'lar ile birlikte ayrıldılar. Halen parti üyeliği devam ediyor. Yine Aile Mir Mehmet Dengir Fırat ile akrabalık ilişkisindedir.

Ailenin ekonomik geliri, Osmanlı döneminde bölgenin aşarının toplanması, sonraları ise büyük toprak sahipliğine bağlı tarımsal üretimden kaynaklanmaktadır. Günümüzde Battalgazi İlçesinde Aileye ait 3000 dönüm civarında arazi bulunmaktadır. Bu araziler miras yoluyla bölünmüştür. Eskiden hububat üretilen arazide, şimdilerde kayısıya dayalı bahçecilik yapılmaktadır. Ailede ticaretle uğraşan kişilerde bulunmaktadır.

Aile, M.R.Arpacı döneminde, gerek yönetimin verdiği aşar toplama görevi gereği, gerek halk ile devlet arasında aracılık yapma konumunda kalmasıyla toplumda saygın bir statü kazanmıştır. Dönemin şartlarında yüksel tahsilli olması da M.R.Arpacı'ya bir ayrıcalık kazandırmıştır. Kırsal kesimden gelenlerin konakladıkları, fikir danıştıkları bir kurum işlevi gören Aile, kır ile kent arasında köprülük yapmışlar. Cumhuriyet döneminde de kırsal yörelerde yaşayan insanlarla kirvelik bağı ile ilişkisini kesmeyen Aile, eski konumunu sürdürmüştür.

Ailenin, parti merkezleri üzerinde bir etkilerinin olduğunu söylemek güçtür. Toplumsal ve kişisel talepler, Aile üyelerinin kişisel dostlukları ile yerine getirilmeye çalışılmıştır. Ailenin, gerekli görülen talepler için bakanlar düzeyinde ilişki kurabilecek kanallarının olduğu söylenmektedir.

Arpacı Ailesinin Osmanlı döneminde siyasi erk konumunda olduğu görülmektedir. Bu konumu geleneksel olarak Cumhuriyetin ve çok partili yaşamın ilk yıllarında da sürmüştür. Fakat toplumsal statüleri değişen aile, Cumhuriyetin yeni aileleri karşısında tutunamamıştır. Aile, 1970'lere kadar toplumsal etkisini

ekonomik gücü ve toprak sahipliği nedeni ile devam ettirebilmiştir. Şu an siyasal süreci etkileyebilecek bir toplumsal konumları bulunmamaktadır.

5.3.13.Fendoğlu Ailesi

Fendoğlu Ailesinden İbrahim Fendoğlu ile görüşüldü.⁶⁰

Ailenin siyasete atılan ilk kişisi “Kürt Hamido” lakaplı Hamit Fendoğlu'dur. H.Fendoğlu'nun 1947/8 yıllarında DP merkez ilçe başkanı olduğu, 1950'de DP iktidarı döneminde Menderes tarafından Ankara'ya götürülüp Kömür Tevzide göreve sokulduğu ve parti çalışmalarına başladığı; aynı zamanda da Malatya Okuyanı Koruma-Çoğaltma Derneği Başkanlığı ve MTTB fahri başkanlığı yaptığı söyleniyor.(G.5)⁶¹ 1960 müdahalesi sonrası Yassıada'da yargılanan H.Fendoğlu 3,5 sene tutuklu kaldı. Tutukluluk süresince Adana Cezaevinde kalan H.Fendoğlu, nakledildiği Ankara Cezaevinden “meşruten tahliye” olmuştur. 1963'e yılına rastlayan, tahliyesinden sonra Malatya'ya geleceği yerel basın tarafından duyurulunca kalabalık bir grup tarafından karşılanmıştır.(Ö.16)⁶²

⁶⁰ Görüşme 5: İbrahim Fendoğlu, 1.1.1995 günü kendisinin aile evinde saat 17.30-19.30 arası gerçekleşti. Görüşmeye eşleri Müzeyyen Fendoğlu ve çocukları katıldılar.

⁶¹ Bu iddialar H.Fendoğlu'nun kardeşi İ.Fendoğlu'na aittir. H.Fendoğlu'nun siyasete, 1953 yılında Malatya Köylü Partisi'nin kurucusu olarak atıldığı, 29.11.1953 tarihinde Malatya'da aynı partinin Kongresinde, Başbakan A.Menderes ve Dış İşleri Bakanı F.Köprülü'ye hakaret ettiği için gözaltına alındığı, kardeşlerinin Ankara'ya gelerek her iki siyasetçiden özür dileyip, H.Fendoğlu'nun DP'ye girip, bu partiye hizmet edeceğine dair söz vermesi üzerine serbes bırakıldığı, bu olaydan sonra ailesi ile birlikte Ankara'ya gelen H.Fendoğlu'nun DP'ye girdiği ve 1955 yılında Samet Ağaoğlu tarafından Ankara Kömür Tevzi ve Satış Müessesesi Umum Müdürlüğüne yerleştirildiği, bu esnada merkezi Malatya'da bulunan Okumuşu Çoğaltma ve Okuyanı Koruma Derneği'nin Ankara şubesi yönetim kurulu başkanı olduğu bilinmektedir. H.Fendoğlu'nun o dönemde sürekli Malatya Talebe Yurduna geldiği, burada öğrencilerle diyalog içinde olduğu ve 1960 müdahalesi öncesi, iktidar aleyhine yapılan gösterilerin izlenmesinde güvenlik kuvvetleri ile birlikte hareket ettiği kendisinden duyanlarca söylenmektedir.(Özel kaynak H.S)

⁶² G.36'da Ş.Arpacı, Ailesinin AP dışında bir partiye üye olmadığını belirtmişti. Bu iddianın eksik bilgiye dayandığı görülmektedir.

Örnek Anı, İzlenim:16

H.Fendoğlu, Malatya AP İl Başkanı Nevzat Bulun ve arkadaşlarınınca Kayseri'de, YTP İl Başkanı İsmet Beyhan ve yönetim kurulundan İskender Aydınoğlu, Necmettin Bilgili ve Sıddık Arpacı tarafından Darende'de karşılanmış, karşılamaya katılan köylüler ve diğer hemşehrileri ile birlikte 30-40 arabalık bir konvoyun olduğu görülmüştür.(Özel Kaynak H.S.);

Aynı yıl katıldığı bir seçim çalışmasında 38 sayılı Seçim Tedbirleri Kanunu'na aykırı hareket ettiği için gözaltına alınmış ve hakkında soruşturma açılmıştır.(Ö.17)

Örnek Anı, İzlenim:17

H.Fendoğlu, seçim çalışması için gittiği Darende İlçesi Balaban Bucağında, yanında Darende AP İlçe Başkanı Münir Özkan ve Hacı Rifat bulunduğu halde yaptıkları açık hava toplantısında, alana konulan masanın üzerine gelerek, tahminen 20-30 kişiye hitaben, "Yassıada'da yalan beyanda bulunmak için işkence yapıldığı, Yüksek Adalet Divanının verdiği kararların adilane olmadığı, 27 Mayıs'ın meşru olmadığı ve müdahaleyi yapanların dinsiz olduğunu" söylediği tespit edilmiştir.(Özel Kaynak H.S.)

H.Fendoğlu, 1965 seçimlerine AP liste birincisi olarak girmiş ve parlamentoya Malatya milletvekili olarak katılmıştır.(Aynı seçimlerde Hüseyin Doğan Dede liste ikincisi.)(Ö.18) 1969'da milletvekilliğinin bitmesinden sonra siyasetten uzaklaşmak isteği ile Malatya'ya gelerek, köyü Bulgurlu'ya yerleşip çiftçiliğe başlamıştır. 1977 belediye başkanlığı seçimlerinde, AP, MSP ve MHP'nin birleşerek, kendisini aday göstermeye razı etmesi üzerine, yeniden siyasal arenaya çıktı. Bağımsız aday olarak girdiği seçimlerde H.Fendoğlu, Belediye Başkanlığını kazandı. Bu aynı zamanda, Malatya'da Cumhuriyet tarihi içerisinde CHP'nin ilk kez kaybettiği yerel yönetim seçimleri olmuştu. Ve yine ilk kez sağ siyasal yelpazenin adayı seçimi kazanmıştı. H.Fendoğlu, Belediye Başkanlığı 17 Nisan 1978 günü, kendisine gönderilen bir bombalı paketi açınca, gelini Hamide ve küçük torunları Mehmet Kürşat, Coşkun Bozkurt Fendoğlu ile birlikte şehit oldu.⁶³ Tüm yaşamı boyunca atılgan karakteri ile dikkati çeken

⁶³ "Hamido'nun şehadeti ile T.Özal'ın vefatlarının aynı güne gelmeleri dikkat çekicidir. H.Fendoğlu'na gönderilen bombalı paketin benzeri aynı dönem Adıyaman Emniyet Müdür Muavini Abdülkadir

"Hamido"nun ölümü de Türkiye'yi sarsacak nitelikte olmuştur. Ölümü ile 11 tarihine "Hamido Olayları" olarak geçecek, toplumsal şiddet olayları, yağma ve talanlar yaşanacaktır.

Örnek Anı, İzlenim:18

"Hamido" atılgan, cesur karakteri ile farklı bir siyasal kimlik olmuştur. 1965 seçimleri sonrası, parlamento yeminleri esnasında alfabetik olarak kendisinin İnönü'den önce yemin etmesi gerekmişti. İsmi okununca, İnönü'nün yanına gelerek, "Paşam, Sen cephede savaştın, oralardan buraya geldin. Ben, Senin önünde yemin edemem, önce Sen etmelisin" diyor ve İnönü'nün koluna girerek, kürsüye çıkartıp yemin ettiriyor.

"Hamido"nun şehadeti sonrası boşalan belediye başkanlığı için yapılacak 1980 seçimlerinde aynı üç partinin (AP, MSP, MHP) isteği ve baskıları üzerine, H.Fendoğlu'nun kardeşi, Sümerbank'ta işçi olarak çalışan İbrahim Fendoğlu⁶⁴, bağımsız aday oldu. Seçim sonucunda 33.000 oy alarak Belediye Başkanı oldu. Oy miktarı "Hamido"nunkinin hemen hemen iki misli olup, İ.Fendoğlu'nu CHP'li Malatyalılarında desteklediği görülmüştür. Belediye Başkanlığı 1980 müdahalesine kadar çok kısa süren İ.Fendoğlu, müdahale sonrası siyasi yasaklılar arasına girdi.

Fendoğlu Ailesinin ikinci kuşak temsilcileri Mehmet Celal ve Adnan Fendoğlu'nun, Ş.Arpacı ile birlikte DYP 11 yönetiminde aldıkları görevler yukarıda verilmiştir.

Ailenin Bulgurlu Köyünde orta büyüklükte arazileri bulunuyor. Arazilerde kayısıya dayalı bahçecilik ve tütün üretiliyor. Ekonomik olarak kendi ihtiyaçlarını gördükten sonra, yakın çevresine yardım edebilecek bir tarımsal gelir sahibi olan Ailenin, ticaretle uğraşan üyeleri bulunmaktadır.

Aksu'ya gönderilmiştir. A.Aksu paketi Ankara Polis Kriminal Dairesine göndermiştir. Aynı dönem yine bazı adreslere aynı şekilde bombalı paketler gönderilmiş, bu tip olaylar 1980 sonrası da devam etmiş, Doç.Dr.Bahriye Üçok'un şehadetine neden olan paketin de aynı nitelikli olduğu görülmüştür.

⁶⁴ İ.Fendoğlu, Beşiktaş Kulübü eski futbolcularından olup, Ordu Milli Takımında oynamıştır.

“Hamido”nun kürt kökenli oluşu, Reşo ve Mamsur Aşiretleri nezdinde kendisine saygınlık kazandırmıştır. Bu aşiretlerin Onun döneminde, “gösterdiği istikamette” gittikleri biliniyor. Bu aşiretlerin lideri konumunda olması “Hamido”nun karakter yapısı ile alakalıdır, yoksa bu liderlik aileden gelmemiştir. Kendisinin halk arasında kürtçe konuştuğu, siyasal çalışmalarında halkla yakın diyalogu olduğu bilinmektedir. Öte yandan kendisinin Türk milliyetçisi çizgiye yakın olduğu, 1970’den sonra MHP’ye sempati beslediği bilinmektedir. Bunların yanında Hüseyin Doğan Dede ile güçlü dostluk içerisinde olması, kendisine alevi toplumunda da saygınlık kazandırmıştır.

“Hamido”nun yaşadığı dönemde Malatya adayları için Menderes ve Demirel’in kendisine danıştıkları bilinmektedir. Siyasetten uzaklaştığı 1969-1977 yılları arasında da kendisine pek çok partiden adaylık teklifi gelmiş ve adaylara destek istenmiştir. Yine yaşadığı dönemde siyasi iktidarın kendisince iletilen talepleri yerine getirdiği bilinmektedir.

Fendoğlu Ailesinin “Hamido” kişiliğinde 1950-1980 arasında kırsal kesim üzerinde etkili olduğu görülmektedir. Halka yakın, kolay diyalog kurulan atılğan yapısı ile “Hamido”, kır kökenlilerin kent seçkinlerine karşı “fkesini” yansıtmıştır. “Hamido”nun şehadeti sonrası Ailenin siyasal süreci etkileyecek bir gücü bulunmamaktadır. Fakat Malatya’da sağ siyasal yelpaze için nostaljik bir değeri olan “Hamido”nun, seçim dönemlerinde sahiplenilen ismi daha uzun zamanlar, İl’de siyasal argümanları etkileyecek gözükmektedir.

5.3.14.Apolitik Bir Aşiret: Mamsurlar

Mamsur aşiretinden halen “aşiretin liderlerinden-büyüklerinden” olan İsmet Çelik ile görüşüldü.⁶⁵

Mamsur Aşiretinin tarihsel kökeninin, Yıldırım Beyazıt döneminde Tunceli’de (Dersim) türbesi bulunan Düşük (yeni ismi Keskin) Baba’nın oğlu Hasan Ağa’nın, eşi ve oğlu Mamirek’i yanına alarak Malatya’ya gelmesine dayandığı söyleniyor. Hasan Ağa, Yeşilyurt’ta yeniden evleniyor ve bu evlilikten Mamsur, Alikan, Taşikan isimli üç çocuğu oluyor. Zaman içinde Malatya yöresinde güçlenen Hasan Ağa’nın yörede kazandığı gücü çocuklarına dağıtmasıyla, bölgede adı geçen aşiretlerin yerleşik yapıları oluşuyor. Çocuklardan Mamirek, bugün inönü Üniversitesi’nin üst tarafında olan aynı isimle anılan bölgeye, Söğüt ve Elmalı Köylerine yerleşiyor. Bu köylerde yaşayanlar alevi inancı sahibi, doğal olarak Mamirek’ler alevi. Alikan ve Taşikan’lar Adıyaman tarafına yerleşiyorlar. Kahta Gendere Köprüsü, Beypınarı, Çelikhan’a kadar geniş bir yörede yerleşik bulunuyorlar. Mamsur Aşireti ise Malatya Gündüzbey Bürcük’tan Üçgöze’ye, Beypınarın’dan Balıderesi’ne kadar olan alanda yerleşiyorlar. Bugün yaklaşık 40 kadar mezradan oluşan 6 muhtarlıkta Mamsur’lar yaşıyor. Bu 6 muhtarlık şunlardan oluşuyor: Varlıkderesi, Üzümlü, Çamurluk, Kozluk, Üçgöze (eski ismi Rafa), Karagöz. Mamirek dışında diğer aşiretler sünni inancı sahibidir.

⁶⁵ Görüşme 18: İsmet Çelik, 21.11.1995 günü, Topsöğüt’teki kendisine ait aile evinde saat 18.40-20.45 arası gerçekleşti. Görüşmeye aşiret üyesi dış teknisyeni Bayram Oymak katıldı. B.Oymak, 1980 öncesi MSP gençlik kollarında ve MTTB’de görev aldı, 1985’den bugüne RP İl Yönetim Kurulu üyesidir. Görüşmede aşiretin tarihsel geçmişi sözlü kültürde oluşan şekliyle anlatıldı ve çalışmaya böyle geçti. Çeşitli mübalağa unsurlarını taşımakla birlikte, anlatılanlar geçmişte yaşananlara dayanmalıdır.

Altı muhtarlığa yayılmış Mamsurlar'da, her muhtarlığın bir lideri bulunuyor. Bu liderler aşiretin tamamının liderliğine geçmek için mücadele ediyorlar. Bu mücadelenin Osmanlı yönetiminde ve Milli Mücadele döneminde yapıldığı, tek parti döneminde yavaşlayarak sürdüğü, 1950'lerden sonra bittiği görülüyor.

Osmanlı'nın son döneminde Mamsur Aşiretinin lideri (İlk Ağası) Kozluk'ta yerleşik Hüseyin Ağa'dır. Döneminde siyasi erk konumunda, evinin altında cezaevinin olduğu, suçluları burada cezalandırdığı söyleniyor. Kendisinin Mamsur'lar dışında diğer aşiretler üzerinde de gücü bulunuyor. Hüseyin Ağa'dan liderliği Hapulo Oğullarından Mehmet Bey alıyor.

Mamsur Aşiretinin kardeşleri olarak bildikleri Alikan ve Taşikanlar Milli Mücadele döneminde Hacı Bedir Ağa yanında yer alıyorlar. Hacı Bedir Ağa'nın bu dönemde Malatya üzerine yürümesi, Mamsur Aşiretinin bir kolu olan Hapulo Oğullarından Mustafa Bey'in yanında konaklaması esnasında durduruluyor. Mustafa Bey, Malatya eşrafına haber göndererek, Hacı Bedir Ağa'nın yanında olduğu, gelinip görüşülmesi gerektiğini söylüyor. Görüşmeye Hacı Abdi Oğulları (İpekçiler), Sülük Oğulları, Arpacılar, Vaiz Oğulları, Elmalı Oğulları vd. katılıyor. Bu görüşmede Hacı Bedir Ağa Milli Mücadele'ye katılmaya razı ediliyor.

Mamsur'lar tek parti döneminde partili yaşama katılmamakla birlikte CHP'yi desteklediler. Tek partiyi destekleyen Hapulo Oğullarından Mehmet Bey'in 1938'de vefatından sonra, aşiret liderliğine kardeşi Mehmet Polat geliyor. M.Polat, aşiret mensuplarınca sevilen "ikram sahibi" kimse olarak biliniyor. M.Polat'tan liderliği Çavdarlı Mehmet alıyor. Çavdarlı Mehmet, aşiret mensuplarınca sevilmemekle birlikte, yerel güvenlik bürokrasisi üzerinde söz

sahibi olarak biliniyor. Bu etkisini kişisel çıkarları için kullanıp, aşiret üzerinde baskı uyguladığı söyleniyor.

Çok partili yaşama geçişle birlikte Mamsur'ların, siyasal yönelimleri farklılaşıyor. Büyük çoğunluk CHP'yi desteklemekle birlikte, bir grupta DP'ye kayıyor. Karagöz Köyünün lideri Mehmet Karagözlü, İnönü'ye olan desteğini sürdürüyor. "Halen Mamsur Aşiretinin Hanedanı olan" Çamurlu'nun ileri geleni Mahmut Tanelli 1950'de DP'yi destekledi. Aşağı Kozluca'da sözü geçen İbrahim Ağa da DP'yi destekledi. Mamsur'lar 1960 sonrası Mehmet Polat'ın yeğeni (kızkardeşinin oğlu) H.Fendoğlu kişiliğinde AP'ye destek verdiler. İnönü'ye destek çekilip ve "silme" AP desteklendi. 1970'lere doğru AP'ye destek sürerken, M.Tanelli önderliğinde bir grup, MNP'nin kuruluşuyla birlikte, bu partiye destek verdi. Bu ilişki 1980'lere kadar devam etti. 1983'te Aşiretin oyları hemşehrileri Özal için kullanıp, köylerden "silme ANAP" çıktı. 1987'de ise büyük çoğunluk ANAP'ı desteklerken, küçük bir grup da RP'ye oy verdi. 1991'de ise tam zıddı oldu, büyük çoğunluk RP'yi desteklerken, küçük bir grup ANAP'a desteğini sürdürdü. 1994 yerel yönetim seçimlerinde Mamsur'ların tamamına yakını RP'yi destekledi.

Mamsur'lar içinde Hapulo Oğullarından Mehmet Bey'in torunu İsmet Çelik, 1983'de ANAP Topsöğüt belde delegeşi olarak, partili yaşama 1980 sonrası ilk atılanlardan birisi oluyor. Topsöğüt'ün belediye olması ile yapılacak seçimler için partisine müracaat eden İ.Çelik, partisinden olumlu yanıt almayınca RP'ye geçti ve 1990'da Topsöğüt Belediye Başkanı seçildi. Aynı şekilde RP adayı olarak girdiği 1994 seçimlerini ise "amca çocukları Alikan"ların desteğini çekmesi üzerine kaybetti. Halen RP Malatya merkez ilçe yönetim kurulu üyesi olarak bulunuyor.

Mamsur'lardan ilahiyatçı-hukukçu Fikret Karapekmez, 1980 öncesi MSP Gençlik kollarında görev aldı. 1987 sonrası öğretmenlikten istifa ederek serbest avukatlığa başladı ve RP'ye üye oldu. 1989'da İl başkanlığına getirilen F.Karapekmez, 1991'de RP Malatya 3.sıra adayı oldu. Tercih sisteminin bulunduğu seçimlerde Mamsur'lar 1.sıra adayı Oğuzhan Asiltürk'ün aleyhine olacağı için, tercihte bulunmadılar. Seçimleri kaybeden F.Karapekmez, İl başkanlığı görevine geri döndü ve 1995 seçimlerinde yine RP 3.sıra adayı olarak parlamentoya girdi. F.Karapekmez döneminde RP yönetiminde Mamsur Aşiretinden kimseler bulundu. F.Karapekmez, Aşiretin mensubu olarak TBMM'ye giren ilk kişidir.

Mamsur'lar önceleri göçer olarak yaşar ve büyük çaplı hayvancılık yaparlardı. Günümüzde Malatya ovasına inmiş ve tarımla uğraşmaya başlamışlardır. Bugün kayıısıcılık özelinde bahçecilik, şekerpancarı ve hububat üretimi yapıyor ve hayvancılık devam ediyor. 1960'dan sonra, zaman içinde Aşiret nüfusunun büyük çoğunluğu köylerini terkedip, Malatya'ya yerleşmiştir. Aşiretin kente yerleşen üyeleri ticaret yaşamına atılmış durumdadır. 1980'den sonra yüksek öğrenim olanakları elde eden Aşiretin genç kuşakları, bugün devlet memurluğuna başlamıştır.

Mamsur'lar, siyasal süreci etkileyecek şekilde toplu olarak hareket edebilmektedirler. Aşiretin liderinin yönelimi, topluluk üzerinde etkili olmakta, "genel bir kanaat" oluşmasını sağlamaktadır.

Mamsurların tek parti döneminde ve kendilerine yakın adaylar gördüklerinde toplu olarak hareket ettikleri görülmektedir. Bu yıllardaki toplu yerleşim düzeni, feodal aşiret bağlarının güçlülüğü bu mobilizasyonu sağlamıştır.

Aşiret ilişkilerinin gereği ortaya çıkan liderlerin tavsiyeleri dinlenilmiş, yönlendirdikleri şekilde siyasal tercihte bulunulmuştur. Çok partili yaşamla birlikte Aşiret içinde siyasal farklılaşma yaşanmıştır. Bu farklılaşma, kendilerine yakın ya da kendi adayları ortaya çıkınca yok olmuş, blok desteğe dönüşmüştür. Bu blok desteğin verilmesinde, destek verilen partinin, Aşiret üyelerinin düşüncelerine yakınlığıda etkili olmuştur. Günümüzde kentsel alana yerleşerek dağılan ve öğrenim olanakları ile belli toplumsal statüler elde eden aşiret üyelerinin mobil katılım oranları düşük düzeydedir. Ancak kendilerine yakın buldukları partiler, istedikleri adayları gösterirse siyasal süreci kısmi etkileyebilecek bir mobilizasyon yaşanabilir.

5.3.15.Şavata Ailesi

Şavata Ailesinden Mehmet Naci Şavata ve Bedri Şavata ile görüşüldü.⁶⁶

Şavata Ailesi, Drijan Aşireti, Zeydanlı Kolu, Şatıroğlu Ailesinden gelmektedir. Ailenin büyüğü Hacı Ali Şavata'nın dindar bir mütefekkir olması, kendisine Drijanlar nezdinde bir saygınlık kazandırmıştır. Kendisi 1940 yıllarında Sivas Kangal Alacahan Nahiyesi Harmandalı Köyünde ikamet ederlerken, çocukları Ömer, Mustafa, Mehmet Sinan ve Bedri Şavata ile Malatya'ya göç edip, İzzetiye Mahallesi Özbek sokağa yerleşiyorlar. Bu yerdeki dayanışmalarını günümüze kadar taşımışlardır. Drijan'ların, Aileden sonra Malatya'ya gelen

⁶⁶ Görüşme 1: Mehmet Naci Şavata, 30.10.1995 günü kendisinin Belediye Başkan vekili olduğu dönemde makam odasında saat 13.00-14.30 arası gerçekleşti.

Görüşme 2: Bedri Şavata, 30.10.1995 günü kendisine ait yazıhanede saat 15.30-16.30 arası gerçekleşti.

üyeleri, onların yardımı ile İl'de yerleşmiş, toplumsal statülerinden yararlanmışlardır.

Aile, 1970'lere kadar CHP'yi desteklemiştir. Özellikle Ömer Şavata'nın Mehmet Zeki Tulunay, Halit Ziya Özkan gibi milletvekillerini desteklediği, onların seçim çalışmalarında bulunduğu bilinmektedir. 1972'den sonra MSP'ye destek vermiştir.

Hacı Ali Şavata'nın diğer oğlu avukat Mehmet Sinan Şavata, öğrencilik yıllarında MTTB'nin Genel Başkanlığı ve İstanbul İl başkanlığını yaptı. Öğrenim sonrası geldiği Malatya'da CHP içinde yer aldı, milletvekili adaylığı için gayret gösterdi. 1977'ye doğru çevresinin tesiriyle CHP'den ayrılıp, MSP'ye geçti ve 1977 seçimlerinde MSP Senato adayı oldu. Kazanamadığı seçimler sonrası 1979'da MSP İl başkanlığı görevini üstlendi ve 1980'de siyasi yasaklılar arasına katıldı. Bu yıldan sonra işyerini İstanbul'a taşıyıp ve 1983'de ANAP'a üye oldu. 1983 ve 1987'de ANAP'tan aday olmak üzere gayret gösterdi, fakat başarılı olamadı. 1994 yerel yönetim seçimlerinde DYP Eminönü Belediye Başkan adayı gösterildi, fakat kazanamadı. 1994 seçimlerinden sonra eski çizgisi olan RP'ye döndü.

Ömer Şavata'nın oğlu Mehmet Naci Şavata, 1975'de İPAŞ'ta Öz-İplik İş'i örgütledi. Hak-İş Konfederasyonu'nun 1.Yönetim Kuruluna seçildi. Aynı yıllarda MSP İl örgütünde yönetici olarak görev aldı. 1977'de parti meclis üyeliğine getirildi. Belediye Başkanlığı seçimi sonrası H.Fendoğlu'nun yardımcılığı ve vekilliğini üstlendi. "Hamido'nun şehadeti sonrası, dönemin Başbakan'ı Ecevit tarafından Mansup Belediye Başkanı" olarak atandı. 1979 sonuna kadar bu görevini sürdürdü. 1980'de siyasi yasaklılar arasına katıldı. 1983 sonrası RP'nin

kurulmasıyla siyasi yaşama başladı. 1984 ve 1989'da RP Malatya Belediye Başkan adayı oldu, seçilemedi. 1994 yerel yönetim, 1995 genel seçimlerinde RP Malatya aday adayı oldu, fakat parti merkezince adaylığa alınmadı. 1994'te seçildiği Belediye Meclis üyeliği görevini Başkan vekilliği ile birlikte sürdürmektedir.

Ailenin bir diğer üyesi Muhsin Şavata ise, Osman Bölükbaşı Döneminde CKP'nin adayı olmuştur. Sonraları kürtçü politikalar izlediği, bu nedenle 1960'da koğuşturmaya alındığı bilinmektedir. Muhsin Şavata 1984'te bağımsız belediye başkan adayı oldu, kazanamadı. Yine Ailenin üyelerinden Tahir Şavata, 1983'de ANAP'ın kurulmasından sonra, bu partiye üyesi oldu. Bugün Ailenin bir grubu RP üyesi olmuştur.

Şavata Ailesi, Malatya'da büyük çiftçilik, ticaret ve hayvancılık kaynaklı ekonomik gelir sahibidir. Şavata'lar, İl'de ekonomik ağırlığı olan ailelerdendir.

Ailenin kentsel alanda da birlikte yaşaması, aşiret ilişkilerinin devam etmesini sağlamaktadır. Ailenin üyeleri toplumsal dayanışma içindedir. Bu dayanışma siyasal yönelimler üzerine de yansımaktadır.

Şavata'ların kentsel alana gelişleri sonrası bir dayanışma içinde oldukları görülmektedir. Bu dayanışma, Aile üyelerinin İl ekonomisinde söz sahibi olmasıyla zayıflamış durumdadır. Ailenin aşiret ilişkileri zayıflamıştır. Geleneksel olarak Aile üyeleri arasında Türk toplumunda görülen saygı ilişkisi söz konusudur. Bu anlamda Şavata'ların mobil katılımı sağlayacak bir etkilerinin olduğu söylenemez. Ailenin toplum üzerindeki etkisi ekonomik güçlerinden kaynaklanmaktadır.

5.3.16.Balyan'lar: Doğan Dede Ailesi

Doğan Dede Ailesinden, Hüseyin Doğan Dede'nin oğlu inşaat mühendisi Eşref Doğan ile görüşüldü.⁶⁷

Doğan Dede Ailesi, rumi 407 yıllarında Horasan'dan Anadolu'ya gelmiştir. Malazgirt'ten önceye rastlayan bu göç ile Ailenin içinde bulunduğu aşiretler Van Gölü'nün batısına, bugün Tunceli (Dersim) ili sınırlarına yerleşiyorlar. Aile dönem içinde Tunceli, Elazığ ve Malatya'da çevresinde değişik yerlerde yaşamını sürdürüyor. Ailenin dede olarak gördüğü Mehmet Dede Malatya Yeşilyurt Kırlangıç Köyüne yerleşiyor, fakat Tunceli ile ilişkisini kesmiyor.⁶⁸ Mehmet Dede'den sonra dedelik statüsünün sahibi olan Doğan Dede, beraberinde anne ve babası Satı Ana, Hasan Dede ile beraber 1910 senesinde vefat ediyorlar.

Doğan Dede'nin vefatından sonra dedelik statüsü henüz sekiz yaşında olan oğlu Hüseyin Doğan'a geçiyor. Doğan Dede'nin vefatından sonra Balyan Aşireti dedeleri Hüseyin Doğan Dede'ye sahip çıkıp, onu tekrar Kırlangıç Köyüne getiriyorlar. Kendisi alevi toplumu için mürşid-i kamil olarak kabul edildiği için, eğitimi için özel hocalar tutuluyor. Molla Hüseyin Efendi'den dersler alıyor, büyük dedeler ve aşiret reisleri ile sohbetlerde bulunarak kendisini yetiştiriyor. Kur'an-ı Kerim, İslam Tarihi, Aşiretler Tarihi konusunda uzman duruma geliyor. Genç yaşta "hafız"ı Kur'an" oluyor. Bu esnada Balkan Savaşı çıkıyor, Balyan Aşiretinin

⁶⁷ Görüşme 11: Eşref Doğan, 10.11.1995 günü kendisine ait yazıhanede saat 15.45-19.45 arası gerçekleşti. Görüşmeye Haçova Topluluğundan Hasan Akbudak katıldı.

⁶⁸ Alevilikte manevi bir derece olan dedelik ve diğer dereceler, E.Doğan ve H.Akbudak tarafından şu şekilde açıklanmıştır: a)Rehber: Dedeliği yerel olarak temsil eden kişidir. Her köyde bir tane rehber vardır. Ehli Beyt soyundan gelmeyebilir. b)Pir: Senede bir köye dedeyi temsilen gelip, rehberin gücünün yetmediği olayları çözümleyen kişidir. Rehberi ancak pir yargılayabilir. Pir Ehli Beyt soyundandır. c)Mürşid: Ehli Beyt soyundan gelip, piri yargılayabilme gücüne sahip kişidir. d)Mürşid-i Kamil: Mürşidi yargılayabilme gücüne sahip kişidir. Ser çeşme olarak da bilinir ve aleviliğin en büyük makamıdır.

erkeklerinin büyük çoğunluğu cepheye gidiyor. Köyde çok az erkek kalıyor, bu nedenle Milli Mücadeleye katılım olmuyor. Milli Mücadele sonrası, Şeyh Sait isyanı çıktığı esnada, Elazığ'da misafir olan, henüz 23 yaşındaki H.Doğan Dede, isyana karşı Dersim'den getirdiği milislerle ilk sivil direnişi örgütlüyor. Böylece isyanın Elazığ cephesi bastırılıyor. Düzenli ordular gelince, kendisi ile birlikte isyanı bastırmak üzere çarpışan iki aşiretin arası açılıyor ve uzlaşma yapılması için yazdığı pusula ele geçince, İstiklal Mahkemelerine çıkarılıyor. Uzun zaman idam beklentisi içinde yargılanıyor. Ordu'dan bazı kimselerin araya girmesiyle, olay Ankara'da duyuluyor ve H.Doğan Ankara tarafından affediliyor. Bu olaydan sonra mecburi iskana tabii tutulmak isteniyor, M.Kemal'den iskanın Kırilangıç Köyü'nde olması rica ediliyor ve tekrar aile köyüne geri dönüyor.

Tek partili yaşamda siyaset dışında kaldı. Bu dönemde İl bürokrasisi ile dosthane ilişkiler geliştirmiştir. Valiler kendisini ziyarete gelirlerdi. Akçadağ Köy Enstitüsünün kuruluşunda büyük katkıları oldu, Enstitü için yaklaşık 2000 dönüm civarında arazi hibe etti.

1946'da çok partili seçimlere bağımsız olarak katıldı, H.Doğan'ın oylarının yok edildiği, esasen kendisinin İnönü'den bile çok oy aldığı iddia ediliyor. 1946 seçimlerini kaybetmesine rağmen, siyasal gücü İnönü tarafından görüldüğü için, 1950'de aday olması için zorlanarak CHP adayı olup, milletvekili seçildi.⁶⁹ Seçimlerden sonra CHP'den istifa eden H.Doğan Dede, DP'ye geçti. 1954 ve 1957 seçimlerine katılmayan H.Doğan Dede, 1957'de DP İl başkanlığına tam yetki (o dönem fesih yetkisi olan tek kişi) ile atandı. 1960 müdahalesinde 26 gün

⁶⁹ 1950 seçimlerinde sistem gereği adaylar iki bölgeden birden aday olabiliyorlardı. İnönü, Ankara ve Malatya'dan aday oldu, Ankara'yı kaybetti, Malatya'yı kazandı.

evinde göz hapsinde, sonra Sivas Er Eğitim Tugayında 5 ay tutuldu ve evine geri döndü.

1960 sonrası 3.dönem seçimlerine, üyesi olmadan doğrudan AP adayı olarak katıldı ve parlamentoya Malatya milletvekili olarak girdi. Demirel'in ısrarlarına rağmen, milletvekilliğinin sona erdiği 1969 yılında siyaseti bıraktı. 1975'de İstanbul'a yerleşti ve 1983'de vefat etti. Kırangış Köyü'nde yapılan cenaze merasimine Demirel ile AP ve CHP önde kalanları bulundu.

Aynı yıl H.Doğan Dede'nin oğlu İzzettin Doğan, MDP'nin kuruluş çalışmalarına katıldı. H.Doğan Dede'den boşalan mürşid-i kamiliğe, büyük oğlu Doğan Bey getirilirken, İ.Doğan'da siyasi önder olarak benimsendi. İ.Doğan 1983 seçimlerinde aday olmadan partiden istifa etti. 1987 yılında Demirel'in ısrarları ile DYP Malatya adayı oldu ve seçilemedi. Aile bunun, feodal bir çözülme olduğu düşüncesine karşı çıkmakta, alevilerde, MC hükümetlerinde oynadığı rol dolayısıyla Demirel'e karşı gelişen tepkiden kaynaklandığını söylemektedir.(Ö.19)

Örnek Anı, İzlenim:19

Seçim çalışmalarında İ.Doğan'a alevi toplumu üyeleri, "Çocuğumuzu kesseydiniz size niye kestiniz demezdik, ama Demirel'in partisinden aday oldunuz, inanç kapımız olsanız da size oy vermeyeceğiz" diyerek sitemde bulundular.

Balyan Aşireti, 1995 seçimlerinde İ.Doğan'a parti ayrımı yapmadan, adaylık teklif etmiştir.

İ.Doğan, 1987 sonrası partili yaşamdan uzaklaştı. Halen 1963'ten beri sürdürdüğü Galatasaray Kulübü yöneticiliğine, kültürel faaliyetlerine devam etmektedir.

Ailenin H.Doğan Dede döneminde ekonomik geliri büyük çiftçiliğe dayalıdır. 1500 dönüm civarında bulunan arazilerinde hububat üretilmekteydi. Aile halen memuriyet, ticaret ve tarım gelirlerine sahiptir. Ticarete büyük işletmecilik

yapılırken, tarımda da kayısı özelinde bahçeciliğe geçilmiştir. Tarımsal ürünlerin ihracatı da yapılmaktadır.

Ailenin siyasal gücü Hz.Peygamber'e uzanan Ehli Beyt kökeninden gelmesinden kaynaklanmaktadır. Aile sadece Kırlangıç Köyü ve Balyan Aşiretinin değil pekçok alevi toplumunun mürşid-i kamil'idir. Bu statüleri Ailenin toplum üzerinde yönlendirmeler yapmasını olanaklı kılmaktadır.

Günümüze kadar Aile üyelerine merkez sağ ve sol partilerden adaylık teklifi gelmiş, destek istenmiştir. Fakat Ailenin toplumsal statüsünü koruması, siyasi angajmana kapılmaması ile olanaklıdır. Ailenin toplumsal talepleri genelde alevi toplumu adına olmuştur ve kabul edilmiştir. Kişisel talepler ise, dosthane ilişkiler içerisinde yaptırılmaya çalışılmıştır.

Alevi kimliğinin Türkiye'de saygın bir yer kazanması için gayret gösteren Aile, özellikle 1968 sonrası mezhep faktörünün siyasal yönelimler üzerinde etkili olduğunu düşünmektedir. Malatya'da 1970'lere kadar kardeş iki toplum olarak yaşayan alevi ve sünni kesimin, bu yıldan hızla siyasal çatışma ortamına doğru itildiğini görülmektedir. İnanç farklılıklarının, siyasal farklılaşmalara dönüşmesi toplumsal çatışma ortamını doğurmuştur.(Ö.20)

Örnek Anı, İzlenim:20

T.Fırat 1970'li yıllara ait bir anısını ve izlenimlerini şöyle anlatmaktadır: 1978'de partili bir arkadaşının vefatı üzerine cenazeye gitmek için, bir taksiye yönelen T.Fırat, partililerden birinin ceketine asılması ile durdurulup, kendisine o taksi durağının alevi olduğu söyleniyor ve "sünni taksi durağı" aranıyor. T.Fırat, o dönem taksi duraklarının, lokantaların, esnafın alevi-sünni diye ayrıldığını söylüyor.(G.25)

1970'lere kadar toplumun siyasal yönelimleri üzerinde oldukça etkili görülen Aile, bugün saygınlığını korumakla birlikte siyasal mobilizasyonu sağlayacak konumda değildir. Bunda göç ve öğrenim olanaklarının artması gibi

nedenlerle yaşanan toplumsal statü kaymaları etkili olmalıdır. Aile'nin halen 45 yaş üzeri toplum kesimleri üzerinde etkisi varken, genç kuşaklar tarafından dinsel otorite olarak kabul edilmediği görülmektedir. Aile, kırsal kökenli yaşlı kuşaklar için, işe yerleştirme, barınma gibi ihtiyaçlar konusunda korumacılık işlevi görmüştür. Bu işlev, kentsel ortamda yetişen yeni kuşaklarda anlamını yitirmiş ve dolayısıyla Aileye bağlılığın azalmıştır. Gittikçe azalmakla birlikte Doğan Dede Ailesi, henüz siyasal etki alanını tamamen yitirmiş değildir.

5.3.17.Sindirilmiş Dağ Köylülüğünden, Kent Efendiliğine:

Haçova Topluluğu

Haçova Topluluğundan, topluluk üyeleri Hasan ve Cafer Akbudak, Abuzer Altun ve C.A.ile görüşüldü.⁷⁰

Alevi bir topluluk olarak yerel yerleşim merkezlerinin isimleriyle anılan Haçova Topluluğu, tek parti dönemi CHP'yi destekliyor veya karşısında bulunmuyor.(G.23) Çok partili yaşama geçişle birlikte, Topluluğun üyesi Yusuf Akbudak 1950 DP li yönetiminde bulunuyor. Topluluğun da aynı yıllarda desteği mürşid-i kamilleri H.Doğan Dede'nin DP'ye geçişini takiben, bu partiye kayıyor. 1950 Menderes iktidarı ile birlikte H.Doğan Dede aracılığıyla, Haçova kırsal

⁷⁰ Görüşme 8: Hasan ve Cafer Akbudak, 8.11.1995, kendilerine ait müteahhitlik bürosunda saat 16.00-17.30 arası gerçekleşti. Görüşmeye büroyu ziyarete gelen topluluk üyeleri dinleyici olarak katıldı.

Görüşme 9: Abuzer Altun, 9.11.1995 günü kendisine ait işyerinde saat 12.00-14.30 arası gerçekleşti. Görüşmeye işyerini ziyarete gelen topluluk üyeleri katıldı.

Görüşme 23:C.A., 11.12.1995 günü araştırmacının aile evinde saat 18.00-21.30 arası gerçekleşti. C.A.'nın halen bir devlet kurumunda memur olması nedeni ile açık ismi belirtilmeyip, ismi ile alakalı olmayacak iki harf rumuz olarak seçildi.

kesimde yaşıyan topluluk üyeleri kentsel alana gelerek devlet dairelerinde, kamu iktisadi teşebbüslerinde işe yerleştiriliyor.(Ö.21)

1960 müdahalesi sonrası apolitik bir tavır izleyen topluluk, H.Doğan'ın 1965'de AP milletvekili olmasıyla, bu partiye yöneliyor. Aynı dönemde Y.Akbudak bu kez AP yönetiminde yer alıyor.

Örnek Anı, İzlenim:21

Haçovalı yaşlılar Menderes'li yılların, "Alevi toplumunun en rahat dönemi" olduğunu söyler ve Menderes'e karşı büyük sempati beslerler. Doğal olarak Toplulukta İnönü'ye karşı bir tepki vardır. Tek parti döneminde köylünün jandarma baskısı altında tutulması ve kıtlık yaşaması, bu tepkinin oluşmasını sağlamıştır.(G.23)

1970 sonrası yıllarda, H.Doğan'ın siyasetten uzaklaşmasının da etkisiyle Topluluk AP çizgisinden ayrılıp, İnönü karşıtı olarak CHP'ye geçiyor. 1970 yıllarında Ecevit ön plana çıkınca, Y.Akbudak, CHP'ye geçiyor ve Ecevit'in Genel Başkan seçildiği kurultayda, kendisine destek veriyor. 1975 sonrası Antalya'ya taşınıp, aktif siyasetten uzaklaşıyor.(G.8) Halen Adalı Mahallesi Muhtarı olan Mehmet Kapıkıran aynı yıllarda aralıklı olarak CHP merkez ilçe ve il yönetimlerinde bulunuyor. 1973 seçimlerinde Topluluk üyesi Mehmet Durdu, Topluluğa danışmadan CHP aday adayı oluyor ve kaybediyor. 1970'lerde Topluluk, İnönü'ye duyduğu tepkinin gereği, kimsenin yönlendirmesi olmadan Ecevit CHP'sine destek vermiştir.(G.23)

1980 sonrası, Mehmet Kapıkıran 1984 yerel yönetim seçimlerinde SHP Belediye Meclisi Encümeni olarak seçiliyor. SHP oluşumunda Cafer Akbudak İl yönetiminde bulunuyor. 1987'den itibaren M.Kapıkıran'ın damadı Abuzer Altun SHP'ye üye oldu. Bu esnada C.Akbudak dışında Hüseyin Baştürk'te parti üyesi oldular. Bu tarihten sonra her üçüde il ve merkez ilçe yönetimlerinde bulundu.

A.Altun, 1989'da SHP Belediye Meclisi Encümeni seçildi.(G.9) 1991 seçimlerinde A.Altun SHP 6.sıra adayı gösterildi, Haçovalıların kendisi lehine tercih oyu kullanmalarına karşın seçimi kaybetti.(G.23)(Ö.22) SHP-CHP bütünleşmesinden sonra İl sekreterliğine getirildi. Aynı Kongrede Parti Kurultay Delegeliği, Üst Seçim Kurulu üyeliği ve Parti Meclisine seçildi. 1995 seçimlerinde CHP Malatya listesinde 5.sıraya konuldu ve adaylıktan çekildi. Haçovalılar 1983 sonrası CHP geleneğinin devamı partileri desteklemişler, 1987'de ise İ.Doğan'ın DYP adayı olduğu dönemde küçük bir grup DYP'ye destek vermiştir.(G.23) A.Altun SHP üyesi olduktan sonra, Topluluğun siyasal yönelimini partisi lehine çevirmiştir.

Örnek Anı, İzlenim:22

Topluluk A.Altun'un seçimi kazandığına, fakat seçim hileleri yapılarak seçimin kaybedildiğini düşünüyor. Buna dönemin diğer SHP adaylarının rıza gösterdikleri söyleniyor. Yine aynı dönem seçilen alevi aday Mustafa Yılmaz'ın A.Altun'dan daha az oy aldığı, alevi toplumunun tercihinin A.Altun'a gittiğine inanılıyor. Bu seçimlerle birlikte Haçova-Arguvan rekabeti de başlıyor.(G.23)

Bugüne kadar siyaset yapan aleviler arasında Arguvanlılar etkin olmuşlardır. H.Doğan Dede ve Mehmet Delikaya dışında, Mehmet Zeki Tulunay, Celal Ünver, Mustafa Şentürk, İbrahim Aksoy, Mustafa Yılmaz, Süleyman Efe gibi alevi Malatya milletvekilleri Arguvanlıdır.(G.9)

Haçova Topluluğunun büyük bölümü Malatya dışında yerleşik durumdadır. Topluluk, Mersin'de büyük bir dayanışma örneği göstermekte ve etkin konumda bulunmaktadır.

Topluluğun Malatya dışında bulunan üyelerinden Ali Akbudak 1994 seçimlerinde İstanbul Avcılar Belediye Başkan aday adayı oldu, fakat aday seçilemedi. Mersin'de ise 1980 öncesi geleneksel olarak CHP çizgisi izleyen Hüseyin Atılğan, 1983 sonrası SHP içinde aktif olarak görev almıştır. Şu an kişisel nedenlerle siyasetten uzaklaşmış yerine Şahin Atılğan geçmiştir.(G.8) Ş.Atılğan, 1995 seçimlerine Demokratik Barış Hareketini temsilen Malatya

bağımsız aday olarak katılmış, DBH'nın seçimlerden çekilme kararına karşın adaylığını sürdürmüş ve düşük düzeyde oy alarak seçimi kaybetmiştir.

Haçova Topluluğu, kentsel alana göçleri öncesi, tarım ve hayvancılık ile uğraşır. O dönem köyde hububat ve üzüm özelinde bağcılık vardı. Köyde toprak dağınık olduğu için zengin köylülük ya da ağalık oluşmamıştır.⁷¹ Menderes dönemi kente yerleşmeye başlayan Topluluk, o dönme sabit gelir getiren işlerde çalışmıştır. 1960'ların ortalarında sonra Topluluk üyeleri ticaret yaşamına da atılmıştır. 1970'lerde artık Toplumun üyeleri sermaye birikimini gerçekleştirmiş, ticari etkinliklerini arttırmışlardır. Topluluk üyelerinin H.Doğan Dede ile dosthane ilişkileri olduğu için sempati beslediği "Hamido"nun vefatı sonrası çıkan olaylarda, Haçovalıların zenginleşmiş kesimleri Malatya'dan dışarıya göçetmişlerdir. 1980 sonrası Malatya'da kalan Haçovalılar ticaret yaşamına devam etmişler, ekonomik etkinliklerini çeşitlenmiştir. Köyde yaşayan artık iyice azalan nüfus, kayısıcık özelinde bahçeciliğe başlamıştır.(G.23)

Topluluk kırsal birlik duygusunu kente gelişle birlikte kentsel örgütlere taşımıştır.(G.8) Toplumsal dayanışma ve örgütlü olmanın topluma yeni olanaklar sağlayacağı düşüncesi birlikte olmayı sağlamıştır.(G.9) Öte yandan Haçovalıların kente gelişleri ile birlikte merkezde bulunan sünni toplumun tepkisiyle karşılaştıkları, bu tepkiye karşı birleşmek ihtiyacı hissettikleri bilinmektedir.(Ö.23) Bu birlikte hareket etme, Topluluğa grup kimliği kazandırmıştır. Topluluğun beraber hareket etme davranışı, baskı karşısında oluşturulan bir birliktir ve yerleşim, çalışma, eğitim vd. kamu hizmetlerinden yararlanmak üzeredir.(G.23)

⁷¹ A.Altun dedesi Mustafa Altun'un Aşağı Haçova Köyü (bugünkü ismi İkizce) ağalarından olduğunu, 400 dönüm civarında arazisinin olduğunu, vefatı sonrası aynı ağalık ilişkisinin çocukları Hasan ve Hüseyin Altun'a geçtiğini ve halen devam ettiğini söyledi. Arazide hububat, bahçecilik ve kerestecilik yapılmaktadır. A.Altun ise, serbest inşaat işleri ile uğraşmaktadır.

Örnek Anı, İzlenim:23

Haçovalıların birlikte hareket etmesi, yerleşim düzenini bile etkilemiştir. İlk gelişten 1990'lara kadar topluluk aynı yere yerleşmiştir. Topluluk genelde Ataköy Mahallesinde (eski ismi Haçova Mah.) oturmaktadır. 1990'lara doğru apartmanlaşma ile Mahallenin homojenliği bozulmuş olmakla birlikte, halen büyük çoğunlukla alevi kesiminin oturmaktadır.(G.23)

H.Doğan Dede döneminde inanç gerekçesiyle DP çizgisinde, birlikte hareket eden Haçovalıların oylarını 1970 sonrası CHP, "çantada keklik" olarak görmüştür. 1980 sonrası Toplulukta hala devam eden birlik duygusu, üyelerinin parti örgütlerinde yer almaya başlamasıyla, siyasal bir güce dönüşmüştür.(G.23) Topluluk artık kendi adaylarını çıkarmaya başlamıştır. Toplum içinde siyasal mücadele için yeterli görülen kişilere, partili yaşamda kendilerini temsil etmesi için teklif götürülür ve razı edilerek siyasete atılması sağlanır.(G.9) Haçovalıların toplum olarak aday göstermedikleri dönemlerde, kendiliğinden çıkan adayların, topluma danışması beklenilmektedir. Yine Toplumun kendi adayı yoksa, kimleri desteklemeyeceklerine toplu olarak karar vermektedir.(G.8)

Haçovalılar, DP ve AP'ye destek verdikleri dönemlerde, toplumsal ve kişisel taleplerini H.Doğan Dede aracılığıyla siyasi iktidara iletmışler ve istemleri genelde yerine getirilmiştir. 1980'e kadar siyasal temsilcilerinin bulunmadığı dönemlerde, istemler ahabap-çavuş ilişkisi içerisinde yerine getirilmiştir.(G.9, G.23) 1980 sonrası ise, siyasal partilerde görev alan Toplum üyeleri istemlere aracılık etmiştir.

1980 öncesi Ecevit'le başlayan Toplumda sola kaymanın nedeni, bu parti ile toplum olarak baskı görmeyecekleri ve kamu olanaklarından daha fazla yararlanılacağına sanılması etkili olmuştur. Aynı dönemde gençlik içinde yayılan devrimci düşünceler, Topluluk gençleri tarafından çabuk benimsenmiş, "bir devrim

beklentisi" olmuştur. Topluluk yaşlıları "çocukları içinde oldukları için, sadece kendi çocuklarına sahip çıkmak için" sol aktivitenin yanında gözükmüşlerdir. Çoğu illegal örgütlerin içine girmiş gençler nedeni ile Topluluk üzerine polis baskısı olmuştur. Bu baskının CHP'nin iktidar olması ile ortadan kalkacağına inanılırdı. Toplumdaki sola doğru hareketlilik sınıfsal ya da ideolojik tercihlerden çok, bu gerekçelerledir.(G.23)

Toplum üyelerinin ekonomik olarak birikim sağlamaları, toplumsal statü kazanmaları birlik duygusunu zayıflatmıştır. Artık, "birbirini koruyan toplumdan, birbiri ile yarışan topluma" dönüşülmüştür. Bu tutumun siyasal alana yansımıştır.(Ö.24)

*Örnek Anı, İzlenim:24
1991 seçimlerinde Mersin'de Toplum üyeleri Hüseyin Atılğan ve Hasan Kapıkıran ayrı partilerden aday olmuşlar, toplum siyasal olarak farklılaşmıştır.(G.23)*

Haçovalılar günümüzde, geçmişte sahip olduğu toplumsal dayanışmayı yitirmiş gözükmektedir. Bundan sonra geleneksel dayanışma duygusunun zayıflaması ve bireysel çıkar ilişkilerinin ön plana çıkması beklenmelidir. "Sindirilmiş dağ köylülüğünde" başlayan dayanışma duygusu, kente ilk gelişte devam etmiş, "kent efendiliği" kazanılmaya başlayınca pörsümüştür. Malatya'da henüz birlikte hareket edebilen Toplum, siyasal sürece en azından negatif etki edebilecek (destek vermeme) güçte gözükmektedir.

5.3.18.Önen Ailesi

Önen Ailesinden avukat Tümer Önen ile görüşüldü.⁷²

Önen Ailesi 1930 yıllarında merkez Karaca Köyünden gelerek merkeze yerleşmiştir. Bu yer değiştirme, astsubay Ahmet Önen'in, görev gereği Köyden ayrılıp, gurbete çıkması ile başlamıştır. Aile, merkeze yerleşmesinden sonra, Köyden yeni geleceklere örnek olmuştur. A.Önen'in ve çocuklarının, yeni gelenlere yerleşim konusunda yardımcı olması, öğretime önem vermeleri ve çevrelerini bu konuda teşvik etmeleri de toplumsal saygınlıklarını artırmıştır.

Ailede siyasete ilk atılan kişi A.Önen'in oğlu Abbas Önen'dir. Abbas Önen, 1950 sonrası CHP'ye katıldı. CHP içinde yönetici, kurultay delegesi, il genel meclisi üyesi olarak görev yaptı. 1977 seçimlerinde CHP 5.sıra adayı oldu ve kazanamadı. 1980'e kadar CHP içinde siyasi çalışmalarını sürdürdü. 1980 müdahalesi ile siyasi yasaklı oldu. 1983'de SODEP Malatya İl örgütünün kuruluş çalışmalarında bulundu, İl Genel Meclisi üyesi oldu. HP birleşmesinden sonra SHP'de aynı görevi üstlendi. 1991 sonrası Malatya'da parti yönetiminde yer aldı, üst kurul delegeliği yaptı.

Önen Ailesinin eniştesi avukat Süleyman Efe, 1977 Cumhuriyet Senatosu seçimlerini CHP Malatya adayı olarak kazandı ve görevini 1980'e kadar sürdürdü.

A.Önen'in diğer oğlu avukat Tümer Önen, 1968'de CHP'ye üye oldu. 1968-1973 arası CHP İl Gençlik Kolu Başkanlığı yaptı. 1974'de İl yönetimine getirildi, 1976-1977 yıllarında ise İl sekreterliği yaptı. 1980'e kadar ise, İl Başkan vekilliği

⁷² Görüşme 7: Tümer Önen, 8.11.1995 günü kendisine ait avukatlık yazıhanesinde saat 12.00-14.00 arası gerçekleşti.

ve üst kurul delegeliği görevlerini yürüttü. 1980'de siyasi yasaklılar arasına girdi. Siyasi yasakların kalktığı 1983'da SODEP, birleşme sonrası 1984'de SHP'de kurucu üyelik yaptı ve İl yönetim kurullarında görev aldı. 1985 sonrası parti yönetimlerinde görev almadı, D.Baykal'ın SHP'den ayrılıp, CHP'yi kurmasında, CHP İl kurucuları arasında bulundu ve İl yönetiminde görev alıp, İl 2.Başkanı oldu. SHP-CHP bütünleşmesinden sonra parti yönetiminde görev almadı. 1985 sonrası Malatya Baro Başkanlığı yaptı.

A.Önen'in bir diğer oğlu İbrahim Önen⁷³, bürokraside önemli görevlerde bulunduktan sonra, 1983'te siyasete E.İnönü ile birlikte SODEP'in kuruluş çalışmaları ile başladı. Kurucu üye olarak Genel Başkanı ile birlikte veto edildi. Vetonun kalkmasından sonra, SODEP'te Genel Sekreter ve Genel Başkan yardımcılığı ile parti meclis üyeliğinde bulundu. 1987 seçimlerinde Malatya SHP 5.sıra adayı oldu ve kazanamadı. 1991'de Baykal ile birlikte SHP'den ayrılarak, CHP'nin kuruluş çalışmalarına katıldı, parti meclis üyesi oldu. Aynı görevini SHP bütünleşmesi sonrası sürdürdü. 1995 seçimlerinde CHP Malatya 2.sıra adayı oldu ve seçimi kaybetti.

Ailenin akrabalarından Merdan Önen, 1983'de Edirne Bölge Çalışma Müdürlüğünden emekli olup, aynı İl'e yerleşti ve orada SODEP kurucu üyesi oldu. Baykal'ın ayrılmasına kadar SHP içinde yönetici olarak görev aldı. CHP ayrılması ve SHP bütünleşmesi sonrası İl yönetim kurullarında görev aldı.

⁷³ İbrahim Önen, 1972'de N.Erim hükümetine mülkiye baş müfettişi iken, İçişleri Bakanı Hamdi Ömeroğlu'nun özel kalem müdürlüğüne geldi. 1974 CHP-MSP Koalisyonunda Oğuzhan Asiltürk'ün özel kalem müdürü iken koalisyonun bozulmasından sonra, 1975'de Erzincan valiliğine atandı. 1977 sonrası Ecevit hükümetinde merkez valisi yapıldı ve Emniyet Genel Müdürlüğüne atandı. Genel Müdürlük görevinden sonra tekrar merkez valisi oldu ve 1979'da Balıkesir Valiliğine atandı.

Ailenin bir diğerk akrabası Prof.Dr.Yusuf Atay Önen, Kocaeli Üniversitesi'nde öğretim üyeliğı yanında, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanı Mehmet Moğaltay tarafından SSK Genel Müdür Yardımcılığı ve İnşaat Daire Başkanlığına getirildi. 1995 seçimleri için CHP Ankara aday adaylığına başvurdu.

Aile ekonomik gelirini tarım, memuriyet ve serbest meslek sahipliğinden elde etmektedir. Abbas Önen'in 600 dönüm civarında arazisi bulunmaktadır. Arazisinde hububat üretilmekte, ayrıca kendisi otomotiv sanayi ajandalığı yapmaktadır.

Girişte de söylendiğı gibi, Önen'lerin kırsal alandan gelecek göç nüfusuna örneklik etmesi, daha sonraları yerleşim vb. konularda yardımcı olması, çocukların yüksek öğrenim görmesi, çevrelerini de bu konuda teşvik etmeleri, kendilerine saygınlık kazandırmıştır. Bu saygınlık, Aile üyelerinin öğrenim sonrası başarılı meslek yaşamlarıyla topluma önderlik etmeleri biçiminde sürmüştür. Aile, alevi kökenden gelmektedir. Alevi kesimin genelde kırsal alanda yerleşik olması, o döneme göre öğrenim vb. kamusal olanaklardan yeterince yararlanamaması, aynı toplum kesimleri içinde Ailenin önemini artırmıştır. Ailenin üyelerinin üstün toplumsal statüler kazanabilmesi, alevi toplumunun yeni toplumsal konumlar elde edebilme konusunda ümitlerini yeşertmiştir. Bu anlamda ilklik ve örneklik konumları, Önen'lerin toplum üzerindeki etkilerini çoğaltmıştır.

Önen'lerin içinde bulundukları CHP geleneğı merkez yönetimleri, Malatya ile ilgili siyasal kararlar almadan önce Ailenin düşüncelerini alır ve kendilerine danışır. Aileden birisinin aday gösterilmesine yönetimlerce dikkat edilir.

Ailenin siyasal iktidarlar üzerinde belli bir etkisi vardır. Aile aracılığıyla iletilen toplumsal ve kişisel talepler, değerlendirilip ve yerine getirilir.

Önen Ailesi alevi toplumu içindeki seçkin kesimleri temsil etmektedirler. Siyasal arenadaki görevleri de bu seçkinciliğin devamını sağlayacak işlevlere bağlıdır. Önen'ler, alevi toplumu içinde toplumsal bir tabanları olmasa bile, 1960'lar öncesi edindikleri yerel korumacılık ilişkisini, sonraları genel yönetim düzeyinde sürdürmüş gözükmemektedirler. Merkezden destek almaya devam ettikleri sürece İl siyasal yaşamındaki rolleri devam edecek, yerel düzeyde etkileri hissedilmeyecektir.

5.3.19.İddiasız Taşra Partilileri: Özen Ailesi

Özen Ailesinden mühendis Rıza Özen ile görüşüldü.⁷⁴

Ailede siyaset 1930'lar sonrası Malatya merkezine gelen Hüseyin Özen ile başladı. H.Özen, 1938 sonrası aktif bir CHP'li olarak biliniyor. Çok partili yaşama geçişle birlikte CHP'ye olan desteği sürüyor. Çok partili yaşama başlanmasıyla H.Özen'in kayın oğlu Cumali Özen bir ara DP yönetiminde yer aldı. Daha sonra CHP'ye geçip, il yönetiminde bulundu. Kendisinin İnönü'ye çok yakın olduğu, siyasi çalışmalar için sık sık Ankara'ya gittiği biliniyor. 1960'lı yıllarda H.Özen'in oğlu Mehmet Özen CHP Gençlik Kollarında başladığı siyasal yaşamını merkez ilçe yönetim kurulu üyesi olarak sürdürdü. 1980'e kadar M.Özen'in dışında, kardeşi Gaffar Özen ve Ailenin bayan üyeleri de yönetimde yer almamakla birlikte CHP üyesi bulundular.

⁷⁴ Görüşme 26: Rıza Özen, 2.1.1996 günü kendisine ait mühendislik yazıhanesinde saat 16.00-18.45 arası gerçekleşti.

1983'te H.Özen diğer oğlu Ali İhsan Özen, iki abisi ile birlikte HP üyesi olup, aktif siyasetin içinde bulundular. Parti üyelikleri SHP'de devam edip, 1987/88 yıllarında G.Özen İl yönetiminde yer aldı. 1989 yılında Belediye Encümeni yedek üyesi olan G.Özen, 1991 seçimlerinde A.Altun adaylığı nedeniyle Encümen üyesi oldu. H.Özen'in torunu Rıza Özen 1993'te SHP üyesi oldu, aynı yıl İl yönetiminde 2.Başkan olarak görev aldı. SHP-CHP bütünleşmesinden sonra CHP'de parti üyeliği sürmekle birlikte, yönetimde görev almadı. R.Özen, TMMOB Malatya İl Koordinasyon Kurulu sekreterliği yapmaktadır. 1980 sonrası da Ailede kadınlar parti üyeliği içinde bulundular.

Özen'ler, temel ekonomik gelirlerini sebze-meyve toptancılığı yaparak sağlıyorlar. Ailenin hemen hemen tamamı sebze-meyve halinde tüccar olarak bulunmuşlar.

Alevi kökenli bir aile olan Özen'ler, kentsel alana gelişlerinde toplu olarak oturlardı. Ailenin çevresinde bir akraba grubu oluşmuştu. H.Özen'in akrabaların beraber oturduğu çevrede toplumsal ilişkileri en gelişmiş kişi olması, onu danışılır, yardım istenilir duruma getirmiştir. Bunda ekonomik üstünlüğünün de etkisi olsa gerekir. Aile çevresinin birlikte yerleştiği Zaviye Mahallesi 1970'in ortalarından sonra homojenliğini kaybetmiştir. Buna karşın kentsel alan içine yayılan akrabalarla iletişim sürmektedir. Seçim dönemlerinde kendiliğinden belli bir parti lehine kamuoyu oluşmaktadır. Bu konuda Ailenin düşünceleri akraba çevresi için önem kazanmaktadır. Aile ile etkilediği çevresinin iletişimi klasik korumacılık ilişkisi şeklindedir.

Özen'lerin parti aday listelerinin oluşmasında bir etkileri gözükmemektedir. CHP geleneğinin adayları, Ailenin de desteğini isteyip, buna önem vermişlerdir.

Aile aracılığıyla siyasi iktidara toplumsal ya da kişisel talep iletimi olmamıştır. Ailenin aracılık rolü, danışılan konularda deneyimlerini aktarma, yerel düzeyde ahbap-çavuş ilişkileri içerisinde, ilgili konunun çözümlemesi gitme şeklinde oluşmaktadır.

Özen Ailesi, alevi kökenden gelen çevresi için, kentsel alana gelişte danışılan bir konumda bulunmuş, sonraları kentsel-kamusal hizmetlerden yararlanma yöntemleri konusunda yol gösterici olmuştur. Siyasal parti yakınlıkları, yerel düzeyde karşılaşılan sorunların giderilmesinde, onlara yardımcı olmuş ya da olacak kanalları sağlamıştır. Özen Ailesinin, koruma konumu orta yaş grubunun üzerindeki için bir süre daha devam edecek gözükmeyle birlikte, bunun siyasal süreci etkilemesi, belli bir yönde mobilizasyonu sağlaması zor gözükmektedir.

5.3.20.Şeyh Ali Kara Ailesi

Şeyh Ali Kara Ailesinden Fuat Ölmeztoprak ile görüşüldü.⁷⁵

“Tarik’i Nakşibendi ve Kadiri”nin ders (zikir) ödevlerinin birleşmesinden doğan ve yörede Örüşkü’lü Ali Efendi, Şeyh Ali Kara, Şeyh Oğulları olarak bilinen bu tarikat oluşumunun tarihsel gelişimi şu şekildedir. Tarikatı Malatya’ya ilk getiren Şeyh Osman Nuri Efendi’dir. 1881’de Bağdat doğan O.Nuri Efendi, İstanbul’da gördüğü askeri eğitimden sonra, 1.Dünya Savaşında Doğu Cephesinde görev yapıp, Elazığ’dan emekliye ayrılıyor. Genç yaşlarda katıldığı

⁷⁵ Görüşme 10: Fuat Ölmeztoprak, 9.11.1995 günü kendisine alt alle evinde saat 14.00-17.15 arası gerçekleşti. Görüşmeye cemaat üyesi kişilerde katıldı. Görüşme boyunca, Şeyh Osman Nuri ve Şeyh Ali Kara’nın türbelerinin halk tarafından ziyaretlerini gösteren video kaseti izlendi.

tarikât saflarında “mürîdlikten mürşitliğe” geçiyor. Emekliliği sonrası, daha önceden Malatya PTT’sinde görevli ve yöreden evli oğlu Muhammed Arif Efendinin ziyaretine geldiği dönemlerde ilişki kurduğu kişilerin ısrarı ile, 1931 yılında Malatya’ya gelip yerleşiyor. Malatya’dan ayrıldığı 1943 yılına kadar, il’de mürşidlik görevini ifa edip, halka “iyiliği emredip, kötülüğü nehyediyor.” Bu dönem içerisinde zaman zaman koğuşturmaya uğrayıp, cezaevine konuluyor. 1943 yılında ise, Yozgat’ta mecburi iskana tabii tutuluyor. Yozgat’a gelen O.Nuri Efendi, iki ay sonra orada vefat ediyor. Oğlu Mehmet Latif Efendi, askerlik görevinin sonrasında geldiği Yozgat’ta bir ticarethane açıp, il’e yerleşiyor ve çok partili yaşama kadar orada kalıyor. 1946 yılında ise çıkan aftan yararlanarak, Ailesi birlikte Malatya’ya geliyor. Şeyh Osman Nuri Efendi’nin mezarı Yozgat Sarıtoprak kabristanında türbeye çevrilmiştir, bugün halkın ziyaret ettiği bir yerdir.⁷⁶

O.Nuri Efendi’nin vefatından sonra “mürşidlik görevini devralan” Şeyh Ali Kara, 1900 Malatya Akçadağ Aşağı Örüşkü Köyündendir. 1926 yılında tanıdığı O.Nuri Efendi ile kurduğu “mürîd-mürşit” ilişkisini, onun vefatına kadar sürdürdü. O.Nuri Efendi’nin vefatı sonrası aldığı mürşitlik görevini sürdürürken, 1960 müdahaesi sonrası gözaltına alınıp, Sivas Kabakyazısı Kışlasında 6 ay tutuldu. Serbest kaldıktan sonra tekrar Malatya’ya döndü. 1971 yılında vefatına kadar tarikatta aldığı görevini sürdürdü. Vefatı sonrası, A.Örüşkü’de bulunan mezarı türbeye dönüştürüldü.⁷⁷ Şeyh Ali Kara’dan mürşidlik görevini kimse

⁷⁶ Fuat Ölmeztoprak, Büyük Mutasavvıf Şeyh Osman Nuri Efendi Hazretleri, kendi el yazısı ile hazırladığı tanıtım metninin fotokopisi

⁷⁷ Fuat Ölmeztoprak, Büyük Mutasavvıf Şeyh Ali (Kara) Efendi Hazretleri, kendi el yazısı ile hazırladığı tanıtım metninin fotokopisi

devralmamıştır. Ailenin çocukları, manevi bir derece sahibi olmadan bu hizmeti yürütmektedir.

Şeyh Ali Kara'nın DP'nin kuruluşu ile bu partiye destek verdiği bilinmektedir. 1957 yılında Malatya'da DP adayı olmuş, fakat kazanamamıştır. 1960'da gözaltında tutulduğu Sivas'tan dönüşlerinden sonra AP'yi desteklemiştir. (Akçadağ'da AP üyesi de olabilir.) 1969'da MNP'nin kuruluşunda, Süleyman Arif Emre ve Fehmi Cumalioğlu kendisine gelip, çalışmaları için destek istemişlerdir. Şeyh Efendi, bu çalışmaları desteklemiş, tarikatın oyları MNP-MSP çizgisine kaymıştır. Şeyhin vefatından sonra 1983'e kadar herhangi bir siyasi yönlendirme olmamış, tarikatın bağlıları siyaseten serbest bırakılıyorlardır.

1983 yılında Mehmet Latif Efendi'nin küçük oğlu Münir Ölmeztoprak, ANAP'a üye oldu. 1987'de aynı partide milletvekilliği aday adayı oldu ve listeye giremedi. 1988'de ANAP İl başkanlığı görevini üstlendi. 1991 seçimlerinde ise, ANAP 3.sıra adayı olarak 25.000 tercih ile, en fazla oyu aldı ve parlamentoya girdi. Bu dönemde tarikatın oyları, M.Ölmeztoprak ve Özal'ın hemşehrileri olması nedeni ile ANAP'a gitti. M.Ölmeztoprak'ın siyasal çalışmaları, verilmiş bir kararın sonucu değil, kişisel tercihi nedeniyle, fakat Ailenin üyesi olarak halk tarafından desteklenmiştir. 14 Ekim 1995'te ise, halen Ailenin tarikat hizmetlerini yürüten Şeyh Ali Kara'nın kızı ve Mehmet Latif Efendi'nin büyük oğlu Fuat Ölmeztoprak'ın eşi Sadiye Kara Ölmeztoprak, 27.000'in üzerinde tarikat başlısı ile RP'ye üye oldu. Bunu takip eden 24 Aralık 1995'de, eşi Fuat Ölmeztoprak, RP 5.sıra adayı olarak "manevi bir işaretle" girdiği seçimleri kaybetti.

Şeyh Oğulları Ailesinin ekonomik gelirleri tarım kaynaklıdır. A.Örüşkü köyünde 700 dönümün üzerinde olan arazilerinde kayısı özelinde bahçecilik

yapılmakta, hububat üretilmektedir. Ailenin tarımsal gelirlerden elde edilmiş gayri menkulleri bulunmaktadır.

“Ailenin siyasal gücü, Aile büyüğü iki şahsın etkisinden kaynaklanmaktadır. Bu iki şahsa bağlı kişiler, Aileye bağlılık içerisinde, bu bağlılık kişilerin siyasal kanaatleri üzerinde etkili olmaktadır.” Şeyh Oğulları Ailesine, tarikat üyelerinin sadakat düzeyinde bağlılıkları sürmektedir, bu siyasal yönelimleri etkilemektedir.

Ailenin parti aday listelerinin yapılmasında, kamuoyu baskısı oluşturma dışında, bir etkisi yoktur. Fakat Aile sağ partilerin adaylarının muhakkak destek istedikleri bir konumdur.

Şeyh Oğulları Ailesi, 1980 sonrası yaşanan, aile korumacılığından dinsel grup korumacılığına giden sürecin yaşayan bir örneğidir. Günümüzde Malatya’da en büyük mobilizasyon aracı olan tarikatın, siyasal etki alanı küçümsenmeyecek ölçüdedir. Fakat bu konuları, kendilerine bağlı toplumun genel eğilimlerini yansıttığı sürece devam edecektir. Yani Aile üyeleri, sağ değil de sol partilerden adaylık koysalar, aynı oranda başarılı olamayacakları gibi, dinsel saygınlıklarını da yitireceklerdir. 1980 sonrası,-belki de vahçice-, liberalleşen toplumsal yaşamın hızla bir güvensizlik ortamına ittiği insanın, güvenlik alanı arayışı sonucu doğmaktadır dinsel bağlılıklar. Hızla gelişen bu dinsel yapılanmaların üyeleri için güvenli bir koruma alanı oluşturduğu görülmektedir. Bu alan dünyevi ve uhrevi alanların ikisini de kapsamaktadır. Tarikat, iş-aş bulmanın bir yolu olduğu gibi, yaydığı kaderci anlayışla bireyin tahammül gücünü de kuvvetlendirmektedir. Bu nokta toplumsal cinnetin son durağıdır. Güvensiz ekonomik, toplumsal, siyasal yapı devam ettiği sürece, Şeyh Oğulları Ailesinin siyasal etki alanı daha da büyüyecektir.

5.3.21.İnönü'ye Genç Üniversiteli Tepkisi: Kemal Özmumcu

DP'nin Malatya'da kurucuları arasında bulunan diş hekimi Kemal Özmumcu'nun kendisiyle görüşüldü.⁷⁸

Kemal Özmumcu, çok partili yaşama geçilip, DP kurulunca, 11 arkadaşıyla birlikte parti merkezine mektup göndererek, "Malatya'da DP'nin kuruluşunu yapalım, partiyi açalım" diyorlar. Bu mektup sonrası gelen yetki ile birlikte 11 kişi DP İl teşkilatını kuruyorlar. Henüz 25 yaşında olan genç diş hekiminin 2.Başkan olduğu grupta, Malatya'lı olmayan yüksek mühendis Bedri Ener İl başkanı oluyor. DP'nin kuruluşunu yapan 11 kişiden K.Özmumcu şunları hatırlıyor: 1)Bedri Ener, yüksek mühendis 2)Kemal Özmumcu, diş hekimi, 3)Enver Gürsel, yüksek mühendis, 4)Cevdet Güray, diş hekimi, 5)Kamil Güzel, tüccar,(Hasan Celal Güzel'in babası), 6)Kemal Akmete, fırıncı, 7)Kerim Ağır, tüccar, 8)Kaya Bey, diş hekimi,(soy ismi hatırlanmadı), 9)Arif Buğdaycı, fırıncı. Parti kuruluşundan hemen sonra yapılan seçimlere benimsemedikleri için katılmayan 11'ler, parti kuruluş çalışmalarında büyük baskı ile karşılaşılıyorlar.(Ö.25)

Örnek Anı, İzlenim:25

DP kurma çalışmaları başlayınca Malatya milletvekili Tefik Temelli bir gün K.Özmumcu'ya, "Siz kim oluyorsunuz da İsmet Paşa'ya karşı bir parti kuruyorsunuz? İsmet Paşa bir mücevherdir." diyor. K.Özmumcu yanıt olarak, "Mücevher olan kişi DP'yi kabul etmiştir. İsmet Paşa müsaade etmiş parti Türkiye'de kurulmuştur, Siz de müsaade edin Malatya'da kurulsun" demiştir.

DP'nin kuruluş çalışmalarında bir grup üniversite mezunu genç, partiye katılmayı düşünüyor. Bunun üzerine CHP merkezinden bir heyet geliyor ve bu gençleri Halkevlerine çağırıp, CHP'ye geçmeye ikna ediyor. Bu gençlerden hatırlananlar şunlar: 1)Sebahattin Kürklü, yüksek mühendis, 2)Nurettin Akyurt, avukat, sonradan CHP belediye başkanı ve milletvekili, 3)Tefik Ünsalan, hekim, sonradan CHP milletvekili, 4)Mehmet Zeki Tulunay, hakim, CHP senatörü ve milletvekili oldu, Akçadağ'da hakimlik yaparken DP'li olduğu için Adana Kozan'a sürüldü, 5)Nüvit Yetkin, avukat, sonradan CHP senatörü, milletvekili, bakanı oldu, DP'nin kuruluşunu ilk teşvik edenlerden ve Kültür Derneği başkanı, 6)Lütfi Sayman, eczacı, sonradan CHP milletvekili oldu.

⁷⁸

Görüşme 31: Kemal Özmumcu, 6.1.1996 günü kendisine ait muayenehanede saat 13.15-15.30 arası gerçekleşti. Görüşme esnasında müşterilerin geldiği oldu.

1946'da Malatya'da "İnönü'ye Bağlılık Mitingleri" tertip edildi. K.Özmumcu mitingte okumak üzere bir konuşma metni hazırlıyor. Hikmet Fırat'tan sonra konuşmaya hazırlanırken, kendisinden önce bir işçi kürsüye çıkıyor ve CHP'yi eleştiriyor. Bunun üzerine kürsüden "karga-tulumba" indiriliyor. Bunu gören K.Özmumcu konuşmaktan vazgeçip, olayı şikayet için vali Ahmet Kınık'a gidiyor. A.Kınık kendisini sakinleştiriyor. (A.Kınık, sonra DP tarafından Kayseri'ye atandı ve İnönü'yü Kayseri'de durdurulduğu dönemde valilik yaptı, sonra DP milletvekili oldu.)

1950 seçimlerine K.Özmumcu İl başkanlığında giriliyor. Liste başı olarak girdiği seçimlerde 7.300 oy alıyor. Adıyaman'ın Malatya İlçesi olduğu seçimlerde, CHP'den en düşük oy alan kişi 8.900, İnönü ise 10.200 oy alıyor. Pötürge'nin sonuçlarının en son geldiği seçimlerde çeşitli şaibe iddiaları bulunmaktadır. DP örgütü seçim çalışmalarında çeşitli baskılara uğramıştır.(Ö.26)

Örnek Anı, İzlenim:26

Seçimlerde vali olan Sait Koçak, kaza kaza dolaşarak CHP adayı gibi, partiye destek istedi. 1950'de, parti binasının damını delip, oy pusulalarını çalıyorlar. Bu "seçim hırsızlığı"nı yapan kişi, K.Özmumcu'nun yakın arkadaşı bir CHP'li, sonradan Akçadağ'da olayı kendisine itiraf ediyor. (Şahsın ismi yazmamak şartıyla bize verildi.)

Seçim çalışmaları için taksie ihtiyaç duyan DP örgütüne Malatya taksileri araç vermiyor, bunun üzerine K.Maraş'tan kiralanan bir taksi, bir jip ile seçim gezilerine çıkıyorlar.

1950 seçiminden sonra DP'nin Türkiye'de iktidarı, Malatya'da ise muhalefeti başlamıştır. 1950'li yıllar, partisi iktidarda, kendisi muhafette kalan yerel bir parti örgütünün çelişkili gayretleri ile geçecektir. "Paşa'nın memleketinde" bu durumda kalmak, başlı başına bir maceradır ve taşrada klasik partili kutuplaşmalarının dikkat çekici örnekleri yaşanacaktır.(Ö.27) K.Özmumcu, bundan sonra 1954 ve 1957 seçimlerine de girdi ve kazanamadı. 1960'a kadar İl başkanlığı görevini Bayram Özcan, Hüseyin Doğan Dede ile birlikte "munavebeli olarak üstlendi." Aynı yıllarda "Hamido" DP bucak başkanlığı görevini yapıyordu.

Örnek Anı, İzlenim:27

1950 seçimleri sonuçları açıklanınca, o dönem "tamamı tek partili olan memurlar"ca, DP bayrak ve panoları indiriliyor. K.Özmumcu, vali S.Koçak'a gidip, olayı anlatıp, "Ben de yarın İl örgütüne emrederim, CHP bayraklarını indirilir" diyor. Vali'nin kendisini azarlayarak, "Sen hangi sıfatla benimle böyle konuşuyorsun, çık dışarı, yazılı müracatta bulun" demesi üzerine, "Ben Size değil, makamınıza hürmeten buradan çıkıyorum" diyerek makamdan çıkan K.Özmumcu, durumu İçişleri Bakanı Fevzi Lütfü Karaosmanoğlu'na bildiriyor. 10 gün sonra S.Koçak görevden alınıp, yerine Turgut Babaoğlu atanıyor.

T.Babaoğlu'nun İl'e gelişinde DP örgütü kendisini karşılıyor. CHP'nin katılmadığı karşılama sonrası, CHP örgütünde Vali aleyhinde bir kamuoyu yaratılıyor. Bu tutum Vali'yi tarafsız konumdan uzaklaştırıp, "DP valisi" haline getiriyor. O dönemde Valinin arabasının arkasına tenekte bağlanması, bir köpeğin mavi renge boyanarak, üzerine "Babaoğlu" yazılıp, Vilayet Meydanı'na bırakılması olayları yaşanıyor. Vali'nin tepkisi ise, Belediye binasından İnönü'nün resminin asker zoruyla kaldırılması ve A.Fırat'ın askerliğini yapmadığı gerekçesiyle Diyarbakır'a gönderilmesi şeklinde gelişiyor. İnönü'nün resminin indirilmesine rastlayan dönemde, parti müfettişi olarak Hüseyin Fırat Malatya'da bulunuyor. Bir diğer gün T.Babaoğlu, K.Özmumcu'dan İnönü Caddesi tabelasını indirmesini istiyor, K.Özmumcu, "Ben bunu indiremem, indirsem, beni sonra yargırlar, siz de beni kurtaramazsınız" diyor.

DP dönemi Malatya valisi Şefik San başkanlığında DP örgütü Malatya'da Şeker Fabrikasını kurma çalışmalarını başlatıyorlar. Şeker Fabrikaları Genel Müdürü Baha Tekand'ın, Malatya'da yeterince fabrikanın olduğu, şeker fabrikasına gerek olmadığı şeklindeki itirazlarına rağmen Menderes ile DP İl örgütü iki kez görüşülerek, fabrikanın kurulma çalışmaları başlatılıyor. Aynı dönemlerde H.Fırat Çad Barajı projesini hazırlayıp, iktidara empoze ediyor. Bu çalışmalara Mecliste bulunan CHP Malatya milletvekilleri, bunlar yapılırsa halk DP'yi benimser düşüncesiyle destek olmuyorlar.

1960 müdahalesinde ise vali Nazım Arda gözaltına alınıyor, gözaltında bulunduğu esnada dişi ağrıyor, bu nedenle K.Özmumcu çağırılıyor. Asker nezaretinde gidilip Vali'nin tedavisi yapılıyor. Daha sonra uçakla Ankara'ya gönderilen Vali'nin valizleri hava alanında aranıyor.

K.Özmumcu, 1961 sonrası YTP'nin kuruluş çalışmalarında bulunmamakla birlikte, bu parti adına Avni Akşit'in çalışmalarını destekledi. AP'nin kuruluşunda Bayram Özcan ile birlikte görev aldı. 1973'te 3., 1977'de 5. sıra AP adayı olarak seçimlere girdi ve kazanamadı. 1975'e kadar yine Bayram Özcan'la birlikte İl başkanlığını değişimli olarak devam ettirdi. 1977 sonrası üyeliği devam etmekle birlikte aktif siyasetten uzaklaştı. 1983 sonrası DYP üyesi oldu, pasif siyasal tutumunu sürdürdü. 1995 seçimleri öncesi DYP merkezince "İl Teşkilatı Haysiyet Divanı Başkanı" (Disiplin Kurulu) olarak atandı, halen aynı görevde bulunuyor.

Fakir bir ailenin çocuğu olan K.Özmumcu'nun, bir akrabasının yardımıyla okuyarak kazandığı mesleği dışında ekonomik geliri yoktur. Kendisi gibi diğer iki kardeşi de yüksek tahsil yaptı.(Hekim ve eczacı oldular) Baba'dan şehir merkezinde 3-5 dönüm arsa değeri bulunan arazisi kaldıysa da, satılma suretiyle elden çıkarılmıştır.

Uzun dönem İl başkanlığı düzeyinde görev yapan K.Özmumcu'nun aday listelerinin oluşturulmasında bir etkisi olmamıştır. Toplumsal, kişisel talepleri,

partisinin iktidarda bulunduğu dönemlerde Valilik makamı, çok ender olarak da Bakan ve Başbakan'a iletme durumu olmuştur.

"Mütevazi, fakir bir ailenin çocuğu" olarak sıkıntılar içinde öğrenim gören genç K.Özmumcu, tek parti uygulamalarına ve İnönü'nün şahsına duyduğu tepki,- belki öfke-, nedeni ile siyasal sahneye çıkmıştır. Bu tepkinin oluşmasında üniversite öğretimi esnasında edindiği demokrasi kültürünün de etkisi olsa gerektir.(Ö.28)

Örnek Anı, İzlenim:28

Tek parti döneminde, seçimler başta vali olmak üzere devlet memurlarının nezaretinde olup, eski mebuslardan birisinin hazırladığı oy pusulası seçmene verilir, üzerinde 6 ok bayrağının bulunduğu sandığa atması istenirdi.

Harp yıllarında ekmek bunalımı vardı. Halka yaban tezeği gibi bir ekmek verilirken, CHP'liler fırancıla yiyorlardı. Malatya'da basma, yağ gibi şeylerin kontenjanı vardı, bu kontenjanı CHP'liler kullanırdı. Halka dağıtmak üzere aldıkları şeyleri satarlardı.

Öğrenim gördüğü dönemde CHP kökenli ailelerin çocukları Halkevi Talebe Yurdunda rahat ve huzur içinde tahsil yapırlarken, kendisi perişan bir şekilde üniversiteyi bitirebiliyordu.

Öğrencilik yıllarında İnönü'nün Malatya'ya geldiği bir gün, çarşafı yırtık papuçlu bir kadın elinde bir dilekçe ile Malatya Lisesi'nin önünde (Bugün Milli Eğitim Müdürlüğü) Paşa'nın arabasının önüne fırladı. Araba yavaşlamasına karşın kadına çarptı, polisler kadını götürürlerken, hareket halinde olan araç yoluna devam etti ve "Paşa, 'Bu kadının derdi nedir, çağırın' demedi."

Herhangi bir mobil katılımı sağlayacak aidiyet ilişkisi olmayan K.Özmumcu'yu siyasal arenada tutan, 1950'de 45.000 oy pusulasını sırtında yayan olarak Pötürge'ye götürtecek dinamizmidir. Bu genç üniversiteli öfke, kendi kişisel gayretleri ile partili yaşam içinde sivrilebilmiştir. Bugün genç kuşak DYP'lilerin tamamına yakınının "tanımadığı" bu eski DP'li, artık siyasal aktivitesini yitirmiştir. Fakat herşeye karşın partisi tarafından zor koşullarda kullanılacak bir "görev adamı"dır.

5.3.22.Bayram Özcan

DP ve AP'de İl başkanlıkları yapan avukat Bayram Özcan'ın kendisi ile görüşüldü.⁷⁹

B.Özcan ilk siyasal çalışmalarına, DP'nin katılmadığı 1946 seçimlerinde, Ankara Hukuk Fakültesi öğrencisi iken, müstakiller grubunun müşahiti olarak başladı. 1948'de Malatya'da DP'ye üye oldu ve 1950'de İl başkanlığına getirildi. Bu görevini aralıklarla 1960'a kadar sürdürdü. 1957'de DP adayı oldu, partisinin 37.000, CHP'nin 70.000 civarında oy aldığı seçimleri "İnönü'nün gölgesinde CHP" kazanınca, seçilemedi. 1960 müdahalesinde DP yöneticileri bugünkü Orduevinin bulunduğu kışlada toplanıyorlar. Kendisinin hiç gözaltına alınmadığı müdahalede, bazı DP yöneticileri Sivas'a götürülüyor.⁸⁰

1961'de başlayan partili yaşama Yassıada Mahkemeleri devam ettiği için katılmıyor, fakat Avni Akşit'in aday olduğu YTP'yi destekliyor. 1961'de yasaklar kalkınca AP'ye üye oluyor ve 1964 Kongresinde Malatya İl ikinci başkanı seçiliyor. Delege olarak katıldığı Kongrede, lehine kamuoyunun olduğu Demirel'i destekliyor. 1965'de AP aday adayı oldu, denemede listeye giremedi. 1969'da ise AP 2.sıra adayı olarak girdiği seçimleri kaybetti. 1970'de Kongrede kazandığı İl başkanlığını 1973'e kadar sürdürdü. Denemede liste 1. olduğu 1973 seçimlerini, 2.sıra adayı Ahmet Karaaslan'ın tercih edilmesi nedeniyle kaybetti.

⁷⁹ **Görüşme 28:** Bayram Özcan, 5.1.1996 günü kendisine ait avukatlık yazıhanesinde saat 09.00-10.30 arası gerçekleşti. Görüşmede zaman zaman gelen müşteriler bulundu.

⁸⁰ B.Özcan bunların şu kişilerden oluştuğunu söylemektedir. Hekimhan'dan Turan Garipoğlu, Akçadağ'dan Ömer Kan, Örüskülü Ali Efendi (Şeyh Ali Kara) ve Hüseyin Doğan Dede, Arguvandan terzi Zeynel Üstün Dede ve İbrahim Çamur (alevi inançlı)

1976'da yine Kongrede İl başkanı oldu ve AP 2.sıra adayı olarak girdiği 1977 seçimlerini kaybetti. İl başkanlığı görevini 1980'e kadar sürdürdü.

1980'de siyasi yasaklı oldu ve 1983'de başlayan DYP kuruluş çalışmalarına katılamadı. DYP'ye kişisel desteğini sürdürdü. 1987'de, yasaklı durumu kalktıktan sonra DYP'ye üye oldu, yönetimde görev almadı.

B.Özcan'ın temel ekonomik gelirini serbest meslek kazancından sağlıyor. 100 dönüm civarında kayıısıcılık özelinde bahçecilik yapılan arazisi bulunuyor.

Balyan Aşiretinin bir üyesi olan B.Özcan'a eskiden, Kale, Battalgazi İlçeleri ve Orduzu'nun bir bölümünde yerleşik aşiret çevresinden destek gelmekteydi. Dürüst meslek ve aynı çizgide devam eden siyasal yaşamı nedeni ile saygınlık kazanmıştır. B.Özcan, Aşiret üyeliği nedeni ile desteklenmemiş, daha çok kişisel yetenekleri nedeni ile sempati görmüştür. B.Özcan dönemi bitişik köylü Balyan üyesi N.Akyurt milletvekili olduğu için, Aşiretin yönelimi Ondan yana olmuştur.⁸¹

B.Özcan, uzun dönem aktif siyasal yaşam içinde deneyim kazandığı için kendisinden danışılıp, düşüncelerine önem verilir. Bunda içerisinde yer aldığı siyasi çizginin lideri Demirel'in, kendisine bağlı İl örgütlerine özel bir önem vermesinin etkisi de vardır.(Ö.29)

Ömek Anı, İzlenim:29

1983'te DYP'nin kuruluş çalışmaları için İl'e gelen İsmail Köse (Malatya eski Emniyet Müdürlerinden), B.Özcan ile görüşüp, onun önerileri doğrultusunda parti örgüt yapısını oluşturmuştur.

B.Özcan'ın aracılık ettiği toplumsal ve kişisel talepler genelde yerine getirilmiştir. İstemler genelde, Genel Merkez düzeyinde dile getirilmiştir. AP

⁸¹ Yaklaşık 22/23 köyden oluşan alevi-sünni karışık Balyan Aşiretinde, 1980 öncesi AP ve CHP yarıyarıya oy alırlardı. Aşiret, 1983 sonrası ise Özal'ı desteklemiştir. 1991'den bugüne Aşiretin siyasal yönelimi RP ve ANAP arasında dağılmıştır. Balyan'lar için Doğan Dede Ailesi başlığına bak.

döneminde temsilciler meclisi olup, yılda 3/ 4 defa Bakanlarla biraraya gelinip, tanışılır ve istekler iletilmiştir.

B.Özcan da, bugün artık, siyaset arkadaşı K.Özmumcu gibi il siyaset sahnesinde etkili değildir. Fakat partililerin deneyimlerinden istifa ettikleri, anılarını dinledikleri eski bir DP'li olarak, nostaljik önemini sürdürmektedir.

5.3.23.Yalnız Bir “Öncü”: Mehmet Hayrettin Abacı

Genç yaşlardan itibaren inançlı bir sosyalist olarak, TİP'in Malatya'da kuruluşunu yapan avukat Mehmet Hayrettin Abacı'nın kendisi ile görüşüldü.⁸²

M.H.Abacı, küçük yaşlardan itibaren siyasete ilgi duymuştur. Ortaokul öğrencisi olduğu, 1944 yılı Haziran ayında yayın ve konferans çalışmaları nedeni ile “ırkçı, türkçü, turancı” suçlamasıyla gözaltına alınıyor. Lise yıllarında ise sosyalist düşüncelere sempati besleyip, 1950'de komünizm propagandası yapmak suçuyla tutuklandı ve beraat etti.(Ö.30)

Örnek Anı, İzlenim:30

Orta öğretim esnasında M.H.Abacı'nın okul arkadaşı olan T.Fırat'ın o günlere ait izlenimleri şöyledir: 1943/44 yıllarında Malatya Lisesi'nin müdürü Arif Nihat Asya idi. O dönemde öğrencilerin tamamına yakını türkçü olmuştu. Dersler bittince, öğrenciler Müdürün evine gider, şiirler okur, konuşmalar yapılırdı. A.N.Asya'nın Adana'ya tayini sonrası, Lise'ye Kemal Yalazkan isminde bir felsefe öğretmeni geldi. K.Yalazkan, komünistti ve A.N.Asya'nın çevresinde bulunan öğrencilerin çoğunluğu, bu kez ondan etkilenerek komünist olmuştu.(A.N.Asya'nın eşi Servet Hanım'da okulda kimya öğretmeniydi.)(G.25)

M.H.Abacı, siyasal faaliyetlerinden ve evinde bulunan yayınlarından dolayı gözaltına alınınca, vali Ahmet Kınık, babasını çağırıp, çocuğuna böyle yayınları okutmaması için uyarlıyor. Babası, “Benim okumam-yazmam yok, ben yayının zararlısını, yararlısını bilmem” deyince; Vali, M.H.Abacı'nın eve getirdiği yayınları kendisine getirmesini, hangilerinin zararlı olduğunu kendisinin tespit edeceğini söylüyor.(G.13)

⁸² Görüşme 13: Mehmet Hayrettin Abacı, 13.11.1995 günü kendisine ait ev ve avukatlık yazıhanesi olan dairede saat 12.00-13.50 arası gerçekleşti.

M.H.Abacı, partili siyasete üniversite öğrencisi iken 1959 yılında CHP parti üyesi olarak atıldı. 1960 yılında Malatya'ya avukat olarak geldi ve parti yönetiminde yer almaya çalıştı. 1961 yılında parti üyeliğinden istifa etti. İki yıl aradan sonra siyasete TİP'in kuruluşu ile yeniden döndü. Partiyi Malatya'da örgütlemek için, merkezden yetki aldı ve İl örgütünü kurdu. Aynı yıl başlayan İl Yönetim Kurulu Başkanlığı ve Parti Genel Yönetim Kurulu üyeliği görevini 1971'e kadar sürdürdü. 1965'de TİP milletvekili adayı olarak seçimi kazandı. Yüksek Seçim Kurulunca milletvekilliği ilan edilmesine rağmen, Milli Bakiye Sistemi gereği Parti Merkez Yönetim Kurulunca Şaban Erik milletvekili atandı. 1968'de TİP Malatya Senato adayı oldu, seçimi kaybetti. 1971'de TİP Kongresi sonrası partiyle ilgisini kesti, fakat aynı yıl yapılan müdahale sonrası "Balyoz Harekatı"nda gözaltına alındı. 1973'de bu kez CHP üyesi oldu ve parti yönetimine gelmek üzere adaylık girişimlerini 1980'e kadar sürdürdü. 1983'te SODEP'e üye oldu, takip eden yıllarda SHP ve bütünleşme sonrası CHP'de üyeliğini sürdürdü. 1995 CHP Kongresinde Kurultay delegesi seçildi ve Kurultay'a katıldı.

Siyasal yaşamını sürdürdüğü partilerde etik değerler ve doğrudan halk yararını gözeten girişimleri çok az ve yetersiz gören M.H.Abacı, kendi ilke, kural ve görüşlerine uygun siyasal ortam bugüne kadar bulamadı.

M.H.Abacı, temel gelirini serbest avukatlık ve eşinin öğretmenlik ücreti ile kazanıyor. Temel aylık geliri dışında 7 parça halinde toplam 55 dönüm arazisi bulunan Abacı, arazilerinde kiraz ve elma özelinde bahçecilik yapmaktadır.

M.H.Abacı, siyasal arenada, kişisel dürüstlüğü, atikliği, inançlı tutumları, bilgi birikimi nedeni ile sivrilmiştir. "Bilgi birikimi yeterli olmasına rağmen, ekonomik birikimi yeterli olmadığı için" ulusal siyaset düzeyine taşınamamıştır.

M.H.Abacı, yer aldığı siyasal gelenek içerisinde ulusal düzeye çıkamamasının bir diğer nedenini de "TSM faktörüne" bağlamaktadır. Ona göre, Malatya'da sol partilerde "Türk, sünni ve Malatya"lı olmak başlı başına bir dezavantajdır.

Siyasette bulunduğu dönemlerde, kendisine aday listeleri üzerinde bir etkisi olmamıştır. TİP içerisinde Mehmet Ali Aybar'ın zaman zaman kendisine danıştığını, diğer yöneticilerin ise "fikri tembellik, kendini beğenmişlik içinde olup, otoriter eğilimleri" nedeni ile kimseye danışmadıklarını belirtmektedir.

M.H.Abacı, toplumsal taleplerini yaptığı yayınlar yoluyla kamuoyuna duyurmaktadır. Bugüne kadar 3000'e yakın yayın yapmıştır. Yaptığı yayınların bazı mülkiye amirleri tarafından değerlendirilmiş, ilgili konularda kendisine danışılmıştır.

En büyük sermayesi, kişisel inancı ve dürüstlüğü olan bu "eski tüfek", sol siyasette istediği, etik ilkelere sahip ortamı bugüne kadar bulamamıştır. Çok zaman bu ilkeleri gereği yalnızlığa itilse de, mücadelesine devam edecek inançlı yapısını korumaktadır. Bugün artık, çokca etkisinin olacağına kendisinin de inanmadığı siyasal süreç içinde "öncülük" işlevini sonuna kadar sürdürmeye niyetli gözükmektedir.

5.3.24.Malatya'nın Başbuğu: Muhittin Turgut

Malatya'da MHP geleneğinin önemli isimlerinden doktor Muhittin Turgut'un kendisiyle görüşüldü.⁸³

⁸³ **Görüşme 15:** Muhittin Turgut, 16.11.1995 günü Devlet Hastahanesinde kendisine ait makam odasında saat 14.00-15.45 arası görüşüldü. Görüşme esnasında zaman zaman hastalar ve yakınları ile sağlık görevlileri bulundu.

M.Turgut, tıp fakültesi öğrencisi olduğu 1954'te Türk milliyetçiliği düşüncesini benimsedi ve çevresini bu konuda etkilemek üzere aktif olarak çalıştı. Öğrenciliği sonrasında İstanbul'da ihtisasını tamamlayıp, Sinop ve Ünye'de başhekimlik görevlerinde bulundu. 1970'de Malatya'ya gelerek özel Doğu Kliniğini açtı. 1972'de MHP Genel Başkanı Türkeş, Genel İdare Kurulu üyeliği için, kendisine tanınan tek kontenjanı M.Turgut adına iki dönem kullandı. Böylece 1972-1980 arası yaptığı GİK üyeliğinde Malatya'da ikamet etti, fakat çalışmalarını Ankara'da sürdürdü. GİK üyeliği esnasında Malatya, Elazığ, Bingöl, Muş, Adıyaman ve Van İl örgütlerinden sorumluydu. 1980'de siyasi yasaklı oldu. 1983'ten 1992'ye kadar MÇP'ye manevi destek verdi. 1992'de devlet memuriyetine tekrar döndü ve siyasal yaşama ara verdi. 1992'ye kadar aralıklarla süren siyasal yaşamında 1975 ve 1980'de iki kez tutuklandı.

M.Turgut'un ailesi büyük çiftçilik yapmakta, kayıısıcılık özelinde bahçecilikle uğraşmaktadır. M.Turgut'un özel hastahanesi vardır.

M.Turgut, sahibi olduğu özel hastahane nedeniyle, geniş halk kesimlerini tanımış, hizmet vermiştir. Ayrıca, 1980 öncesi çıkan şiddet olaylarında sağ kesim Onun hastahanesine gelip tedavi olurdu. Bütün bunlar kendisinin özellikle sağ kesim arasında saygın bir yer edinmesini sağlamıştır.

MHP'de pederşahi bir örgüt yapısı olduğu için, sorumlusu olduğu illerde kendisine sorulmadan ya da kendisinin istemediği bir kişi aday gösterilemezdi. Bu ilişki Genel Başkana kadar devam ederdi, yani son söz Genel Başkandan çıkar, onun istediği olurdu.

M.Turgut'un toplumsal ve kişisel talepleri MHP'nin koalisyonda bulunduğu dönemlerde yerine getirilmiştir. Talepler, direk Genel Başkan Türkeş'e söylenir onun aracılığıyla ilgili yere iletilirdi.

M.Turgut, sağ siyasal yelpazede pederşahi örgütsel ilişkilerin var olduğu bir kanadının üzerinde etkili olabilecek konumdadır. Partililerinin dışında siyasal mobilizasyonu sağlayacak bir toplumsal etki sahibi değildir.

5.3.25.Seyhan Semercioğlu

1984-1989 yılları arasında ANAP Malatya Belediye Başkanı olan avukat Seyhan Semercioğlu'nun kendisi ile görüşüldü.⁸⁴

Semercioğlu Ailesinin siyasete atılan ilk kişisi Emin Semercioğlu, Tevfik Temelli ile birlikte CHP Belediye Encümen üyeliği yaptı. Oğlu Sami Semercioğlu 1962-1963'de CHP merkez ilçe başkanlığı ve aynı dönemde Belediye Encümen üyeliğinde bulundu. Turgut Temelli'nin Belediye Başkanı olduğu dönemde S.Semercioğlu Belediye İmar Komisyonun'da görev aldı.

S.Semercioğlu'nun oğlu Seyhan Semercioğlu, yüksek öğrenim yıllarında muhafazakar çevrelerin içinde bulundu. Malatya'ya gelip avukatlığa başladığı 1971 yılında AP İl yönetim kurulu üyeliğine getirildi. 1977'de aynı partide merkez ilçe başkanlığı ve Belediye Meclisi üyeliği görevlerini üstlendi. 1980 siyasi yasaklı oldu. 1983'de ANAP üyesi oldu ve 1984'de ANAP Belediye Başkan adayı oldu, % 54 oy alarak seçimi kazandı. 1989'da aynı görev için partisinde aday adayı oldu.

⁸⁴ **Görüşme 30:** Seyhan Semercioğlu, 6.1.1996 günü kendisine ait avukatlık yazıhanesinde saat 11.00-13.00 arası gerçekleşti. Görüşmede Malatya Belediyesi Zabıta Müdürü de bulundu.

Partisinin Münir Erkal'ı aday göstermesi üzerine, parti içindeki siyasal yaşamına devam etti. İl yönetimde görev almadı, fakat yeliği ve üst kurul delegeliği sürdü. 1994'te yeniden ANAP Belediye Başkan adayı oldu ve % 24 oy alarak seçimi kaybetti. 1994 seçimleri sonrası ANAP İl Yönetim Kurulu 2.başkanı olarak merkezce atandı. 1995'te İl başkanı Miraç Akdoğan adaylık için istifa edince, İl başkanlığı görevini vekaleten üstlendi.

Aile Emin Semercioğlu döneminde manifaturacılık yapıyor ve 100 dönüm civarında hububat üretilen arazileri var. Sami Semercioğlu, çeşitli illerde tapu kadastro memurluğu yaparken babasının vefatı zerine Malatya'ya gelerek ticaret yaşamına atılıyor. 1962/3 yıllarında ticareti bırakıp, serbest fen memurluğu yapmaya başlıyor. Seyhan Semercioğlu, temel gelirini serbest avukatlıktan elde ediyor. Aileden kalma araziler artık iyice azalmış bulunuyor.

Aile, eskiden ticari ilişkileri ve arazi işleri nedeniyle halkla iyi ilişkiler kurmuştur. 1970 ncesi İl'in yüksek ekonomik güce sahip ailelerden olması da, kendilerine belli bir saygınlık kazandırmıştır. Seyhan Semercioğlu'nun da gerek arazi imar işleri, gerek avukatlık mesleği kendisine bir evre kazandırmıştır.

Semercioğlu'ların aday listelerini etkileyecek bir konumları yoktur. Kendilerine iletilen toplumsal ve kişisel talepleri milletvekilerine veya Genel Başkana iletilir, bunlar olanaklar çerçevesinde yerine getirilir.

Semercioğlu Ailesi, Malatya'da siyasal bir etki alanına sahip değildir. Ancak, parti rgt içinde göstereceği başarı, ailenin siyasetteki tek yesi Seyhan Semercioğlu'nu, ulusal siyasete taşıyabilir.

5.3.26.Münir Erkal

1989 ve 1994'te Belediye Başkanı seçilen mimar Münir Erkal'ın kendisi ile görüşüldü.⁸⁵

Münir Erkal, 1939-1942 yıllarında Belediye Başkanlığı yapan Cafer Özelçi ve 1971-1973 yıllarında aynı görevi üstlenen Mehmet Kırçuvaloğlu ile akrabalık ilişkileri vardır. 1989'da ANAP'ın teklifi ile serbest mimarlık işlerini bırakarak Belediye Başkanı adayı oldu ve seçimi kazandı. 1991'de Mesut Yılmaz'ın ANAP Genel Başkanı olması sonrası, partisinden istifa etti. RP'den gelen teklifi değerlendirip, bu partiye katıldı. 1994'de RP Belediye Başkanı adayı oldu ve bu sefer % 52 oy alarak seçimi kazandı.

M.Erkal'ın anne tarafından akrabası olan C.Özelçi ve M.Kırçuvaloğlu'nun büyük çiftçilik yapmak üzere arazileri vardır. Hububat üretiminin yapıldığı araziler bugün dağılmış bulunmaktadır. M.Erkal, temel gelirini Belediye Başkanlığı öncesi serbest mimarlıktan elde etmekteydi.

M.Erkal ve ailesi, İl'in eski yerli ailelerindendir. Kişisel nitelikleri ile, yüksek öğretim olanaklarına kavuşmuşlardır. Çevrelerinde ise, öğretim gören kişilerin azlığı saygınlıklarını arttırmıştır. M.Kırçuvaloğlu, yaşadığı dönemde siyasal bir etki sahibi olarak biliniyor. Bu etkisi nedeni ile desteğinin istendiği ve bir teknokrat olarak kendisinden yararlanılmak istendiği biliniyor.(Ö.31)

Örnek Anı, İzlenim:31

1971 seçimlerinde CHP'den aday olmak isteyen M.Kırçuvaloğlu, aday gösterilmeyince bağımsız adaylık koyuyor. Bu olay İnönü'ye iletilince, parti müfettişi Kamil Kırkoğlu aracılığıyla, M.Kırçuvaloğlu'nu Ankara'ya çağırıp, kendisini razı ederek aday yapıyor ve seçimi kazanıyorlar.

⁸⁵ Görüşme 29: Münir Erkal, 5.1.1995 günü Belediye Başkanlığı makamında saat 17.30-19.00 arası gerçekleşti.

M.Erkal'a ANAP ve RP dönemlerinde parti merkezince çeşitli konularda düşünceleri sorulmuş, görüşleri alınmıştır. Bu RP'de daha fazla yapılmaktadır. M.Erkal'ın ANAP Belediye Başkanlığı döneminde projeleri için genelde destek görmeyip, kendi öz kaynaklarını kullanmaya zorlanmıştır. RP ise , muhalefet partisi olduğu için herhangi bir talep iletilmemiştir. M.Erkal, kişisel istemleri, daha önceden diyalog kurduğu bakanlar aracılığıyla yerine getirmeye çalışmıştır.

İki dönemdir Belediye Başkanı olan M.Erkal, İl'de siyasal bir etki sahibi değildir. Siyasal başarısı, Belediye Başkanlığında yapacağı hizmetler ve parti örgütündeki çalışmalarına bağlıdır. Ancak, "partinin adayı" olduğu sürece başarılı olacaktır.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

6.BULGU, SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu bölümde, üçüncü bölümde detaylı olarak incelenen araştırma konumuz olan Malatya'da siyasal seçkinlere ilişkin bulgular, sonuç ve öneriler sunulmuştur.

6.1.BULGULAR

Çalışmada elde edilen bulgular üçüncü bölümde genişçe sunulmuştur. Aynı bulgular burada yinelenmemiş, temel bulgular araştırma denenceleri ışığında vurgulanmıştır.

Çalışmanın alan araştırması bölümünde toplam otuzyedi görüşme yapılmıştır. Bu görüşmelerden çıkan bulgularda, Malatya merkez ilçede erişilebilen yirmialtı topluluk, aile ve bireyin siyasal süreç üzerinde etkileri olduğu görülmüştür.

İl'de siyasal süreci etkileyen bu referans gruplarının, İmparatorluğun yıkılmaya yüz tutmuş dönemlerinden ya da genç Cumhuriyetin ilk yıllarından, elde ettikleri siyasal ayrıcalıklarını sürdürdükleri gözlenmektedir. Bu ayrıcalıklar, İnönü şahsında simgeleşen Cumhuriyet kuran kadroya kişisel yakınlık ve Batılılaşma idealini taşıma inancından kaynaklanmıştır.

Tek partili yıllarda siyasete, Cumhuriyet kadrolarına daha önceden destek veren veya sonradan fikren yakın büyük toprak sahipleri egemendir. Milli Mücadele'nin Paşası, Gazi'nin arkadaşı İnönü'ye kişisel olarak yakın ilişkiler kuran toprak sahipleri, ulusal siyaset arenasına taşınmışlar, İl'de yerel siyasal erk konumuna gelmişlerdir. Aynı yıllarda uygulanan millileştirme siyasaları da, onlara yeni olanakların yollarını açmıştır.

Menderes'li ve Demirel'li yıllarda, Malatya siyasetinde yine büyük toprak sahipleri egemendir. Çok partili yaşama geçiş, tek parti döneminde "derin bir uykuya dalan İmparatorluk siyasal erkleri"nin uyanması dönemidir de. Büyük toprak sahiplerinin siyasal süreçteki aktif rolü, feodal ağalık ilişkisinden çok, siyasal ya da siyasal olmayan diğer etkenlere bağlı gelişmiştir. Malatya'da emek egemen tarımsal ilişkiler, feodal ağalık sisteminin kurulmasını engellemiştir. Büyük toprak sahiplerinin aktif siyasal rolü ise, siyasal, dinsel, ekonomik nitelikler ve geleneksel ilişkilerin kurulması yanında, seçkinin siyasal iktidarla yakınlığına bağlı kalmıştır. Malatya'ya bağlı olduğu dönemde Adıyaman gibi toprak egemen yerlerde gelişen feodal ağalıklar genelin istisnalarıdır.

Bu dönemlerde siyasal liderler, yerel ilişkileri daha fazla önemsemeye başlamışlardır. İnönü'nün hemşehriliği ile merkeze yakınlık önemini kaybetmese bile, yerel nitelikler siyasal süreci etkilemeye başlamıştır. Tek partili dönemde istisna olarak görülecek ticaret burjuvazisinin siyasetteki yeri, bu yıllardan sonra artmaya başlamıştır.

1960 ortalarından itibaren siyasette emek de söz sahibi olmaya başlamıştır. Bunda 50'lerin sonuna kadar kurulan sanayi kuruluşlarında istihdam olanağı bulan kırsal kökenli yeni kentsel çoğunluğun etkisi olsa gerektir. Aynı dönem,

yerel niteliklerin, mezhep kutuplaşması biçiminde parlamentoya yansımaları da getirmiştir. 1970'lerde başlayan İnönü'süz siyaset, seçkin çözülmesini de beraberinde getirmiştir. İnönü'ye bağlılık ile siyasal arenada duranlar, siyasal mücadelede hızla tasfiye edilmişlerdir. O güne kadar kamusal olanakları kullanıp kendilerine yeni nitelikler kazandırarak dönüştürebilen seçkin grupları ve yeni liderlere yakın olan aileler, 70'lerde siyasetin baş aktörleridir artık. Toprak sermayesinin, ticaret sermayesine dönüşmesi ve yüksek öğretim görmüş seçkinlerin ortaya çıkması bu yıllarda yaşananlardır. Öte yandan, kırsal kesimler için hala geleneksel ilişkiler canlılığını korumaktadır aynı yıllarda.

1980 sonrası, Malatya'nın ikinci Cumhurbaşkanı Özal'ın yıllarıdır. Eski seçkinler yerlerini "Özal seçkinleri"ne bırakmıştır. 70'lerde başlayan ticaret burjuvazisine doğru evrilme, bu yıllarda hızlanmıştır. Büyük toprak sahipliği siyasette hemen hemen önemini kaybetmiş, ticaret burjuvazisine doğru bir eğilim olmuştur. Yine bu yıllarda, Türkiye'de olduğu gibi, İİ'de de teknokratlara doğru bir eğilim görülmektedir. Herşeye karşın kırsal kesimlerde, en azından orta yaşın üstünde olanlar için geleneksel değerler siyasal yönelimleri etkiler gözükmemektedir. Bütün bunların ötesinde 80'lerde dikkate değer bir konuda, dinsel korumacılığın siyasal sürece büyük etkilerinin yaşanmaya başlamasıdır. Bu yıllar üzerine, henüz değerlendirme yapmak için erken ve araştırma bulguları bu dönemi aydınlatmada yetersizdir.

6.2.SONUÇ

Yaşadığımız yüzyıl, insanlık tarihinde, tarihsel ve siyasal dönüşümlerin en yoğun olduğu devri yansıtmaktadır. İnsanlık tarihi bu yüzyıla kadar, yeni bir sınıfsal yapı ve siyasal dönüşüme yüzyıllarda erişebilmiştir. Oysa içinde yaşadığımız 20. Yüzyıl pek çok siyasal dönüşüme tanıklık edecektir. Peşpeşe yaşanan Dünya Savaşları, teknoloji, bilgi ve enformasyon devrimi, allak-bullak olmuş sınıfsal yapılar bu çağın ürünleridir. Doğal olarak bu yüzyılda, ağır işleyen toplumsal tarihin tekerleri de hızlanmıştır.

Türkiye gibi henüz köylülüğün egemen toplumsal tabaka, kırsal geleneklerin etkin kültür, kentleşme ve bağımlısı olarak kentlileşmenin çarpık olduğu ülkelerde, siyasal süreçte kırsal değerleri kurumlaştıracaktır.

Araştırmada görüldüğü gibi 1970'lere kadar Malatya siyasetinde başat unsur büyük toprak sahipleridir. Cumhuriyeti kuran kadro içinde, İnönü gibi hemşehrîsi bir lideri barındıran bu geleneksel seçkinler,-kendi sınıfsal çıkarları ile çelişmekle birlikte-, modernleşmenin lokomotifi olmuşlardır. Bu işlev, siyasal olanaklara ve toplumsal statüye erişmenin karşılığıdır da. 1960 sonlarında başlayan toprak sahiplerinin siyasal arenadan tasfiyesi, geleneksel değerlerinde öneminin azaldığını göstermektedir. Bu yıllardan sonra, eski seçkinler içinde ancak yeni toplumsal şartlara ayak uydurabilecek donanımı kazanmış kişiler, siyasal süreçte tutunabilmişlerdir. Toprak sermayesi yerini ticaret sermayesine bırakmış, teknik bilgi ön plana çıkmıştır. Emek artık siyasal bir güç olmuştur. Aynı yıllarda, kirvelik gibi kırsal değerler ancak belli kuşaklar için siyasal anlamı kalmıştır. 1980 müdahalesi, siyasal bilinç kazanmakta olan alt sınıfları

apolitikleştirse de, eski geleneksel seçkinlerin konumları iyice sarsılmış, siyasal süreçten uzaklaşmışlardır. Artık siyasal süreçte yeni aktörler, siyasal mobilizasyonu, geleneksel ayrıcalıkları ile sağlama gücünü kaybetmişlerdir. Kente yerleşik nüfusun büyük çoğunluğu için kırsal değerler anlamlı bulunmamaktadır.

Çok partili yaşama geçişle birlikte, Malatya’da siyasete, Batılılaşmacı büyük toprak sahibi seçkin kadroların yanında, etnik, dinsel, grupsal yapılar gibi siyasal olmayan değişkenlerle toplumsal etki sahibi kişilerde katılmıştır. Dönemin tüm siyasal örgütleri, bu yerel güçleri dikkate almışlar, kendilerinden yana siyasal mobilizasyonu sağlamak isteğinde bulunmuşlardır. Bu yıllarda, partiler artık yerel dengeleri gözeten listeler yapmaya başlamışlardır. Aşiret yapıları ve toprak bağılılıkları 70’lerin ortalarından sonra siyasal değerini kaybetse de, dinsel aidiyetler önemini giderek artırmıştır. Gerek mezhep, gerekse tarikat ilişkileri, siyasal süreci etkilecek mobilizasyon aracı olmuşlardır. Bu olgu günümüze kadar değerini artırarak gelmiştir. 1995 seçimleri, etnik aidiyetinde siyasal süreci etkilememekle birlikte canlanmaya başladığını göstermektedir.

Cumhuriyetin ilk yıllarından bugüne kadar, İl’de siyasal seçkinin temel işlevi hamilik olmuştur. Seçkin, kentsel değerlere ve bürokratik ilişkilere sahip kişidir. “Yol-yordam bilmez” kırsal köken insanı, önce aracısına gelmiş, onunla işlerini gördürmeye çalışmıştır. Seçkin ailelerin çocuklarının yüksek öğretim gibi kamusal olanaklara daha yakın durması, toprak bağılılığının kırıldığı yıllardan sonra da, aynı işlevin devamını sağlamıştır. Yine kentsel alana yeni gelenler için, seçkinin üstlendiği yerleşim, iş, eğitim vb. olanakların “dağıtılması”, seçkinin “danışılır” olma özelliğini sürdürmüş, siyasal nüfusunu artırmıştır.

Malatya'da siyaset üzerinde hemşehri Cumhurbaşkanları da etkili olmuşlardır. Böylece hemşehrilik duygusunu harekete geçiren seçkin başarılı olmuştur. Bu durum siyasal seçkinin merkezdeki liderle kişisel diyalog kurmasını zorunlu kılmıştır. İnönü'nün siyasette etkin olduğu yıllarda, siyasal seçkinin temel niteliği Paşa'ya yakınlığı olmuştur. Bu nedenle İnönü'den sonra, eski seçkinler siyasetten hızla uzaklaşmışlardır. 1980'e kadar siyasete, yeni liderlerle güçlü diyalog kurabilen aileler ve kendilerini dönüştürebilen seçkinler katılabilmişlerdir. Özal'lı yıllarda ise, Malatya siyaseti daha önceden tanımadığı yeni seçkinlerle tanışmıştır. Bu yeniler,-türediler-, hemşehri Özal faktörünün devreye girmesiyle, halkın desteğini toplayabilmişlerdir. Doğal olarak Özal, sadece Malatyalı olduğu için değil, yeni siyasal değerlerle örtüştüğü için desteklenmiştir.

6.3.ÖNERİLER

Bu araştırma Malatya merkez ilçede erişilebilen siyasal seçkinleri kapsamıştır. Oysa Malatya'da genel siyasette ilçelerinde ağırlığının olduğu bilinmektedir. Bu nedenle ilçeleri de kapsayan bir çalışma daha sağlıklı verilerin bulunmasını sağlayacaktır.

Son yıllarda artan göçle birlikte, İl'de eski siyasal seçkinlerin önemini yitirdikleri görülmektedir. Artık siyaseten kaygan göç nüfusunu hesaba katmayan parti örgütleri başarı şanslarını yitireceklerdir. Göç nüfusunun siyasal yönelimleri üzerine araştırmalar yapılmalıdır.

Araştırmada erişilebilen dinsel toplulukların İl siyaseti üzerindeki etkinlikleri sınanmıştır. Bu topluluklar, toplumsal dokumuzun çeşitli renkleri olarak aydınlatılmalıdır.

Aynı şekilde araştırmada çok küçük bir grubuna erişilen bölgesel yapılar, dağılmaya yüz tutmakla birlikte varlıklarını korumaktadırlar. Bu yapılar üzerinde çalışılmalı, dağılma süreçleri incelenmelidir.

Son yıllarda etnik aidiyetlerde siyasal katılmanın yönü üzerinde etkili olmaya başlamışlardır. Etnik kimlik ve siyasal etkileri incelenmelidir.

İl'de, İnönü'nün siyasette etkili olduğu dönemlerde yakınında bulunan, yaşayan kaynaklar vardır. Siyasi tarihimizin bu önemli siması, en azından yerel anılar düzeyinde, yaşayan kaynakların kaybindan önce işlenebilmelidir. Yine, İnönü'nün, Malatya'da ve Malatyalılarla çekilmiş fotoğrafları albümleştirilmelidir.

1970'lerde yaşanan siyasal şiddet olaylarını yerel düzeyde çözümlemek, yasal olmayan siyasi oluşumları incelemekle olanaklıdır. Yine İl'i uzun süre sarsan "Hamido Olayları" ve toplumsal etkileri araştırılmalıdır.

İl'de siyaset çözümlemesine partilerin dışında yasal örgütlenmelerin incelenmesi de katkı sağlayacaktır. Özellikle sendikal mücadele tarihi, toplumsal etkileriyle birlikte aydınlatılmalıdır.

Bir taşra kenti olan Malatya'da modernleşme süreci incelenmelidir. Bu süreci aydınlatmak üzere sanatsal, kültürel, sportif etkinliklerin tarihleri ve toplumsal etkileri araştırılmalı; başarı ya da başarısızlıkların nedenleri bulunmalıdır.

KAYNAKÇA

AÇIKEL, Z. Osman, "Özal Ruhu ve Çiller", Türkiye Gazetesi, 16.01.1994

AHMAD, Feroz, Modern Türkiye'nin Oluşumu, Sarmal Yayınevi, İstanbul, 1995,
Çeviren: Yavuz Alogan

İttihatçılıktan Kemalizme, Kaynak Yayınları, İstanbul, 1986, 2.Baskı,
Çeviren: Fatmagül Berktaş

Demokrasi Sürecinde Türkiye, Hil Yayınları, İstanbul, 1994,
Çeviren: Ahmet Fethi

AKALIN, Muzaffer, Bir Olayın Hikayesi, M.Sucuoğlu Matbaası, İstanbul, 1961

AKDAĞ, Mustafa, Türk Halkının Dirlik Ve Düzenlik Kavgası, Bilgi Yayınevi,
Ankara, 1975

AKŞİN, Sina, Jön Türkler Ve İttihat ve Terakki, Remzi Kitapevi, İstanbul, 1987

AKTAN, Coşkun Can, Politik Yozlaşma Ve Kleptokrasi 1980-1990 Türkiye Deneyimi,
Afa Yayınları, İstanbul, 1992

ALKAN, Türker, Siyasal Ahlak Ve Siyasal Ahlaksızlık, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1993

ARON, Raymond, Demokrasi ve Totalitarizm, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul,
1976, Çeviren: Vahdi Hatay

Sosyolojik Düşüncenin Evreleri, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1989, 2.Baskı,
Çeviren: Korkmaz Alemdar

ATACAN, Fulya, Sosyal Değişme Ve Tarikat Cerrahileri, Hil Yayınları,
İstanbul, 1990

AVCIOĞLU, Doğan, Türkiye'nin Düzeni, Cilt:1, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1969, 4.Baskı

Devrim Üzerine, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1971, 2.Baskı

AYATA, Ayşe Güneş, CHP (Örgüt ve İdeoloji), Gündoğan Yayınları, Ankara,
1992, Çeviren: Belkıs ve Nüvit Tarhan

"Geleneksel Ve Modern Dayanışma", Gecekondu Ailelerarası
Geleneksel Dayanışmanın Çağdaş Organizasyonlara Dönüşümü,
T.C. Başbakanlık Kadın Ve Sosyal Hizmetler Müsteşarlığı Yayınları,
Ankara, 1993

- BAL**, Mahmut, "Kaçan Fırsat", Zaman Gazetesi, 05.01.1995
- BARRINGTON**, Moore Jr., Diktatörlüğün Ve Demokrasinin Toplumsal Kökenleri, V Yayınları, Ankara, 1992, 2. Baskı, Çeviren: Şirin Tekeli, vd
- BAŞKAYA**, Fikret, Paradigmanın İflası, Doz Yayınları, İstanbul, 1991
- BEKTAŞ**, Arsev, Demokratikleşme Sürecinde Liderler Oligarşisi, CHP Ve AP, Bağlam Yayınları, İstanbul, 1993
- BEŞİKÇİ**, İsmail, Cumhuriyet Halk Fırkası Tüzüğü (1927) Ve Kürt Sorunu, Yurt Kitap-Yayın, Ankara, 1991
- BİRİNCİ**, Ali, Hürriyet ve İtilaf Fırkası, Dergah Yayınları, Ankara, 1990, Basılmış Doktora Tezi
- BORATAV**, Korkut, Türkiye İktisat Tarihi 1908-1985, Gerçek Yayınevi, İstanbul, 1989, 2. Baskı
,Türkiye'de Devletçilik, Savaş Yayınları, Ankara, 1982
- BOTTOMORE**, Tom B., Seçkinler Ve Toplum, Gündoğan Yayınları, Ankara, 1990, Çeviren: Erol Mutlu
- CEM**, İsmail, Türkiye'de Geri Kalmışlığın Tarihi, Cem Yayınları, İstanbul, 1970
,12 Mart, Cem Yayınevi, İstanbul, 1973
- CİZRE-SAKALLIOĞLU**, Ümit, AP-Ordu İlişkileri, İletişim Yayınları, İstanbul, 1993
- CONVERSE**, Philip E., Kamuoyu ve Oy Verme Davranışı, Siyasi İlimler Türk Demeği Yayınları, Ankara, 1989, Çeviren:Tuncer Karamustafaoğlu
- ÇAVDAR**, Tevfik, Osmanlıların Yarı-Sömürge Oluşu, Ant Yayınları, İstanbul, 1970
,Türkiye'nin Demokrasi Tarihi, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, 1995
- ÇAYAN**, Mahir, Bütün Yazılar, Atılım Yayınları, İstanbul, 1992
- ÇETİNER**, Hüseyin, Malatya, Çetiner Kitap ve Kirtasiye San.Tic.Lim.Şt., İstanbul, 1993
- ÇOŞKUN**, Süleyman, Türkiye'de Politika (1920-1995), Cem Yayınları, İstanbul, 1995
- DAHL**, Robert A., Demokrasi Ve Eleştirileri, Yetkin Basımevi, Ankara, 1993, Çeviren: Levent Köker

- DAVER, Bülent, Siyaset Bilimine Giriş, Kalite Matbaası, Ankara, 1976, 4.Baskı
- DEMİR, Ömer, ACAR, Mustafa, Sosyal Bilimler Sözlüğü, Ağaç Yayıncılık, İstanbul, 1992,
- DEMİREL, Ahmet, Birinci Meclis'te Muhalefet, İletişim Yayınları, İstanbul, 1994, Basılmış Doktora Tezi
- DİE, Genel Nüfus Sayımı 1990
- DİE, Genel Nüfus Sayımı Nüfusun Sosyal Ve Ekonomik Nitelikleri Malatya 1980, 1985, 1990
- DİE, İl Ve Bölge İstatistikleri 1993
- DİE, Seçim Yıllıkları 1950-1994
- DİE, Türkiye İstatistik Yıllığı, 1993
- DİE, Tarımsal Yapı Ve Üretim 1992
- DİNLER, Settar, "Babadan Oğula Demokrasi", Hürriyet Gazetesi, 13 Aralık 1995
- DURSUN, Davut, Osmanlı Devletinde Siyaset Ve Din, İşaret Yayınları, İstanbul, 1992, 2.Baskı
- EMİN, Fatih, Turgut Özal 1983-1993, Risale Yayınları, İstanbul, 1993
- ERER, Tekin, Türkiye'de Parti Kavgaları, İstanbul, 1963
- ERGİL, Doğu, Toplumsal Eşitsizliğin Yapısı, Sevinç Matbaası, Ankara, 1986
- ERKAL, A.Münir, "Turgut Özal Tıp Merkezi, Malatya'nın En Önemli Altyapısını Oluşturuyor", Dünya Gazetesi Malatya Kayısı Fuarı Eki, 04.Temmuz 1994
- EROĞUL, Cem, Demokrat Parti Tarihi Ve İdeolojisi, İmge Kitapevi Yayınları, Ankara, 1990, 2.Baskı
- FREEDMAN, Jonathan, SEARS, David O. vd., Sosyal Psikoloji, Ara Yayıncılık, İstanbul, 1989, Çeviren: Ali Dönmez
- GEBEŞ, H.Avni, "Anılar..Yazılar..Derlemeler..Belgeler..", Görüş Aylık Siyasi Gazete, 27 Mart 1984, Sayı: 3073
- Görüş Aylık Siyasi Gazete, "Öyle Bir Fırsat Kil..", Aylık Siyasi Gazete, 2 Mayıs 1984, Sayı: 3104

Görüşme 1: Mehmet Naci Şavata, 30.10.1995 günü kendisinin Belediye Başkan vekili olduğu dönemde makam odasında saat 13.00-14.30 arası gerçekleşti.

Görüşme 2: Bedri Şavata, 30.10.1995 günü kendisine ait yazıhanede saat 15.30-16.30 arası gerçekleşti.

Görüşme 3: Hadi Çekirdek, 31.10.1995 günü Çekirdek Pasajındaki Hamidiye Mahallesi Muhtarlığı Yazıhanesinde saat 08.30-10.30 arası gerçekleşti. Görüşme esnasında H.Çekirdek'in kişisel dostları ve muhtarlık işleri olan kişiler geldi.

Görüşme 4: İrfan Aksoğan, 31.10.1995 günü kendisine ait otomotiv ürünleri mağazasında saat 15.00-16.30 arası gerçekleşti. Görüşme esnasında zaman zaman İ.Aksoğan'ın tanıdıkları ve müşteriler bulundular.

Görüşme 5: İbrahim Fendoğlu, 1.1.1995 günü kendisinin aile evinde saat 17.30-19.30 arası gerçekleşti. Görüşmeye eşleri Müzeyyen Fendoğlu ve çocukları katıldılar.

Görüşme 6: Oktay İpekçi, 2.11.1995 günü kendisine ait muayenehanede saat 16.30-17.30 arası gerçekleşti.

Görüşme 7: Tümer Önen, 8.11.1995 günü kendisine ait avukatlık yazıhanesinde saat 12.00-14.00 arası gerçekleşti.

Görüşme 8: Hasan ve Cafer Akbudak, 8.11.1995, kendilerine ait müteahhitlik bürosunda saat 16.00-17.30 arası gerçekleşti. Görüşmeye büroyu ziyarete gelen topluluk üyeleri dinleyici olarak katıldı.

Görüşme 9: Abuzer Altun, 9.11.1995 günü kendisine ait işyerinde saat 12.00-14.30 arası gerçekleşti. Görüşmeye işyerini ziyarete gelen topluluk üyeleri katıldı.

Görüşme 10: Fuat Ölmeztoprak, 9.11.1995 günü kendisine ait aile evinde saat 14.00-17.15 arası gerçekleşti. Görüşmeye cemaat üyesi kişilerde katıldı.

Görüşme 11: Eşref Doğan, 10.11.1995 günü kendisine ait yazıhanede saat 15.45-19.45 arası gerçekleşti. Görüşmeye Haçova Topluluğundan Hasan Akbudak katıldı.

Görüşme 12: Niyazi Ergin Gökçe, 11.11.1995 günü kendisine ait avukatlık yazıhanesinde saat 13.00-14.30 arası gerçekleşti. Görüşmeyi yazıhane çalışanları da izledi, görüşme esnasında müşteriler de geldi.

Görüşme 13: Mehmet Hayrettin Abacı, 13.11.1995 günü kendisine ait ev ve avukatlık yazıhanesi olan dairede saat 12.00-13.50 arası gerçekleşti.

Görüşme 14: Necati Aksoğan, 14.11.1995 günü kendisine ait Büyük Otel'de saat 12.00-13.00 arası gerçekleşti.

Görüşme 15: Muhittin Turgut, 16.11.1995 günü Devlet Hastahanesinde kendisine ait makam odasında saat 14.00-15.45 arası görüşüldü. Görüşme esnasında zaman zaman hastalar ve yakınları ile sağlık görevlileri bulundu.

Görüşme 16: Erol Badıllı, 18.11.1995 günü kendisine ait aile evinde saat 09.00-11.15 arası gerçekleşti.

Görüşme 17: Mehmet Fırat, 21.11.1995 günü Sanayi çarşısındaki işyerinde saat 12.00-15.00 arası gerçekleşti. Görüşmeye Mehmet Fırat'ın CHP geleneğinden gelen ortakları katıldı.

Görüşme 18: İsmet Çelik, 21.11.1995 günü, Topsöğüt'teki kendisine ait aile evinde saat 18.40-20.45 arası gerçekleşti. Görüşmeye aşiret üyesi dış teknisyeni Bayram Oymak katıldı.

Görüşme 19: Lütfü Evliyaoğlu, 25.11.1995 günü Söğütlü Eczahanesinde saat 10.00-11.35 arasında gerçekleşti. Görüşmeye dinleyici olarak işyeri çalışanları, zaman zamanda müşteriler katıldı.

Görüşme 20: Hadi Çekirdek, 1.12.1995 günü Vilayet Yazı İşleri Müdürlüğünde saat 14.00-15.00 arası gerçekleşti. Görüşmeye Yazı İşleri Müdürü, Malatya üzerine araştırmaları ile tanınan Mehmet Gülseren katıldı

Görüşme 21: Ayhan Fırat, 07.12.1995 günü Şekerbank mirafirhanesinde saat 22.00-23.40 arası gerçekleşti. Görüşmeye kendisiyle konuşmaya gelen partililer katıldı.

Görüşme 22: Seçkin Fırat, 09.12.1995 günü kendisine ait aile evinde 11.00-14.00 arası gerçekleşti. Görüşmeye Erol Badıllı'nın eşi dinleyici olarak katıldı.

Görüşme 23: C.A., 11.12.1995 günü araştırmacının aile evinde saat 18.00-21.30 arası gerçekleşti. C.A.'nın halen bir devlet kurumunda memur olması nedeni ile açık ismi belirtilmeyip, ismi ile alakalı olmayacak iki harf rumuz olarak seçildi.

Görüşme 24: Ayhan Fırat, 22.12.1995 günü Şekerbank Misafirhanesinde saat 23.00-23.45 arası gerçekleşti.

Görüşme 25: Turan Fırat, 29.12.1995 günü kendisine ait aile evinde saat 19.00-23.00 arası gerçekleşti. Görüşmeye eşleri Seçkin Fırat katıldı.

Görüşme 26: Rıza Özen, 2.1.1996 günü kendisine ait mühendislik yazıhanesinde saat 16.00-18.45 arası gerçekleşti.

Görüşme 27: Alaattin Ali Kaşifoğlu, 3.1.1996 günü kendisine ait avukatlık yazıhanesinde saat 16.00-17.15 arası gerçekleşti. Görüşmede bir büro çalışanı da dinleyici olarak bulundu.

Görüşme 28: Bayram Özcan, 5.1.1996 günü kendisine ait avukatlık yazıhanesinde saat 09.00-10.30 arası gerçekleşti. Görüşmede zaman zaman gelen müşteriler bulundu.

Görüşme 29: Münir Erkal, 5.1.1995 günü Belediye Başkanlığı makamında saat 17.30-19.00 arası gerçekleşti.

Görüşme 30: Seyhan Semercioğlu, 6.1.1996 günü kendisine ait avukatlık yazıhanesinde saat 11.00-13.00 arası gerçekleşti. Görüşmede Malatya Belediyesi Zabıta Müdürü de bulundu.

Görüşme 31: Kemal Özmumcu, 6.1.1996 günü kendisine ait muayenehanede saat 13.15-15.30 arası gerçekleşti. Görüşme esnasında müşterilerin geldiği oldu.

Görüşme 32: İzzet Ünsalan, 8.1.1996 günü kendisine ait avukatlık yazıhanesinde saat 16.30-18.30 arası gerçekleşti.

Görüşme 33: Doğan Tulunoğlu, 10.1.1996 günü kendisine ait muayenehanede saat 16.00-17.30 arası gerçekleşti.

Görüşme 34: Abuzer Doğan, 12.1.1996 günü kendisine ait avukatlık yazıhanesinde saat 16.30-18.45 arası gerçekleşti. Görüşmede yazıhane çalışanları bulundu.

Görüşme 35: Abuzer Yalçın, 13.1.1996 günü Yeni Emniyet Lokantasında saat 14.30-16.00 arası gerçekleşti. Görüşmede zaman zaman işyeri sahibi ve çocukları bulundu.

Görüşme 36: Şerafettin Arpacı, 16.1.1995 günü kendisine ait Kelebek Mobilya'da saat 15.30-17.30 arası gerçekleşti. Görüşmede Adnan ve Mehmet Fendoğlu ile DYP Yazıhan eski ilçe başkanı bulundu. Zaman zaman müşteriler geldi.

Görüşme 37: Halit Ziya Özkan, 20.1.1996 günü Özkan Un Fabrikasında saat 10.00-13.00 arası gerçekleşti. Görüşme öncesi, H.Z.Özkan'ı beklerken, Şefik Özkan ile Malatya'da siyaset üzerine sohbetinde bulunduk.

GÜNDOĞAN, Cemil, "Türkleşmiş Kürt Çözülürken", Özgür Ülke, 13 Aralık 1994

HANİOĞLU, M.Şükrü, Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti Ve Jön Türklük, İletişim Yayınları, İstanbul, Basım Tarihi Yok

HEPER, Metin, Modernleşme Ve Bürokrasi, Sosyal Bilimler Demeği Yayınları, Ankara, 1973

HUNTINGTON, Samuel P., Dominiquez, Jorge I., Siyasal Gelişme, Siyasi İlimler Demeği Yayınları, Ankara, 1985, Çeviren: Ergun Özbudun

İNALCIK, Halil, Osmanlı İmparatorluğu, Eren Yayıncılık, İstanbul, 1993

- KABASAKAL**, Mehmet, Türkiye’de Siyasal Parti Örgütlenmesi (1908-1960), Tekin Yayınevi, İstanbul, 1991
- KAGITÇIBAŞI**, Çiğdem, İnsan ve İnsanlar, Duran Ofset Matbaacılık Sanayii Aş., Ankara, 1977, 2.Baskı
- KAHRAMAN**, Hasan Bülent, Sağ Türkiye ve Partileri, İmge Kitapevi Yayınları, Ankara, 1995
- KARATEPE**, Şükrü, Osmanlı Siyasi Kurumları, İşaret Yayınları, İstanbul, 1990, 2.Baskı
- KARPAT**, Kemal H., Türk Demokrasi Tarihi, İstanbul Matbaası, İstanbul, 1967
- KAPANI**, Münci, Politika Bilimine Giriş, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, Ankara, 1978, 2.Baskı
- KAYA**, Yaşar, Malatya Şehri Sosyal Bünyesi İçinde İşbirliği Ve Mücadele, Doktora Tezi, İstanbul, 1991
- KAYALI**, Kurtuluş, Ordu ve Siyaset, İletişim Yayınları, İstanbul, 1994, Basılmış Doktora Tezi
- KESER**, İhsan, Türkiye’de Siyaset Ve Devletçilik, Gündoğan Yayınları, Ankara, 1993
- KEYDER**, Çağlar, Türkiye’de Devlet Ve Sınıflar, İletişim Yayınları, İstanbul, 1989, Çeviren: Sabri Tekay
- , “Türkiye Demokrasisinin Ekonomi Politikası”, Geciş Sürecinde Türkiye, Derleyen: İrvin Cemil Schick vd., Belge Yayınları, İstanbul, 1992, 2. Baskı, Çeviren: Nail Satlıgan
- KIRAY**, Mübeccel, “Siyasi Himayecilikten Dinsel Grup Himayeciliğine”, Yeni Yüzyıl Gazetesi, 5 Mart 1995, Yıl: 1, Sayı: 80
- KIŞLALI**, Ahmet Taner, Siyaset Bilimi, Ankara Üniversitesi Basın Yayın Yüksek Okulu Yayınları, Ankara, 1987
- KIVILCIMLI**, Hikmet, Türkiye’de Kapitalizmin Gelişimi, Bibliotek Yayınları, İstanbul, 1989
- KONGAR**, Emre, Türkiye’nin Toplumsal Yapısı, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1992, 6.Basım
- KORKMAZ**, Tamer, “Çiller’e Malatya Protestosu”, Zaman Gazetesi, 16.01.1994
- KORU**, Fehmi, “Malatya Şoku”, Zaman Gazetesi, 16.01.1994

KÖKER, Levent, Modernleşme, Kemalizm ve Demokrasi, İletişim Yayınları, İstanbul, 1993, 2. Baskı

KRECH, David, **CRUTCHFIELD**, Richard, vd., Cemiyet İçinde Fert, İkinci Kitap, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1983, 2. Baskı, Çeviren: Mümtaz Turhan

KÜÇÜKÖMER, İdris, Düzenin Yabancılaşması, Alan Yayıncılık, İstanbul, 1989, 2.Baskı

LEWIS, Bernard, Modern Türkiye'nin Doğuşu, TTK Basımevi, Ankara, 1991, 4.Basım, Çeviren: Metin Kıratlı

LIPSET, Martin Seymour, Siyasi İnsan, Türk Siyasi İlimler Derneği Yayınları, Ankara, 1964, Çeviren: Mete Tuncay

LUNDBERG, George A., **SCHRAG**, Clarence C., vd., Sosyoloji, Cilt: 1, Ayyıldız Matbaası, Ankara, 1970, Çeviren: Özer Ozankaya

MACPHERSON, C.B., Demokrasinin Gerçek Dünyası, Birey Toplum Yayınları, Ankara, 1984, Çeviren: Levent Köker

Malatya Belediyesi, 2015 Büyükşehir Doğru Malatya'yı Sahiplenmenin Hedefleri, İki Nokta Araştırma Basın Yayın Organizasyon, İstanbul, Tarihsiz

Malatya Belediyesi, Belediyecilik ve Şehircilik Açısından Malatya Uygulaması, İstanbul, Tarihsiz

Malatya Ticaret ve Sanayi Odası, Gelişen Ekonomisiyle Malatya, Malatya Ticaret ve Sanayi Odası Yayınları, Malatya, Tarihsiz

Malatya Ticaret ve Sanayi Odası, İki Binli Yıllar'a Ticaret ve Sanayi ile Malatya, Malatya Ticaret ve Sanayi Odası Yayınları, Malatya, Tarihsiz

MARDİN, Şerif, Türkiye'de Toplum Ve Siyaset, İletişim Yayınları, İstanbul, 1991, 2.Baskı, Derleyenler: Mümtaz'er Türköne, vd.

Siyasal Ve Sosyal Bilimler, İletişim Yayınları, İstanbul, 1994, 3. Baskı, Derleyenler: Mümtaz'er Türköne, vd.

Jön Türklerin Siyasi Fikirleri 1895-1908, İletişim Yayınları, İstanbul, 1992, 4.Baskı

Türk Modernleşmesi, İletişim Yayınları, İstanbul, 1992, 2.Baskı, Derleyenler: Mümtaz'er Türköne vd.

MERTER, Feridun, Köy Ailesinde Meydana Gelen Değişmeler (Malatya Örneği), Aile Araştırma Kurumu Yayınları, Ankara, 1990, 2.Baskı

- MEVLANZADE**, Rifat, Türkiye İnkılabının İcyüzü, Pınar Yayınları, İstanbul, 1993,
Haz.: Metin Hasırcı
- MIHOTULI**, Selahaddin, Arya Uygarlıktan Kürtlere, Koral Yayınları, İstanbul, 1992
- MILLS**, Wright, İktidar Seçkinleri, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1974,
Çeviren: Ünsal Oksay
- MUMCU**, Uğur, Ağca Dosyası, Tekin Yayınları, İstanbul, 1982
 , "Üç Suikastçi", Cumhuriyet Gazetesi, 22 Haziran 1988
- NEBİLER**, Halil, Mafyanın Ekonomi Polisiği, Sarmal Yayınevi, İstanbul, 1995
- NIE**, Norman H, Verba, Sidney, Siyasal Katılma,
Siyasi İlimler Türk Derneği Yayınları, Ankara, 1989, Çeviren: İter Turan
- OKYAR**, Ali Fethi, Serbest Cumhuriyet Fırkası Nasıl Doğdu, Nasıl Fesh Edildi ?,
İstanbul, 1987
- OZANKAYA**, Özer, Köyde Toplumsal Yapı ve Siyasal Kültür,
Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara, 1971
- ÖLMEZTOPRAK**, Fuat, Büyük Mutasavvıf Seyh Osman Nuri Efendi Hazretleri,
Kendi El Yazısı İle Hazırladığı Tanıtım Metninin Fotokopisi
 ,Büyük Mutasavvıf Seyh Ali (Kara) Efendi Hazretleri,
Kendi El Yazısı İle Hazırladığı Tanıtım Metninin Fotokopisi
- ÖZ**, Esat, Tek Parti Yönetimi ve Siyasal Katılım, Gündoğan Yayınları,
Ankara, 1992
- ÖZALGAN**, Haluk, Zaman-Mekan Eksenlerinde Halkbilimi, Olgaç Matbaası,
Ankara, 1984
- ÖZER**, Yalçın, "Malatya'da Özal Sonrası Durum", Türkiye Gazetesi, 16.01.1994
- PALMER**, Alan, Osmanlı İmparatorluğu, Son Üç Yüz Yıl, Bir Çöküşün Yeni Tarihi,
Sabah Kitapları, İstanbul, 1992, Çeviren: Belkıs Ç. Dişbudak
- POWEL**, G., Bingham, Jr., Çağdaş Demokrasiler Katılma İstikrar ve Sıddet,
Türk Demokrasi Vakfı ve Siyasal İlimler Derneği Ortak Yayını, Ankara,
1990, Çeviren: Mehmet Turan
- RAMSAUR**, Ernest Edmondson, Jön Türkler Ve 1908 İhtilali, Sander Yayınları,
İstanbul, 1982, 2.Baskı, Çeviren: Nuran Yavuz

- RUNCIMAN**, W.G., Toplumsal Bilim Ve Siyaset Kuramı, Teori Yayınları, Ankara, 1986, Çeviren: Erol Mutlu
- SARIBAY**, Ali Yaşar, Siyasal Sosyoloji, Der Yayınları, İstanbul, 1994, 2.Baskı
- SARTORI**, Giovanni, Demokrasi Kuramı, Siyasi İlimler Türk Derneği Yayınları, Ankara, Tarihsiz, Çeviren: Deniz Baykal
- , Demokrasi Teorisine Geri Dönüş, Türk Demokrasi Vakfı Yayınları, 1993, Çeviren: Tunçer Karamustafaoğlu vd.
- SCHICK**, Irvin Cemil, vd., Geçiş Sürecinde Türkiye, Belge Yayınları, İstanbul, 1992, 2.Baskı
- SENCER**, Muzaffer, Türkiye'de Siyasal Partilerin Sosyal Temelleri, May Yayınları, İstanbul, 1974
- Süper Malatya**, "Malatya Sahipsiz", Aylık Aktüel Gazete, Şubat 1995, Sayı: 10
- SÜRGEÇ**, Bilal, "Şehir Milliyetçisi Olmak", Koridor Haftalık Aktüel Gazete, Yıl:1, Sayı: 2, 06.02.1995
- TEKELİ**, İlhan, "Partilerin Yapıları Türkiye Demokrasisinin Özelliklerinin Bir Kısımını Açıklayabilir mi?", Bilim Ve Sanat, Sayı: 83, Kasım 1987
- TOURRAINE**, Alan, Modernliğin Eleştirisi, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 1994, Çeviren: Hülya Tufan
- TUNAYA**, Tarık Zafer, Türkiye'de Siyasal Partiler, Cilt: 1, Hürriyet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1988, 2.Baskı
- TUNCAY**, Mete, T.C.'nde Tek Parti Yönetiminin Kurulması (1923-1931), Cem Yayınevi, İstanbul, 1992, 3.Basım
- TURAN**, İlter, Siyasal Demokrasi, Siyasal Katılma, Baskı Grupları ve Sendikalar, Türkiye Belediye-İş Sendikası Yayınları, İstanbul, 1987
- TURHAN**, Mehmet, Siyasal Elitler, Gündoğan Yayınları, Ankara, 1991
- Türkçe Sözlük (1-2)A-Z, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 1983, 7. Baskı
- UYSAL**, Birkan, Siyasal Katılma ve Katılma Davranışına Ailenin Etkisi, TODAİE Yayınları, Ankara, 1984
- Türkiye Büyük Millet Meclisi Albümü, TBMM Basımevi, Ankara, 1-19. Dönemler
- VAROL**, Muharrem, Yerel Siyasetin Demokratikleşmesi, Gündoğan Yayınları, Ankara, 1989

WEBER, Max, Sosyoloji Yazıları, Hürriyet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1986, Çeviren: Taha Parla

YAZICI, Erdinç, Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Karabük'te İşçi Ailesi, İmaj Yayınevi, Basım İli Yok, 1992, Basılmış Doktora Tezi

YERASIMOS, Stefanos, Az gelişmişlik Sürecinde Türkiye, Cilt:1-3, Belge Yayınları, İstanbul, 1986, 5.Baskı, Çeviren: Babür Kuzucu

Yurt Ansiklopedisi, Cilt: 7, Cilt:8

ZURCHER, Erik Jan, Milli Mücadelede İttihatçılık, Bağlam Yayınları, İstanbul, 1987, Çeviren: Nüzhet Salihoğlu

Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası, Bağlam Yayınları, İstanbul, 1992, Çeviren: Gül Çağalı Güven

EK : DÖNEMLERİNE GÖRE MALATYA MİLLETVEKİLLERİ

I.DÖNEM

Abdullah Bey, Feyzi Efendi, Hacı Bedir Ağa (Fırat), Hacı Garip Ağa (Taner), Hacı Mustafa Efendi, Hasan Tahsin Efendi, İsmet Bey, Lütfi Bey (Evliyaoğlu), Mehmet Ali Efendi, Reşit Ağa, Hüseyin Sıtkı Gür

II.DÖNEM

Hacı Bedir Ağa (Fırat), Reşit Ağa, Mustafa İsmet İnönü, Mahmud Nedim Zabçı, Mehmet Hilmi Oytaç

III.DÖNEM

Mustafa İsmet İnönü, Mehmet Hilmi Oytaç, Mahmut Nedim Zabçı, Abdülmüttalip Öker, Fazıl Berki Tümtürk, Vasıf Çınay

IV.DÖNEM

Mustafa İsmet İnönü, Abdülmüttalip Öker, Vasıf Çınay, Talat Haşim Bey, Mahmud Nedim Zabçı, Mehmet Hilmi Oytaç

V.DÖNEM

Mustafa İsmet İnönü, Mehmet Hilmi Oytaç, Mahmut Nedim Zabçı, Abdülmüttalip Öker, Vasıf Çınay, Emrullah Barkın, Osman Koptagel, Mihri Pektaş, Osman Hilmi Taner

VI.DÖNEM

Mehmet Hilmi Oytaç, Mahmut Nedim Zabçı, Abdülmüttalip Öker, Vasıf Çınay, Emrullah Baykın, Osman Koptagel, Mihri Pektaş, Osman Taner, M. Şevket Özpazarbaşı, Nasuhi Baydar

VII. DÖNEM

Mahmut Nedim Zabçı, Abdülmüttalip Öker, Emrullah Barkın, Mihri Pektaş, Osman Hilmi Taner, Mehmet Şevket Özpazarbaşı, Nasuhi Baydar, Kemal Evliyaoğlu, Cafer Özelçi, Halet Sağıroğlu, Tevfik Temelli.

VIII.DÖNEM

Mahmut Nedim Zabçı, Osman Hilmi Taner, Cafer Özelçi, Tevfik Temelli, Abdürrahman Ulvi Beydağı, Mehmet Sadık Eti, İbrahim Hikmet Fırat, Mustafa Naim Karaköylü, Abdülkadir Taşangil, Atıf Esenbel, Şefik Tugay, Esat Doğan

IX.DÖNEM

Mustafa İsmet İnönü, Mehmet Sadık Eti, İbrahim Hikmet Fırat, Mehmet Şefik Tugay, Esat Doğan, Hüseyin Doğan, Mehmet Kartal, Mehmet Kulu, Mehmet Nuri Ocakçıoğlu, Abdülkadir Özbay, Lütfü Sayman.

X.DÖNEM

Mustafa İsmet İnönü, Esat Doğan, Mehmet Kartal, Mehmet Nuri Ocakcioğlu, Ahmet Fırat, Mustafa Kamil Kırıkoğlu, Abdullah Köroğlu, Mehmet Fahri Oral, Hilmi Özbay, Mehmet Zeki Tulunay, Mehmet Tevfik Ünsalan, Nüvit Yetkin

XI.DÖNEM

Mustafa İsmet İnönü, Mehmet Kartal, Ahmet Fırat, Mehmet Zeki Tulunay, Mehmet Tevfik Ünsalan, Nüvit Yetkin, Nurettin Akyurt, Mehmet Delikaya, Kamil Sürenkök, Emin Topaler

XII.DÖNEM (1.)

Mustafa İsmet İnönü, Ahmet Fırat, Nurettin Akyurt, Mehmet Delikaya, Halit Ziya Özkan, Hüseyin Avni Akşit

XIII.DÖNEM (2.)

Mustafa İsmet İnönü, Lütfü Evliyaoğlu, Mehmet Delikaya, Hüseyin Doğan, Hamit Fendoğlu, Şaban Erik

XIV.DÖNEM (3.)

Mustafa İsmet İnönü, Hakkı Gökçe, Mustafa Kaftan, Bekir Sami İlhan, Ahmet Karaaslan, İsmail Hakkı Şengüler

XV.DÖNEM (4.)

Celal Ünver, Hakkı Gökçe, Mehmet Delikaya, Hüseyin Deniz, Ahmet Karaaslan, Mehmet Turan Akyol, Oğuzhan Asiltürk

XVI.DÖNEM (5.)

Lütfi Doğan, Turan Fırat, Ali Kırca, Mustafa Şentürk, Ahmet Karaaslan, Mehmet Recai Kutan, Oğuzhan Asiltürk

XVII.DÖNEM

İlhan Dinçel, Metin Emiroğlu, Ayhan Fırat, Ahmet İlhami Kösem, Fahri Şahin, Talat Zengin

XVIII.DÖNEM

İbrahim Aksoy, Mehmet Bülent Çaparoğlu, Galip Demirel, Metin Emiroğlu, Yusuf Bozkurt Özal, Talat Zengin

XIX.DÖNEM

Mehmet Gazi Barut, Metin Emiroğlu, Münir Doğan Ölmeztoprak, Yusuf Bozkurt Özal, Mustafa Yılmaz, Oğuzhan Asiltürk

XX.DÖNEM

Oğuzhan Asiltürk, Recai Kutan, Fikret Karapekmez, Yaşar Canbay, Metin Emiroğlu, Miraç Akdoğan, Ayhan Fırat